

בסייד
מכו פועייה - פוריות ורפואה עפיי ההלכה.
Puah Institute - Fertility and Medicine in Accordance with Halacha

היחידה להלכה יישומית

הוראות ליום הכיפורים לחולים

בדגש על:

מעוברות ומניקות

חלק א

פנימי

דפי עזר לשיעורו של:

הרב מנחם בורשטין

תשרי תשע"ז

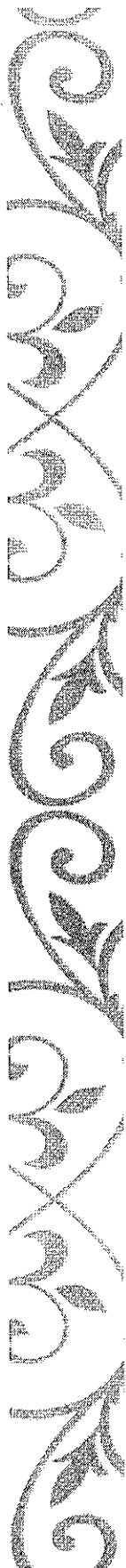
רח' עזריאל 19, ג. שאול, ירושלים 95477, טל' 02-6515050, פקס, 02-6517501
19, Azriel St. Givat Shaul, Jerusalem 95477, Tel: 02-6515050 Fax: 02-6517501
דואר אלקטרוני: E-mail: info@puah.org.il אתר: Site: www.puah.org.il

מקורות ומאמרים כוללים:	
1-2	הוראות ליום כיפור – שיעורים - הרב מנחם בורשטין
3	עצות רפואיות קצרות לקראת יום הכיפורים – מכון פועה
4	מה מכילה "ערכה לרב פוסק ליוה"כ"
5-6	דין עוברת מניקה ויולדת ביום הכיפורים – משנה ברורה
6-8	חולה ביוה"כ - פסקי תשובות - הרב שמחה ב"צ א. רבינוביץ'
9-23	דיני חולה ביום כיפור - פרופ' אברהם שטיינברג
24-41	נשמת אברהם - דין עוברת, מניקה, יולדת וחולה ביוה"כ - הרב פרופ' אברהם ס. אברהם
42-47	דיני חולה, מעוברת, יולדת ומנקת ביום הכיפורים - הרב יהושע ישעיה נויבירט
48-58	הליכות שלמה - עינויי היום - הרב שלמה זלמן אויערבאך
59-65	הליכות שלמה - דיני החולה ביוה"כ - הרב שלמה זלמן אויערבאך
66-68	שולחן שלמה - יולדת, מינקת - הרב שלמה זלמן אויערבאך
70-77	הגרש"ז אויערבאך על מעוברות ומניקות ביוה"כ - הרב ד"ר מרדכי הלפרין חולה:
78-82	צום יום כיפור על פי ההלכה והרפואה- ד"ר אלי יוסף שוסהיים
83	חולה שרופא אסר עליו לצום ובכל זאת צם מתחייב בנפשו - הרב עובדיה יוסף
84	אכילה ביום הכיפורים כשנחלקו הדעות - טבלה מהספר 'תורת היולדת' לרב זילברשטיין
86-87	השפעת הצום על האדם - ד"ר יוסף קליינמן
88	מורה נבוכים לחולי סוכרת ביום הכיפורים - ד"ר יוסף קליינמן
89	חולי סוכרת ביוה"כ צמים על בטוח - ד"ר יוסף קליינמן
90	סכרת הריון מטופלת בדיאטה/באינסולין - ד"ר יוסף קליינמן
91	בליעת תרופות ביום כיפור-הרב מאיר אמסעל
91-א-111	הלכות יום הכיפורים- הרב משה הררי
112-117	הלכות לחולה ביום הכיפורים - הרב דוב ליאור מעוברות, יולדות ומניקות
118-119	עוברות ומניקות ביום כיפור - הרב שלמה זלמן אויערבאך
120	צום מניקות ומעוברות ביוה"כ - מכתב עם לקט שאלות - הרב אלישע אבינר
121-123	לב אברהם-יום הכיפורים - הרב פרופ' אברהם ס. אברהם
124-134	מעוברת ביום הכיפורים - הרב יצחק זילברשטיין וד"ר משה רוטשילד
135-138	מעוברת, יולדת ומניקה בתענית יוה"כ - הרב בנימין אדלר
139-140	תענית מעוברות ביום הכיפורים ובתשעה באב - הרב אהרון ראז
140 א	מעוברות ומניקות בתענית-הרב נחום רבינוביץ'
141-142	יום כיפור - הרב פפנהיים והערות ד"ר חנה קטן
143	לצום וללדת - ד"ר דוד פאזנר
144-152	צום יוה"כ והשפעתו על נשים מניקות - אורלי שפי
153	- שיעורי אכילה למעוברת יולדת וחולה ביום הכיפורים - טבלה -

ט-א-153	חולה שיש בו סכנה—הרב אליעזר מלמד
ג-153	דיני חולה ביום הכיפורים- איחוד הצלה
ד-153	הריון ביום כיפור- הרב יוסף איתן
	האכילה:
154-162	שביתת עשור - הלכות נחוצות בצום הכיפורים
163-165	שיעור מרווחי הזמן בין האכילות - הרב משה הררי
165 א-ב	הוראות ליום כיפור לנשים בהריון ולמינקות- הרב מנחם בורשטין

מהדורה ראשונה: אלול תש"ס
מהדורה שנייה: תשרי תשס"ד
מהדורה שלישית: תשרי תשס"ו
מהדורה רביעית: תשרי תשס"ט
מהדורה חמישית: אלול תש"ע
מהדורה שישית: תשרי תש"ע
מהדורה שביעית תשעה

הוראות ליום כיפור ("שיעורים")

על מנת לאכול או לשתות ביום הכיפורים יש צורך לקבל באופן אישי הוראה של רופא מומחה המחייב אכילה ו/או שתייה ביום צום. היתר לשתיה אינו מהווה היתר לאכילה ולהפך.

עם פרטים אלו יש לשאול "מורה הוראה" על מנת שיברר את פרטי המקרה באופן ספציפי ויפסוק הלכה למעשה.

אם הותרה שתייה בצום, יש לשתות הרבה מעל המקובל יום לפני כן. כולל שתייה לסוגיה ואם שותים מים יש להוסיף כחצי כפית סוכר לכל כוס.

ביוה"כ יש להימנע ממאמץ ושהיה במקום חם. עדיף להישאר בבית ליד מזגן או מאוורר במקום ללכת לבית הכנסת כשהדבר צורך מאמץ מסוים או תנאי מיזוג האויר אינם דומים לנאמר לעיל.

כדי למדוד את "השיעורים" לפני יוה"כ ימלא פיו מים ככל האפשר ויפלוט אותם לכוסית. וקצת פחות מחצי מכמות זו, זו הכמות שאפשר לשתות ביוה"כ בהפסקות של תשע דקות בין שתייה לשתיה.

אם יש צורך בהפרשים קטנים יותר אפשר לרדת לשבע וחצי דקות, שבע דקות, שש דקות, או אף חמש דקות. הכל כפי האפשר ועל פי דעת הרופא המומחה.

יש לשתות משקאות "מזינים" כגון: מיץ ענבים, חלב, מרק נוזלי, מיצים טבעיים וכדומה, אותם ניתן להכין לפני יוה"כ. (מומלץ גם להכין תה מר מאד בעזרת תה קמומיל, שנקרא גם בבונג או רומיאנקי- למקרה שיותר לשתות שתייה מרה.)
אם שותים מים יש להמתיק לפני השתייה בכפית סוכר ומעט מלח.

חולה שהרופא אמר לו לאכול ו"מורה הוראה" התיר לו כן, יכין מאכלים בנפח 30 סמ"ק ואם אין זה מספיק יוסיף עד 38 סמ"ק.
מאכל זה אפשר לאכול ברווחי זמן המפורטים לעיל, אך אין הם קשורים לשתיה.

הוראות אלו הם חלק בלתי נפרד של הוראה הלכתית בעל פה ואין לדייק או להסתמך עליהן ללא הוראה אישית.

מה לברך ? (גם על פי פסקי הרב מרדכי אליהו שליט"א)

1. לפני כל אכילה או שתייה תמיד מברכים ברכה ראשונה. כמו כן מברכים ברכה ראשונה אם היה היסח הדעת או עברו 72 דקות מהאכילה הקודמת. גם שינה נחשבת להיסח הדעת.
2. על שתייה " מרה " לא מברכים לא לפני ולא אחרי.
3. מי שהותרה לו אכילה או שתייה אינו מקדש ביום הכיפורים (גם אם חל בשבת). אם אוכל או שותה פחות משיעור – אינו מברך ברכה אחרונה. אם אוכל או שותה יותר משיעור, מברך ברכה אחרונה (או ברכת המזון) ומוסיף יעלה ויבוא ומזכיר "את יום הכיפורים הזה" ובשנה שחל בשבת אומר גם 'רצה'.

בסייד
מכון פואה וע"ה - פוריות ורפואה עפ"י ההלכה.
Puah Institute - Fertility and Medicine in Accordance with Halacha

חולה הצריך לאכול או לשתות ביוה"כ טוב שיאמר לפני האכילה או השתייה הראשונה כך:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות אכילה ושתייה ביום הכיפורים, כמו שכתבת בתורתך:
"ושמרתם את חוקותיה ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, אני ה'" (ויקרא יח ה).
ובזכות קיום מצווה זו, תחתום אותי ואת כל חולי עמך ישראל לרפואה שלמה ואזכה ביום הכיפורים הבא לקיים שוב "ועיניתם את נפשותיכם", כן יהי רצון, אמן.

(עפ"י "תורת היולדת" פנ"ב ס"י. כפי שהועתק ממחזור עתיק)

עצות רפואיות קצרות לקראת יום הכיפורים (על פי ספרו של הרב יצחק זילברשטיין)

בצום בן יממה אחת, כצום יום הכיפורים, אין חשש להיווצרות מחסור תזונתי כלשהו. על כן, מי שאינו סובל מבעיות מיוחדות ואינו במצב מיוחד כהריון או הנקה, אינו צריך לחשוש מהצום ביום הכיפורים. לתשומת לבם של חולי לב, סוכרת, כליות, לחץ דם או מחלה כרונית אחרת: חשוב להיוועץ ברופא המטפל לגבי מהלך הצום וקבלת הטיפול התרופתי. התופעות השכיחות הנלוות לצום הן: חולשה, כאב ראש, סחרחורת, בחילה והקאה, כאב בטן והצטברות גזים. אצל חלק מהאוכלוסייה התופעות האלה אינן ניתנות למניעה לגמרי. הקפדה על מספר כללים תסייע בהכנת הגוף לקראת הצום ומניעת חלק מהתופעות הנ"ל או הקלתם. נוסף למידע המובא כאן חשוב להקפיד ביום כיפור עצמו שלא להיחשף לחום ולהימנע ממאמץ מיותר. חשוב להדגיש שכל המלצותינו מותאמות לצום ואינן יפות לכל ימות השנה.

הכנת הגוף ביום שלפני הצום

מומלץ להקפיד על שתייה מספקת (כ- 10 כוסות נוזלים במשך היום). חשוב מאד לדאוג לכך, שיום אחד לפני הצום יתמלאו מחסני הסוכר הזמין בגוף. זאת באמצעות אכילת מזונות עתירי פחמימות, כמו לחמים למיניהם, פסטה, אורז, תפוחי אדמה, ומזונות עתירי סוכר, כמו פרות טריים ויבשים, דבש וכיו"ב. מומלץ שהמזון יהיה דל תבלינים ומלח. לנוהגים לשתות כמויות גדולות של קפה (מעל שני ספלים ביום) הפסקה חדה של צריכת קפה עלולה לגרום לכאבי ראש כעבור כ- 15 שעות מתחילת הצום, לכן מומלץ להפחית את כמויות הקפה בהדרגה במהלך שלושה-ארבעה ימים לפני הצום, ויומיים לפני הצום לשתות כוס אחת בלבד, או להימנע כלל מקפה.

הסעודה המפסקת

חשוב להקפיד שסעודה זו תהיה קטנה יחסית, מבוססת בעיקר על פחמימות ושומן ומעוטת חלבונים. מומלץ מאוד להימנע ממאכלים מתובלים או מטוגנים, העלולים לגרום לצרבת ולצימאון. רצוי לא לאכול הרבה ירקות ולהימנע ממזונות היוצרים גזים ואי נוחות במערכת העיכול, כמו עדשים, שעועית, חמוס, בצל ותירס. כדאי לצרוך מזונות עתירי שומן בלתי מוקשה, כמו אבוקדו, טחינה, שמנים ומרגרינה, בתוספת פחמימות, כמו תפוחי אדמה ואורז. לאלה יש להוסיף מנה קטנה של עוף או דג מבושלים. במהלך היום שלפני הצום וסעודה המפסקת אנו ממליצים להמעיט באכילת מזונות עתירי חלבון, כמו חלב ומוצריו, מיצים, בשרים, דגים, נקניק וכד'. זאת משום שכמות גדולה של חלבון גורמת לאיבוד מיותר של נוזלי הגוף.

בתום הצום

בגמר הצום, יש להתחיל בשתיית משקה, רצוי ממותק (לא חלב) וחשוב שיהיה בטמפרטורת חדר. למשקה ניתן להוסיף פרוסת לחם מרוחה בדבש או בריבה. לא מומלץ לאכול עוגה. לאחר כשעה כדאי לאכול ארוחה קלה בלבד. מומלץ לאכול ארוחה זו לאט וללעוס היטב. מי שישאר רעב יוכל לאכול כעבור שעתיים דבר מה נוסף. גם את הנוזלים יש להשיב לגוף בהדרגה. כדי למנוע דילול פתאומי של ריכוז חום, יש להסתפק בכוס עד כוס וחצי לשעה

תריז דין עברה ומניקה ויולדת ביום הכפורים, ובו ד' סעיפים:

א ***עברות ומניקות מתענות ומשלימות ביום הכפורים:** ב **יעברה** (א) **שהריחה** (ב) **(ופגיה משתנים, אף-על-פי (ב) שלא אמרה צריכה אני) (ר"י נכ"ו), גלוחשין לה באונה שיום הכפורים הוא, (ג) אם נתקררה דעתה בזכרון זה מוטב, ואם לאו (ד) מאכילין אותה (ה) עד שתתישב דעתה:** ג **יכל אדם שהריח מאכל (ו) ונשתנו פניו, מספן הוא אם לא יתנו לו ממנו, (ז) ומאכילין אותו (ח) ממנו:**

באר היטב

מ"א, ע"ש. וע"ג: (ג) מאכילין. פי' שתוכין כוש ברטב ונותנין לתוך פיה, ואם לא נתישבה דעתה נותנין לה רטב, ואם לאו נותנין לה המאכל עצמו, כ"י, כ"ח, לכו"ש. ודוקא עברה שלפעמים

משנה ברורה

הינו לענין השלמה שאינו אלא תקנתא דרבנן, מה שאין כן הכא (ג) דאיכא חששא דאורייתא דשמא הביא שתי שערות ונשרו. ולא קאי אדברי המספר, אלא מלתא באנפי נפשה היא, דהוא מזרי שנשלם הי"ג שנה קדם יום הכפורים, או אפלו ביום הכפורים אלא שלא בקדוהו כלי יומא, ותישינן שמא נשרו קדם הבדיקה: (יג) דתישינן שמא נשרו. ודוקא ביום הכפורים דהוא ספקא דאורייתא, (יד) אכל שאר פעניות שאינן אלא מדרבנן אין צריך להתענות אלא-אם-כן יש לו שתי שערות: (יד) אין מענין אותו וכו'. הינו (טו) אפלו לחנוף שעות:

ב (א) שהריחה. מאכל, וידוע שאם אין נותנין לה מה שמתאנה, היא ויולדה מסכנים, ואין נפקא-מנה (ב) בין בתחלת עבודה ובין בסופה: **(ב) ופגיה משתנים אף-על-פי וכו'.** ובאין פגיה משתנים אין מאכילין אותה, אלא-אם-כן אמרה (ג) צריכה אני לאכל: **(ג) אם נתקררה דעתה וכו'.** שלפעמים מתישבת דעתה (ג) אחר שמוזכרין לה שיום הנה יום הכפורים הוא, שכל העולם מתענין בו: **(ד) מאכילין אותה.** פרוש, שתוכין (ז) קיסם ברטב (רוצה לומר, איזה טפות) ונותנים לתוך פיה, ואם לא נתישבה דעתה נותנין לה מן המאכל עצמו פחות פחות מכשעור, כפי שיתבאר לקמן בסימן תריח, ואם גם בנה לא נתישבה דעתה נותנין לה מן המאכל עצמו פחות פחות מכשעור עד שתתישב דעתה. ודוקא עברה מדקדקין עמה בכל הזכר לעיל, משום שלפעמים מתישבת דעתה בדבר מועט, (ה) אכל חולה מאכילין אותו כפי שיאמר הרופא, וכן כשמאכילין אותו על-פי עצמו כשאומר צריך אני, גם-כן מאכילין אותו עד שיאמר די, אף בכל זה מאכילין אותו פחות פחות מכשעור, וכפי שיתבאר לקמן סימן תריח: **(ה) עד שתתישב דעתה.** ואינה צריכה אמד (ו) הרופאים לזה: **ג (ו) ונשתנו פניו.** ובלא נשתנו פניו, (ז) אף-על-פי שאומר שלבו חלש וצריך לאכל אין מאכילין אותו [כן כתבו מגן-אברהם ואלהי רבה. ובישועות-יעקב מגמגם בזה. ועין פתח-סופר בחלק אבן-העזר חלק ב סימן פב שדעתו, דאף שאנו אין מאכילין אותו מחמת שהוא בחזקת פריא, מכל מקום החולה עצמו היודע מרת נפשו יוכל לקח לעצמו ולאכל, בין ביום הכפורים בין בשאר אסורין, בין שמרגיש בעצמו שיוכל לבוא לידי סכנה]: **(ז) ומאכילין אותו.** רוצה לומר גם-כן (ח) הקל הקל, כמו באשה עברה, וכנ"ל. ודע, דמה שהקלנו באשה עברה וכן בכל אדם שהריח, הוא דוקא עד שתתישב דעתו, (ט) אכל אחר שנתתישב דעתו אין להם לאכל שאר היום, ולא אמרינן פינון שהתר מקצת היום באכילה התר פלו: **(ח) ממנו.** ועל-כפיהם כשמריח ריח מאכל יזהר מאד כל

שער הציון

(יג) הגר"א וש"א: (יד) מגן-אברהם וש"א: (טו) רבנו מנחם. וביא לזה סמוכין מירושלמי פרק שני שעירים, עין שם: (טז) אשכול. ומלשון רש"י משמע שהגדל מתאנה, ואפשר דלא שנין זה כי אם אחר מ' יום, ועין ברבנו מנחם, וצריך עיין: (יז) מגן-אברהם וש"א. והינו אחר שלוחשין לה וצדין לא נח דעתה: (א) ועין במאירי שכתב שקשלוחשין לה מענין היום מצד פנין דבריהם הכבסה על העבר, שאם תתישב דעתה תהא בטוחה על עברה שתהיה יראת שמים מצויה בו: (ז) גמרא: (ח) מגן-אברהם בשם הרא"ש, וכן כתבו שארי פוסקים: (י) פוסקים: (י) אלא-אם-כן הוא חולה, שאז אפלו לא הריח ריח מאכל והוא אומר צריך אני או שהרופאים אומרים שהוא צריך לאכל, מאכילין אותו מיד כפי הצורך לו, ויבדלקמן בסימן תריח: (ט) פוסקים: (ט) רבנו מנחם ופשוט:

ה' הרא"ש שם בשם
ומכ"ו ושאר פוסקים
ו תרומת הדין
מדברי המוסמך גשון
ח

ד (ט) *היולדת, תוך שלשה ימים (א) (י) לא תתענה כלל. משלשה עד שבועה, (יא) אם אמרה צריכה אני, מאכילין אותה. מכאן ואילך הרי היא (יב) ככל אדם. וימים אלו (יג) אין מונין אותם מעת לעת, כגון אם ילדה בשבועה בתשרי בערב אין מאכילין אותה ביום-הכפורים (יד) אם לא אמרה צריכה אני, אף-על-פי שלא שלמו לה שלשה ימים עד יום-כפור בערב, משום דכיון שנכנס יום רביעי ללדתה מקרי לאחר שלשה:

ועסי" ש"ל ס"ד: (ד) יככל. הינו באמרה צריכה אני מחמת לדה, אבל אם אמרה צריכה אני מחמת שמתכבד עלי החלי, נותנין, אר"ה:

מתישבת דעתה בדרך מועט, אבל חולה מאכילין אותו כפי שיאמר הרופא אף פחות פחות מכשעור, כמ"ש סימן תריח ס"ז: (א) לא תתענה. אפלו אמרה אני צריכה מאכילין אותה ואומרין לה אכל, ב"ח. ועסי' תקנד ס"ו. ומ"מ יש להאכילה פחות מכשעור, מ"א.

משנה ברורה

אדם שיפלט כל הרק שיבוא בפיו ולא יבלע, דאז בא לידי ספנה [פדאימא בכתבות ס"א עמוד ב], חיי-אדם: ד (ט) יולדת וכו'. ואפלו אם לא ילדה עדין רק אהו לה חבלי לדה, וכפי המבאר לעיל בסימן של סעיף ג דנקראת יולדת לענין לחלל עליה את השבת, והוא הדין דנקראת גם יולדת לענין זה שלא תתענה [מאמר מרדכי]: (י) לא תתענה כלל. אפלו אמרה אני צריכה לאכל, (י) מאכילין אותה ואומרין לה אכלי, (יא) אכן מכל מקום יש להאכילה אז פחות פחות מכשעור, (יב) אבל בלא אמרה אני צריכה, מאכילין אותה בדרך ואין צריך לחלק בפחות מכשעור, ויש מחמירין שגם בזה צריך להאכילה פחות פחות מכשעור: (יא) אם אמרה צריכה

אני וכו'. מגי' בשחברותיה אומרות (יג) שאינה צריכה או שהרופאים אומרים שאינה צריכה, דאז בעינן שתאמר צריכה אני [ומאכילין אותה (יד) פחות פחות מכשעור], ומגני אמירתה משום ד'לב יודע מרת נפשו', וכדלקמן בסימן תריח, אבל בפאין שם מי שיאמר שאינה צריכה, (טו) אז אפלו בסתמא שאינה אומרת כלום, או שאומרת שאינה יודעת אם היא צריכה, (טז) מאכילין אותה: (יב) ככל אדם. דמשם ואילך הרי היא כשאר חולה שאין בו ספנה, דבנדאי אין שום ספנה מחמת לדה לאחר שבועה ימים ללדתה, לפיכך אף אם אמרה צריכה אני לאכל מחמת צער לדה אין מאכילין אותה, (יז) אבל אם אמרה צריכה אני לאכל מחמת שמתכבד עלי החלי, מאכילין אותה בדרך שפאכילין כל חולה כשאומר צריך אני, כמו שיתבאר בסימן תריח, עין שם: (יג) אין מונין אותם מעת לעת. עין לעיל סימן של במשנה ברורה סעיף-קטן י דכמה פוסקים סוכרין (יח) דימים אלו במעת לעת שערו אותם (יט) ושיש להקל למעשה, וכן מצאתי בישועות-יעקב דהמקל בספק נפשות לחשב השבועה ימים מעת לעת לא הפסיד: (יד) אם לא אמרה צריכה אני. והינו בשחברותיה אומרות שאינה צריכה, וכנ"ל בסעיף-קטן יא:

א (א) רופא בקי. פרוש, בקי (ב) באותו מקום. ועין לעיל סימן שכח סעיף י דהביא שם המחבר דעת יש מי שאומר דלא בעינן בקי, אלא כל אדם בחזקת בקי קצת לענין ספק נפשות (והינו באומר על-כל-פנים שמביין בחלי זה), ומסיים הרמ"א שם, דיש אומרים זה דוקא ברופא ישראל, אבל בעכו"ם אינו נאמן עד שיהיה בקי, (ג) והוא הדין

שער הציון

(י) ב"ח ומגן-אברהם: (יא) מגן-אברהם וש"א: (יב) הגהות רבי ברוך פריינקיל, וכן נראה להורות, דכלאו הכי האליה רבה מסתפק על דינא דמגן-אברהם. ומה שכתבתי יש מחמירין, הוא הגר"ז בסימן תריח: (יג) דגיל מרובה והגר"ז: (יד) הגר"ז: (טו) הגר"א וקרובך נתנאל בפרק מפנין ודגיל מרובה והגר"ז: (טז) ומסתפקא דגם בזה מאכילין אותה פחות פחות מכשעור: (יז) אליה זוטא בשם אסור והמר וש"א: (יח) וכעת מצאתי גם באשכול בהלכות יולדת שכתב בהדגא דהני ג' זמנים, שלשה שבועה ושלשים, מעת לעת מנינן לה: (יט) ומכל מקום נראה דיש להאכילה פחות פחות מכשעור: (א) בן משמע ברמב"ם פרק ב מהלכות שבת, עין שם, וכן נכתב רבנו מנוח בפרק ב מהלכות שביחת עשור, עין שם: (ב) דרכי-משה בסימן זה ופשוט:

למעלה מגיל תשע ישי' אומרים שאם מרגיש צמאן גדול יש להקל לתת לו לשותות אף בליל יוה"כ כל שאינו בן אחד עשרה.

ולמעלה מגיל אחד עשרה - כרב המ"כ שאין פדוקקין בומן הזה שיהיה יחצנה כל היום ואפילו בשנת השתים עשרה אלא א"כ ידוע שהוא בריא וחזק לסבול, ומכל מקום נכון שמגיל אחד עשרה ואילך שיתענה לפחות עד הצות היום.

מ"ב סק"י: אבל בשאר תעניות שאינן אלא מרבנן א"צ להתענות אא"כ יש לו שתי ערות.

עין בענין זה בס"י תק"צ אות ה'.

מעוברת - לענין צום יום הכיפורים

א. סני' א' שר"ע: עוברות ומניקות מהנעוה ומשלימות ביה"כ. ואף' ברמנו שחולשו הדורות והתנית יום שלם יש בו סיכון שמסיים להפלה או ללידה מוקדמת אפ"כ צריכות המעוברות לצום, אלא אם כן היו' לה כבר שני מקרי הפלה עקב צום, או אם רופא ממליץ לאסור לה את הצום עקב חולשה יחידה, דימום או לשחיות, אמנם למעשה יש להחזיב בדבר, כי

7. ילקוט יוסף שם עפ"י הירושלמי יומא פ"ד ה"ד ובקרבן העדה שם. 8. ילקוט יוסף שם עמ' צ"ג.

תרי"ז - 1. שרית צריא תרי"ז סי' כ', תשובות הנגהנת חיב סי' רצ"ב ודוחים דברי הגר"י פ"ש שליט"א (בהסכמה ל"ט פני ברוך על הל' ביקור חולים) שבמינוי שמצוי הפלה עקב הצום צריכות כל הנשים המעוברות עד החדש התשיעי לאכול ביום הכיפורים פחות ממשעור. 2. וכ"ז באורחות חיים סק"א דעת תורה סי' זה, הגרש"ז אויערבך זצ"ל בהערותיו ל"ט אצ"ר הברית היא עמ' ט"ז פוסק שאם רופא חושש שהצום עלול לגרום להפלה צריכה היא לאכול גם אם לא הפילה קודם, אמנם די לה שיעורם. 3. דחינו לידה לפני החדש התשיעי, ואף כי במורא ליגמר בהדומה שבחיינו השביעי יולדות ולו של קיימא, מימ היינו הראוי ליגמר בשביעי, אבל הראוי ליגמר בתשיעי, גם שביעי הוא בסכנה, כדמכח בגמ' שם, ורובא לתשעה יולדות, לכן גם לידה בחודש השביעי סכנה יש בה - אורחות חיים סי' תקנ"ד סק"י בשם ס' מאורי אור. 4. בשעת"א סק"א מסתפק בהר"ן פחות ממי' יום, ובש"ת שבה"ל ח"ז סי' פ' העלה עפ"י ראשונים להקל במקום צורך אף בפחות ממי' יום תשיעי שהסכים עמו הגר"מ הלבנטאט שליט"א, וע"ע בס"י תק"ט אות א'. 5. ובסי' הרתת היולדת פני"א הערה י"א שכן היו עובדי באשה מינקת שחששו שפסק הלב"ב מחמת הצום והתיר לה החז"א וצ"ל לשחיות (שיעור"ט) ביה"כ, וכ"ז בס' נשמת אברהם

כצצירות או שלשול או חום כלשהו ע"י שינוי בדרך הנהגתו הרי הוא ספק פיקוח נפש והחללים ע"ז את השבת, ולפי"ז הוא הו"ל לענין יוה"כ והתנוק יצטרך לשנות את הוגלי הנהגתו ולהשתמש בתחליפים יהיה מותר למניקת שיש ספק שמא יגרם לתנוק לקלוק מעינים כצצירות או שלשול או חום כלשהו ע"י שינוי בדרך הנהגתו הרי הוא ספק פיקוח נפש והחללים ע"ז את השבת, ולפי"ז הוא הו"ל לענין יוה"כ והתנוק יצטרך לשנות את הוגלי הנהגתו ולהשתמש בתחליפים יהיה מותר למניקת שיש ספק שמא יגרם לתנוק לקלוק מעינים

ב. כיה"ל ד"ה עוברות: ואם יש להמניקה ילד חולה ומסוכן ואינו רוצה לינק כי אם ממנה ואם התענה סכנה היא לילד אינה מתענה אפילו ביה"כ. בחז"א (או"ח סי' נ"ט סק"ג וסק"ד) כתב שסתם תנוק מסוכן הוא אצל חלב, וכל

מיניקת - לענין צום יום הכיפורים

ב. כיה"ל ד"ה עוברות: ואם יש להמניקה ילד חולה ומסוכן ואינו רוצה לינק כי אם ממנה ואם התענה סכנה היא לילד אינה מתענה אפילו ביה"כ. בחז"א (או"ח סי' נ"ט סק"ג וסק"ד) כתב שסתם תנוק מסוכן הוא אצל חלב, וכל

בשם החז"א ואפילו בשאין התנוק חולה. 6. חרות היולדת שם, ועד כתב ימ"כ מסתבר שאם התנוק (תרגום) כבר בן ששה חדשים הסכנה מועטת שם אם יפסק החלב ימצא לו תחליף מנוח, אבל אם היה התנוק פג או שסובל בדברי העינות מקראות משלשלים לא מירידה במשקל, והאם סובלת ממיעוט בחלב כבדה מותר לה לשותות החלב לפי הענין ואין להקל בזה בלא הרחאת חכמי. 7. סי' טעמא דסקרא בשם החז"א, ששי"ב פליט הערה נ"ז ועוד. 8. שם שכן משתה ה"ן באשה שיריעת שאם נתן לתנוק ביה"כ תחולש באופן שנוגע לחוש סכנה ולא חוכל לגמור את הצום, שצריכה לתת לתנוק תחליפים כדי שתוכל היא לצום, ואף שעקב כך קיים חשש שהחלב יפסק או שהתנוק לא ירצה שוב לינוק, ובמבואר היינו דוקא כשהתנוק בריא, אבל אם הוא רגיש במערכת העיכול, פג או חולה, כבר ביארנו שממשיכה להניק, ואם נגיע למצב של חולשה וברך שתהיה חייבת לשחיות או לאכול תשחה או תאכל ותמשך לתנוק. 9. אלף למטה סק"ז, ובביה"ל סי' ש"ל ד"ה כל מסתפק בזה, ובשרית תרי"ז סי' נ"ג וכן בס' חרות היולדת, פלי"ה הערה א' ופנ"א הערה ו' בשם הגר"י אלישיב שליט"א שלענין ספק פיקוח אול"ן לקולא, מידה אפשר שאם כבר עברו ג' ימים מעלי"ש משעה שהדום שרחה שאיכילו אותה פחות ממשעור, עיי"ש, ובסי' נשמת אברהם סי' ש"ל סק"י שכנראה שגמר לידה היא אחרי יציאת השליה. 10. וכן פסק רוב רובם של האחרונים, עין דעת תורה, וכ"ז להלכה למעשה בס' מנחת שלמה סי' ז' בהערה שדחה דברי המחמירים, וכש"ת צ"ב ח"ז סי' נ"ג באריכות מהרבה ראשונים ואחרונים דלא בהשריע שהחמיר בזה, ובשעת"א סק"ט שמי' יאכילו אותה פחות ממשעור (וולת אם רופא אומר שצריכה לאכול כרגיל וכמו שאר חולזן), וכש"ת חמ"ד מע' יהי"ב סי' ג' אות ג' בשם כמה פוסקים שאם שאלו בין המשעות של ז' תשרי או ז' תשרי (מנו שיהי"ב ביום ז' והיא לידה ביום ראשון בבין השמשות, או ביום רביעי בבית"ש), אף לשו"ע שלא למנות מעלי"ש, חשב"ן הבידי"ש כללי המצא שיהי"ב הוא ערין תוך ג' ללידתה (ויכולה לאכול כרגיל) או תוך ז' ללידתה (ויכולה לאכול כרגיל) אם אמרו צריכה אני או שהרופא אמר שצריכה). 11. ולענין ז' ימים הוא 168 שעות מגמת הלידה, ועין שרית שבה"ל ח"ה סי' ט"ח ושרית נבי"א ח"ז סי' נ"ג שער כלות 168 שעות אלו, אף שכבר יום שמיני ללידתה, ידע כהנ"ך ז' ללידתה גם לענין שאם היולדת שותקת כששואלים אותה, אם צריכה לאכול, או שאמרת שאינה יודעת, מאכילים אותה שיעורים, וכ"כ אם אמרת שצריכה אף שרופא אומר שאינה

לאחרונה קיימים תחליפים שונים שערכם ובמ"כ (סק"ט) כפי המבואר לעיל סי' ש"ל התנוה דומה מאד לחלב אם, ולכן אין להקל מע"י ג' דנקיאת יולדת לענין לחלב עליה את משום חשש הפסקת החלב או צמצום תפוקתו השבת הוא הדין לענין שלא התענה, ושם מבואר ואי שביעת התנוק אלא כשהתנוק רגיש וקיים דחינו משעה שתשב על המשבר או שיהיה חשש שלא יעכל שום תחליף לחלב אמו. שרות יורוד או שתכונתיה נושאות אותה, ושם ייש לדעת כי עפ"י דעת רופאים ד"ה בשתייה אות ג' ביארנו דברים אלו לפי מושגי הרפואה כדי שלא יצטמצם תפוקת החלב, ואם די לה בזמנו עיי"ש.

בשיעורים לא תשתה יותר מכן, וברד"א שאסור לה ללכת לבית הכנסת אם קיים חשש שבגלל זה תבוא למצב שתצטרך לשחיות.

יולדת - לענין צום יום הכיפורים ומסקנת המ"ב (סק"יג) שיש להקל לחשב ג' סני' ד' שר"ע: יולדת תוך ג' ימים לא ימים אלו - ג' ז' - בימות, ודחינו 72 התענה כלל מג' עד ז' אם אמרה צריכה אני שעות מגמ"ל הלידה, ובהנהג"ה על גליון מאכילין אותה, מכאן ואילך הרי הוא ככל אדם. המשניב שאם השלשה ימות נגמרים שעות

פסקי תשובות

לפי סדר יציאת חובת

באשר תפוקת התנוק מותרת כפי צרכיו

סימן תרי"ז - חולה ביה"כ

אחרונה¹² לאחר כניסת יו"כ אין להחריף לה אומה ואומרים לה אבל, אכן מ"מ יש להאכילה לאכול מדין תוך ג' ימים כיון שכונגל אין או פחות פחות מכשיעור. ואם היולדת טוענת חורשים לעבון עשה מיעוט, ויש¹³ חלקים שמרגישה טוב ומתקשת לצום וגם הרפא וסוברים שמעיקר הדין מותר לה לאכול ולשתות המספיל מאשר שיכלה לצום, יש¹⁴ מי שאומר בשעות אלו, ואילו אחרי שעות אלו אם היא שאין צריך לכופה לאכול ומותר לאפשר לה וחברותיה אומרות שאינה צריכה חיבת לצום, אכן סתמתי¹⁵ הפוסקים שיש להאכילה כי מסדה התורה שיעורים אלו לחכמים והם פחות מכשיעור בעל כרחיה, ואי¹⁶ להשיג קצו עז כאן הינו ומכאן איסור. על דברי הרופאים ודבריה, כי עפ"י חז"ל בתוך וכל זה ביולדת בלידה רגילה, אבל היולדת שלשה ימים הרי היא מסוכנת ומי ישמע לדברי ביתנו קיסרי דגה¹⁷ כחולה דעלמא ויש לה הרופאים נגר קבלת חז"ל שקיבלו מסוד ה' לאכול כפי הוראת הרופאים גם לאחר ד' ימים ליראיו (ועיין עוד לקמן סי' תרי"ח אות ה'). ובענין מחלוקת הר"ב פתקיל (היבור טעם) והשר"ע הרב לענין יולדת תוך ג' ימים שאינה יודעת אם צריכה לאכול או לא ואינה 'אומרת כלום אם יש להאכילה כרגיל או פחות מכשיעור, ובשעה"צ (סקי"ב) נטה לדעת הר"ב פתקיל המקיל שתאכל כרגיל, ויש¹⁸ המחמירים ד. מ"כ סק"י: אפילו אמה (יולדת תוך 72 בזה כהשר"ע הרב, ובפרט¹⁹ בימינו שפ"י דעת שעות ללידת) אינו צריכה לאכול מאכילין הרופאים אם אוכלים ושותים פחות פחות

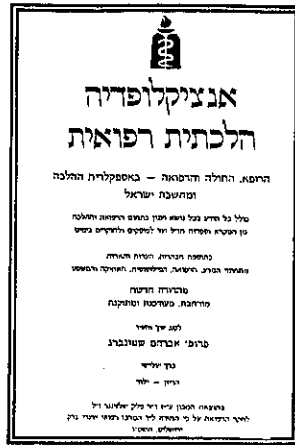
מכשיעור בדרך כלל לא נגמר נזק עי"ז, ובכל מקרה יש להחזיק עם רפא. יש שם רפא בקי וברי שאומר אם לא יאכילו אותו אפשר שיכבד עליו החולי ויסמן מאכילים אותו על פני ואצ"ל שמה ימות. והיינו אפילו בחולה שלעת עתה אין בו סכנה אלא שמשערים שע"י הצום התגבר מחלתו ויכול לבוא ליד סכנה. אבל בחולה שכבר עשיו הוא בגור יש בו סכנה, בזה אף² שיהיום לא יחמיר כלל את מצבו הבריאותי, מ"מ אם ע"י שיאכל יחזק ויגברו סיכויי החולים ממחלתו המסוכנת מותר לו לאכול (ועיין להלן אות ה'). והגדרת חולה אם הוא נכלל בגור יש בו סכנה, ואם מותר לו לצום נקבע בהתייעצות עם מ"ר"צ ורופא (נאמנות הרופאים — להלן אות א'), וכל אדם הסובל ליע ממחלה באברים הפנימיים כגון מחלת לב, כליות⁴ מעיים⁵ מחלות זיהומיות⁶ המלוות בחום גבוה, מחלות כמערכת⁷ הנשימה, מחלות מוחיות⁸, חוסר דם מתחת לתשעה נקודות מוגלכין — חייב להחזיק לפני יו"כ עם הגורמים הנ"ל אם מותר לו לצום והאם די בשתייה או צריך גם לאכול והאם מספיק לו שיעורים.

א. סעי' א', שו"ע: חולה שצריך לאכול אם וחולים במחלות דלעיל שאין במצא בשום הכיפורים

הנהגות חיב סי' רפ"ו. 20. כ"ח בשי חמד מע' יהי"כ סי' ג' אות א', בשם פוסקים, וכ"ה בבר"ח סי' ש"ל סק"ב ובשאר אחרונים. ועיין ברע"ת שכתב בשם כתיב העת קודשים שהמפלת אין להחריף תוך ג' באמרה אינו צריכה הגם שבולדת גם באמרה אינו צריכה מאכילין, ובשר"ח שם חולק עליו ומשוה דין מפלת ליולדת לכל הדינים, וכן העלה בשו"ת יב"א ח"ז סי' נ"ג, ועייש עוד שמב"א בשם שו"ת בית אבי ח"ג סי' ע"ז שגם בספק אם עברו מ' יום להריונה יש להקל.

הנחת — 1. ובמבואר בבית"ל ד"ה חולה בשם פתגם והיי"א. 2. תשובות הנהגות היא סי' שמ"ט ועייש שלכן החולה במחלה מסוכנת ר"ל אין לשאול את הרופא אם צום יש סכנה לחולה שמתו' אלא יש לשאול האם ע"י אכילתו יהיו סיכויי לחלים טובים יותר, ורק כשהרפא אומר שאכילתו לא תועיל ולא תזיק אז מותר לו לצום, וע"ע מועדים ומננים היא סי' ט' ח"ח בהוספות לד"א סי' ט'. 3. דהיינו, תוך שנה להקפץ לב, תעוקת לב, אי ספיקת לב, הפרעות משמעותיות בקצב הלב. 4. דהיינו, אי ספיקת כליות, זיהומים כרוניים בדרכי השתן. אנטם בדרכי השתן. חרשים לאחר ניתוח בדרכי השתן. 5. הקאות מרובות, שלשולים מרובים, אולקס פעיל, צרבת עד חצי שעה לפני המחלה. 6. ובכל זה אנטיה חריפה, דלקת ראות, שרשה. 7. אי ספיקה נשמחית, אסטמה פעילה, מחלה הסימית כבונת בראות. 8. חסימת עורק, שטף דם, אי ספיקה מוחית. מחלת תפילה, מצבי מגרנה קשים. פירוט כל מחלות אלו הוא עפ"י מאמר מאת הרופא ד"ר א. ג. שוסקיים המופיע בסי' מועדי קודש על

צריכה שמאכילים אותה, וכפי דברי סק"י, רק אם היולדת אומרת שאינה צריכה יש לה לצום, ואם היולדת אומרת שאינה צריכה ורופא אומר שצריכה לאכול או שהיא מסופק — מאכילין אותה שיעורים, כ"ה עפ"י שו"ע סי' תרי"ח סעי' ה'. 12. אבל אם 72 השעות כלים באמצע יו"כ ולא בשעות הראשונות אף למ"ב מותר לה לאכול עד בלתי 72 השעות, ואח"כ אסור לאכול אי"כ אמרה היא או רופא שצריכה (וכנ"ל הערה 11) — וכ"כ עפ"י מ"כ סק"י. 13. הגרש"ח איערבך זצ"ל הדי' השמירת שבת כהלכתה פ"ט הערה נ"ד, וע"ע בס' הורות היולדת פניא הערה ז'. 14. שם סעי' ד', ועייש עוד הנהגות חיב סי' רפ"ו. 16. שלא הזכירו כלל באם אומרת אינו צריכה אלא לענין להאכיל פחות מכשיעור ולא הזכירו שיש לשאול דעת חברותיה או הרופאים, ובשר"ע הרב סעי' ד' בהב בפירוש שמאכילין אותה בעל תוספת, וע"ע בא"י סק"י שכל מקום שהחירו לה לאכול אסור לה להחמיר על עצמה ועל זה נאמר ראת דמחם לפתוחכם אדרש ואל התי צדק הרבה, וכ"ה במ"כ סי' תרי"ח סק"י. 17. שו"ת יב"א ח"ז סי' נ"ג עייש בארחה תבל על פוסקים שמוכח שאסור להחמיר בזה, ומב"א דברי הרבי (סי' תמ"ז) החזירא (אבהע"ז סי' כ"ז אות ג') שאין לסמוך כלל על דברי הרופאים שהם נגר קבלת חז"ל (אמנם נראה פשוט שאם יודיך הוא כבר יום הרביעי ללידתה, אי"כ שיעיין לא עברו 72 שעות מהלידה, אם מתקשת לצום, מותר לאפשר לה זאת אם הרופאים ג"כ מסכימים, כי לדעת השו"ע דעתו כלאחר ג' ימים וחייבת לצום כשאומרת אינו צריכה, ולכן אי"כ שאין פוסקין שמחשבים 72 שעות מהלידה ונכל אלו ג' מ"מ בזה הוא גם הרופאים מאשרים שיכלה לצום מותר לה להחמיר). 18. כד"ה סק"י, שו"ת יחודי"ק סי' ל"ט בהערה, ומא"י"כ י"ב. תורת היולדת פניא הערה ד' מב"א מעמק שאלה על שא"ל"תות פ"י ב"ר"ה שא"ל"תא קס"ז בשם הגר"ח מאלאוין ז"ע שהורה לאכול יותר מכשיעור. 19. תשובות

יום-הכפורים

שהוא כדי שנוכל לצום ביום-הכיפורים⁴; יש מי שחילק בין חולה שאוכל חצאי שיעורים, שלא איבד תעניתו בכך, וחייב לאכול בערב יום-הכיפורים, לבין חולה שאוכל כדרכו⁵; ויש מי שכתבו, שבכל מקרה חייב לאכול בערב יום-הכיפורים, משום תעניתו כלילה לשעות⁶, או משום שהטעם לסעודת ערב יום-הכיפורים הוא לכבוד יום-הכיפורים⁷, או משום שעל ידי האכילה בערב יום-הכיפורים יתכן שאף החולה הזה יוכל להימנע מכמות מסויימת של אכילה ביום-הכיפורים⁸.

דיני יום-הכיפורים הנוגעים לחולה רבים הם, ולפיכך נתייחד להם ערך נפרד.

בערך זה יידונו העניינים המיוחדים לחולה ביום-הכיפורים, ביחס להלכות הכלליות הנוגעות לחולה כשבת וכיום-טוב — ראה ערך שבת וערך מועדים ותעניות.

א. דיני חולה בערב יום-כיפורים

אשה חולה, שאינה יכולה לצום ביום-הכיפורים, פטורה מאכילה בערב יום-הכיפורים⁹. ויש מי שכתב, שאף כאן יש לחלק בין אוכלת חצאי שיעורים לבין אוכלת כדרכה¹⁰.

מצווה לאכול בערב יום-הכיפורים¹.

חולה לאחר ניתוח — אכן, חולה לאחר ניתוח, שאסור לו לאכול במשך היום, די לו לאכול פעם אחת בסעודה המפסקת².

חולה, שהאוכל עלול להזיק לו — פטור ממצות אכילה בערב יום-הכיפורים¹¹. ודין זה נכון גם אם האוכל רק יגרום בחילות או הרגשה כללית רעה¹².

חולה שאינו מתענה כלל ביום-הכיפורים — יש הסבורים, שהוא פטור ממצות אכילה בערב יום-הכיפורים³, על פי הטעם לאכילה בערב יום-הכיפורים,

שאלתא קסו ובהעמק שאלה שם; שו"ת כתב סופר הארו"ח סי' קיב, שכתב כן להלכה ולא למעשה; תורת ויקרא פכ"ג אות צו. [4] רש"י יומא פא ב; רא"ש יומא פ"ח סי' כב. [5] מקראי קודש, ימים נוראים, סי' לו. [6] שו"ת יביע אומר ח"א הארו"ח סי' לו אות יג. [7] ראה שערי תשובה לרבנו יונה שער ד אות ח. [8] שבת שבתון סקל"ב. וראה עוד בשו"ת אבן יעקב סי' נג; שו"ת דברי ישראל ח"א סי' קעד. [9] שו"ת כתב סופר שם. [10] מקראי קודש שם. וראה עוד בשו"ת רעק"א סי' טז, ובאורחות חיים סי' תרד, בשם מניח מ' שיג, בעצם חיוב נשים במצות אכילה בערב יום-הכיפורים. [11] שו"ת רעק"א סי' טז. [12] שבת שבתון סל"ג.

[1] יומא פא ב; טוש"ע או"ח תרד א. וראה בבטאון מסורה, חובי טו, תשנ"ט, עמ' לט, מה שהביא בשם הגרי"ד סולובייציק בשאלה אם דין זה הל גם בערב תשעה באב. מבחינה רפואית אין נתונים בדוקים על הרכב המזון הרצוי באכילה שלפני התחלת הצום. יש נתונים חלקיים על השפעת הרכב המזון על הפיסיולוגיה ועל התחושה הסובייקטיבית במהלך הצום בהתאם לחלק היחסי של אבות המזון בסעודות שלפני הצום, ולא נמצאו הברלים מובהקים ומשמעותיים בין סעודות עתירות-חלבון, עתירות פחמימות או עתירות שומן — ראה Blodheim DS, et al, *IMAJ* 3:657, 2001; Berner YN, *IMAJ* 3:667, 2001. [2] שבת שבתון, סקל"ב. על פי מ"ב סי' תרד סק"ב. [3] שאלתות

ששוכב במיטה, אין להאכילו כלל, אפילו פחות מכדי שיעור²⁷. ויש מי שמשמע ממנו, שמוחו להאכיל פחות מכשיעור אף לחולה שאין בו סכנה²⁸.

כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו, הרי הוא מסוכן אם לא יאכל ממנו, ומאכלים אוחזו ביום-הכפורים²⁹. ומכל מקום מאכלים אוחזו רק עד שתתישב דעתו, אבל לאחר שנתישבה דעתו אין לו לאכול שאר היום³⁰. ואם לא השתנו פניו, אין מאכלים אוחזו, אפילו אם אומר שצריך לאכול³¹. ומכל מקום האדם עצמו יודע מרת נפשו, ומותר לו לקחת לעצמו מאכל אם חש שהוא מסוכן, אלא שאין אחרים מאכלים אוחזו במצב כזה³². ואף שאסור לאחור להאכילו, מכל מקום מותר לו לומר לחולה שהוא עצמו יכול לקחת לעצמו אוכל³³.

אדם שהתוויר מתמת הצום, ונראה לרוב בני האדם שהוא צריך לאכול, מאכלים אוחזו אפילו אם לא הריח שום מאכל³⁴. וכן מי שחשכו עיניו ומרגיש שהוא עומד להתעלף, מאכלים אוחזו ביום הכיפורים³⁵.

[28] ראה מניח שם, בדעת סי' הדינך, וכתב שם, שהוא דעת יחיד. וראה במטה אפרים סי' תריח בקצה המטה סק"ז: שדיח מערכת יחידים ג' אות יג: חי' הגי' הלי, הלי שביבת העשור, פ"ב; מקראי קודש, ימים נוראים, סי' מב. [29] נושרע אריח תרו"ג [30] מ"ב שם סק"ז. [31] מג"א סי' תרו"ק סק"א: חי' אדם קמה בחי' מ"ב סי' תרו"ק סק"ז. וכתב שם שהשיעור מפקפק בו. וראה בס' שבת שבתון סק"א. [32] שרית חתי'ס האבדע"ז חי' סי' פב. [33] הגרי"ש אלישיב, תובאו דבריו בס' שבת שבתון סק"א. [34] שבת שבתון סק"ט. [35] שרית אגרות

ונשמרתם מאד לנפשותיכם²¹.

הגדרות חולה לחיוב אכילה — חי"ל והפוסקים נתנו הגדרות שונות לחולה שיש בו סכנה לענין חיובו כאכילה או בשתייה ביום-הכפורים:

החיוב לאכול אינו רק אם הרופא אומר שחי' החולה יהיו בסכנה ממשית אם לא יאכל, אלא אפילו אם אומר הרופא שיכבד חוליו, נותנים לו לאכול²².

הוא-הדין אם הרופא אומר שתחול נסיגה בהחלמתו של החולה אם לא יאכל²³.

חולה המוטל במיטה, ואינו יכול לרדת ממנה, והוא נראה לרוב בני אדם שהוא מסוכן מחמת חולשתו, וכן אם הוא עצמו חושש שיכבד עליו החולי²⁴, ואין שם רופא שיכול לחוות דעתו על מצב החולה²⁵, הרי הוא נחשב כחולה שיש בו סכנה; ויש מי שכתב, שאפילו חולה שנפל למשכבו שלוש ימים, אין מאכלים אוחזו ביום הכיפורים ללא אומדן²⁶. אבל כשברור שהוא חולה שאין בו סכנה, אף

לאסור, עיי'ש. [21] מירוח שמשון אריח סי' תריח; הגה' מהרש"ם יומא דפ"ה, וראה בשמירת שבת בהלכות פליט סי' א: תורת היולדת, פ"ב, הע' כח. ביחוס לכמות האכילה או השתיה — ראה להלן בחלק ד. [22] נושרע אריח תריח א ובמ"ב שם סק"ב. [23] שבת שבתון סק"ב. [24] רמ"א אריח תריח ו; ערה"ש אריח תריח יב. [25] ערה"ש אריח תריח א. וראה בשערים המצוינים בלבה סי' קלג סק"י. [26] שרית חתי'ס אריח תריח ב"ב י"ד טו"ט קלז. [27] משל"מ סודי התורה פ"ה ד"ה דע שערין; פ"ח אריח סי' חסו ס"א: מניח מי שיש סק"ז.

וחמישה עיניים, איסור אכילה ושתייה כשיעור וכר"ט¹⁸.

דוכי הקלה על הצום — יש מי שכתב, שאדם בריא רשאי לאכול כערב

יום-הכפורים יותר מהרגלו, ויש ככך אף מצווה, אבל אם הוא עושה תחבולות שונות להקל או למנוע את עיני הצום, כגון על ידי עירוי או לקיחת ויטמינים, הרי זה כעין נבל ברשות התורה, אבל אין בזה איסור. אולם מי שהוא חולה שאין בו סכנה מותר לו לקחת ויטמינים כדי להקל מעליו את הצום, ואם בדרך רגילה היה צריך לאכול ביום-הכפורים פחות מכשיעור, ויכול על ידי פעולות כערב יום-כפורים לצום כראוי, מותר לו לעשות זאת, אבל אין שום חיוב כזה¹⁹; ויש מי שכתבו, שמוחו לבלוע כוודים מערב יום הכיפורים כדי להקל על הדגשת הצום ביום הכיפורים²⁰.

ב. חולה וכללים הגדרות וכללים

חיוב חולה שיש בו סכנה לאכול — חולה שיש סכנה אם יצום, מחוייב לאכול או לשותות ביום-הכפורים. יש הסבורים, שמצוות האכילה של חולה ביום-הכפורים היא מדין בה"ס, ומדין

[17] ראה חי' אדם קמה ב. [18] שרית מנחת יצחק חי' סי' נח; שם חי' סי' לא אות י. וראה עוד בס' שבת שבתון סמ"א. [19] שרית מנחת שלמה חי' סי' נח אות כז. [20] שרית חלקת יעקב חי' סי' נח; שרית אבן פנה חי' סי' ע. וראה בש"ח מע' יום הכפורים סי' א אות יח, בענין סגולת שלא להרגיש את הצום. שנתה

שקילה ומדידה — מותר לשקול ביום הכיפורים את שיעורי המאכלים והמשקם הדרושים לחולה¹³, אך כשידוע מראש שיצטרך לאכול ביום הכיפורים, רצוי שימדוד ויכדוק את השיעורים מבעוד יום¹⁴.

ההרת נדרים — חולה המאושפז בבית חולים בערב יום-כפורים, מצווה שיביאו לו שלוש אבשים כדי שיתיר נדריו, כפי המנהג; ואם אין אפשרות כזו, יכתוב בכתב ידו לכית הדין שיתירו לו נדריו¹⁵.

כל נדריו — כליל יום-הכפורים יכול חולה לומר בנוסח כל נדרי ימים כיפורים שעבר ועד יום כיפורים זה רק אם יש שלושה אנשים שאומרים יחד את ההתרה. אם החולה נמצא לבדו, יאמר רק 'מיזם כפורים זה עד יום כיפורים הבא עלינו¹⁶'.

המנהג לומר וידוי בערב יום-הכפורים, ולקבל על עצמו את תמשת העיניים של התענית¹⁷, וכן השאר אומרים הריני מקבל עלי לענות נפשי וגופי ביום הכיפורים הזה, כאשר ציווני יוצרי. יש מי שכתב, שחולה שיצטרך לאכול פחות מכשיעור ביום-הכפורים, כדאי שישמיט את המילים הללו, ובמקום יאמר הנוסח 'הריני מקבל עלי מעתה איסור מלאכה

[13] סי' הדינך מי שיש; כף הזיזים סי' תריח סק"ז וסק"מ. [14] מטה אפרים תריח י"א: מ"ב סי' תריח סק"א; יחיה דעת חי' סי' ט; שמירת שבת בהלכות פליט סי' ט, ופמ"ב סעי"א. וראה עוד בס' שבת שבתון, בפתיחה אות' ו-ט. וראה להלן בחלק ד, בהגדרת השיעורים. [15] שבת שבתון סל"ט. [16] שבת שבתון סמ"א.

השתלת מסתם מלאכותי ומקבלים תרופות שאם יתענה כיום הכיפורים יש סכנת נוגדות קרישה, בדרך כלל לא יכולים עיורון, מותר לו לאכול⁴⁵.
לצום.

חולי לב הסובלים מתיסמונת העצבים.
תעוקתית⁴¹ על רקע חסימת כלי דם כליליים⁴² — אם מדובר במצב קל, ללא כאבים וללא הפרעה תפקודית לב, יכולים לצום, אך צריכים להימנע ממאמץ; ואם מדובר במצב בינוני, עם חסימה ממושטת של כלי הדם, ואם כאבים גם במאמץ קל, אסור להם לצום.

חולי לב לאחר אוטם כשריר הלב — לא יצומו לפחות בשלשת החודשים הראשונים לאחר האירוע, אך אם מצבו יציב לחלוטין, יש מקום לשקול אכילה ושתיה לשיעורין. בכל מקרה שהחולה מרגיש לא טוב, אפילו אם הוא מוגדר כחולה קל, וכן כאשר יש גורמי סיכון נוספים, כגון גיל מתקדם, מחלת סוכרת וכיריב, אין לצום⁴³.

חולה לב בדרגה בינונית, שעל פי מצבו צריך לאכול ביום-הכיפורים, אף אם לוקח תרופות אשר מקלות על מצבו והופכות אותו לחולה קל, בכל זאת צריך לאכול לשיעורים, כי שם חולה עליו⁴⁴.

בדין חולה שוטה — ראה ערך שוטה.
מי שחלה בעיניו, ואמרו לו הרופאים,

[41] angina pectoris failure.
[42] coronary heart disease.
[43] כל הפרטים הללו לקוחים מהסי' שבתן סעי' ד סק"ד, בהתייעצות עם רופא לב. [44] הגרייט אלישבי, הזכאו דבריו בסי' שבתן שם. [45] חכמת שלמה אריה סי' תריח; ש"ת שערי דעה ח"ב סי' רב. [46] ראה ג. קו, אסיא, ב. תשמ"א, עמ' 252-3. A.H. Rashed, et al. [47] Lancet 1:1396, 1989. hypophysis [48] [49] adrenals.

מחלות ספציפיות — רבנים ורופאים דנו במחלות ספציפיות או בקבוצות מחלות מוגדרות, וקבעו גישות כלליות בשאלה אם המצב מחייב אכילה, שתיה או שניהם. אכן, יש להדגיש, כי כל הנאמר בידון הוא בגדר כלל ועקרון, אבל בכל מקרה צריך לדין לגופו מבחינת חומת המחלה ומצבו של החולה וכיו"ב, וההחלטה אם הוא יכול לצום או חייב לאכול או לשותת צריכה להיעשות בדין לגופו.

חולי לב הסובלים מאי-ספיקת לב⁴⁰ ונוקקים לתרופות — אם מצבם קל, יכולים לצום אחרי התייעצות עם הרופא, ואם מצבם בינוני לא יצומו, אם כי לפעמים יכולים להסתפק באכילה ושתייה פחות מכשיעור ויותר מאכילת פרס, ועל פי התייעצות עם רופא.

חולי לב הסובלים מהפרעות בקצב הלב — אם אין מחלה רקע לבבית משמעותית, ואם הם מאוזנים היטב עם תרופות תקופה, ארוכה, ובריקת הולטר מאשרת שהם מאוזנים יכולים לצום, וכן אם השתילו להם קוצב לב, והוא מתפקד היטב יכולים לצום; אבל אם סובלים מהפרעות למרות הטיפול התרופתי, אסור להם לצום.

חולי לב הסובלים ממומי לב — אם מצבם יציב, ואין הם סובלים מאי-ספיקת לב, מותרים לצום, אך אם מדובר במום לב כחלוני, אסור לצום, וכן חולים שעברו

משה ואירח חיד טי קבא; הגרייט אלישבי, הזכאו דבריו בסי' שבתן סק"ג. הוא מדין מי שאוחז בלבמוס — יומא פג ב' טושיע א"ח תריח ט' [36] שמירת שבת בהלכתה פ"ט סי'.

יש מצבים, כגון חום גבוה, שהם כשלעצמם אינם בגדר של סכנה, אבל מניעת מאכלים או משקים מהחולה עלולים לסכן את חייו. במקרים אלו מותר לחולה לאכול או לשותות ביום-הכיפורים פחות-פחות מכשיעור; וכן מותר לפעמים לבריאיים לאכול או לשותות ביום-כיפורים, כשיש חשש סביר שמוניעת המאכל ממנו תחשוף אותו לרגישות למחלה שיש בה סכנה³⁶.

כמו כן יש מצבים שמוותר לבריא לאכול או לשותות פחות מכשיעור, והיינו במצבים שהצום עלול לגרום לפיקוח נפש לזולת. כגון אחות העובדת ביהודה לטיפול נמרץ פגים, והוששת שבגלל הלחץ הפיסי והנפשי בטיפול בפגים במצב קשה עלול הצום להפחית את עידנותה בעבודה, וככן עלול להיגרם פיקוח נפש לפגים; או אחות אחרת-מחלקה הסובלת מסוכרת נעדרים ללא צורך באינסולין, שבגלל זה כשלעצמו יכולה לצום, אבל הלחץ הנוסף של העבודה והאחריות המוטלת עליה עלולים להחמיר את מצבה; או מנתח שצריך לבצע ניתוח דחוף, קשה ומומשך ביום-הכיפורים והוא חושש שבגלל הצום עלולה עידנותו לדיגעצ'.

בכל מקרה שהרופאים קובעים שמדובר במצב של סכנה או ספק סכנה³⁸, וכן בכל החולים המוגדרים כחולים שיש בהם סכנה לעניין חילול שבת עבורם³⁹.

גם אם מחלתו אינה פעילה באותו זמן, אך ישתל לאכול מאכלים כעלי ערד קלורי גבוה בכמויות קטנות⁶⁵.

חולה הסובל מהתקף של אבני כיס מרה והקאות מרובות, צריך לשתות ביום-הכפורים, רצוי שישתה פחות מכשיעור⁶⁶.

חולה הסובל מצהבת זיהומית, כל עוד לא חזרו תפקודי הכבד לרמה תקינה, ובוודאי כאשר הוא עדיין מרגיש חלש ותשוש, יאכל פחות משיעור⁶⁷.

חולה לאחר כווית קשות ונרחבת, שהרופאים אומרים שיש לו צורך בתזונה מועשרת ועתירת קלוריות ושתייה מרובה, יאכל וישתה ביום-הכפורים לפי הצורך⁶⁸.

חולה במחלה ממארת, הוקף לטיפול כימותרפי, ועקב טיפול זה יסבול מחולשה, הקאות וכי"ב, ולכן יצטרך לאכול ביום-הכפורים, אין לדחות את החלת הטיפול, כדי שיוכל לצום⁶⁹.

בדין זקן ביום הכפורים — ראה ערכו.

בענין מעוברת, יולדת ומינקת — ראה ערכיהם.

דבריו בס' מקראי קודש (תרי"ג, הל' יתיר"ב, נספח יג אות יא. [63] ראה מאמרו של מ. יצחקי, אסיא, ב' תשמ"א, עמ' 254. וראה עוד בס' שבת שבתן סקיי"ז. [64] Crohn's disease. [65] ס' שבת שבתן, ס"ט. [66] ס' שבת שבתן סקיי"ט. [67] שבת שבתן סעי' י"א. [68] שבת שבתן סעי' י"ב. [69] הגר"ש אלישיב, הובאו דבריו

אחרים יקראוהו 'הצמא החזק', ובעל העילה (=החולה) הזאת יצמא צמא גדול, ושתה שתייה רב, וישתין מה ששתה מזהרה, ומדרגת העילה (=המחלה) הזאת בכליות והמקורה (=שלפוחית השתן) כמו המערת המים (=שלשול) מן האיצטומא (=הקזיבה) והמעינים⁵⁶. בימי הביניים איבתו הרופאים את מחלת הסוכרת על ידי טעימת השתן המתוק (!), וכבר לעג על כך מולייר בספורו 'הרופא המשוטט'. לאור העובדה שמתיקות השתן היא הסימן של מחלת הסוכרת, הוסב שם המחלה לדיאבטס מליטוס⁵⁷, היינו דיאבטס המתוק. עד סוף המאה הי"ח למנינים התייחסו לסוכרת כמחלה חסרת תקווה, שאינה מגיבה לשום טיפול. רק בסוף המאה הי"ט למדו להכיר שהמחלה נגרמת עקב בעיה בלבב. לנגרנס תאר לראשונה את האיים בלבב הקרויים על שמו. מרגנ ומינוקובסקי הוכיחו סופית כי היעדר הלבב הוא הגורם האחרון להיווצרות סוכרת. בשנת 1900 תיאר אופי את הקשר בין סוכרת ואיי לנגרנס בלבב. בשנת 1916 הציג שפר האנגלי את השם אינסולין לחומר המופרש על ידי הלבב למחזור הדם. מקור השם אינסולין הוא מלטינית, שבה אינסולה הוא אי, היינו החומר המופרש מהאיים שבלבב. בנטינג וכסס בודדו לראשונה את האינסולין בשנת 1922, והילד הראשון בעולם טופל בחומר זה ביום 11.1.1922 בטורונטו⁵⁸.

חולי סוכרת שנוקטים למנוח גדולות

[54] polyuria. [55] פרקי נושה, מאמר 5, 13. diabetes mellitus. [56] שם, מאמר 23, 94. [57] diabetes mellitus. [58] הנתונים לקחים ממאמרו של

השתן⁵⁰, גידולים בלבב, אשר גורמים לירידה ברמת הסוכר הדם⁵¹, חת- או יתר-פעילות בלוטת התריס⁵² במצב קשה⁵³.

המחלה האנדוקרינית השכיחה והנפוצה ביותר היא סוכרת. מחלה זו היתה ידועה כבר לרופאי העולם העתיק, והיא תוארה בצורות שונות על ידי הרופאים הקדמונים. אכן, לא היתה להם הבנה לבסיס המחלה, וכמוכן לא היה ידוע טיפול יעיל. המיאוד הראשון של תסמינים שונים של מחלת הסוכרת מצוי בכתביו הרפואיים של אריטאוס מקפודוקיה. הוא אף היה הראשון שהזכיר את השם 'דיאבטס' ביחס לסוכרת. משמעות השם 'דיאבטס' כיונית הוא סיפון, משום שחולה סוכרת מאבד נוזלים בשתן כמו רך צינור פתוח. אריטאוס התייחס למחלה זו כ'חולי מופלא', לא שבת, שסיבתו לא ברורה. הוא ניסה לתת הסברים שונים (ומשונים!) למחלה זו. רוב הרופאים הקדמונים, כולל גלנוס, אבן סינא והרמב"ם, ייחסו את המחלה להפרעה בכליות, כי שמו לב שחולי הסוכרת נוטנים שתן בכמות מרובה. הרמב"ם תיאר את מחלת הסוכרת בקצרה בכמה מכתביו הרפואיים: "כשהיה השתן דומה למים מהיררה⁵⁴, והוא בעילה (=מחלה) הנקראת דיאבטי, והנה זה הרע שבשונתם הכלתי מבושלים, ויהיה זה ממימת (=הפרעה או קלקול) שני הכוחות — מהכוח הטבעי והמשנה (=חילוף חומרים)⁵⁵. וכן 'העילה (=המחלה) הנקראת 'הותרת השתן'⁵⁶, ורכים קראוה דיאבטס, ורכים השתן'⁵⁷, ורכים קראוה דיאבטס, ורכים

[50] diabetes insipidus. [51] כהן גליק, אסיא, ב' תשמ"א, עמ' 255-4. [52] thyroïd. [53] ראה ש. [54] ראה ש. [55] ראה ש. [56] ראה ש. [57] ראה ש.

עצמו — יש מי שכתב, שהדבר מותר⁷⁸.

ישראל וחכמיו להיות נזכרים בשעת האכלתו של החולה שיש בו סכנה, פן יפגעו אנשים אחרים בנפשו, כחושבם שאינו צריך לאכול⁸⁴, וחובה על הרבנים להסביר לחולה זה, שלא יחמיז על עצמו בדבר זה⁸⁵. וכן מצווה על רבנים לנסוע לחולים בערב יום-כיפורים כדי לשכנעם לאכול, אם ידוע להם שהם מסרבים לעשות כן⁸⁶.

כפיה לאכול — חולה שיש בו סכנה, שמתקשקש ואינו רוצה לאכול ביום-הכיפורים, כופים אותו, ומאכילים אותו בעל כורחו⁸⁰.

כפרה — חולה שאכל ביום הכיפורים על פי הוראת רופא, אינו צריך כפרה כלל לאחר מכן⁸¹.

חולה שנאנס לאכול ביום-הכיפורים בגלל מחלתו, אין אכילתו מעכבת את הכפרה, ויום-הכיפורים מכפר עליו⁸².

כתיאבון — חולה לומר לו ביום-הכיפורים מותר לומר לו 'בתיאבון'⁸³.

החיוב על הרבנים — מצווה על גדולי

אכילה ביום-הכיפורים. [78] מטה אפרים תריח ז. [79] שבת שבתן סע ק"ג. [80] הרב שב. ותר, בשבילי הרפואה. א. השליט, עמי נה ואילך, באת ג. [81] שו"ת בנין ציון החיטות סי' כה; מ"ב סי' הרי"ה סק"ה. [82] לבושי שרד סי' תרד סי' טו. ראה שבת שבתן סק"ט. [83] שבת שבתן סע קכ"א, על פי קובץ הערות סי' תלא. [84] דעת תורה סי' שכת סי"ב. [85] הגר"א⁸⁷ אונטרמן, שנה בשנה, תשכ"ג, עמ' 139 ואילך. [86] סי' שבת שבתן. פתיחה את א: התורה כרך טו, ע' תנן עמי קפג ואילך; שו"ת אגרות

גדרי החיוב באכילה — אין כזה שום מידת חסידות לחולה שיש בו סכנה להחמיר על עצמו ולהתענות, ואינו אלא שופך דמים⁷¹, וחולה שצריך לאכול ואינו אוכל, הרי הוא מתחייב בנפשו⁷², ויש כזה משום מצווה הכאה בעביו⁷³, ואם אינו רוצה לאכול, מאכילים אותו בעל-כורחו, ומייסרים אותו בדברים שהוא מחוייב על פי התורה לאכול, ואם לא יאכל ימות הרי הוא כמאבד עצמו לדעת, ואין לו חלק לעולם-הבא⁷⁴. אמנם מוכא בפוסקים על בודדים מגדולי ישראל שצמו או ביקשו לצום אפילו במצב של סכנה⁷⁵. יש שכתבו, שאין ראוי ללמוד מזה אפילו מידת חסידות⁷⁶, ויש מי שכתב, שבמקום חשש סכנה מותר לאדם להתמיר על עצמו ולצום ביום הכיפורים, ובפרט אם הוא אדם חשוב⁷⁷.

אם הרופאים אומרים שאם החולה לא יאכל וידאי ימות, ואם יאכל שמת יחיה, מאכילים אותו; ואם הוא מסוכן ביותר

יאכל ביום-הכיפורים וידאי ימות, ואם יאכל שמת יחיה, והוא לא רצה לאכול ונפטר; על אביו של האדמו"ר מסטנשבו, בעל אבני נזר — במאמר של הרב שב. ותר, בשבילי הרפואה, א. תשל"ט, עמ' נה ואילך, במכתב שצוטט בעמ' טו; מכתבו של האדמו"ר ידוהשע מבעלזא למחוזותו האדמו"ר בעל צמח צדיק מוויזניץ, תובא בסי שבת שבתן סק"ט. [76] שו"ת הרדב"ז שם. וראה מה שכתבו בזה במטה אפרים סי' תרי"ח, באלף למטה סק"ז, בשו"ת דבר יהושע חי"ב סי' צד, ובמאמר של הגר"א אונטרמן, שנה בשנה, תשכ"ג, עמ' 139 ואילך. [77] שו"ת האלף לך שלמה חא"י סי' שנא. ראה בצפנת פענח יסודי התורה ה' ג, שכתב לחלק בין מצב שהתום מניק לחולה, לבין מצב שהוא חולה, וצריך לרפאות עצמו על ידי

ישראל וחכמיו להיות נזכרים בשעת האכלתו של החולה שיש בו סכנה, פן יפגעו אנשים אחרים בנפשו, כחושבם שאינו צריך לאכול⁸⁴, וחובה על הרבנים להסביר לחולה זה, שלא יחמיז על עצמו בדבר זה⁸⁵. וכן מצווה על רבנים לנסוע לחולים בערב יום-כיפורים כדי לשכנעם לאכול, אם ידוע להם שהם מסרבים לעשות כן⁸⁶.

קטן וגר — קטן שהגדיל באמצע יום-הכיפורים, או גר שנתגייר ביום-הכיפורים — יש מי שכתב, שחייב לצום משה שהגדיל או שהתגייר⁸⁸; ויש מי שכתבו, שמן התורה אינו צריך להתענות⁸⁹.

המשמחת. על הגהנתו של הגרש"ז אויערבאך. [87] מטה אפרים תריח טו. [88] משך חכמה יקרא בג כט-ל. ובעצם השאלה אם טבילת גר מותרת בשבת ובויתב"ב — ראה שו"ת חתן חתום סי' פט; חוקת הגר האדמו"ר פ"ב סי"א. [89] ישועות יעקב, אור"ח סי' תרח; שו"ת צפת פנח חי"ב סי' לב, ובמכתבי תורה. צפת פנח סי' ק"ה-קט, ובמפענח צפנת פ"ג סי' דיני קטן ביום-הכיפורים ראה באנציקלופדיה הלמנטית, כרך טו, ע' תנן עמי קפג ואילך; שו"ת אגרות

חולה לאחר ניתוח — יש מי שכתב, שתלוי בסוג הניתוח: אם מדובר בניתוח קל כגון ניתוח לחיקון בקע, ניתוח לכריתת טחורים או כריתת שקדים, וכיו"ב, לא יצום בשלושה הימים הראשונים לאחר הניתוח, ואחר כך יכול לצום; אם מדובר בניתוח בינוני, כגון ניתוח לכריתת כיס מרה בגלל אבנים, כריתת תוספתן לא מרדלק, ניתוח קיסרי, או ניתוח להרחקת ירוד וכיו"ב, לא יצום כשבעה הימים הראשונים לאחר הניתוח, ואחר כך יכול לצום; ואם מדובר בניתוח קשה, כגון כריתת גידולים ממאירים, דלקות קשות בבטן, ניתוח לב, ניתוח כליות, ניתוחי ראש וכיו"ב, לא יצום לפחות שלושים יום לאחר הניתוח⁷⁰.

אם מדובר בניתוח קל בהרדמה מקומית, יכול לצום גם בתוך שלושה הימים הראשונים, ולעומת זאת יש ניתוחים קשים שאין לצום גם יותר משלושים יום לאחר הניתוח⁷⁰.

שבת שבתן סק"ז. [70] שבת שבתן סק"ב. [71] רמב"ן מלחמות סנהדרין ע"ה, ובתורת האדם שער הסנה; ר"ן יומא פג ב; מאיר חיבור התשובה עמ' תע"א; או"ח כלל ס' סי' ח; שו"ת הרדב"ז חי"ב סי' תמד; שו"ת יביע אומר חי"ד חז"ר סי' ו' אות ד, וחי' חיד"י סי' יג, ויחה דעת ח"א סי' ס"א. [72] מ"ב סי' תרי"ח סק"ה. ראה בשמירת שבת כהלכתה פל"ט הע' ד; שו"ת תשובות והנהגות חי"ב סי' רצ"א, וראה עוד בגי'ו"ן בעי' חולה הע' 76 ואילך והע' 90 ואילך. [73] שו"ת מהר"א אסאז חא"י סי' קס; שו"ת מנה"ש שו"ת חא"י סי' רט. וראה עוד בעיני ד"ט סי' מא. [74] ערה"ש או"ח תרי"ח ד. [75] ראה לזמנא העובדי' של הריב"א, שהביא הרקטי בסי' קטו, שהרופאים אמרו לו שאם לא

קדושים היטב, דינם כמאכל¹⁰⁶.
 חמאה קרדשה, או רגל קרדשה, כשהם
 כשהם מנוצרים היטב¹⁰⁷.
 יוגורט ולכן דינם כמשקה, ובוודאי
 כשהם מנוצרים היטב¹⁰⁸.
 שמת וגלידה — יש מי שסבור, שיש
 להתשיבם כמאכל לענין יום-הכיפורים¹⁰⁹;
 ויש מי שסבור שדינם כמשקה¹¹⁰.

התחבית מים — יש מי שכתב, שכאשר
 החולה צריך לשחות, עדיף שישתה מים⁹⁹;
 ויש מי שכתב, שאין צורך להקפיד דווקא
 שישתה מים, אלא מותר לו לשחות כל
 משקה¹⁰⁰.

הגדרת מאכלים ומשקים — הפוסקים
 דנו במצבים שונים של מאכלים ומשקים
 אם דינם כאוכל או כשתיה. חשיבות
 ההגדרה היא ביחס לצירוף וביחס לשיעור:
 מאכל שהומס, כגון פירות וירקות
 שדוסקו והפכו לנוזלים — יש מי שכתב,
 שאינם אסורים מן התורה¹⁰¹; יש מי
 שכתב, שדינם כמשקה, ואיסורם מן
 התורה¹⁰²; ויש מי שהסתפק, אם דינם

תחבית מים — יש מי שכתב, שכאשר
 החולה צריך לשחות, עדיף שישתה מים⁹⁹;
 ויש מי שכתב, שאין צורך להקפיד דווקא
 שישתה מים, אלא מותר לו לשחות כל
 משקה¹⁰⁰.

הגדרת מאכלים ומשקים — הפוסקים
 דנו במצבים שונים של מאכלים ומשקים
 אם דינם כאוכל או כשתיה. חשיבות
 ההגדרה היא ביחס לצירוף וביחס לשיעור:
 מאכל שהומס, כגון פירות וירקות
 שדוסקו והפכו לנוזלים — יש מי שכתב,
 שאינם אסורים מן התורה¹⁰¹; יש מי
 שכתב, שדינם כמשקה, ואיסורם מן
 התורה¹⁰²; ויש מי שהסתפק, אם דינם

כמות או איכות — יש מי שסבור,
 שאיסורי אכילה נמדדים בכמות ולא
 באיכות, שכן אין חייבים על ריבוי ההנאה,
 אלא על ריבוי השיעור. על כן מותר
 לחולה בינם-הכיפורים לאכול כשר שמן
 כמו לחם יבש, ובלבד שיקפיד על
 השיעורים⁹⁵. אכן, יש מי שכתב, שאין
 חיוב לחולה להשתדל לחשב את מספר
 הקלוריות שבאוכל, ובכך לחסוך מספר
 אכילות, אבל אם הוא רוצה בכך, תבוא
 עליו ברכה⁹⁶; ולעומתם יש מי שכתב,
 שריבוי הנאה גורם שחתיכת האיסור נחשב
 כאיסור חמור יותר, ולכן חולה אסור
 לאכול בריבוי הנאה, שעל זה אין הוא
 אנוס⁹⁷. ולפיכך, יש מי שכתב, שכדאי
 לחולה שצריך לאכול בינם-הכיפורים
 לאכול אוכל שצריך בקלוריות, ואז יתכן
 שיוכל להסתפק בנחת מכשעור, או

רפואה — באופן כללי, כל דיני רפואה
 תנהיגים כשבת, נוהגים גם ביום-
 הכיפורים⁹⁰.
 חיוב הרופא — חולה הזקוק לעזרה
 רפואית, והוא נמצא במקום שאין בו מנין,
 יוכל לנסוע לבית חולים, או יוכל להזעיק
 רופא לביתו, אלא שהרופא לא יוכל
 להתפלל במנין, אין חיוב על הרופא
 להיענות לבקשת החולה, וצריך החולה
 לנסוע לבית החולים⁹¹.

חולה בבית חולים — חולה שיכול
 להשתחרר מבית החולים בערב
 יום-הכיפורים, אך אם יעזוב את בית
 החולים יחסר עשירי למנין, מידת חסידות
 שישאור בבית החולים, כדי לזכות את
 האחרים במנין⁹².

כמות או איכות — יש מי שסבור,
 שאיסורי אכילה נמדדים בכמות ולא
 באיכות, שכן אין חייבים על ריבוי ההנאה,
 אלא על ריבוי השיעור. על כן מותר
 לחולה בינם-הכיפורים לאכול כשר שמן
 כמו לחם יבש, ובלבד שיקפיד על
 השיעורים⁹⁵. אכן, יש מי שכתב, שאין
 חיוב לחולה להשתדל לחשב את מספר
 הקלוריות שבאוכל, ובכך לחסוך מספר
 אכילות, אבל אם הוא רוצה בכך, תבוא
 עליו ברכה⁹⁶; ולעומתם יש מי שכתב,
 שריבוי הנאה גורם שחתיכת האיסור נחשב
 כאיסור חמור יותר, ולכן חולה אסור
 לאכול בריבוי הנאה, שעל זה אין הוא
 אנוס⁹⁷. ולפיכך, יש מי שכתב, שכדאי
 לחולה שצריך לאכול בינם-הכיפורים
 לאכול אוכל שצריך בקלוריות, ואז יתכן
 שיוכל להסתפק בנחת מכשעור, או

ניחוח לא-רחוק — חולה הזקוק
 לניחוח לא-רחוק מיד לאחר יום-הכיפורים,
 גזון תקון בקל, הוצאת ירוד או ניחוח
 זלסטן, ועקב כך יצטרך לאכול
 בינם-הכיפורים, יש לדחות את הניחוח,
 כדי שיוכל לצום. אבל אם הוא כבר ממתין
 מן רב לניחוח, ורחייתו יגרום לעיכוב
 גמור, והוא יסכול כאבים ויסורים, מותר
 לו להסכים לניחוח מיד אחר היום-
 כיפורים, אף אם עקב כך יצטרך לאכול

כמות או איכות — יש מי שסבור,
 שאיסורי אכילה נמדדים בכמות ולא
 באיכות, שכן אין חייבים על ריבוי ההנאה,
 אלא על ריבוי השיעור. על כן מותר
 לחולה בינם-הכיפורים לאכול כשר שמן
 כמו לחם יבש, ובלבד שיקפיד על
 השיעורים⁹⁵. אכן, יש מי שכתב, שאין
 חיוב לחולה להשתדל לחשב את מספר
 הקלוריות שבאוכל, ובכך לחסוך מספר
 אכילות, אבל אם הוא רוצה בכך, תבוא
 עליו ברכה⁹⁶; ולעומתם יש מי שכתב,
 שריבוי הנאה גורם שחתיכת האיסור נחשב
 כאיסור חמור יותר, ולכן חולה אסור
 לאכול בריבוי הנאה, שעל זה אין הוא
 אנוס⁹⁷. ולפיכך, יש מי שכתב, שכדאי
 לחולה שצריך לאכול בינם-הכיפורים
 לאכול אוכל שצריך בקלוריות, ואז יתכן
 שיוכל להסתפק בנחת מכשעור, או

ניחוח לא-רחוק — חולה הזקוק
 לניחוח לא-רחוק מיד לאחר יום-הכיפורים,
 גזון תקון בקל, הוצאת ירוד או ניחוח
 זלסטן, ועקב כך יצטרך לאכול
 בינם-הכיפורים, יש לדחות את הניחוח,
 כדי שיוכל לצום. אבל אם הוא כבר ממתין
 מן רב לניחוח, ורחייתו יגרום לעיכוב
 גמור, והוא יסכול כאבים ויסורים, מותר
 לו להסכים לניחוח מיד אחר היום-
 כיפורים, אף אם עקב כך יצטרך לאכול

כמות או איכות — יש מי שסבור,
 שאיסורי אכילה נמדדים בכמות ולא
 באיכות, שכן אין חייבים על ריבוי ההנאה,
 אלא על ריבוי השיעור. על כן מותר
 לחולה בינם-הכיפורים לאכול כשר שמן
 כמו לחם יבש, ובלבד שיקפיד על
 השיעורים⁹⁵. אכן, יש מי שכתב, שאין
 חיוב לחולה להשתדל לחשב את מספר
 הקלוריות שבאוכל, ובכך לחסוך מספר
 אכילות, אבל אם הוא רוצה בכך, תבוא
 עליו ברכה⁹⁶; ולעומתם יש מי שכתב,
 שריבוי הנאה גורם שחתיכת האיסור נחשב
 כאיסור חמור יותר, ולכן חולה אסור
 לאכול בריבוי הנאה, שעל זה אין הוא
 אנוס⁹⁷. ולפיכך, יש מי שכתב, שכדאי
 לחולה שצריך לאכול בינם-הכיפורים
 לאכול אוכל שצריך בקלוריות, ואז יתכן
 שיוכל להסתפק בנחת מכשעור, או

ישנה האריח היא מי קעו; שרית תשובת
 התהנות, חיץ מי קעט. וראה בס' מרחשת סי' יז
 עוח א, ובמקראי קודש, ימים נוראים, סי' מג —
 יסוד הגרש של פטור קטן מצום בינם-הכיפורים.
 אה עיר בעי קטן העי. 394 ואילך. [90] מיב
 י' חריג סק"י, ובשער"צ שם סק"ג, ומיב סי'
 נרוד סק"ב. וראה פוסקי דיני רפואה בשבת בעי
 ובת. [91] הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס'
 אחר כ. [92] הגרי"ש

ניחוח לא-רחוק — חולה הזקוק
 לניחוח לא-רחוק מיד לאחר יום-הכיפורים,
 גזון תקון בקל, הוצאת ירוד או ניחוח
 זלסטן, ועקב כך יצטרך לאכול
 בינם-הכיפורים, יש לדחות את הניחוח,
 כדי שיוכל לצום. אבל אם הוא כבר ממתין
 מן רב לניחוח, ורחייתו יגרום לעיכוב
 גמור, והוא יסכול כאבים ויסורים, מותר
 לו להסכים לניחוח מיד אחר היום-
 כיפורים, אף אם עקב כך יצטרך לאכול

כמות או איכות — יש מי שסבור,
 שאיסורי אכילה נמדדים בכמות ולא
 באיכות, שכן אין חייבים על ריבוי ההנאה,
 אלא על ריבוי השיעור. על כן מותר
 לחולה בינם-הכיפורים לאכול כשר שמן
 כמו לחם יבש, ובלבד שיקפיד על
 השיעורים⁹⁵. אכן, יש מי שכתב, שאין
 חיוב לחולה להשתדל לחשב את מספר
 הקלוריות שבאוכל, ובכך לחסוך מספר
 אכילות, אבל אם הוא רוצה בכך, תבוא
 עליו ברכה⁹⁶; ולעומתם יש מי שכתב,
 שריבוי הנאה גורם שחתיכת האיסור נחשב
 כאיסור חמור יותר, ולכן חולה אסור
 לאכול בריבוי הנאה, שעל זה אין הוא
 אנוס⁹⁷. ולפיכך, יש מי שכתב, שכדאי
 לחולה שצריך לאכול בינם-הכיפורים
 לאכול אוכל שצריך בקלוריות, ואז יתכן
 שיוכל להסתפק בנחת מכשעור, או

ישנה האריח היא מי קעו; שרית תשובת
 התהנות, חיץ מי קעט. וראה בס' מרחשת סי' יז
 עוח א, ובמקראי קודש, ימים נוראים, סי' מג —
 יסוד הגרש של פטור קטן מצום בינם-הכיפורים.
 אה עיר בעי קטן העי. 394 ואילך. [90] מיב
 י' חריג סק"י, ובשער"צ שם סק"ג, ומיב סי'
 נרוד סק"ב. וראה פוסקי דיני רפואה בשבת בעי
 ובת. [91] הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס'
 אחר כ. [92] הגרי"ש

התרופה לא יצטרך לאכול, וממילא לא יצטער, הרי זה מותר, ובפוט אם ההערכה הרפואית היא, שאין סכנה בצום רק צער רב, שכיחן שמצטער הרבה אין איסור רפואה¹²⁶.

כמו כן רשאי החולה שיש בו סכנה לאכול כהרגלו, ואין צריך לאכול שלא כדרך אכילה, כגון שיתן דבר מר במאכל וכיו"ב¹²⁷.

וביחס לחולה שצריך לשתות ביום-הכיפורים באופן מגיעתי, כגון מי שסוכל מאבני כליות, או מעוברת שיש חשש להפלה וכיו"ב, שיכולים לתת להם את כמויות הנולדים הדרושות להם בדרך של עירוי לתוך הזווידי, וברור שברוך זן שהרי אין כאן הנאת גרונו והנאת מעיו, יש מי שפסקו, שצריך להשתדל שיכניסו להם עירוי עם נולדים בערב יום-הכיפורים, כדי שיוכלו לצום ביום-הכיפורים¹²⁸, אך גם לדעתם אין לעשות זאת בחולה שצריך נולדים בגין מחלתו, וכן אין עדיפות לדרך זו על פני שחיה בשיעורים¹²⁹. כמו כן גם

ואם לאו יאכילוהו כמנהגם¹²¹; ויש מי שכתב, שלא צריך לשתות כדי אכילת פרס בהאכלה שלא דרך הפה¹²². ודין זה נכון גם בחולה שאין בו סכנה¹²³.

שימוש בשיטות להקלת איסור האכילה אכן, אף שדרכי האכלה שלא דרך הפה קלים יותר מבחינת איסור אכילה ביום-הכיפורים, אין צורך להדר ולהשתדל להאכיל תולים ביום-הכיפורים בדרכים כאלו, אלא אם צריכים הם לאכול, יאכלו דרך הפה, על פי השיעורים והזמנים שיבוארו להלן¹²⁴.

כמו כן אין חיוב להשתמש בתרופה, שאמורה להקל על הצום, כגון בפתילה כפי הסבעת, או בזויקה, כי אין שום חיוב על אדם כשהוא צריך לאכול, שיסתכן בשימוש בתרופות שלא מרפאות כלום, ואין הוא משתמש בהם אלא רק לעניין זה שיוכל לקיים מצות התענית, וממילא יתכן שיש אף איסור מגזרת שחיקת סמננים, או איסור חבלה בגופו שלא לצורך רפואה¹²⁵. אבל אם החולה מצטער מאד בגלל שהוא צריך לאכול ביום הצום, ועל ידי נתינת

שבתן סעיט. [121] שרית מהרשים שם [122] שרית יד שלום סי' נא. [123] שרית צין אליעזר חי' סי' כה פכ"א. [124] שרית מהרשים חי' סי' קכג; שרית דובב מישרים חי' סי' פח; שרית צין אליעזר חי' סי' כה פכ"א. ראה להלן בחלק ד ביחס לשיעורים. [125] שרית דובב מישרים חי' סי' פח: שרית מלמר להרעיל האר"ח סי' קט; שרית אגרות משה חי' סי' צ. וראויה חי' סי' קכא; שרית צין אליעזר חי' סי' כה פכ"א; שמירת שבת כהלכה פליט' סי' ראהו עור בשרית דברי ישראל חי' סי' נא-ג. [126] שרית אגרות משה, שם. ולענין נטילת כור בערב יום-כיפורים כדי להקל על הצום.

דעת רבנו דודנו שהדבר מותר אפילו לבראי — ראה שרית חלק יתקב חי' סי' נח; שרית משנה הלכות חי' סי' פב; שרית צין אליעזר חי' סי' לב; שרית רבבות אפרים חי' סוסי חני; שרית יבוע אומי חי' חארי"ח סי' נה. ודלא בדעת הרה"ק מ"ר אורבך, הובאו דבריו בשרית מע' יהויכ"פ סי' א אות יח. [127] שרית דובב מישרים חי' סי' פח: שרית יבוע אומי חי' חארי"ח סי' נה. וראה בחדי הגרי"ח הלוי על הרמב"ם פ"ב מהלי שביבת העשור: המעוים. בהלכה עמי פב. [128] שמעתי בשם הגרי"ש אלישיב. ראה בסי שבת שבתן סק"ה. מע' צה וסעי' ק.

הנאה, אבל אם אין כלל הנאת גרונו רק הנאת מעיו, אין איסור כלל¹⁰¹, ויש מי שכתב, שהאיסור חל גם כשיש הנאת מעיו בלבד, ללא הנאת גרונו¹⁰².

אכילה שלא דרך הפה — לדעת רוב הפוסקים, הכנסת מזון לגופו של חולה שלא בדרך אכילה, ושלא דרך פיו, אינה נקראת אכילה, ואין בה איסור ביום-הכיפורים.

לפיכך, אם מכניסים מאכלים או משקים בחוקן לתוך המעיים, או אם זה חולה שיש לו פתח בקיבה¹⁰⁸, שדרכו מאכלים אותו, או שמאכלים את החולה דרך צינור (זונדה)¹⁰⁹ ישר לקיבה, או שנותנים לו זריקות, מותר להאכלם ביום הכיפורים בדרך זו¹²⁰.

יש מי שכתב, שאם אפשר רצוי שיאכלוהו בפחות מכשיעורו, גם כשמאכלים את החולה שלא דרך הפה,

סקס"ב אות ב. [115] שרית חת"ס חארי"ח סי' קכו; חי' חת"ס כתובות ל ב, חולין קג ב; שרית כתוב סופר חארי"ח סי' קיז; שרית לחם שלמה חארי"ח סי' קט; שרית בית שערים חארי"ח סי' רצט; שרית מהרשים חי' סי' א; שרית משיב דברים חארי"ח סי' קלו; שרית בית יצחק חי' סי' פח; מג"ח מ' שיג. וראה עוד בשרית תפארת יחידיה סי' יח. [116] אחיעזר, שם. [117] עמוד הימיני סי' מג. [118] gastrostomy - feeding tube [119] אחיעזר חי' סי' טא; שרית מהרשים חי' [120] אחיעזר חי' סי' טא; שרית מדרשים חי' סי' קכג-קכד; שרית מחזה אברהם חי' סי' קכט; שרית יד שלום סי' נא; שרית אג"ח צ"ב (פורמל) סי' כח; שרית דובב מישרים חי' סי' פח; שרית אגרות משה חארי"ח חי' סי' קכא; שרית חלקת יתקב חי' סי' סח; שרית צין אליעזר חי' סי' כה פכ"א; שמירת שבת כהלכה פליט' סכ"ט; שבת

במאכל; ואם רובה משקה, דינה כמשקה¹⁰. רובש של דגים, בין קרוש ובין נימוח נחשב כאוכל¹¹.

הנאת גרונו / הנאת מעיו — יש הסבורים, שאיסור אכילה ביום-הכיפורים גם הוא תלוי בהנאת גרונו, כמו בשאר איסורים¹⁰². ולשיטה זו יש מי שכתב, שאין הכוונה שמיד כשהחידך החזיל ליהנות כבר עבר על האיסור, אף אם מיד פלט אותו, אלא שגם לשיטה זו צריך שייגמר כל מה שהגרונו יכול להנות, עד שיגיע ממש אל בית הבלעיה במקום שלא יכול להחזיר, ואז אף אם הקיא לפני שהגיע המאכל אל המעים, נחשב כאכילת איסור¹⁰³; יש הסבורים, שצריך הנאת גרונו והנאת מעיו ביחד¹⁰⁴. ויש הסבורים, שכיום הכיפורים הנאת מעיו היא הקובעת¹⁰⁵. ולשיטה זו יש מי שכתב, שהאיסור הוא דווקא אם אכל דרך גרונו, אלא שהיה זה שלא כדרך

בסי מקראי קודש (הדר"ג) הל' יוה"כ פ"ז סי"ג. [110] שפת אמת יתא עג ב. בפרטי דיני דבש לענין הגדרתו כמאכל או כמשקה — ראה חורת היולדת פניו סי'. ויש להעיר משבת יט ב. שתומרא קראת לדבש אוכל. [111] שולחן שלמה חי' סי' כשמק"טא). ולענין שמן, אם הוא כמאכל או כמשקה — ראה תפי' פסוקים יד ב ד"ה אפילו. [112] שרית אמרי אש סי' יב. ואמרי בינה יתא עג ב; שרית לחם שלמה חארי"ח סי' קט; חלקת יואב חי' סי' ט; שרית מהרשים חי' סי' קכ; אור שמח שביבת שעור ב ד; שרית מחזה אברהם חארי"ח סי' קכט; אחיעזר חי' סי' טא. חארי"ח חי' סי' קכט; שרית לחם שלמה חארי"ח סי' ט; שרית חלקת יתקב חי' סי' סח. [113] שרית מנחת שלמה חי' סי' צא אות י'. [114] אגלי טל. מלאכת טוחן

שמונת בתוך כמוסה¹⁴⁴ — אוכל דבר לומר, שאין זו אכילה כלל, כי לא נהנה הגרון ממנו¹⁴⁵; ויש מי שכתב, שאכילת דבר בתוך כמוסה, דינה כדין בלוע מאכל, כי הכמוסה בטלה לגבי המאכל שבתוכה, כיוון שהיא עשויה להקלת הבליעה¹⁴⁶.

דרכי אכילה של חולה שאין בו סכנה — יש מי שכתב, שחולה שאין בו סכנה אסור לאכול אפילו מאכלים שאינם ראויים לאכילה, או לשתות משקים שאינם ראויים לשתיה¹⁴⁷, ומכל מקום גם לשיטה זו, צריך שיעבור האוכל או המשקה דרך הגרון, אבל כל שלא עבר כלל דרך הגרון, אין כלל איסור¹⁴⁸; ויש מי שכתב, שחולה משמעון חא"ר סי' כ: שרית הדב"י סי' יא, שמונה אחר כך פחות מכשיעור, וראה עור בשרית אבני מר חא"ר סי' תנה; שרית הלל אומר חא"ר סי' שא; תושי' כי תשא פ"א אות ס: שרית צ"ח אלעזר ח"ו סי' יב-ג, [141] ב"י י"ד ר"ס ר"כ, בשם מהר"י"ק, וראה בשמירת שבת כהלכתה פ"ט הע' פט, [142] שרית בנין צ"ח ח"א סי' לז; ביאה"ל סי' תרי"ח סי' י"ד ואם, וראה עור ע"ב שבת שבתון סעי' קז, [143] ט"ו א"ר"ח סי' תרי"ח מק"ט; מג"א שם ס"ח, [144] capsule, הר"ב א"ש, שמה"ל, בשבילי הרפואה, ב' תשל"ט, עמ' כו וא"ל, [146] הגרש"ז אינעבראך, הובאו דבריו במאמרו של הרב שמולה, שם, [147] שרית שאגת אריה סי' עה-טו, אמנם הוא פטור עליהם, אבל בגלל שאחשבייה לרפואה, יש איסור גם באכילתו שלא כדרכה, וראה מה החו"ה א' ח' — שרית טוב סופר הרמב"ם יסוד התורה א' ח' — שרית טוב סופר חא"ר סי' ק"א; קובץ על הרמב"ם שם; האדמו"ר מצאנו, בשבילי הרפואה, ג"ד, תשמ"ט, עמ' ט וא"ל, [148] אינעבראך ח"א סי' סא.

חמור אחר כד' צ"ו¹³⁷; ויש שכתבו, שעדיף שיאכל כבוקר פחות מכשיעור, כדי למנוע את הצורך לאכול מאוחר יותר שיעורים שלימים¹³⁸.

חולה שהבריא — חולה שיש בו סכנה, שאכל כיום-הכפורים, וכבר הבריא, או שכבר אכל כל צורכו — רוב הפוסקים סבורים, שאסור לו להמשיך ולאכול לאחר מכן¹³⁹; ויש מי שכתבו, שגם כשכבר עברה הסכנה, מותר לו לאכול עוד¹⁴⁰, ואם היה מתחילה במצב של סכנה וגמרא, אבל לא הבריא לגמרי, יש מי שכתב, שעדיין דינו כחולה שיש בו סכנה¹⁴¹.

הקפדה על השיעור — יש הסבורים, שצריך לדקדק עם החולה שלא יאכל יותר מן ההתכרות¹⁴²; ויש הסבורים, שאין צורך אינעבראך, בהערות לספר ארצ' הברית ח"א עמ' יז, [137] תשובת רב שרירא גאון בשרית שער' תשובה סי' שכה; שרית נמטע"י יצחק חא"ר סי' לח, [138] קול סופר על המשניות, בסוגיא דמאכלין אחרו הקל הקל; שרית אגרות משה חא"ר ח"ו סי' קכא, וראה בחיי אדם קמה כ"ט; ביאה"ל ר"ס' תרי"ח; סי' מרחשת ח"א סי' י"ד; שרית צ"ח אלעזר ח"ו סי' כה פ"ט; סי' שבת שבתון סק"ב"א, [139] ח"ד' הרשב"א קידושין כא' ב' רבנו מנחם על הרמב"ם שביתת העשור ב ט: שרית שואל ופושט מהדו"ד ח"א סי' כ; שרית מנחה אנדרום חא"ר סי' קלב; שרית שער' דעה ח"ב סי' רב; לחם הפנים על קיצושי"ע סי' קלג; שרית מהרש"ם ח"א סי' קכז; וה"י פ"ע"ל על ספר המצוות לר"ס"ג ח"ג עונש ג; שרית הר"ב צ"ח חא"ר ח"א סי' קעז, ובמקראי קידוש, ימים נוראים סי' טז; שרית דברי ישאל ח"ג סי' קטט סק"ב; שרית להורות נון ח"ה סי' לח; יתרה דעת ח"ו סי' לט, וראה מ"ב סי' תרו"ן סק"ו, [140] ערך ל"ר, כריתות י"ח וראה בשו"ת בנין צ"ח ח"א סי' לז, שמשמע שחור בו; שרית שם

לשיטה זו אם מדובר בחולה ממש, כגון לאחר ניתוח, ואפילו היה לו ממילא עידוי נזילים אלא שהגיע הזמן להעבירו לאוכל דרך הפה, אין להמשיך את העידוי רק כדי למנוע האכילתו דרך הפה, וינהוגו בו ככלל חולה במצבו¹³⁰. ולשיטה זו אם הכניסו עידוי בערב כיום-הכפורים והעידוי התקלקל כיום-הכפורים, עדיף שימשיך לאכול פחות מכשיעור בהפסקת מאשר לומר לנכרי לחדש את העידוי, שיש כזה איסור של אמירה לנוכרי, ואין כל איסור לחולה באכילת פחות מכשיעור¹³¹; ויש מי שכתב, שהיינו דווקא אם אכילה רגילה מסייעת להחלמתו, אבל אם אין הבל בין המשך העידוי לבין אכילה כדרכו ביחס להחלמתו, עדיף להמשיך העידוי כיום-הכפורים¹³². אכן רוב הפוסקים סבורים, שאם מדובר במצב שיש בו צורך לשתיה, אין לעשות שום תחבולות ופעולות שלא כדרך הטבע, ואין לעשות דברים שלא עושים ביום חול, ואין כזה אף מידת חסירות, ועל כן אין לחת עידוי נזילים כשאין לכך צורך מבחינה רפואית¹³³, ובוודאי שאין להכניס לחולה עידוי כיום-הכפורים עצמו, כי יש כזה איסור חובל¹³⁴. יתר על כן, כמתן עידוי נזלים דרך חוזרי, וכפוט שהמדובר הוא למשך כל היממה של יום-הכפורים, יכולים להיות סיבוכים שונים: יציאת זמזום מהחוזרי, כניסת אוויר למחזור הדם,

אכילה להנאה — אף חולה שמוחו לו דברי מחיקה שהם להנאה גרידא — אסור¹³⁶.

אכילה כבוקר או בעת הצורך — חולה ביום הכפורים, שהרופאים קבעו שאם יאכל פחות מכשיעור כבר בשעות הבוקר, לא יגיע לכלל סכנה, אבל אם יצום כמו שעות הוא יסתכן, ואחר כך יצטרך לאכול כדרכו — יש מי שכתב, שאסור לו לעבור על האיסור הקל של חצי שיעור, כל זמן שאין סכנה, אפילו כדי להימנע מאיסור

[130] שבת שבתון סק"ב, [131] שרית שנט זלו ח"ו סי' צא, [132] שרית תשובות זמנאות, ח"ב סי' רפו, [133] שמעתי בשם הגר"ש וואנר הרג"מ קול"ץ; שרית מעשה חושב גרש"ז אינעבראך, וראה בשרית מנחת שלמה ח"ב סי' טט אות ב, ובדברי תשובתו של הגרש"ז אינעבראך שפורטמו בשרית אמרי צבי (הרב צבי

המ"ב) ח"ב סי' קז; וכן כתבו במכתב תשובה כתי הגר"ש וואנר הרג"מ קול"ץ; שרית מעשה חושב ח"ג סי' כא; שרית תשובות זמנאות, ח"ב סי' רצ, [134] שרית אגרות משה חא"ר ח"ו סי' קא אות ג; שרית צ"ח אלעזר ח"ו סי' נז, [135] שרית קנין חרדה בהלכה ח"ד סי' סח, [136] הגרש"ז

שאין בו סכנה, שאוכל מאכלים שלא בדרך הנאות — מותר¹⁴⁹. יש מי שמשמע ממנו שחולה שאין בו סכנה יכול לאכול פחות מכשיעור ביום-הכיפורים¹⁵⁰, אך רבים חולקים עליו וסבורים שאין להחיד חצי שיעור שאיסורו מן התורה לחולה שאין בו סכנה, ולא נאמר שיעור זה אלא לחולה שיש בו סכנה¹⁵¹.

בדין הקל-הקל¹⁵² — נחלקן הפוסקים
 אם הוא חל גם לגבי יום-הכיפורים. יש הסבורים, שדין זה נאמר רק בדחיית אכילת שאר איסורים לחולה¹⁵³, אבל בחולה ביום-הכיפורים אין הקפדה להאכילו הקל החילה, ויכול לאכול איזה איסור שירצה¹⁵⁴. טעמם: שהרי עצם האכילה ביום-הכיפורים חיובה בכתה, וככל זאת הותרה לחלה, ולכן הותר גם גוף איסור המאכל מסיבות אחרות; ויש הסבורים, שגם ביום-הכיפורים חל הכלל של הקל-הקל החילה¹⁵⁵. טעמם: שכן לא

מסתבר, שחולה שיכול לאכול מאכל כשר ביום-הכיפורים, ויכול להימנע מתוספת איסור, שלא יעשה כן.

יש מי שנחשף, אם הדין של הקל-הקל נאמר רק למאכל, אבל אם החולה עצמו אוכל, אינו צריך לרקוד כלל¹⁵⁶; ויש מי שכתב, שאדרבה על החולה עצמו להקפיד יותר על הקל-הקל החילה מאשר על המאכל¹⁵⁷.

מדין הקל-הקל יש מהפוסקים שקבעו דרוגות שונות להאכלת חולים ביום-הכיפורים. להלן הדיורג מהקל אל החמור: הכנסת המזון או השתיה לגופו של החולה שלא דרך הפה, כגון בצינור לקיבה או בעיירי לוריד, שאין זה כלל דרך אכילה¹⁵⁸; אכילת מזון או שתיית משקה הנמצאים בתוך כמוסה¹⁵⁹; אכילת מאכלים ושתיית משקים שאינם נחשבים כדרך אכילה וכדרך שתייה, אם החולה

[149] שרית כתב ספר חארי"ח סי' קנא. [150] סי' החינוך מ'שיג, על פי המג"ח שם סק"ד. [151] מנחם שם: משלימי יסודי הותרה ה' ח. וראה באיכות ביחס לשיטה זו בשר"ח מע' יום הכיפורים סי' ג' אות יג; שרית צמח צדק חארי"ח סי' סג; שרית הרב"ז סי' יא אות ד; שבת שבתון סקעי'. [152] ראה יומא פג א, במי שאחוו בלמס, שמאכלים אוחו הקל-הקל החילה. וראה שרית מהר"ש ענגלי ח"ב סי' יא. [153] ראה ע' כשרות הע' 28 ואילך. [154] יד המלך שבתות העשור טו; שרית חסד לאברהם מהדו"ת חארי"ח סי' טו; שרית שוואל ומשיב מהדו"ת ח"ב סי' קצב. [155] ב"י בבית ארי"ח סי' מהדו"ת ח"ב סי' קצב. [156] שרית חוב"ב סי' חארי"ח סי' לו; שיש יצחק יומא דפי"ג על שרית הארי"ח סי' שרית דובק מישרים ח"ג סי' פח; אפיקי ב"ח סי' לב; קובץ הערות סי' ח אות

ה ואילך; שרית חשב האפוד סי' עא; שרית משנה הלכות ח"ד סי' עה; יחזק עת ח"ד סי' לט. ראה ע"ד במקראי קודש, ימים נוראים סי' ס"ב; עמוד הימיני סי' מד; שרית מנחת יצחק ח"ה סי' ד, וה"י סי' מ"ו-מ; הרב מ. שטינברג, מוריה, קע-קע"ו. אור תשמי' עמ' לו ואילך. הרב ש. טנאי, שבילי הרפואה, ב' תשל"ט, עמ' יט ואילך; שרית שבת הלוי ח"ח סי' קלו וסי' קלח. [156] אור שבת מאכלות אסורות יד יד. [157] סי' המקנה, קונ"ט קל ספר בטהו הספר אור ז. וראה מקראי קודש, ימים נוראים סי' סא; הערות הגר"א ורד"בג בסוף נמשות אברהם ח"ד, הע' ב. [158] שרית מהרשים ח"א סי' קב; שרית אהי"ע ח"ג סי' טא. וראה לעיל הע' 15 ואילך, בדרך אכילה זו. [159] ראה שרית אהי"ע ח"ג סי' לא; שרית דובק מישרים ח"ג סי' פח; הגרי"ש אלישיב. וזכאו דבריו כפי שבת שבתון סקעי"ז.

יכול לאכול או לשתות אותם¹⁶⁰; פגימת המים או המאכל שהחולה צריך לאכול על ידי דבר מר, שאז אין באכילתו איסור חרדי¹⁶¹; אכילה או שתיה פחות מכשיעור ויותר מכדי אכילת פרס¹⁶².

פחות-פחות מכשיעור — רוב הפוסקים סבורים, שחולה שיש בו סכנה, אשר אוכל או שותה ביום-הכיפורים, צריך לאכול פחות-פחות מכשיעור¹⁶³, אם אין בכך סכנה עבורו¹⁶⁴. ולשיטה זו יש להכין מערב יום-הכיפורים מאכלים ומשקים מדודים בפחות מכשיעור, כך שביום-הכיפורים יאכל וישתה כמויות אלו בהפרשים של יותר מכדי אכילת פרס¹⁶⁵. ואם שכחו לעשות כן, מותר לשקול

[160] ראה דוגמאות שונות בס' שבת שבתון, סעיפים פד-צד. [161] שבת שבתון סקעי"ד. [162] ראה להלן בחלק ד, בשיטת אכילה ושתיה זו. [163] ראה להלן בחלק ד, בהגדרת השיעורים. [164] רמב"ן תורת האדם שע"ד הסנה; רא"ש יומא סי' יג; ר"ן יומא פי"ח; מימ עבירות העשור ב' ח; המחבר בשר"ח ארי"ח תרי"ז. והוא על פי המבואר בביתח"י ג' א, בדין מעוברת האוכלת מאכל איסור מפני הסנה, שעליה לאכול פחות-פחות מכשיעור. [165] ראה להלן בחלק ד בשיעור. [166] ראה לעיל הע' 13-14. [167] הגר"ח מברסק, הובא דבריו על ידי בנו הגר"ח הלוי בפ"ב שבתות העשור וראה ע"ד בס' המעדים בהלכה, עמ' פב. ובס' אישים ושיטות עמ' 64. והסביר הגר"ח את שיטת אב"י הגר"ח על פי המימ שבת ב יד. שמונת לחלל שבת עבור חולה שיש בו סכנה בכל צרכיו, ואפילו אין במגיעת הדבר והוא משום סכנה, וכן כתב במג"א סי' שכת סק"ד, ואם כן חולה שיש בו סכנה וצריך לאכול ביום-הכיפורים, הרי האכילה היא מכלל צרכיו, ואין ניתן לו פחות מכשיעור, והבדיל בין מעוברת וצריך אינה חולה, אלא שאם לא האכל תבוא לדי סכנה, שאז יש להאכילה פחות מכשיעור.

ולמודד אותם ביום-הכיפורים¹⁶⁶. לעומתם, יש הסבורים, שדין פחות-פחות מכשיעור נאמר דווקא במעוברת שצריכה לאכול ביום-הכיפורים, אבל חולה שיש בו סכנה אוכל כדרכו כל הצורך לחינוך גופו, ואף זברים שאינם זקוק להוציא מסכנתו, ולא צריך להקפיד על פחות מכשיעור, ולא צריך להמתין כדי אכילת פרס בין אכילה לאכילה¹⁶⁷.

אכן, רוב פוסקי זמנינו הכריעו, שגם חולה שיש בו סכנה צריך להקפיד על אכילה ושתיה בפחות מכשיעור, וכיותר מכדי אכילת פרס¹⁶⁸. ומכל מקום לכל הדעות מאכלים את החולה את עצם

לבין חולה שיש בו סכנה, שהוא כבר מסוכן, ולכן יש להאכילו כל צרכו, והביח כן גם מהמניח מ' שיג; העמק שאילה, פ"ר ברבה, שאילתא קטו סק"ז, והעיד שם, שגם הגר"ח מווארלו"ן הורה כן למעשה. טעמו: הר"ף הירש"ם לא כתבו דין זה ביחס לחולה שיש בו סכנה, והדין בכריתות נאמר דווקא במעוברת, וראה ע"ד בהמשך שאלה שאילתא לח אות ה; אור שמה מאכלות אסורות יד יד. וראה ע"ד בשרית תשובות והנהגות ח"א סי' שמיט; שם ח"ב סי' רפה. [168] ערוה"ש ארי"ח תרי"ח טו; שרית חשב האפוד סי' עא; הרב מ. שטינברג, מוריה, קע-קע"ו, אור תשמי', עמ' לו ואילך; שרית משנה הלכות ח"ד סי' עה; יחזק עת ח"ד סי' לט — שהבדילו בין שבת לבין יום-הכיפורים, על פי הסוהיה שבין המימ שבת ב יד. והמימ שבתות העשור ב יד; או בין צרכים שיש בהם תועלת לחולה, לבין אכילה בפחות מכשיעור, עיי"ש. וראה ע"ד שרית אב"י מהדו"ת ח"ב סי' תג; קובץ הערות יבמות סי' יח; באה"ח סי' שבת ס"ד; מקראי קודש, ימים נוראים, סי' מב; מועדים ומגיס השלם ח"א סי' ס; שרית דברי ישראל ח"ג סי' פו סק"ג; שם סי' פו. וסי' קי"ח; שרית צ"ח אליעזר ח"ז סי' יב"ג; שמירת שבת כהלכתה פ"ט ע"ב; שבת שבתון

בשינויים¹⁸⁰. יש מהאחרונים שהכריעו לקבל מספק את שתי השיטות, ולפיכך בשיעורים הנוגעים לחיובים מן התורה יש להחמיר, ובשיעורים הנוגעים לחיובים מדרבנן יש להקל, בין שהחמירה היא בשיעור הגדול ובין שהחמירה היא בשיעור הקטן¹⁸¹.

שיעור אצבע — אחר השיעורים היסודיים בקביעת הנפחים של מרבית השיעורים השונים הוא מידת אצבע, ובענייני שיעורים הכולה לאגודל במקום הרחב ביותר שבגוף¹⁸². שיעור אצבע במידות שבימינו הוא 2 ס"מ¹⁸³, או 2.25 ס"מ¹⁸⁴.

80

השיטות לקביעת השיעורים — באופן כללי ישנן שתי שיטות עיקריות הנוגעות בזמנו בחס לקביעת השיעורים: שיטת החזון איש¹⁷⁶, המבוססת על שיטות הפוסקים הסבורים שהביצים בימינו התקטנו במחצית לעומת גדולם בימי חז"ל, ולכן כל מקום שנזכר שיעור כיצה, הכולה לשתי ביצים בינוניות בימינו¹⁷⁷; מנהג ירושלים, ושיטת הגר"א נאה¹⁷⁸, שלא חל כל שינוי בגודל הביצים, ויש לשער הכל כפי גדולם בימינו¹⁷⁹. יש מי שכתב, שאף שנתקטנו הביצים, מכל מקום לענין שיעורי תורה יש לשער בכל דור דור לפי זמנו ומקומו מבלי להתחשב

הלמדיה עי אבילת פרס, ועי ביצה (ב); שמירת שבת כהלכתה פליט יח-כז; חזון עובדיה ח"א כרך א סי' יב; שם כרך ב, סי' כח, עמ' תקטו בהע; יהודה דעת הי"ד סי' נה; ליקוט יוסף ח"ג סי' קפ"ט ס"ז; מעתים הזמנים השלם, ח"ג סי' רסו העי' א; אוצר המכתבים ח"א סי' רע"א; תורת היולדת פנימי. וראה מאמרו של מ. כסלל, ביד"ה 16, תשס"ה, עמ' 77 ואילך, על גדול כות. [176] חז"א האריך סי' לט. קונטרס השיעורים. [177] חושב מחשבות, קונט' מקשה טהרה פכ"ז: עליה פסחים קטן א; הגר"א במעשה רב סי' קה וסי' קז; שירת רעק"א החדשות סי' לט; שירת חתיס האריך סי' קכו; שירת משכב דבר ח"א סי' כד; חז"א קונטרס השיעורים; סי' שיעורין של תורה, וראה ערך בפתח הדביר ח"א סי' קצ. וראה התקטנו כבר בימי חז"ל, וראה בשיעורין של תורה שם. [178] שירת מנחת ברוך סי' עה-עו; סי' שיעורי תורה, וראה בשירת יהודה דעת הי"ד סי' נה. ובחזון עובדיה ח"א כרך א, סי' יב, בהע' עמ' קצ"ה; ערוך האחרונים סוברים כן. [179] ראה דבריו באוצר תשובות הגאונים (כמ. לין), בידש אצבע, עמ' קל. [180] לפי שיטת הגר"א נאה. [181] לפי החישוב העולה משירת אגרות משה האריך ח"א סי' קל.

768

לכולם לאכול כדי צורכסו¹⁷¹, ועריך להכריז ולהודיע ברכים שאין להתמנות, וגם אין צריך תשלומים לתענית¹⁷²; ויש חולקים בדין זה¹⁷³.

ד. שיעורי אכילה ושתיה לחולה כיום-הכפורים

בענייני שיעורים בכלל — יש מי שכתב: "ולא הביישן למד, לא אבוש מלכתוב מה שאני נבון לעניין כל שיעורי תורה לאכילה וכו', ולעניין טומאה, ולעניין שבת"¹⁷⁴. אכן, גדולי הפוסקים בכל הדורות האריכו לברר ולהגדיר את השיעורים שקבעו חז"ל, לפי המידות הנהוגות בכל דור¹⁷⁵.

המאכל שצריך לו על פי דעת הרמב"א, ודווקא במעוברת שנשחטו פניה, תוחבים לה לפיה כמה טיפות של רוטב, אם לא נתיישבה דעתה, ונותנים לה רוטב פחות מכשיעור, ורק אם גם כזה לא נתיישבה דעתה, נותנים לה מהמאכל עצמו¹⁶⁹.

אבילת פרס — אף ביום-הכיפורים, ששיעור אכילתו הוא לא בכזית אלא בככותבת, מכל מקום שהיית אכילתו היא בכדי אכילת פרס, ואם שהה מתחילת אכילתו ועד סופה יותר מכדי אכילת פרס אינו חייב¹⁷⁰.

בזמן מגיפת כולירע, שהודפאים אומרים שהתענית תזיק לכריאים, מותר

ובשירת מצפה אריה שם מבאי, שבעל השואל ומשיב אף הוא הורה לקהילת אסטראה בשנת תרל"ג שלא להתענות, וכן חולים וכן בריאים, ויאלכו פחות-פחות מכשיעור. [172] שירת דברי מלכאל ח"ג סי' כו. [173] בסי' ראשית כבודים דל"ג, הובא בסי' המועדים הלכה עמ' פו, כתב להודיע הדבר הגדול הזה לדורות עולם. אשר בהלכות הוי חזקה, מאלפים ורבות אנשים ונשים ח"ל, התענו כלם בעום כיפור דשנת תקצ"ט, ותיע, ותרביזי בכל מדינתנו או, ולא קרה להם כל רע חלילה, ונרע זאת כמעט בכל העולם אז. ובשירת מצפה אריה שם, הביא שחלקו רבני ודולג על ר' ישראל סלנטר, וראה בביאוריו סי' תריח ט"א סוד"ה חולה. [174] מניח למ, לב, מוסק השבת, מלאכת הטוחן. [175] ראה בארבות בעניני שיעורים — צ"ל פסחים קטן א; הגר"א, מעשה רב סי' קז; שירת רעק"א סי' לט; שירת חתיס האריך סי' לב; שירת מצפה שירת תורת חסד האריך סי' לב; ודיו' סי' טו; אגרות, מעשה רב סי' קז; שירת רעק"א סי' לט; שירת חתיס האריך סי' לב; שירת מצפה אריה תנינא חתי"מ סי' נה; מג"ח סי' שג; קובץ שיעורים השיעורים; שיעורי תורה (הגר"א נאה), נ"ד חשי"ג; שיעורין של תורה הגר"י קניבסקי, נ"ד חשי"ז; המועדים הלכה עמ' פב; אנציקלופדיה

סקפ"ג. [169] רמב"ן, תורת האדם, שער הסכנה; רא"ש יומא פ"ח סי' ג; מ"ב סי' הרו"ז סק"ד. [170] תוספתא יומא ד' ד; רמב"ם שבת עשור ב ד; תשו"ע א"ח תריח ז. וראה כריחות יב ב. וראה להלן בהל"ק ד בהגדרת שיעור זה. [171] שירת חתיס ח"ז סי' כג; שירת רמ"ז האריך סי' לט; שירת דברי נחמיה האריך סי' מי-מא, ומספרים על ר' ישראל סלנטר, אבי תורת המוסר, שנבעת מגיפת כולירע הוא כעצמו עלה על הבימה, ודרש שהקול לא יתענה, ויש מוסיפים שהוא בעצמו טעם בפניהם — שירת מצפה אריה מהודית חתי"מ סי' מה; המועדים הלכה עמ' פג; סי' ימים נראים לשי' עגנון, עמ' רעג. אמנם ראה בהלכות שלמה ח"ב פי"ה העי' 58, שיש ערוית שר' ישראל סלנטר כעצמו לא אכל, וראה בשירת אגרות משה האריך ח"ג סי' צא, שהגאון ר' ישראל סלנטר צידה בשעת מחלת כולירע מתפשטת, שכל בני העיר, אף שהיו בריאים, יאכלו בינם הכיפורים, כדי שלא יחלו, מפני שהרענים עלולים לחדבן יותר. וכן מטופר, שבשעת המגיפה בשנת תרי"ח הזכיר הרב הצדיק ר' שלום מבעלזא, שכל מי שמרגיש חולשה רבה, ישתה או יאכל כפי הערך לחזק ליבו — ימים נראים לשי' עגנון, עמ' רעג. אנציקלופדיה

לשחות ביום-הכיפורים, שימלא פיו מים כדי הבלטת לחי אחת בערב יום-הכיפורים, יימורד כמות זו, וכיום-הכיפורים ישתה פחות מכותות זו בכל פעם שיצטרך, בהפרש הזמנים של יחד מכדי אכילת פרס²⁰⁶. יש מי שכתב, שבשתיית מים יש להקל לחולה שימתין רק שיעור כלשהו בין שתיה לשותיה²⁰⁷.

שיעורי צידוף – צידוף אכילת שונות הוא דווקא כשיש מתחילת אכילה ראשונה ועד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס²⁰⁸. ולענין שיעור הזמן לצדף שתות שונות – יש אומרים, שאף בזה שיעור כדי אכילת פרס²⁰⁹; יש אומרים שבשתייה השיעור הוא כדי שתית רביעייה²¹⁰; ויש אומרים, שלכתחילה ימתין גם בשתייה כדי אכילת פרס, שהוא שיעור גדול יותר, ואם אינו יכול, יהוה לפחות כדי שיעור רביעיית בין שתיה לשתייה²¹¹. ולענין שיעור זמן שתיות רביעית, שיעורו בכדי שישתה את הרביעיית בשתי פעמים²¹².

שיעור כדי אכילת פרס – בענין שיעור כדי אכילת פרס נחלקו התנאים שיעור השתיה ביום-הכיפורים אינו שווה לכל אדם, אלא משתנה לפי כמות הנחלים הממלא את פיו, כדי הבלטת לחי אחת²⁰⁵. ועל כן ראוי לחולה שצריך

עוד בנידון בשמירת שבת בהלכותה פליט העי' פב. [197] הרבנים שם; טשו"ע א"ח תריב ב. [198] ש"ת הח"ס האו"ח סי' קכו. [199] טשו"ע א"ח תריב א. [200] יומא עג ב. הרב"ם שבתות העשור ב א; טשו"ע א"ח תריב ט. [201] טשו"ע א"ח תריב ז.ת. [202] לפי שיטת החו"א – ראה שיעורין של תורה, שיעורי המצוות א"ח כג. [203] הרב ב. נאה, שנה בשנה תריב ב. לענין אכילים, הדין שם; טשו"ע א"ח תריב ט. [204] הרב"ם לענין משקים. [205] טשו"ע א"ח תריב ט. ומיב שם סק"ד; טשו"ע א"ח תריב ז. ובמ"ב שם סק"א, וראה בעמדת שבת בהלכותה פליט סי' [211] חיי אדם קמא ל'. [212] שער"צ העי' עה. [206] מ"ב סי' תרי"ח סק"א. וראה סי' קע"ג סק"ג; [207] עוד בנידון בשמירת שבת בהלכותה פליט העי' פב. [208] ש"ת יב"ע אומי ח"ב חא"ח סי' לא. [209] ראה מה שכתב בנידון בש"ת מגמת שלמה ח"ב סי' ד אות כה; שמירת שבת בהלכותה פליט העי' סו. [209] ראב"ד תרומות ז; פרי"ז א"ח סי' תריב סי'; ביאר הג"א שם סק"י. [210] רמב"ם שבת העשור ז ד; שדה"צ ש"ת ה'ענות. וראה בערות הג"ע יוסף ל"ס נשמת אכרדם, חא"ח, מה"ר שני"ה, עמ' שלו, לסי' תריב סי'. [211] חיי אדם קמא ל'. [212] שער"צ סי' ק' סק"א. וראה ע"י במג"א סי' קע"ג סק"ג;

חולה מסוכן מאכילים אותו כיום הכיפורים פחות מכותבת הגסה בבת אחת¹⁹¹, והוא נכפח 30 סמ"ק מכל מאכל, שכן נפח הכותבת הגסה הוא פחות מכביצה מעט¹⁹², וביצה כינונית שלנו עם קליפתה משקלה 45-50 גרם לפי הערכת האתוננים. ולענין חולה נפסק שיאכילוהו כשני שלישי ביצה כינונית¹⁹³, נמצא ששיעורו הוא כ-30 גרם¹⁹⁴, ויש מי שכתב, שאם הדבר אפשרי, לא יאכל החולה כפעם אחת יותר מ-25 גרם¹⁹⁵. אמנם לדעת רוב הפוסקים¹⁹⁶ יש לשער את השיעורים לפי הנפח, ולא לפי המשקל, ולפיכך ישתנה השיעור בהתאם לכל מאכל על פי נפחו.

שיעור איסור האכילה ביום-הכיפורים מן התורה הוא ככותבת הגסה¹⁹⁷, ועל כן

לפי שיטת החו"א. וראה בש"ת שבת הלוי ח"ח סי' ג, שכתב שבדרך כלל אנו מחמירים בשיעור אגודל לתחילה שהוא 2.5 סי"מ. [186] ראה פיהמש לרמב"ם הל' ג ו, ועודות א ב, וטהרת ג ד; רמב"ם חמץ ומצה ז יב, ובמ"מ שם; ש"ת תשכ"ז ח"ב סי' רצא; טשו"ע א"ח תנו א, ובמ"ב שם סק"ג; ק"פ החיים שם סק"י, בשם כמה פוסקים; ש"ת אבקת רובל סוסי' ג; פרי"ז י"ד סי' ע"ט סק"ז; חו"א, א"ח קונטרס השיעורים; שיעורי תורה להגרא"ח נאה סי' א וזהו ע"א; אור לציון פ"ב סי' ופ"ד סי"ח; הגר"ש אלשיך, הובאו דבריו בס' סידור פסח בהלכותו. ח"ב, פ"ח הע' 17, ובס' הוא הברכה, עמ' 8; אנציקלופדיה הלמודית, כרך ג, ע' ביצה (ב), עמ' קמ"קמ"ה. אמנם ראה ב"פ החיים סי' קסח סק"י, ושם סי' חפ"ס סק"א, שהביא מהח"א"א ומבמה גדולים, שמשערים במשקל ולא בנפח, וכן משמע בבן איש חי פר' פנחס א"ח יט ופר' שמיני אות א. והילקוט יוסף סי' קפ"ד סק"י כתב בשם הגר"ע יוסף שאף על פי שהעיקר לשער בנפח, אך למעשה יש לשער במשקל, וכן דעת הגר"מ אליהו, הובאו דבריו בס' הוא הברכה, עמ' 208. [187] ש"ת ז"ע אמת ח"א סי' ט"ו. [188] מ"ב

בשעה"צ סי' תפ"ו סק"ג. וראה ע"ר במ"ב סי' ר"י סק"א. אמנם לא נבדד לשיטה זו מה ההגדרה של חלל גדול וחלל קטן לענין חשיעור – ראה בס' אופת צדקה להגר"י קנייבסקי עמ' יח. וראה ע"ד בס' שו"ת הלכותלהגר"ח קנייבסקי, סי' תפ"ו ס"ד. [189] הגר"ש אויערבאך, הובאו דבריו בחוב' מבקשי תורה, ג, קובץ ט"ו-י, תשנ"ה, עמ' שער. [190] יומא עג ב; רמב"ם שבת העשור ב א; טשו"ע א"ח תריב א. וראה ב"י סי' שם סק"א. [191] טשו"ע א"ח תרי"ז ז. [192] רמב"ם שם. וראה במ"מ שם, וטשו"ע תריב א. [193] כמבואר בטשו"ע תרי"ז ו, וראה במג"א שם סק"ז. [194] שיעורין של תורה, פרק שיעורי המצוות, אות כא; שמירת שבת בהלכותה פליט סי"ח, וראה בנשמת אכרדם ח"ה חא"ח סי' תריב סק"א, שכתב בשם מהר"ש אויערבאך, גרם נקרא פחות מכושיעור. וראה מאמרם של הרב ב. נאה, שנה בשנה, תשכ"ב, עמ' 91, ששיעור זה הוא לפי הגרא"ח נאה, וקדוב מאד גם לפי החו"א. [195] הגרי"ש אלשיך, הובאו דבריו בס' שבת שבתן סק"ד. [196] ראה לעיל העי' 186 ואילך.

בשיעורים, אבל אם הוא מרגיש שאין את החולה, או את המחלה, הרי הוא השיעורים מספיקים לו, או שרופא קובע כאדם סתם, ודבריו אינם מעלים ואינם שצריך לאכול או לשנות כדרכו, יאכל מרדידים²²⁴.

וישנה כדי צודקו כביום חול²²⁹.

יש אומרים, שנהגים לתת לפני החולה שכתבו, שבזמנינו אפילו רופאי ישראל, שהם עצמם אינם צמים וכופרים בתורה, אין לסמוך עליהם, ואין להאמינם²²⁵, שרופא שאינו שומר מצוות, ומחל שבת, אין למהר לסמוך עליו מבלי להתייעץ עם רופא דתי, שמאחר שהוא מחל שבת, יתכן שהוא מעוניין להכשיל את החולה להאכילו שלא במקום חשש סכנה כלל²²⁶, ולכן יש להתייעץ דווקא עם רופא דתי²²⁷. ואם הוא רופא הגון, שאף על פי שהוא עובר להיאבדו אינו רוצה שייכשלו אחרים החולה²²⁸, והדבר תלוי בראות עיני המורה בבקיאות הרופאים וכרוב עיונם²²⁹. ויש מי שכתב, שאם אין רופא אחר, אלא רופא מחל שבת, ואומר שהחולה צריך לאכול, שומעים לו כדין ספק, אלא שאם אפשר להתיעץ עם רופא שומר מצוות, יש לפנות אליו²⁴⁰.

ה. דיני נאמנות הקביעה לצורך באכילה ושתייה

סתם אדם — במקום שאין רופא, נאמן כל יהודי המבין קצת בענייני רפואה לקבוע שהחולה צריך לאכול לאכול כיום-הכפורים²³², אלא שאדם כזה אינו נאמן להכחיש מומחה, אפילו להקל²³³.

רופא יהודי, אם הוא בקי קצת, הרי הוא נאמן לקבוע, שהחולה צריך לאכול כיום-כפורים; אבל אם הרופא אינו מכיר

בשמירת שבת כהלכתה פליט העי. פו. [229] טושיע. אויח תריח ח. וראה בשו"ת באהלה של תורה, חאוי"ח סי' פ, שהענין עבדו מי שאינו יכול להסתפק בשותיה לשיעורין ויותר מכדי אכילת פרס לפגום את טעמו של המשקה, עיי"ש. [230] מגיא" סי' תריח סק"ח; מטה אפרים תריח י; מיב שם סק"כ. [231] ערוה"ש אויח תריח טו. [232] דימי אויח שבו י; מיב סי' תריח סק"א. וראה רמב"ם שבתת העשור ב ח. [233] מטה אפרים תריח ח. [234] חיי אדם קמה כט; מטה אפרים תריח ו; סידרו בית יעקב, ה"ל יהיב, שער העין, שער העליון. וראה בערוה"ש אויח תריח יג, בענין רפואים הנקראים פעלשארעס, שאין להם הסמכה ממשלה, שבתו, ס"א סק"א.

והראשונים, אם השיעור הוא כזמן אכילת שלוש ביצים שוחקות, או ארבע ביצינס²¹². ולענין שיעורו במדידות זמן נחלקו הפוסקים, ותתנו לו זמנים שונים: תשעה רגעיים²¹⁴; שמונה רגעיים²¹⁵; שבעה רחצי רגעיים²¹⁶; שבעה רגעיים²¹⁷; ששה רגעיים²¹⁸; חמישה רגעיים²¹⁹; שלושה או ארבעה רגעיים²²⁰; שני רגעיים²²¹; ויש הסבורים, שבכלל אין ליתן שיעור קצוב לאכילת פרס, שאין שיעור זה שווה, והוא משתנה בכל מאכל לפי הזמן שאדם כינוי אוכל אותו מאכל²²².

שיעור רביעית הוא כביצה ומחצה עם קליפתה²²³, ונחלקו פוסקי דורנו אם שיעורו הוא 86.4 סמ"ק²²⁴, או 149.3 שאכל או שתה דיו, ויכול להסתפק התיחסות השיעורים לכל חולה — כל השיעורים נאמרו רק במקרים שהם מספיקים לחולה, או שהוא כבר מרגיש שאכל או שתה דיו, ויכול להסתפק

א"י שם סק"ב; שו"ת אור לציון ח"ב פי"ד סי"ג, ובהערות שם. [213] ראה טושיע שם ו, ובאור הגר"א שם. [214] שו"ת חת"ס ח"ו סי' טו; שו"ת מהר"ם שי"ק חאוי"ח סי' פה; מיב סי' תריח סק"א; שיעורין של תורה, שיעור מצות אור כט, ברע"ה חאוי"א; שמירת שבת כהלכתה פליט סי"ח. [215] גולות עליות על משנה מקוואות י, ו בקבלה מבעל התניא; שו"ת אכילה, אור ג, בשם דרכי הוראה; שו"ת מלמד להועיל חאוי"ח סי' קג, אות ה. [216] בכורי יעקב אויח סי' תרלט סק"ג; מועד לכל חי סי' ב אות לג. [217] כף הזיזים סי' יו סק"ח. [218] ערוה"ש אויח תריח י; שו"ת צמח צדק החכם, במילואים סי' ט, ועיי"ש שבעל פה הסכים לשבעה רגעים. [219] שו"ת מוצה אורח מזו"ת חאוי"ח סי' מ; חכלת מרדכי, פותחה אות י; שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רפט, בשם הגאון ר' יצחק אלתן ספקטור. [220] ערוה"ש אורח רב ח; כף החיים אויח סי' יו סק"ח, וסי' תריח סק"ג; שיעור תורה עמי גר"ד; יהיה רצת היא סוסי"ו; חו" שו"ת אבן ישראל ח"ז סי' לו אות ד. וראה שו"ת אגרות משה חאוי"ח ח"ד סי' מא, שהוא פחות מג' רגעים. [221] שו"ת חת"ס ח"ז סי' פחות מג' רגעים. [222] הגר"ש אויערבאך, הובאו דבריו כג, וראה שמירת שבת כהלכתה פליט העי. עא.

יש מי שאומרים, שבעיניי פיקוח נפש אין צורך להעדיף רופא ירא שמיים, אלא קובעת המומחיות והבקיאות של הרופאים, ועניין יראת השמים של הרופא לא מעלה ולא מורידו.²⁴¹

רופא גוי – אינו נאמן, עד שיהיה בקי²⁴²; ואם הוא בקי, הרי הוא ככשר שבישראל לעניין זה, בין להקל בין להחמיר, ונאמן להכחיש רופא הכשר שבישראל²⁴³, ומעשים בכל יום שאנו סומכים על דברי רופאים גויים להאכיל חולה ביום-הכיפורים²⁴⁴.

חילוקי דעות – חז"ל והפוסקים זנו במצבים שונים, שיש בהם חילוקי דעות בין החולה לרופא, או בין הרופאים לבין עצמם, ונקבעו כללים שונים להכרעה במצבים אלו:

אם רופא אמר לחולה שיכול לצום ביום-הכיפורים, והחולה עצמו חושש מהצום, מותר לו לשאול עוד רופא שאולי יאמר לו שצריך לאכול, ואין זה גדר של

[241] הגר"ח סולוביצקי מברסק, הובאו דבריו על ידי הגר"ש זוני, הלכה ופואה, ב עמ' צב. וראה הרחבת דברים על ידי האדמו"ר מי"מ שניארטון מלובביטש, הובאו דבריו בספר 'מה רבו מעשרי ה'; בערכת הרב י. גומבויר ופרופ"ר ברטנר, מהר" שניה, תשי"ט, עמ' 119 וילן. [242] מ"ב שם. [243] מטה אפרים הרי"ח א; שיע' הרב ארי"ח תר"ח ו. [244] מהר"י קולון, שורש קטן. וראה עוד בס' שבת שבתן סקעי"ה. [245] ס' שבת שבתן, ס"א סק"א. [246] מ"ב ס' תרי"ח סק"ב. [247] יומא פג א; רמב"ם שבי"ח העשר ב ח; תשו"ע ארי"ח תר"ח א. [248] פורמז ארי"ח ס' תרי"ח במשבי"ע סק"ב; מ"ב

החתמקות מקיום המצווה²⁴⁶.

רופא אחד אומר, שהחולה צריך לאכול, שאם לא יאכלו את החולה, אפשר שיכבד חולי²⁴⁶, והחולה אומר שאינו צריך לאכול, שומעים לרופא, ואפילו הוא גוי²⁴⁷, ואפילו אם החולה בעצמו הוא רופא מומחה²⁴⁸, הטעם הוא שמא נזקק החולה בשטות או בטרידות הודעת²⁴⁹, ולא אומרים במקרה כזה לב' יודע מרת נפשו²⁵⁰. יש מי שכתב, שבמקום שאין רופא, סומכים על אחות או חוכש גם נגד החולה²⁵¹.

החולה אומר, שהוא צריך לאכול²⁵², או אפילו אמר שאינו צריך, ואחר כך חזר ואמר שהוא צריך, ואפילו כשאינו אומר כן אלא רק לאחר ששאלוהו על כך²⁵³, אזי אפילו מאה רופאים אומרים שאינו צריך, מאכילים אותו על פי עצמו, עד שיאמר ד', כי לב' יודע מרת נפשו²⁵⁴, והיינו בתנאי שמזכירים לו החולה שהיום יום-כיפורים, והכוונה להזכיר לו רק באופן שאין חשש שיכבד ויפחד מזה, כשאומרים לו שהיום יום-כיפורים²⁵⁵; ואם

שם סק"א. [249] רש"י יומא שם ד"ה חונבא; ערוך ע' חנב. [250] רי"ף ורא"ש יומא שם. [251] שבת שבתן סקעי"ה. [252] ואם צריך דוקא שיאמר שיסתכן או לא – ראה הגה' מימוניות שבי"ח העשר פ"ב אות ה'. וראה במטה אפרים ס' תרי"ח בקצה המטה סק"ב. לענין מומר שדרוש לאכול, בטענה שהוא חולה שיש בו סכנה, אם מאכילים אותו. וראה בנדה ברא"ש יומא פ"ח י"ג. ובענין היום-השמיני שם. וראה בקרבן נתנאל שם. [253] מטה אפרים תרי"ח א, וראה ב"אחלה" שם ד"ה ואם. [254] יומא פג א; רמב"ם שם; תשו"ע שם. [255] הגר"ח ארי"ח, הובאו דבריו בשמירת

בכל זאת מבקש לאכול, אין צריך לדקוק עליו יותר²⁵⁶. אכן כל זה דוקא בחולה שיש בו סכנה, שהחיותו כתי לרופא הוא ביחס לרדת החומרה של מצבו; אבל אם החולה רוצה לאכול כי הוא חושב שיש לו מחלה פלגית, שהיא מסוכנת, והרופא אומר שאין לו כלל מחלה זו אלא הפרעה אחרת שאין היא מסוכנת ולכן יכול לצום, אין שומעים לחולה²⁵⁷.

אם החולה ורופא אחד אומרים שצריך הוא לאכול, אף על פי שמאה רופאים אומרים שאינו צריך לאכול, מאכילים אותו²⁵⁸, ואפילו הרבים יותר בקיאים מהרופא שמצטרף לחלה²⁵⁹.

אם החולה אומר שהוא צריך לאכול, והרופאים אומרים שהמאכל זיין לו – יש הסבורים, שאף במקרה כזה שומעים לחולה²⁶⁰; יש מי שכתב, שבמקרה כזה שומעים לרופאים²⁶¹; ויש מי שחילק, שדווקא בעלי מיתוש שהולכים בשוק שומעים לחולה, אבל חולה שנפל למשכב, שומעים תמיד לרופא²⁶².

אם החולה אומר, שהוא צריך לתרופה פלגית, ורופא אומר שאותה תרופה תזיק לו, לכל הדעות שומעים לרופא²⁶³, ואם החולה אומר שהוא צריך תרופה מסוימת, והרופא אומר שאינו צריך, אך התרופה לא

שבת בחלכתה פלי"ט הע' יג. [256] מ"ב שם סק"ה. [257] שבת שבתן סקעי"ה. [258] רמ"א ארי"ח תרי"ח ד'. [259] מטה אפרים שם ד; מ"ב שם סק"ב. [260] שרי"ח הרי"ב ס' אלף קלח (ס); מג"א ס' תרי"ח סק"ג; ח"י אדם קמה כט; שרי"ח שבת הלוי ח"א ס' קסד. [261] שמירת שבת בחלכתה פלי"ט ס"ד. [262] ערוכה ארי"ח

תזיק, שומעים לחולה²⁶⁴.

רופא אחד אומר, שהחולה צריך לאכול, ורופא אחד אומר שאינו צריך, מאכילים אותו, משום שספק נפשות להקל²⁶⁵, והוא הדין בשני רופאים שאומרים צריך, ושני רופאים שאומרים שתנאי שהחולה שותק, או אומר שאינו יודע, אבל אם החולה מצטרף ואומר שאינו צריך, אין מאכילים אותו²⁶⁶; הטעם הוא שמצטרפים דעת החולה לדעת הרופא שאומר שאינו צריך, ואחד במקום שנים אינו כלום.

רופא ירגיל אומר שצריך לאכול ורופא מומחה אומר שיכול לצום, אם הם מסכימים על העובדות, ורק חלוקים ביניהם בשיקול הדעת של משמעות העובדות, שומעים לרופא הרגיל, ומאכילים את החולה; ואם הם חלוקים בעצם האבחנה, שלדעת הרופא הגדיל האבחנה היא פלגית, ולכן מצב החולה מחייב אכילה, ולדעת המומחה האבחנה היא פלמונית, ולכן הוא יכול לצום, שומעים למומחה, ולא יאכלו את החולה²⁶⁸.

תרי"ח ב"ה"ו. [263] שרי"ח הרי"ב שם; מג"א ס' שבת סק"ו; ח"י אדם שם; ערוכה שם; שרי"ח שבת הלוי שם. וראה עוד בשרי"ח שבת הלוי ח"ח ע"ד, מה שכתב לחלק בין מאכל לבין תרופה. עיי"ש. [264] ח"י אדם שם. [265] יומא שם; רמב"ם שם; תשו"ע ארי"ח תרי"ח ב. [266] רמ"א שם. [267] תשו"ע ארי"ח תרי"ח ג. [268] שבת

החולה²⁷⁷, מאכלים אותו; הרופא אומר לחולה²⁷⁸, אינו צריך לאכול, והחולה מספק, אין מאכלים אותו²⁸⁰; ואם החולה הוא עצמו רופא, הרי שבספק שלו גם כן מאכלים אותו, אפילו אם רופא אחד אומר שאינו צריך לאכול²⁸¹, ויש מי שפקפקו בזד²⁸².

אם רופא אומר שהחולה אינו צריך לאכול, ורופא אחד מספק, מאכלים אותו²⁸³; ואם שני רופאים אומרים שהחולה אינו צריך לאכול, ושני רופאים אחרים מסופקים, אין מאכלים אותו²⁸⁴; ויש מי שהסתפק בדיו זה²⁸⁵.

רופא אומר שלא צריך לאכול, ואחות או חובש אומרים שצריך לאכול, מאכלים אותו²⁸⁶.

1. דינים כלליים לחולה

נוסח לפני אכילה – חולה שצריך

במאמרו של הרב א. הפטוא, נעם, ה. השכיב, עמ' קצה ואילך. [279] מיב' סי' תריח סק"ג. [280] ירושלמי יומא ח' ד'; רמב"ן תורת האדם שער הסכנה; מ"מ שביבת העשור ב' ח'; טושע"ע א"ח תריח ה'. והרמב"ם השמיט דין זה – ראה ערוה"ש א"ח תריח ח"ט, ומאמרו של הרב י. קולץ, כשבילי הרפואה, ב' תשל"ט, עמ' נה. [281] ט"ז שם סק"ח; מטה אפרים שם ה'. [282] ראה מטה אפרים תריח באילן למטה סק"י; מיב' שם סק"ז, וראה עוד בס' שבת שבתון סק"ב. [283] פרמ"ג שם משב"ז סק"ח; מיב' שם סק"ט, וראה בשע"צ שם סק"ח; מטה אפרים באילן למטה סק"ד; ורוב קולץ שם. וראה במאמרו של הרב קולץ שם, שנתפסק במקרה שהאומר אינו צריך הוא יותר בקי ומפלט בחכמת הרפואה מהאומר שאינו יודע, האם גם

אם הרופאים החלוקים הם שקולים במניין – יש אומרים שהולכים אחר המקילים, גם אם המחמירים יותר בקיאים²⁷⁴; ויש אומרים, שאם הם שווים במניין, הולכים אחרי הבקיאים גם להחמיר²⁷⁵.

אם הרופאים האומרים שהחולה אינו צריך לאכול הם גם יותר מופלגים בחכמה וגם יותר מרובים – יש אומרים, שהולכים כדעתם, ואין מאכלים את החולה²⁷⁶; ויש אומרים, שגם אז הולכים להקל²⁷⁷.

החולה אומר שאינו צריך לאכול, והרופא מסופק, היינו שמכיד את המחלה, אבל אינו יודע אם הצום יסכן את

ואחרונים; טושע"ע א"ח תריח ד'. וראה בהעמק שאלה שאילתא לח אות ד'. [273] נבט מיהודה, שער המישו, עמ' ש' ואילך. ואין דין הרופאים דומה לדין הפוסקים שחלקו הרמ"א ח"י כה ב', והש"ך שם סק"ט, אם הולכים אחר רוב הפוסקים, גם כשהם ממקיים את שטותיהם בטעמים שונים. שכן בנידון ענייני רפואה העיקר היא המסקנה ולא הזיון, וכן מפני שבנידון מדובר בספק פיקוח נפש. וראה עוד בס' שבת שבתון סק"ג. [274] רמ"א תריח ב'. [275] מג"א סי' תריח סק"ד; מיב' שם סק"ח. [276] מטה אפרים תריח ג'. [277] ראה בשע"צ שם סק"א, ברע"ה הרמ"א. [278] מיב' שם סק"ח. וראה עוד בדין בקיאים לעומת רבים וננושאי כלי הרמב"ם שביבת העשור ב' ח', וננושאי כלי טושע"ע א"ח תריח ב'. וראה

צריך לאכול, אף על פי שכפיקוח נפש אין הולכים אחר הרוב²⁶⁹, אבל אחד במקום שנים, אין דבריו כלום, ולכן לא יאכלו את החולה²⁷⁰.

מקצת הרופאים אומרים שהחולה צריך לאכול, ומקצתם אומרים שאינו צריך – יש הסבורים, שהולכים אחר הרוב, או אחר הבקיאים, בין להחמיר ובין להקל; ואם היו כלם בקיאים ושווים במניין, מאכלים אותי²⁷¹; ויש הסבורים, שאם שני רופאים אומרים שהחולה צריך לאכול, אפילו מאז רופאים אומרים שאין הוא צריך לאכול, אין שומעים להם, ואפילו החולה מצטרף לאומרים שאינו צריך²⁷²; ואם שני הרופאים האומרים שהחולה צריך לאכול מנמקים את דעתם בנימוקים שונים, כגון שאחד אומר שצריך לאכול בגלל בעיית לב, והשני אומר שצריך לאכול בגלל בעיית כליות, בכל זאת מאכלים את החולה, ואפילו הוא עצמו אומר שאינו צריך²⁷³.

יום-הכפורים

יום-הכפורים

יום-הכפורים

יום-הכפורים

יום-הכפורים

נטילת ידניים — חולה שצריך לאכול לחם כיום-הכפורים, צריך לישול ידניים עד פוק הורדו, ואין בזה איסור רחיצה²⁹⁷.

ברכות שלפניהם ושלחניהם — יש אומרים, שחולה האוכל כיום הכיפורים חייב לברך כל הברכות הצריכות לפניהם ולאחריהם²⁹⁸; אבל אם אוכל פחות מכשיעור, ומפסיק בין אכילה לאכילה כשיעור אכילת פרס, אין זה נחשב היסח דעת, ואין צריך לברך בכל פעם ברכה שלפניה²⁹⁹; ויש מי שנתפסק בדין זה³⁰⁰; וכן לא יברך ברכה אחרונה אחרי כל אכילה³⁰¹; ויש אומרים, שלא מברך כלל, לא לפני האוכל ולא לאחריו³⁰².

יעלה ויבוא, ורצה והחליצנו בברכת

המזון — יש אומרים, שחולה שיש בו סכנה, שאכל כיום-הכפורים צריך לומר בברכת המזון יעלה ויבוא, וכי, 'כיום הכיפורים הזה'²⁹⁷, ואם חל בשבת אומר גם ירצה והחליצנו²⁹⁸, ואם שכח אין צריך לחזור²⁹⁹. ובברכה מעין שלוש יוסף ויאמר יזכנו כיום-הכפורים הזה³⁰⁰; ויש אומרים, שלא יאמר יעלה ויבוא בברכת המזון³⁰¹; ויש מי שכתב, שאם יש טורח לחולה, רשאי להקל ולא לומר יעלה ויבוא, או ירצה והחליצנו³⁰². ולענין קטנים שאוכלים כיום-הכפורים — יש מי אומרים, שיגידו יעלה ויבוא³⁰³; ויש מי שסבור, שאף לשיטת המחייבים לומר יעלה ויבוא, נהגו שלא להגיד ילדים האוכלים כיום הכיפורים לומר יעלה ויבוא³⁰⁴.

קידוש — חולה שאוכל כיום-הכפורים, לא יקדש — לא על היין, ולא על הלחם, מחשש לברכה לבטלה³⁰⁵.

יש מי שכתב, שאם חל יום-הכפורים בחול לא יקדש, אבל אם חל בשבת, הרי הוא חייב בקידוש³⁰⁶. ולשיטה זו יש מי שכתב, שיקדש על הלחם, ולא על היין. אם אין לו הכרח מחמת מחלתו לשתות יין³⁰⁷, ועוד יש מי שכתב לשיטה זו, שלא צריך שיעור רביעית יין כבת אחת, אם הוא חולה ולא יכול לשתות כל השיעור³⁰⁸; ויש הסבורים, שאם חל יום-הכפורים בשבת לא יקדוש³⁰⁹.

לחם משנה — יש הסבורים, שאין צריך לחם משנה כיום-הכפורים³¹⁰, ומכל מקום אם יש לו שתי ככרות לחם, נכון לבצוע עליהם³¹¹; ויש מי שכתבו, שאם כיום-הכפורים צריך לבצוע על לחם

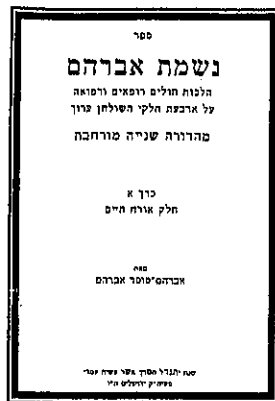
משנה אם הוא חולה שחייב לאכול³¹². זימון — שלושה חולים שצריכים לאכול כיום-הכפורים, ייחדו לכתחילה שלא לאכול יחד, כדי שלא יתחייבו בזימון³¹³. ואם אכלו יחד, עדיף שלא זימנו³¹⁴.

[291] שרית יד סופר ח"א סי' ז אות ד; שרית לבוש מרדכי מהר"ת חיד"ק סי' יא אות ג; שרית ישכיל עבדי ח"ח הא"ח סי' כ אות לה; הגר"ש אויערבאך. חובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה פליט סלי"א, ודע קא שם; שרית שבת הלוי ח"ח סי' קלט; שרית ציץ אליעזר ח"י סי' יז אות ג. והא' ושב הכות"ס סי' ג. והא' מאמרו של הרב ח"ג. אויערבאך, הלכה ורפואה, ג. תשמ"ג, עמ' רסה ואל"ך. [292] ב"י א"ח סי' תריח, בשם הגהות מינומיות; שעתי' סי' רד סק"מ; קיצושי' קל"ג יח; שערי הלכה ומנהג ח"ב סי' רנב. [293] שרית מהר"ש ח"ז סי' מה, והגר"מ מהר"ש סי' קעח אות ה, ואורחות היום סי' תריח סק"ז; שרית שבת הלוי ח"י סי' ג. דגר"ש אויערבאך, חובאו דבריו בסי' מעדני שלמה ח"א עמ' סה. והא' עור בנידון בש"ח מנחת יצחק ח"ז סי' קב; שרית יביע אמרו ח"ז הא"ח סי' כז. [294] האר"ח, חובאו דבריו במקראי קודש. ימים נוראים, סי' נח. [295] שמירת שבת כהלכתה פליט סלי"א; תורת היולדת פנ"ס סי"ז, ובה' ל' שם. [296] שיטמ"ק ברכות מה' א.

[297] שרית מהר"ם מרמברג, פראג, סי' נא; טור א"ח תריח, בשם הרא"ש; ב"י א"ח סי' תריח, בשם הגהות מינומיות; שרית א"ח מוד"ל י; מ"ב שם סק"ט; והא' עור שרית מוד"ל הדרשות סי' קג. [298] כנה"ג א"ח סי' תריח בהגה"ט; מג"א שם סק"א; שר"ע הרב שם יח; מ"ב שם. [299] חיי אדם קמה לב; פרמ"ג סי' תריח בא"א סק"י; מ"ב סי' תריח סק"ט. והא' בסי' העלות לא יבול ח"ב עמ' רעח. [300] הגר"ש אויערבאך, שם העי' קו. והא' בותרם היולדת פנ"ס סי' ג. [301] שבלי הל"ט השולח אביגדור כ"ז; סי' א"ח סי' תריח סק"י. והא' באנציקלופדיה תלמודית, כרך ד, ע' ברכת המזון. עמ' תצו דע' 330. והא' עור בש"ח דברי מנחם להרב בשו"ת ח"ד סי' גג. והא' בערוה"ש א"ח ח"ח סי' קב; ילא ידעתי אך הוזלום נהגים בוה"י. [302] מטה אפרים תריח ז. [303] מטה אפרים סי' תריח; מ"ב שם סק"ט. [304] ראז בס' יעלה לא יבול, עמ' סו, בדעת. הגר"ש אויערבאך.

[305] שבלי הל"ט סי' שא-שיב; מג"א סי' תריח סק"י; מטה אפרים תריח ז; ערוה"ש א"ח תריח ז; מ"ב שם סק"ט; שמירת שבת כהלכתה פליט סלי"א. [306] הרעק"א, בהגהותיו על המג"א שם; תו"ש מילואים לברך יד, אות יז, העי' ב; שרית משנת יעבץ ח"ח הא"ח סי' נט. והא' שרית מנחת שלמה ח"ב סי' נח אות ד. [307] הרב ש"ב ורנר, בשבלי ורפואה, א. תשל"ט, עמ' נח ואל"ך. [308] שרית ישכיל עבדי ח"ח הא"ח סי' כ אות לו. [309] אור שמה עבודת יחיד"ב ד א; חיי אדם קמה לב; שר"ע הרב תריח יח; שעתי' סי' תריח סק"ב; שרית ישכיל עבדי שם; משה הר צבי ח"ח הא"ח סי' קה; שרית ארחת פליט סלי"א; שרית אבן פינה ח"א סי' ג. והא' מקראי קודש, ימים נוראים, סי' נ; מאמרו של הרב מ. הירשלי, הלכה ורפואה, ג. תשמ"ג, עמ' רטג-ד; תורת היולדת פנ"ס העי' נט. וכן הורה

הגר"ש אויערבאך — ראה הליכות שלמה ח"ב פי"ד העי' ה' העי' 16. [310] מג"א סי' תריח סק"י; חיי אדם קמה לב. [311] מטה אפרים סי' תריח בקצה המטה סק"ט; סידור בית יעקב, הל' יחכ"פ, שער הענין, שער העלין. וקציעה א"ח סי' תריח בהגה"ט; מור קצו סק"ט; שמירת שבת כהלכתה פליט סלי"א; שבת שבתן סע' קלה. [314] ק"י החיים שם; שרית יד מרדכי סי' ז אות ג; שרית רבבות אפרים ח"ד עמ' רעז אות טו, ועמ' רעב אות ו; הגר"ש אויערבאך, חובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה, שם, העי' קה, ובסי' ועלה לא יבול, עמ' סו.

תשלא

דין עוברה ומניקה ויולדת ביה"כ ס" תריו

סימן תריו דין עוברה ומניקה ויולדת ביה"כ

מעוף א (א) עוברות ומניקות מתענות ומשלימות כיום הכיפורים.

נשמת אברהם

הגרי"י נויבירט שליט"א וכך שמעתי מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל. וכתב לי מו"ר הגרי"י נויבירט שליט"א: שמעתי ממו"ר הגרש"ז (שליט"א) זצ"ל שדעתו כג"ל, שלכתחילה במצב רגיל לא תלך האשה בשום אופן לבית הכנסת אלא תצום, וכפי שקבלנו מחז"ל: עוברות ומניקות מתענות ומשלימות. וכמוכן מי שבאמת חושש לסכנה, יש לו מקום לדון, ויתיעץ עם מורה הוראה, עכ"ל. וצריכה האשה המעוברת להתחיל לשתות ברגע שיש לה צירי-לידה סדירים כדי שלא תיכנס ללידה במצב של חוסר נוזלים, והסכים אתי מו"ר הגרי"י נויבירט שליט"א. ושוב כתב לי מו"ר שליט"א: ויתכן אף בלי שיעורים כדי שתספיק לשתות לפני הלידה, עכ"ל.

הדברים הללו היו לעיני מורנו ורבנו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שהסכים להם והוסיף בכתב: אך אם היא מרגישה מאד לא טוב רצוי שתתחיל לשתות פחות פחות מכשיעור, עכ"ל. ובהליכות שלמה² כתוב בשם הגאון זצ"ל: כל אשה בריאה שהריונה תקין וגם לא הפילה בפעמים קודמות, אין כל סיבה ע"פ דעת הרופאים שהצום עלול לגרום נזק לה או לעוברת אלא לעתים רחוקות מאד, ולכן מה שלעתים רחוקות במקרים מיוחדים עלול

(א) עוברות. אמנם היום שומעים יותר ויותר שרופאים אומרים לנשים מעוברות שהן חייבות לשתות ביום הכפורים (לדעה אחת: במשך כל ההריון, ולדעה אחרת: בחודש התשיעי), אך אין כל הוכחה לכך שכשמדובר באשה בריאה בהריון תקין וללא רקע קודם של הפלות עקב הצום¹, שעלול הצום לגרום נזק לה או לעוברת. ואדרבא יש הוכחות ממחקרים שבוצעו בנשים בצום - גם בארץ וגם בחוץ לארץ - שאין כל הבדל בין מספר ההפלות ביוהכ"פ ומיד אחריו לעומת מספר ההפלות בנשים הרות במשך כל השנה (בכל חודשי ההריון) וכן בנשים הרות בזמן שצמות לעומת אלה שאינן בצום. גם החשש שההתייבשות עקב הצום ואיבוד דם בזמן הלידה ביום הכפורים עלולים לסכן אותה הוא חשש קטן מאד, ולא יתכן שמדיני התורה הקדושה קבעו חז"ל שהיא חייבת לצום, גם בזמנם שלא טיפלו בעירוי, לו היה הצום עצמו מסכן אותה. ולכן כל זמן שהיא מרגישה עצמה בריאה - חייבת לצום, ולא תאכל ולא תשתה אפילו אם תצטרך לשכב במשך כל יום הכפורים ולא תוכל ללכת לבית הכנסת, ואין לנו להתיר באופן כוללני (לאכול או אפילו רק לשתות ואפילו בשיעורים), מה שחז"ל במפורש אסרו - כך שמעתי ממו"ר

ציונים והערות

(1) עיין בשש"כ פל"ט הערה לב. (2) מועדים פ"ו דבר הלכה ס"ק א ו-ג.

נשמות אברהם

להגורם נזק לאשה או לעובריה, אין זה התשיעי, אלא היא חייבת לצום כרגיל כל בגור של סכנה, ועליה להתענות כרגיל, זמן שמרגישה טוב. וכששאלתי אותו לגבי דכיון שקבעו חז"ל בסתמא שהמעוברת תשעה באב ענה לי שהוא הדין, ואין חייבת בתענית - אף בזמנם שלא סיפלו לשנות.

ובספרו החדש³ הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א: הכל חייבים להתענות ביום הכפורים, ואף הנשים מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות. ובהערה שם סי"ק ה מצטט את ההלכות עלום ופוסק: הכל לפי הענין וכמ"ש הגר"ש⁴ אויערבאך הנ"ל, עכ"ל.

ואמנם ידוע שיטתו של הגר"י פישר זצ"ל מובא דבריו בספר פני ברוך על הלכות ביקור חולים אך כותב על זה הגר"א⁵ וולדנברג זצ"ל⁴: בסי' ד' סעיף י"ג (של הספר פני ברוך) כותב: אשה שהפילה כבר פעמים מחמת התענית יש להקל שלא תתענה ותאכל בשיעוריה, והמקור בארחת חיים ארי"ת סימן תר"י וכותב ז"ל: הגר"י פישר שליט"א בהסמכו לספר ז"ל: כיום הזה שנהלשו הדרות, ועשרות רבות של נשים מפילות ע"י התענית, צריכין כל הנשים המעוברות עד החדש התשיעי לאכול ביהכ"פ פחות מכשעור עכ"ל.

וכן שאלתי את הגר"ש אלישיב שליט"א ואמר לי שבטלה דעתם של הרופאים - גם אם הם שומרי תורה ומצות - שכל אשה בהריון צריכה לאכול או לשותת במשך ההריון כולל החדש התשיעי או אפילו לשותות רק בחדש כבודש זאת אומרת להורות להן לכתחילה

ציונים והערות

(3) חזון עובדיה ימים נוראים עמ' רפז סעי' ה. הערה ה. (4) שו"ת צ"ח אליעזר חיי"ו סי' כ אות ג.

נשמות אברהם

שצריכות ע"פ דין לא להתענות, וכך יצא מלשון דבריו של הגר"י פישר, ולעומת מה שכותב מעשרות רבות של נשים שמפילות ע"י התענית, הנה יודעים אנו לעומת זה מכל אחר ואתר על מאות ואפ"י נשים מעוברות שמתענות ביום הכפורים ולא מפילות ח"ו, ואיך נוכל בגלל מקרים של עשרות נשים שמפילות (אם מפילות? וכדאי לא מיו"כ אחד אלא בצירוף מכמה מקרים של כמה ימי כיפורים) שזן מהות מעוטא דמיעוטא, לבוא משום כך לעקור הלכות גדולות כזה וקבועות לחיוב תענית כשי"ס רמב"ם ושו"ע באין חולק, ולקבוע גלל כן מדעת עצמנו כי נשתנו הטבעיים כזה? ושמיילא נשתנתה גם ההלכה כזה ושיש לכן לפוטרים משום כך מחיוב התענית ביהכ"פ, ולא עוד, אלא להצריכם במפניע שלא להתענות? ואיך לשכוח כי גם חצי שיעור אסור מן החורה.

לכן לדעתי ברור הדבר לפי ההלכה כי אין לחת כזה היתר באופן כללי, ועל אחת כמה שאין להצריך אותן במפניע כן לאכול, אלא יש לחת הוראה להן כי בכל מקרה של חולשה או סטיה מהמצב הנורמלי, עליהן לעשות שאלת חכם שיררה להן את הדרך שילכו בהן לפי המצב שיתברר לפניו במקרה הפרטי של השואלת.

לעומת זה יש אבל להתיר בשופי לאכול בשיעורין במקרה אשר הפילה כבר לעומת זה יש אבל להתיר בשופי לאכול בשיעורין במקרה אשר הפילה כבר עקב התענית, ואפילו קודם למי יום

ציונים והערות

(5) מפי מומחים. (6) סי"ק א. (7) מובאים לעיל סי' של ז"ה עובר.

נשמת אברהם

לציורו מאכילין אותה. וראה בשש"כ⁸ לשוחת פחות פחות מכשיעור, מ"מ אף שכתב שלא תאכל אלא כשיעורין.
 8. אשה מינקת. כותב הביה"ל⁹: ואם יש להמניקה ילד חולה ומסוכן וה"ה פג, ואינו רוצה לינק כ"א ממנה, ואם תתענה סכנה הוא להילד, אינה מתענה אפילו ביה"כ"פ, עכ"ל. וכ"כ החת"ס¹⁰, מהרש"ם¹¹, שערי תשובה¹² וקצה המטה¹³. ועיין בהר צבי¹⁴ שתולק על החזו"א¹⁵. וכותב, שאם החינוק בריא ויש להאם מספיק חלב כדי חיותו בלבד (ואע"פ שהוא רגיל ליתור), הרי לא קיימת שם סכנה בכלל וצריכה לצום. וכל דברי הביה"ל משום שהחינוק חולה מסוכן בלא"ה.

ומינקת שהחינוק מסוכן לחלבה אם היא תתענה, רשאית רק לשוחת ולא לאכול (כי יספיק לה השתיה ואין כל צורך לאכול), וגם רק לשיעורין¹⁶, אך תשתה נחלים שעשירים בקלוריות - כגון חלב מיץ טרי וכו'.

4. ללכת לבית הכנסת. ראה בחת"ס¹⁷ שאדם ודאי חייב לצום ואפילו לשכב כל היום ולא ללכת לבית הכנסת, אם הליכתו תגרום שיגיע למצב שיצטרך לאכול או לשוחת, ואפילו משהו, כי גם חצי שיעור אסור מן התורה¹⁸. ולדעת הגר"ש¹⁹ איצטבראך זצ"ל¹⁹, גם אם מותר לו להשאיר בבתו ולא להתפלל בציבור.

צינונים והערות

8 פלי"ט ערה לב. 9 ד"ה עוברת. 10 ח"ו סי' כג. 11 דעת תורה ס"ק א. 12 סי' תקמ"ט ס"ק ג. 13 על המטה אפרים ס"ק א. 14 או"ח ח"א סי' רא סוס"ק א. 15 או"ח ח"א סי' נט ס"ק ג. 16 ס"פ התיים ס"ק ב. וראה גם בחת"ס ח"ו סי' כג. 17 שם. 18 יומא פ"ד ע"א, וא"ח סי' תריב ס"ע ה. 19 שש"כ פלי"ט ערה צד. 20 מערכת יוד"כ סי' ג ס"ק ה. 21 ס"ק ב.

נשמת אברהם

וכלבו שיעום ולא ישתה אפילו כשיעורין, והאם דמצוה גדולה להתפלל בציבור, ולדעת אבא בנימין (ברכות ו ע"א) אין חפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, ולדעת רבי יוחנן, ואני תפילתי לך ד' עת רצון, אימתי עת רצון, כשעה שהציבור מתפללין.
 ואנסה לברר הענין:

א. מבואר סי' רמה סע' א, דפוסק עמו שישבות, היינו שלא יבוא לידי חילול שבת. והגם שהמ"ב בס"ק ג כותב בשם האחרונים שהפסיקה היא רק למצוה בעלמא ואינה מעכבת, ע"ש, אמנם בביה"ל בסוף הסימן ד"ה ופוסק עמו, מבאר דדוקא בספינה אינה לעיכובא דאינה אלא דרבנן, דתחומים אפילו ד"ב מיל במים שהם כרמלית אינם אלא דרבנן. אבל במקום שנוגע לדאורייתא הפסיקה אפילו בדבר מצוה היא לעיכובא, דאם לא יפסוק עמו בודאי יבוא לחילול שבת (ע"ש כמ"ב ס"ק כט). ויש להוסיף כי לא יתכן שה"ש מצדדים' דאפילו בשבת שרי להפליג (מ"ב ס"ק כ) יסברו בהבעל המאור שלדעתו הא דאין מפליגין בפחות משלשה ימים היא משום שמא יצטרך הישראל לעשות מלאכה בעצמו בשבת משום פקו"ג, דהא הבעל המאור כסי' שלא במחלוקת שלו עם הרמב"ן, סובר דכל היכא דאישתפיך החמין דבתר מילה מקמי מילה תודה מילה. וא"כ

צינונים והערות

ג. מצאנו בהלכות סוכה סי' תרמ סע' ח, דהולכי דרכים פטורים מן הסוכה (ומשמע בסוכה מז ע"א רש"י ד"ה גמדי, ושם נו ע"א רש"י ד"ה אי לא סוכה, דאפילו כלילה ראשון ג"כ פטור). וכל זאת מצאנו בשו"ת אגרות משה ח"ג סי' צג, דההולך בסוילים חייב מעיקר הדין בסוכה²². אלא מוכח מכאן יסוד גדול שדוקא כאשר ישנה סיבה חשוכה שהיתה

צינונים והערות

22 וכן שמעתי מהגר"ש איצטבראך זצ"ל, וכן מוכח בספר סוכה עמ' תנח ובספר קובץ זמן שמחתנו. וכ"כ הראש"ל הגר"ע יוסף שלי"ט"א בחזון עובדיה - סוכה עמ' קס"ט: שהוציאם לטויל בעלמא כימי החג, בודאי

סוף ג כל אדם שהריח מאכל (ו) ונשתנו פניו, מסוכן הוא אם לא יתנו לו ממנו, (ז) ומאכלין אותו ממנו.

נשמת אברהם

שגם אחרים מאכלין אותה ביה"כ פי' אם יש איזה סיבה שאינה יכולה ליקח בעצמה אפילו אם לא נשתנו פניה, כי למה נחשוש לדבריה שהיא מעוברת, אף אם חשודה לשקר, מ"מ ספקא מיהו הוה (והנס שהיה כביה"מ"ק נראה דהיינו באשה שהיא עצמה לא ידעה עדיין שהיא מעוברת דכנגד דא ודאי אין מאכלין אותה אם לא נשתנו פניה, ולפיכך צריך להיות נס). עכ"פ נראה דאף מי שנראה לעיניו כבריא גמור, מ"מ אם הוא אומר שהוא חולה לב וכדומה, ומזהר מהרופא לא לצום, אם הוא באופן שאינו יכול ליקח את המאכל בעצמו, מותר גם לאחרים לעשות מעשה ולהאכל אותו בידיים או להסיע אותו בשבת, עכ"ל. וראה גם בשו"ת לבושי מרדכי.³⁶

(ז) ונשתנו פניו, וכלא נשתנו פניו אע"פ שאומר שלבו חלש וצריך לאכול אין מאכלין אותו. ועיין בחת"ס³² שדעתו דאף שאנו אין מאכלין אותו מחמת שהוא בחזקת בריא, מ"מ החולה עצמו היודע מרת נפשו יוכל ליקח לעצמו ולאכול, בין כיום הכפורים בין בשאר איסורין, כיון שמוגיש בעצמו שיוכל לבוא לידי סכנה.³³ ואם הוא חולה, אז אפילו לא הריח ריח מאכל והוא אומר צריך אני או שהרופאים אומרים שהוא צריך לאכול, מאכלין אותו מיד כפי הצורך לו ובדלקמן סי' תריח.³⁴ אולם הגר"ש אויערבאך זצ"ל חולק על החת"ס וכותב:³⁵ פשוט שאחד שאומר לחברו שבשבת שמוגיש כאב כלבו וחושש להתקפת לב, ולכן הוא מבקש ממנו להסיע אותו במכונית לביה"ח, דמסתבר שאפילו אם אינו מוחזק לנאמן ולא ניכר כלום על פניו, ויש לחוש שהוא משקר, אפ"ה ספקא מיהו הוה, וגם ספק פק"י דחה שבת. וה"ה באשה שאומרת שהיא מעוברת, אע"ג שאין עובדה ניכר, מסתבר

32 (32) אה"ע סי' ט"ב סי' פכ. 33 (33) מ"ב סי' ג' (34) שעה"צ סי' י' (35) מריה, סי' חמשה אפרים סי' א. 36 (36) בהדי"ד סי' א. (37) מ"ב סי' ג' (38) סי' ד' (39) קודשין כא ע"כ ד"ה רב אמר חשלי"א ע"פ לא. (40) בהדי"ד סי' ב. (41) ה"ד סי' קמה אות ג. (42) על הקצוה שרי"ע סי' קלג ע"פ טו. (43) ברייתו ד' (44) כהדי"ד סי' ב.

סוף ב עוברה (ב) שהדיחה (ו) ופניו נשתנים אע"פ שלא אמרה לריבה א"י לחשוך לה באונה שיום הכיפורים הוא, (ד) אם נתקרה דעתה בזכרון זה מוטב, ואם לאו (ה) מאכלין אותה עד שתתיישב דעתה.

נשמת אברהם

גורמת לו לעזוב את ביתו כאמצע השנה, פטור מן הסוכה, משא"כ אם עושה כן מסיבה פרטית שלו, כי אז חייב בסוכה, ודבר זה נמסר לחכמים ולפוסקים, ולפי שיקול דעתם, הם קבעו מה נחשב סיבה חשובה ומה אינו נחשב לסיבה חשובה. וא"כ י"ל דהחכמים הם שאמרו דאין דבר שעומד נגד הצום, ולכן חייב להשאר בבית ולצום ולא ללכת לבית הכנסת וכך יצטרך לשתות אפילו רק בשיעורים, עכ"ל של מו"ד שליט"א.

(ב) שהדיחה, ואין ני"מ בין בחזלת עיבורה ובין בסופו.²³ אולם ראה בשעה"צ²⁴ שכותב: ואפשר דלא שייך זה כ"א אחר מ' יום וצ"ע, עכ"ל.

(ג) ופניה, ובאין פניה משתנים אין מאכלין אותה אא"כ אמרה צריכה אני לאכול.²⁵ וראה להלן סי' ג ס"ק ו.

(ד) אם נתקרה. בשו"ת בשמים ראש²⁶ מובא דהאינא אין לחושין להשהות כלל כמו שאר חולה שיבו"ס, אולם הקצה המטה²⁷ חולק בתוקף וכותב שח"ו להקל ביה. אולם הוא מסתפק לגבי מומרת ליה"כ פ"ב, אם לחדשין לה או לא, כי מוגמ'²⁸ משמע שהלחישה היא משום העובר.

צינונים והעורות

שלא התיזו להם חכמים להפקיע עצמם מן המצוה, עכ"ל. וכן מובא בספר סוכה כהלכתה ע"פ 128 בשם גדולי ההוראה שאין ראוי לצאת לטוילים בימי הסוכות שמצא מפקיע את עצמו מן המצוה, עכ"ל. מאידך, מובא בספר קובץ זמן שמחזנו בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א שמוצי' (23) מ"ב סי' א. (24) סי' א. (25) מ"ב סי' ב. (26) סי' שג. (27) סי' ג. (28) יומא פ"ב ע"ב. (29) מ"ב סי' ד. (30) ד"ה ומיש רבי' ואם לאו. (31) על

סעיף ד (ח) יולדת, תוך שלשה ימים לא התענה כלל (ט) משלשה עד שבעה, אם אמרה צריכה אני, מאכילין אותה מכאן ואילך, הרי הוא ככל אדם, וימים אלו (י) אין מוניין אותם מעת לעת, כגון אם ילדה בשבעה בתישרי בערב, אין מאכילין אותה ביה"כ אם לא אמרה צריכה אני, אע"פ שלא שלמו לה שלשה ימים עד י"ב בערב, משום דכיון שנכנס יום רביעי ללדתה מקרי לאחר שלשה.

נשמת אברהם

אין עליו עינוי, שוב לא חייב להתענות. קודם הזמן של לידה אין להתיר תוך ג' אולם ראה בשו"ת בנין ציון (לבעל ערוך באמרה שא"צ, ודוקא כילדת בזמנה גם לגר) ⁴⁴ שכותב להלכה שכן צריך לשער כאמרה א"צ מאכילין. וכן פוסק הריב"ע להאכיל רק מה שמספיק להוציא מספק ⁴⁵ אומר ⁵³: יולדת תוך שלשה ימים מעת סגנת נפשות עיי"ש. וראה בשו"ת חמד ⁴⁵ לעת משעת הלידה, דהיינו בתוך שבעים שכותב שהערוך לנר לא אמר אלא כשאכל ושתיים שעות, אפילו אם היא אומרת מפני הסכנה ככותבת דכחלה ממנו מצות שהיא בריאה ויכולה להתענות, וגם עינוי, אבל כאכל חצי שיעור מפני הסכנה הרופאים אומרים כן, אע"פ כן אסור לה והבריא, מודה הוא דאסור לו לאכול עוד. להתענות ביה"כ"פ. ותאכל פוחת פוחת וראה גם בספר מקראי קודש להגרצ"פ מכשיעור וכו'. וכן מפלת אם עברו מאז פראנק וצ"ל ⁴⁶ ובשו"ת הר צב"י ⁴⁷ וכותב לל טבילה ארבעים יום יש להקל. ולדעת הכף החיים ⁴⁸ שאפילו חולה שירבי"ס רוב הפוסקים בין שלשה ושבעה ימים דמותר לאכול, מ"מ אם אכל בשעה אחרת הלידה אם שותקת או אומרת איני שאינו צריך, בחדאי חייב. וראה להלן סי' תר"ח סעי' ח ס"ק י' יודעת מאכילין אותה. ולא עוד אלא שנראה לי שאם עברו שבעה ימים משעת הלידה לפי מגין הימים, אבל היא עדיין בתוך שבעה מעת לעת, והיא שותקת, מאכילין אותה ביה"כ"פ (בשיעורין). וכן פוסקים המ"ב ⁵⁴ והשבט הלוי ⁵⁵, ע"כ מהריב"ע אומר.

(ט) מג' עד ז', ראה מה שכתבנו לעיל סי' של סעי' ד לגבי פורטי דינים.

(י) אין מוניין, ראה לעיל סי' ס"ק י'.

צינונים והערות

ע"כ על תוס' ד"ה הא דנקט, וד"ה כא ע"א על תוס' ד"ה לוי. (44) ח"א סי' לז. (45) מערכת יורה"ד סי' ס"ק ג. (46) הימים הנקראים ח"א סי' לט. (47) אור"ח ח"א סי' קנה. (48) סי' תרס"ט ס"ק כד בשם המנחת חינוך מצוה שני ס"ק י'. (49) מ"ב ס"ק ט. (50) מערכת יורה"ד סי' ג סוס"ק א. (51) ביה"כ ס"ק י. (52) ארוחת היים וכן בדעת תורה סי' ד. (53) ח"ז סי' נג. (54) כאן ס"ק י"א. (55) ח"ה סי' סח.

נשמת אברהם

ונתב המ"ב ⁵⁶ שיש להקל למעשה. וכ"כ מהלכתה ⁶⁵. וכן פוסקים השו"ת חמד ⁶⁶, המטה אפרים ⁵⁷ והכף החיים ⁵⁸, וראה גם והראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א ⁶⁷. כשרי חמד ⁵⁹. אולם נראה דמ"מ יש להאכילה פחות פחות מכשיעור ⁶⁰. וראה כאלף המטה ⁶¹ שתמה על דברי התה"ד נפש של יולדת, הלא גם על ספק פיקוח (שהובא להלכה בשו"ע), וכותב שאפשר נפש מחללין את השבת ⁶⁸. וחשבתי שאולי וגם התה"ד והנמשכים אחריו מודים שאני יולדת שבה מדובר על מצב טבעי ובמקום שיש לחוש קצת לסכנה, יש מסתם חולה שיש בו סכנה וכפי שכותבים להקל כדעת הפוסקים שמונים מעת לעת. מרן ⁶⁹ והמשנה ברורה ⁷⁰. ושמחתי כשבי"ה פסקו של מרן מבוסס על פסקו של ראיתי את דברי התורות הדרן שם שכותב התורות הדרן ⁶² וראה גם כסימן של סעי' בסוף התשובה ד"ל: ואע"ג דפ' הערל ד ובכן איש חי ⁶³, אך הרבה ראשונים (יבמות ע"א) מסיק דיום הבראתו של חנוך ואחרונים חולקים על פסק זה ומונים את בעיני מעת לעת, אלמא מידי הבראת שלוש המ"ב, וכן המעבר משלושת הגוף חשבינן מעת לעת, י"ל דיש חילוק הימים הללו לארבעת הימים הבאים, וכן בין חולי הגוף חשבת מעת לעת, וכן השדי המעבר משבעת הימים הראשונים הגוף דעלמא, עכ"ל. וכותב על זה השדי לעשרים ואחד הימים הבאים, מעת לעת. תמד ⁷¹ שהאשכול כן יליף מדין קטן ראה במשנה ברורה ⁶⁴, ושמירת שבת לברותו לילולת.

צינונים והערות

(56) ס"ק ג'. (57) סעי' ד וראה שם בקצה המטה ס"ק ט. (58) ס"ק כב. (59) מערכת יורה"ד סי' ג אות ג. (60) שעה"צ ס"ק י"ט. (61) ס"ק ד. (62) סי' קמ"ח. (63) שנה ב פ' תצוה סעי' ג. (64) ס"ק י'. (65) פל"ט סעי' טו. (66) מערכת יורה"ד סי' ג אות ג. (67) לוח חן סי' צה עמ' קט, שר"ת יביע אומר ח"ז סי' נג אות ז. (68) ראה בסי' שבת סעי' ה לפי החידושי של המ"ב ס"ק יז. וראה ברומא פה ע"א תוס"ד"ה ולפיק. (69) סי' של סעי' א. (70) ס"ק ה. (71) שם סר"ה שוב.

סימן תריח דין חולה ביה"כ

סעיף א (א) חולה שצריך (ב) לאכול, אם יש שם (ג) רופא בקי אפילו הוא עובר

נשמת אברהם

(א) חולה. בענין חולה שאבר"ס, כותב שמה שכתב החינוך אין בו סכנה גמורה, החינוך: 'מי שהוא חולה אע"פ שאבר"ס גמורה, אם יהיה חלוש הרבה, ראוי להאכילו ולהשקותו מעט מכשיעור שאמרו, עכ"ל. וכ"כ הור"ח תשובה². וכותב ע"ז המנחת חינוך³: דסבירא ליה דיש חילוק בין כשיעור דאין מאכילין אלא במקום סכנה, לפחות מכשיעור שמאכילין אף במקום שאין סכנה, ובאמת לא ראיתי חילוק זה בשום מקום, ודאי אין איסור תורה הותר באין סכנה וכו' אבל במקום שאין סכנה, כמו שאסור לאכול שיעור כן אסור לאכול חצי שיעור, וחצי שיעור מן התורה זה פשוט, עכ"ל. וכן כותב המל"ם⁴, שלא מצינו בשום מקום שיתירו חצי שיעור בחולה שאבר"ס, וכן כתבו הפוסקים החדש⁵ והכתב סופר⁶. וראה בשו"ת חמד⁷ שמתוך, שאולי אפשר לפרש דלא אמר החינוך אלא בכשיש לחוש שמרוב החולשה יבוא לידי סכנה, ומה שכתב שאין בו סכנה גמורה, וצונו לומר שאבר"ס בבירור אבל יש בו חשש סכנה, משום הכי שרינו ליה, אבל אם הוא דאי אבר"ס גם הוא מודה דאסור. וכ"כ בספר מקראי קודש להגר"פ פראנק זצ"ל⁸. והראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א גם מתוך⁹ (ח).

צינונים והערות

(1) מצוה שא. (2) י"ד סי' קנה ס"ק יח בשם הגהות חכמת שלמה. (3) ס"ק ה. (4) הל' יסודי התורה פ"ז ד"ח ד"ה ר"ע שפירין. (5) סי' חסו. (6) אר"ח סי' קיא. (7) מערכת יתבי"פ סי' ג ס"ק ג. (8) היחס הנוראים ח"א סי' מב. (9) שרי"ת יביע אומר ח"ב י"ד סי' יב.

נשמת אברהם

ד. ואלם חילוק גדול יש בין אכילת נותנים לחולה שיב"ס לאכול כרגיל בלי איסור לאכילת היתר כומן האסור (עיין שיעורין, ודין זה דשיעורין נאמר רק לגבי פסחים קו ע"ב תוסד"ה אישתלי), כי בזה שרינו כל ששייך לבריאות האדם (וראה סי' רסט כמג"א ס"ק א, ע"ש). וכן מובא בהל' ט' באב סי' תקנד במ"ב ס"ק י, דחסר דעה מותר להאכילו בש"ו ויין בשבוע שחל בו ט' באב, ולא יתענה כמ' באב.

ה. יסתפק השוטה באכילה כשיעורין, ודאי עדיף, אבל אם לא - יאכילו כרגיל. כל זה לשון מו"ר שליט"א¹⁰.
 (ב) לאכול. ככל מקרה שמאכילין את החולה ביה"כ"פ, צריך לשקול, אם די לו באכילה או כשתיה כשיעורין, או צריך להאכילו ולהשקותו כרגיל, וכן יש לשקול אם הוא צריך לאכול ולשתות, או אם די לו בשתייה בלבד¹¹ (ועיין להלן סעי' ח ס"ק ט). גם יש לשאול את דעת הרופא על כמות האוכל או הנזולם שדרושה לחולה, בין אם הוא אוכל ושותה כרגיל, כי הלא האוכל הוא אוכל ושותה כרגיל, יש בו יותר ממה שצריך לויפואתו, יש בו איסור¹². וראה בהעמק שאלה על השאלות¹³, דלשיטת הרי"ף והרמב"ם צינונים והערות

הוא אוכל ושותה כרגיל, כי הלא האוכל יותר ממה שצריך לויפואתו, יש בו איסור¹². וראה בהעמק שאלה על השאלות¹³, דלשיטת הרי"ף והרמב"ם צינונים והערות

(10) ראה לעיל סי' שבת ס"ק עג. כתבתי שם בשם הפירי חדש (סי' תריח סוס"ק א) דכשהמאכל הוא מותר אלא ששעשה אסורה ראו חכמים להקל בו. ועיין גם במה שכתבתי בחילק י"ד סי' ב. ואמנם כותב הגמ"א (סי' חרטי"ן ס"ק ב) כבן עשר ביה"כ"פ לא יתן לו לאכול והוי כמאכילו ובלות בידים כי האכילה עצמה אסורה והוי כנותנת לו כבי"ה, עכ"ל. כבר כתב עליו המ"ב (שם בשע"צ ס"ק ט) דאין דבריו מוכרחין ולא שייך לומר כן אלא כנותנת לו כבי"ה, ע"ש. וראה במקראי קודש הימים הנוראים סוס"י. מנ' בהר"ד קודש. (11) מהא להאכילו לאחר ג' שעות וכו' ע"ש. וראה במקראי קודש הימים הנוראים סוס"י. מנ' בהר"ד קודש. (12) משא דשרי"ת בבין צינון סי' כז. (13) ששי"כ פ"ט סעי' ו. וראה בב"ה"ל סעי' ז ד"ה ואלם להלן סעי' ח. (14) שאילתא קמ"ס ס"ק י' דף שו. (15) דנין יתבי"פ פ"ב. (16) הל' שבתתא העשור. (17) כל זה בששי"כ שם הערה כ.

נשמות אברהם

שלא יסתכן, ועוד דכאן הרי הכל הוא בענין ירהי"פ. וכיון דע"י פחות מכשיעור יחשב כמעונה בכל היום, מסתבר דהכי עדיף טפי¹⁸. וכן פסק הגר"פ פראנק זצ"ל¹⁹.

וכ"כ האג"מ²⁰: בדבר אמו תחיה אשר היא חלושה מאד וקשה עליה התענית ביום פנור ואירע שמתעלפת ואמר הרופאים שבכקר תשים לפי הטבעת איזה קאפסול של וויטאמין ותוכל להתענות, הנה אם קשה לפניך כל כך עד שמתעלפת או אף קרוב לזה היינו שראיין שמראה פניה משתנות הוא כעין הא דאחוזו בולמוס דתנן כינמא דף פ"א, ואף שהתם השינוי הוא במאור העינים מסתבר ששינוי אחר שהוא מצד מחלקי אחרת שגודם התענית ג"כ הוא בדין זה, ואף שאולי שייך לחלק כיון ולא ברור החלוק יש להקל כפקוח נפש כדמסתבר.

וגם מסתבר שהכא היא בדין חולה כיון דהוא מצד חולשתה דהיא שלא כדרך אינשי בריאי, דבולמוס הוא כאיש בריא אך שגודמן שעתה אחזו רעבון גדול עד שמסתכן כשלא יאכל שזה סימנוי הוא במה שכחו עיניו, וגם לא שייך להתיר לו לאכול קודם שכהו עיניו בשביל שרעב הרבה לאכול דליכא סכנה בסתם אינשי הבריאיין שרעבין כשמתעניין אף שיש שמצטערין הרבה שכן הוא נדך תענית

צינונים והערות

(18) ששי"כ שם הערה סט. (19) מקראי קודש, הימים הנוראים ח"א סי' ט' לט בהרי"ר קודש. (20) או"ח ח"ד סי' קכ"א. (21) על המטה אפרים סי' תרי"ח סי"א א. (22) בוטשאנש או"ח סי' תר"ב. (23) מערכת יורה"ד סי' א סי"ק י.

שיאכא שמצטערין מעט ואיכא דמצטערין הרבה, אבל כשהוא באדם שחלש הרבה כל כך הוא בחשיבות חולה שהרי אינו כסתם אינשי שאינם חלושין שלכן אין צורך להסימן דכהו עיניו אלא בשנינו מראית פניו שהוא כעין התעלפות סגי להאכילו, וכ"ש כשאומר דמרגיש חולשה גדולה עד קרוב להתעלפות וצריך לאכול שמאכילין אותו דלב יודע מרת נפשו, וגם כיון שהוא חולה יש להאכילו הרבה זמן קודם לזה פחות מכשיעור מאחר שיודע שהוא סכנה לו להתענות וזה יותר טוב שלא יצטרך לאכול יותר מהשיעור כשיחכה עד שיהיה קרוב להתעלפות. עכ"ל.

וראה בא"ף המגן²¹ דה"ה אם מאכילין אותו, דיש לשקול אם צריך גם לרחוץ, לסוך ולנעול סנדל.

תענית בצום גדליה או ביה"כ²². אגב לגבי חולה שאם יתענה בצום גדליה, יש לחוש שיצטרך לאכול ביה"כ²³, ראה באשל אברהם²² ושדי חמד²³ שלדעתם מותר לו לצום בכל זאת, כי אף שבדרך כלל דוחים מצוה קלה מפני מצוה חמורה כשאי אפשר לקיים את שתייהן, הדברים אמורים שקייים בין זמני הקיום של שתייהן הפרש של יום או יומיים, אך אם קיים הפרש של כמה ימים ביניהן, אז אולי אין דוחים את המצוה הקלה, וזאת מתוך

נשמות אברהם

החשש שמא ימות, ונמצא שלא קיים אף אחת מהן²⁴. אולם בנוגע לחשש מיתה, לכאורה פסקי הרמב"ם סותרים זא"ז כמו שמקשים הלחם משנה²⁵ וחכם צבי²⁶. וראה גם במג"א²⁷ ובנשמת אדם²⁸.

ומוכיח השער המלך²⁹ מהא דעושה בהמה דופן לסוכה, דעכ"פ ד' ימים מקרי זמן מועט ולא היישינן למיתה, אולם עיין בערך לנר³⁰ שחוקך מה נקרא זמן מועט ולמה יחוש אפילו לשנה או שנתיים כי גם בזמן כזה לא מתים רוב בני אדם אשר חיים עתה. ומתחין שאין הרמב"ם מתלק חיים זמן מרובה לזמן מועט אלא בין זמן מובל לשאינו מובל, דהיינו אם החשש שימות יהיה על זמן מובל שאין דרך רוב בני אדם החיים כעת מתים בו ואפילו יהיה לחמש שנים או יותר, בזה אמרין לא חיישינן למיתה, אבל אם החשש שימות אינו על זמן מובל אלא דרך כלל שימות כאינו זמן שיהיה, בזה חיישינן למיתה אפילו לזמן מועט כיון שרואי כל אדם סופו למות, עיי"ש בדבריו באריכות. והצ"ח אליעזר³¹ כותב שעליו לאכול במקרה כזה בצום גדליה כדי שיוכל אח"כ לצום ביה"כ³², והביא ראיה מהשר"ת הלכות קטנות³².

(ג) רופא כפי. ראה במ"ב³³ שעל אף

צינונים והערות

24 חיי אדם כלל סח סי"א א. מתנה ישראל פ"י סי"ד ד. (25) הל' נידוח פ"א ה"ד. (26) שו"ת סי' קכ. (27) סי' תקטח סי"ק יג. (28) כלל סח סי"א א. (29) הל' סוכה פ"ד ד"ה ועוד נראה לי. (30) סוכה כד ע"א. (31) ח"י סי' כה פ"ד. (32) ח"א סי' רצ. וראה בתורה תמימה פ' בהעלתך פ"ק ט פסקו ו' אות ד שמו"ק מלשון רש"י סוכה כה ע"ב ד"ה טמאי מת מצוה, שמצוה קלה הבאה לידן אינן צריין לדחותה מפני מצוה חמורה העתידה לבא ע"ש. (33) סי"א א. (34) מג"א פ"א ש"ש. (35) שעה"צ סי"ק י. (36) יומא פד ע"ב ד"ה אב"ד מצטדפים. (37) מובא במתנית השקל. (38) ד"ה חולה.

נשמות אברהם

מיתבא דעתא כאכילה ואצל חולה גם צער וכאב בעלמא אפשר לגרום לו סכנה מצד חולשתו, הנה יש לחוש על כל דבר שאינו כפי הטבע שיקלקל לאיזה דבר וכו' ואם יכול לאכול אין לעשות לו עירוי, עכ"ל. וכ"כ הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א (חזון עובדיה ימים נוראים עמ' רחצ).

ידוע לי על מקרים של חולים שבסכנה שהיו חייבים לאכול ולשתות כרגיל ביהכ"פ אך סירבו בכל תוקף לעשות זאת ודרשו שיכניסו להם עירוי בעיוהכ"פ. בלית ברירה ובפחד שיסתכנו עוד יותר ללא נזילים, הכניסו להם רופאים עירוי בעיוהכ"פ. ובאמצע יום הקדוש כשיצא העירוי ממקומו - החולה עוד עומד בסירובו לשתות - הרופא שוב, בלית ברירה, הכניס לו ביהכ"פ עירוי (דבר שהוא אסור מן התורה לדעתם של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ושל האג"מ).

(ו) צריך אני אפילו אם הרופאים אומרים שהמאכל יזקקו, שומעים לחולה.⁵⁷ וראה שם ברוב"ז שכוחב שלגבי תרופה שומעין לרופא, כי לגבי אוכל אנו אומרים שלב יודע מרת נפשו, לעומת זאת לענין תרופה, הרופא יותר בקי.⁵⁸ אולם הערה"ש⁵⁹ מתמה על הרוב"ז וכותב: וכן הוא מעשים בכל

צינונים והערות

(52) ה"ח סי' טו פ"ג ה"ח סי' כה פ"ד. (53) ששי"כ פל"ט הערה ד. (54) פל"ט סעי' ב בשם שו"ת ודב"ק משרים ח"ג סי' פח, שו"ת פלמ"ד להגה"מ ארי"ח סי' קטו, שו"ת אג"מ ארי"ח ח"ג סי' צ ושו"ת צי"ן אליעזר ח"י סי' כז פ"ק כ"א וה"י"ד סי' נז. (55) ארי"ח ח"ג סי' צ. (56) ארי"ח ח"י"ד סי' ק"א אות ג' ושם סי' ק"בא ד"ה ומה (57) מ"ב ס"ק ד' בשם הרדב"ז סי' אלף קל"ח (ח"י"ד סי' טו) הובא במג"א ס"ק ג'. (58) והובא במג"א סי' שכח ס"ק ו', מחצית השקל כאן, חידושי רמב"א כאן, פ"ת י"ד סי' קנה ס"ק ה', ושני תמדי מערכת יתכ"פ סי' ג ס"ק כז. (59) סי' תריח סעי' ה'.

כוכבים שאומר אם לא יאכלו אותו אפשר שיכבד עליו החולי (ד' יסתכן, מאכלין אותו על פיו, ואין צריך לומר שמא ימות, אפילו אם החולה אומר אינו צריך, (ד') שומעים לרופא, ואם החולה אומר (ו) צריך אני, אפילו מאה רופאים אומרים אינו צריך, (ז) שומעים לחולה.

נשמות אברהם

המחלה. וכתב ע"ז השש"כ³⁹ שמאידך גם יש לחקור, אם הם לא יחמירו יותר על המדה, באשר אינם יודעים את הצווי של רחי בהם ושכמקום סכנה או חשש סכנה אסור להחמיר. וראה מה שכתבנו לעיל סי' שכח סעי' י ס"ק לא.

(ד) יסתכן: ה"ה אפילו אינו אומר בהדיא שיסתכן רק שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי, נותנין לו, שאנו חוששין שמא יסתכן.⁴⁰

(ה) שומעים לרופא. דשמה הוא נבעת ואינו מרגיש בחליו מתמת רוב חולשא, ואפילו החולה בעצמו הוא רופא מומחה.⁴¹ חולה שרצה להחמיר על עצמו אחר שצריך לכן, עליו נאמר אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש⁴², ולא דמי לדבר הנוגע בכבוד השם יתברך שכתוב בסמ"ק שאדם יכול לוותר על נפשו והתם כתיב כיה נכבל נפשך וגם ששואלין ממנו נפשו.⁴³ לא כן חולה שיכרי"ס שצריך לאכול ביהכ"פ, כשאינו אוכל אין בכך ממיזת חסידות כלל ואינו אלא כשופך דמים.⁴⁴ וראה בש"ך⁴⁵ שהוא מושבע ועומד מהו סיני על המצוה של פקני"ג. צינונים והערות

צינונים והערות

(39) פל"ט הערה טו. (40) מ"ב ס"ק ב. (41) מ"ב ס"ק ג'. (42) ארי"ח סי' סעי' ת, מ"ב ס"ק ה', ומטה אפ"מ סעי' טו. (43) ארי"ח שם. (44) ד"ן וזמ"א פ"ב ע"א ד"ה ח"ק. שו"ת דב"ז סי' תתפ"ה (ח"י"ד סי' תמ"ז). (45) י"ד סי' רל"ח ס"ק ה'. (46) ארי"ח סי' קט. (47) ארי"ח סי' רס. (48) ח"ד סי' ק"ב אות ב. (49) שם. (50) סעי' ג. (51) שם ס"ק ג'.

נשמת אברהם

יום והרכה פעמים או רואים שהחולה מבקש דבר דמיוק לו ואין נותנים לו ע"פ ציווי הרופא, וכי מפני שעתה יהי"כ מגרע גרע בתמיה. ונלע"ד דהגדולים שאמרו דין זה אין זה בחולה המוטל במטה דבחולה כזה פשיטא ששומעין לרופא כשאומר שהאכילה תזיקוהו ואף בחול כן הוא וכו' דדברי הגדולים בבעלי מיוחדים ההולכים בשוק אלא שיש להם מיוחדות חזק בלב או בראש או במעיים כמו מחלת השחפת וכדומה, דבזה האדם בעצמו בקי יותר בטבעו מהרופא וכו', עכ"ל. וראה גם בתהלה לדרך⁶⁰.

- (1) שומעים לחולה. היינו כשהחולה אומר שמרגיש בנפשו שצריך לאכול, שאם לא יאכל שמה יכבד עליו החולי, ובלבד שמזכירים לו תהלה שהיום הוא יהי"כ דשמה שכתב, אבל אחר שהודיעוהו שהיום ייהי"כ והוא שואל לאכול, אי"צ לרקוק עליו יותר דלב יודע מרת נפשו ואחזקו אינשי ברשיעי לא מחזקינן⁶¹. וראה בשש"כ⁶² בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: כשמזכירים לחולה, צריכים לומר לו באופן שאין חשש שיבהל ויפחד מזה כשאומרים לו שיהי"כ היום, עכ"ל. עוד כתבו⁶³ דבמקום שמאכילין אותו, אין צריך כפרה ע"ז דאונס רחמנא פטריה כ"ש שלא היה רק כחצי שיעור וכפרה לא נאמר רק על השוגג⁶⁴. וראה לעיל סי' שכתב סי' ס"ק ל' וסי' תריז ס"ק ו' לגבי נאמנות החולה.

ציונים והערות

(60) סי' שכתב סי' ג'. (61) מ"ב ס"ק ת'. (62) פל"ט הערה ג'. (63) שו"ת בנין ציון החדשות סי' כה. (64) מ"ב ס"פ.

- סעיף ב' רופא אחד אומר צריך, ורופא אחד אומר אינו צריך, מאכילים אותו. כגם וכו' כדון לשנים נגד שנים, ואלפלו קלקן וימר ציקוקן מקלקן כ"ל.
- סעיף ג' ואם החולה רופא אחד עמו אומרים שאינו צריך, ורופא (אחד) אומר צריך, או שהחולה אינו אומר בלום ורופא אחד אומר צריך, ושנים אומרים אינו צריך, אין מאכילין אותו.
- סעיף ד' אם שנים אומרים צריך, אפילו מאה אומרים אינו צריך ואפילו החולה אומר עמהם שאינו צריך, מאכילים אותו מאחר ששנים אומרים צריך. כגם וכו' אם כחולה רופא אחד עמו אומרים לרין, לנע"פ שמאלה רופאים אומרים אינו לרין, מחליטין אותו ולא חוששין דכחולס אומר לרין מטום דמאמין לרופא זה שאומר לרין.
- סעיף ה' אם החולה אומר אינו צריך, ורופא מסופק, מאכילין אותו, אבל אם הרופא אומר אינו צריך, והחולה אומר אינו יודע, אין מאכילין אותו.
- סעיף ו' אם הרופא אומר שאינו מכיר את החולי, הרי הוא כאדם דעלמא ואין דבריו מועילין ולא מורידין. כגם מוכיח אם נמלס כרצו עד שמאלה לרוב בני אדם שאלו סכוח מסוכן הם לה יאכל, מחליטין אותו.
- סעיף ז' כשמאכילין את העוברות או את החולה, מאכילין אותם מעט מעט כדי שלא יצטרף לשיעור, הלכך מאכילין אותו כבי' שליש (ח) ביצה בינונית, וישחו כדי אכילת ארבעה ביצים. (ט) והשתיה, יבדקו בחולה עצמו כמה היא כדי שישלפנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו.

נשמת אברהם

10. שנים אומרים צריך ושנים אומרים מופלג בחכמה חוששין להם ואין מאכילין אי"צ, מאכילין אותו ואפילו נגד היותר אוהו⁶⁷. ואם רופא אי' החולה אומרים בקיאים, לדעת הרמ"א, אולם לדעת שצריך מאכילין אותו נגד מאה רופאים המג"א והא"ר, הולכין אחרי הבקיאים בקיאים ומפליגים.
- יתר⁶⁵, וכתב המטה אפרים⁶⁶ שהמקיל לא הפסיד.
- (ח) ביצה. ביצה עצמה אפילו שהיא חיה בלתי מבושלת, דינה כאוכל ולא כמשקה⁶⁸. ועיין לעיל סי' תריז ס"ק ו'.
- והחולה עמהם אומרים אי"צ, מאכילין (ט) והשתיה יבדקו בחולה עצמו. ר"ל אותו. ואם הרבים בקיאים יותר יש בהם דלענין שתית מלא לוגמיו, צריך לשער ציונים והערות

(65) וכן הובא כמי' שכתב סי' בביה"ל ד"ה ואם. (66) סי' ב'. (67) מטה אפרים סי' ג'. שכתב שאפשר דגם הדין מודה בזה שלא כתב את דברי אל"א בשניהם שרים. (68) שדי חמד מערכת ירחי"כ סי' ג' ס"ק כב. מטה אפרים סי' תריז בקצה המטה ס"ק יב. שיש"כ פל"ט הערה סב.

נשמת אברהם

שאיסורן מדברי סופדים, ומשמע דשביעית חולה⁷³. ומקור הדין שאין איסור טבל חל על יוה"כ הוא בנוגע כיהודה⁷⁴, אולם ראה בקצה המטה⁷⁵ ובשרי חמד⁷⁶ שמקשים, כי הלא ענין דאין איסור חל על איסור לא שייך כלל בחולה כיהודה⁷⁷. דכיון שהוא מסיכן וצריך לאכול ביהודה⁷⁸, אולי מלינה איסור יוה"כ ואזרכא היתר גמור ומצוה לו לאכול. וראה שם בקצה המטה שחולק על המטה אפרים וכותב שאיסור נבלה חמור מטבל ותדומה כיון דאין איסור חל על איסור, ונבלה היא מאתמול וחל איוה"כ ככולל, וטבל שלא נתמרח או תדומה שלא נתמרה עד יוה"כ לא חל איוה"כ, אי"כ אצלנו חמור נילה מתדומה או טבל, לכן מאכלין אותו טבל ולי"ש להקשות דלחולה ליכא איסור יוה"כ דכ"כ ליכא איסור טבל ותדומה רק דמאכלין אותו הקל ואצלינו זה הוא הקל היינו טבל ותדומה, עיי"ש. וראה גם בדעת תורה (כאן) שמביא בשם תשו' דברי אמת שתמה ע"ד המג"א, דאזרכא נבלה ושביעית, מאכלין אותו נבלה דעשה חמור מל"ת, וגם בזין טבל ונבלה תמה ע"ד המג"א. והמחצית השקל מביא מחלוקת רש"י ורמב"ם. לפי רש"י⁷⁹ שביעית ר"ל פירות שביעית שנשתירו לאחר הביעור דאיסורם בעשה, אולם לפי הרמב"ם⁸⁰ שביעית פ"י ספיחי שביעית

צינונים והערות

(73) מג"א ס"ק ט. מטה אפרים ע"י ר"ב. (74) מדרי"ן או"ח סי' לו. (75) ס"ק יב. (76) מערכת יוה"כ סי' ג ס"ק ז. (77) יומא פג ע"א. (78) ה"ל מאכ"א פי"ד הי"ז. (79) יומא שם. (80) ז ע"א. (81) ירד סי' שלא ספ"ב. (82) פ"ה החיים ס"ק נה. (83) שם ס"ק נו.

סעף ח וישקרו פחות מאותו שיעור, וישונו בין שתיה לשתיה כדי אכילת ארבעה ביצים, ולפחות ישונו בין שתיה לשתיה כדי שיעור שתיית רביעית. (י) ואם אמרוהו שאין השיעורים הללו מספקים לו, (יא) או שהחולה אומר כן, או שנחמקן בדבר, מאכלים ומשקים אותו כל צרכו (מיד).

סעף ט מי שאחוז (יב) בולמוס, והוא חולי שבא מתחת רעבון וסמנו שענינו כמות ואינו יכול לדאות, מאכלין אותו עד שיאורו עינו, ואם אין שם מאכל של הותר, מאכלין אותו מאכל איסור, ואם יש כאן (יג) שני מיני איסורים, אחד חמור נשמת אברהם

כדידיה ולא בדעלמא. וכתבו האחרונים יש מעט מעט פחות מכשיעור. וראה לעיל לחולה לבדוק זה מערב יוה"כ⁶⁹, אולם אם לא עשה כן, מותר למודד השיעור גם ביוה"כ⁷⁰. ועיין לעיל סי' תריב ס"ק ט. וכיון שקשה מאד למודד את השיעור של מלא לוגמיו, כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: ולכן ממלא את כל הפה במים ככל יכולתו והחצי מזה הוא ודאי פחות ממלא לוגמיו.

(י) ואם אמרוהו. עיין בשו"ת בנין ציון סי' לד דבכל אכילה ואכילה אף אם הותר לו לאכול פעם אחת יותר משיעור, מ"מ על אכילה השניה אם היה די לו בפחות משיעור והוא יאכל כשיעור חייב כרת, לכן צריך לשער ככל אכילה ואכילה אם די לו בפחות, וקשה מאד לשער כן וצריך זריזות ובקיאות⁷¹, וראה לעיל ס"ק ב.

(יא) או שהחולה אומר. וכתבו האחרונים שנהגים שנותנים לפניו מאכל ואומרים לו יוה"כ היום, ואם אתה חושש שיהיה לך סכנה אם לא תאכל כשיעור בבת אחת אכל בבת אחת, ואם לאו תאכל

צינונים והערות

(69) מי"ב ס"ק כא. (70) פ"ה החיים ס"ק לו ג. (71) בידי"ל ד"ה ואם. וראה לעיל סי' תריז ע"ג ס"ק י. (72) מי"ב ס"ק כד.

נשמת אברהם

שעובר על לפני עור לא תתן ממשול או שיוכל ליתן לו איסור מיתה וכתב כמו היה סי"ד הכי גדול הלאו דלפני עור אם איסור לאו ועשה, קמ"ל שהוא חלק כלתי מטעה אותו באיסור מיתה וכתב, או נפרד מהעבירה והוא ענף ואביו ממנו באיסור לאו, וא"כ יוכל ליתן לו איסור ולכן צריך להאכילו הקל קל, זה דלא מיתה וכתב כמו איסור לאו ועשה, קמ"ל כחילוקו של ספר המקנה. ואליבא דראנן שהוא חולה ואיסור קל הודחה לפניו דהרמב"ן בסנהדרין שם וכן הרי"ן דס"ל א"כ אינו עובר על לפני עור וא"כ צריך דהלאו דלפני עור לאו נפרד ואינה להאביל לו הקל קל הגם דתולה לא ידע אלא היא עבירה מיוחדת כוללת לכל מאומה, ע"ש ביתר אריכות, והוא מסתבר. המצוות שבתורה (יעין מ"ש מזה בספרי אך יש לי מקום עיין על זה, דהתנתח אם שר"ת ציץ אליעזר חלק טו סימן נג וחלק נאמר דהלאו דלפני עור הוא לאו מיוחד טו סי' ה' יע"ש) אליבא דידהו נחלק שפיר ונפרד הכולל לכל עבירה שהיא ואין לה בחילוקו של ספר המקנה, והוא דהסי"ד כל קשר לעצם סוג העבירה איזי י"ל כנ"ל והוא דאין הפרש בזה בין תמור לקל מכיון בהמקנה דהלאו דלפני אינו גדול אם שהוא לאו נפרד כולל, קמ"ל דאפ"ה יש מטעה אותו באיסור מיתה וכתב או להאכיל הקל תחילה מפני כי איסור קל באיסור לאו ולכן הוי סי"ד דיוכל ליתן לו הודחה לפני ואינו עובר על לפ"ע וכנ"ל. אבל אם נאמר דהלאו דלפני הוא חלק שנקטה המשנה בלשון "מאכילין אותו" והוא כדי לאשמעין בזה דחיובו ויכולתו המאור בסנהדרין סי"פ סורר ומוודה דס"ל של החולה להציל את עצמו אינו פטור כן, הרי בודאי הלאו דלפני עם מטעה ואינו מוריד מאחרים החיוב גם הם להגיש או חנו באיסור מיתה וכתב יתור תמור ממה לו התעלה, גם ביכול על ידי עצמו (יעין שמטעה אותו באיסור לאו ועשה ואיך היה מה שהתארכתי לברר זה בספרי שר"ת ציץ סי"ד שיוכל ליתן לו איסור מיתה וכתב כמו אלעזר חלק ח' סימן טו אותיות יט-כ איסור לאו ועשה. ויש לתרץ ולומר שבוז גופיה תלוי הסי"ד שהיה אפשר לומר, ומה דמשמעין דלא כן הוא. והוא דהוי אמינא לומר שהלאו דלפני עור הוא לאו מיוחד עצמו, וגם עצמו מחיוב לחזר אחר זה, ונפרד הכולל לכל עבירה שהיא, לכן הוי"א עכ"ל של הגרא"י וולדנברג זצ"ל.

מתברר, מאכילין אותו (יד) הקל תחלה. כגם אם לריך לצנח י"ס כלן צמכה שריעין לשומטכ וצנח נצלה מוכנת, ט"ל סימן שכ"ח סעיף י"ז.

נשמת אברהם

להאכילו משני האיסורים כך שהוא יאכל שמה בפני"ד מה"ל מאכלות אסורות הי"ד פחות מכזית מכל איסור, שהרי כל שכותב לחדש ולומר דכל הדין שמאכילין האיסורים שבתורה אין מצטרפין זה עם אותו הקל תחילה הוא רק על המאכל, זה כמבואר ברמב"ם ה' מאכלות אסורות אבל האוכל הוא המסוכן בעצמו אינו צריך לפ"ד הסי"ד.⁸⁴

(יד) הקל תחלה. כותב האור שמה⁸⁵: ועלה בדעתי דכל הדין שמאכילין אותו הקל תחלה הוא רק על המאכל, אבל האוכל, הוא המסוכן בעצמו, אינו צריך לדקדק בזה. דוגמה למה שכתבו המחברים גבי רוחף דיתין להצילו כנפשו, דאם יכול להצילו באחד מאיבריו דאסור להרוג אותו, ובכל זאת הנודף בעצמו אינו צריך לדקדק בזה כמו שהובא במשנה למלך סוף ה' חובל. וא"ש לשון משנתו⁸⁶ מאכילין וכו' ופוק חזי לשון הגמרא, מכאן שנתנו רשות לרופא וכו' ולא אמרו דנתנה רשות לחולה להתרפאות עצמו החולה עצמו אינו מצווה שלא להתרפאות כמה שאין לו רשות, יע"ן ברמב"ן פ' בחוקתי (ויקרא כו"א). אמנם לשון הברייתא ביזמא⁸⁷ בהך דמי שנשכו נחש וכו' לא יאכל עד שיעשור, לא משמע כן ודרי"ק, עכ"ל.

וכתב לי הגרא"י וולדנברג זצ"ל כהערה על ספרי ח"ד מהר"ן (שר"ת ציץ אליעזר ח"י"ט סי' נג): מביא חידושו של האור

צינונים והערות

84) שרי חמר מערכת יהודי"פ סי' ג סי"ק יח. 85) ה'ל מאכילין פני"ד הי"ד ר"ה וכבר. 86) יזמא פני"ד מ"ז. 87) פג ע"כ.

נשמת אברהם

ידי כל הדעות, מסתבר דא"א שיאכל ודאי וצ"ע, עכ"ל. ונטול ידיו לסעודה כרגיל דהיינו עד לפריק היד, כיון שאין זו רחיצה של תענוג.⁹⁷

2. ברכות לפני ואחרי אכילה ושתייה. האוכל או השוטה בשיעוריהם, חייב לברך ברכה ראשונה,⁹⁸ אמנם אינו מברך לפני אכילת כל שיעור ושיעור או לפני כל שתייה, אם לא הסיח דעתו מהאכילה ומהשתייה.⁹⁹ ולגבי ברכה אחרונה ראה בסי' רי סעי' א ומ"ב ס"ק א ו-י. שעל השתייה פשוט שאינו יכול לברך. ואין כאן מקום לסמוך על הדעה השניה, וכן פסק הגר"א שמוכא במ"ב ס"ק א שם, לומר דאם לא שהה מוחללת השתייה עד סופה יומר מכדא"פ, מצטרף לברכה אחרונה, והרי אם ישחה כפית אחר כפית¹⁰⁰ יצויר שישחה רביעית בשיעור זמן של כדא"פ, זה אינו, דאם נקטו שמונה לשחות לאט לאט כפית אחרי כפית זהו לדעת הרמב"ם, ואילו הגר"א לשיטתו נקטו דלא כוונתה אלא כדעת הראב"ד. ואפילו לגבי אוכל ג"כ לא יברך ברכה אחרונה, כיון דנקטין זהביצים שלנו נתקטנו וספק ברכות להקל, ואם יאכל שני-שליש ביצה אין כאן כוונת לברך ברכה אחרונה, עיין סי' תפו במ"ב ס"ק א.¹⁰¹ וכ"כ לי הגרש"ז אויערבאך וצ"ל: נראה דכיון שנהוג להחמיר לצאת

צינונים והערות

97) תגרש"ז אויערבאך וצ"ל. וכן כותב הלבבשי מודקי, מדי"ת יר"ד סי' יא ס"ק ג. - ששי"ב פלי"ט הערה קא. 98) סי' רד סעי' מ"ב שם ס"ק מ' ושעה"צ ס"ק ז. 99) ארוחת חיים ס"ק ז. 100) ששי"ב שם סעי' כא. 101) ששי"ב שם הדעה פה, דכיון דנקטין זהביצים שלנו נתקטנו, וספק ברכות להקל, ואם יאכל כשיעור שני-שליש ביצה אין כאן כוונת לברך ברכה אחרונה, עכ"ל. וראה לעיל סי' רי ס"ק א מה שכתבתי בשם הפמ"ג לבני אכילת פת. 102) לב אברהם ח"א עמ' יח.

סעיף י חולה (טו) שאכל ביה"כ ונתיישב דעתו בענין (טז) שיכול לברך, צריך להזכיר של יוה"כ בברכת הגזון, שאומר (י) 'עלה ויבא, בבוה ירושלים'.

נשמת אברהם

(טו) שאכל ביה"כ"פ. קידוש. חולה דלא מקדש גם על שבת דזה קדושת שבת הצריך לאכול ביה"כ"פ, אינו מקדש על או שלא לאכול בו ופשוט, עכ"ל. הלחם (או על היין)⁸⁸, וכן פטור הוא מלחם משנה.⁸⁹ ואין מקדישין אפילו אם חל יוה"כ"פ בשבת,⁹⁰ אולם ראה בחי' רעק"א (כאן) שכותב דמכיון דתקנת חז"ל היה בכל שבת דיהיה קידוש במקום סעודה ממילא גם שבת זה ככלל. וזה החולה חל עליו החיוב דשבת עכ"פ להסודרים דאין קידוש אלא במקום סעודה. הוא מן החורה, י"ל דצריך לקדש עכ"ל. וכן עשה הלכה למעשה גאון ישראל ר' ישראל מסלאנט וצ"ל בשנת תר"ט כשפרצה מגפת כלידה, ביה"כ"פ אחרי תפלת שחרית עלה על הדוכן, וכיון יין ומזונות טובים, קידש, שתה ואכל לעיני הכל וכי' ודרש בתוקף מן הקהל שיעשה כמצעשו, וכי'.⁹¹

ועיין באור שמח⁹² שמוספי שבת בקדושת יוה"כ"פ מקדשי ומצותן ככהן גדול כמו תמידים וכותב שם חז"ל: וכן נ"ל דקדושת יוה"כ"פ חיי"ל על שבת גם כן להקדישו בשבות מכל אכילה דקדושת יוה"כ"פ גם לשבת אהני שיוקדש בענות נפש, ולכן ביה"כ"פ שחל בשבת וחולה שיש בו סכנה שצריך לאכול, מורה אני

צינונים והערות

דלא מקדש גם על שבת דזה קדושת שבת וכו"כ הדר צבי⁹³ וראה שם שמקשה על מה שכתב בחי' רעק"א מוכא לעיל. וצ"ע האג"מ⁹⁴ שאין לקדש ביה"כ"פ אפילו כשחל בשבת. ובנוגע להידושו של רעק"א כותב שם: ומש"כ רעק"א לעיל מזה דלהסודרים יש לומר דחולה צריך לקדש, דאורייתא תמוה דהטעם דצריך במקום סעודה הוא משום קרא דזקראת לשבת עונג כמפורש בפסחים דף ק"א ברשב"ם וחוס' ורא"ש, והרי"ף גורם זה בגמ', או כטעם שני של הרשב"ם דסכרא היא מדאיבקע קידוש על הרי"ף גורם זה בגמ', או כטעם שני של הוקבע ושני הטעמים לא שייכי בשבת שחל ביו"כ ולכן ברור שאין בו דין דקידוש במקום סעודה לא מדאורייתא ולא מדרכנו ויצא ממילא בקידוש דתפלה ודברי רעק"א צ"ע, עכ"ל. וכ"כ החזון עובדיה⁹⁵: אף כיום הכפורים שחל בשבת אין צריך החולה לקדש קודם שיאכל, כי מעולם לא חייבו חז"ל מצות קידוש ביום הכפורים שהוא יום תענית לכל ישראל. הכפורים שהיא יום תענית לכל ישראל.⁹⁶ לחם משנה, וכותב הקצה המטה:⁹⁶ אפשר דגם לחם משנה צריך ביה"כ"פ

נשמות אברהם

וממילא חייב בכרכה אחרונה (אם יש כפת כשיעור מבלי הלפתן), עכ"ל. ונ"ל שמוכרחים לאמר שתיך שמדובר על חולה שיש בו סכנה, חשש הגדושי"ז אויערבאך זצ"ל שמה עקב מחלתו וחולשתו יאכל לאט לאט דהיינו כזית במשך יותר מארבע דקות ולכן מספק לא יברך ברכה אחרונה ולא משום שחשש שהתקטנו הביצים וזה מה שכתב לי: "מסתבר דא"א שיאכל ודאי כזית כדא"פ" (הדגשה שלי

- א.ס.א.), דהיינו לא שהסתפק על אכילת הכזית אלא על הכרי אכילת פרס. ואם כן נראה שגם לדעתו זצ"ל חולה שודאי אכל כזית כא"פ חייב לברך ברכה אחרונה כמו כל יחודי שאוכל כזית בכרי אכילת פרס במשך השנה.

והנה בעיה הודמן לי הספר אוצר הברית וראיתי שם ח"א עמ' טו רשימה של הערות מהגרשו"ז אויערבאך זצ"ל על הספר וכותב שם הגאון זצ"ל: פ"א סי' ג הערה י - חיוב של ברכה אחרונה הוא בכזית ולא בכביצה אך יש לחשוש שגם הכזית לא נאכל תוך כדי אכילת פרס, עכ"ל, ושמתחילי.

וראה בספר הליכות שלמה¹⁰³ שהגרשו"ז פישר זצ"ל בספר אבן ישראל ח"ז סי' לו אות ה כותב לתמוה על מה שכתב הגרשו"ז אויערבאך זצ"ל, ח"ל: מש"כ הגרשו"ז דשיעור ברכה אחרונה הוא בכזית אך יש ציונים והערות

לזמן עיי"ש. ומסתפק הגרשו"ז אויערבאך זצ"ל דהואיל והתורה אמרה ועניתם, אלא שמפני ההכרח הם צריכים לעבור ולאכול. אפשר דאין ראוי לקבוע יחד, ואף אם

שלא יתחייבו בזמון, וגם בדיעבד אין דלכתחילה אין לקבוע עם אחרים כדי הרהור בקפ הזיים¹⁰⁷ שמביא מחלוקת כאחד כדי שלא יתחייבו בחובת זמון¹⁰⁶. כיוהכ"פ, יזהרו לכתחילה שלא לאכול ביומון. שלוש שצריכים לאכול שכתב ולא הוסיף, ונוכר אחר שסיים ברכת ואם חל בשבת, אומר רצה¹⁰⁴, אבל אם

בונה ירושלים, לא יזהור¹⁰⁵. שכתב המזון. אם אכל שיעור כזית משאר אוכלין בכרי אכ"פ, שהוא זמן של כשלוש עד ארבע דקות, יברך ברכה אחרונה, ואם אכל לחם יברך ברכת המזון.

(103) מועדים ח"ב פי" הערה 55. (104) מ"ב סי"ק טו, וש"כ סי' לא שפוסק כדעה ראשונה שם. (105) מ"ב שם ובסי' קפ"ט סי' יט. וראה בסמ"א סי"ג י דגם לא יאמר ברכה בפני עצמה. (106) שש"כ שם סי' לא. (107) סי' קצ"ט סי"ט.

נשמות אברהם

קבעו אולי אין זה חשיב קביעות, ואף דלא דמי כלל לסעודה המפסקת בתשעה באב¹⁰⁸, מ"מ אין זה כ"כ פשוט דבכה"ג שהיה שמח לצום ומצטער על ביטול המצוה, אם זה קרוי קביעות¹⁰⁹. ובספר ילקוט יוסף מביא בשם אביו שליט"א¹¹⁰ ששלשה חולים שאכלו יחד ביום הכפורים עושים זימון.

2. ברכה מעין שלי"ש. אם יברך ברכה אחת מעין שלוש, יוסיף ויאמר זכרנו לטובה כיוהכ"פ הזה. וראה במחצית השקל¹¹¹ שני טעמים למה לא מוכיחים של חנוכה ופורים במעין שלוש, אחד כיון דעל הגסים היא הודאה, ראוי להזכירו בהודאה דהיינו בחפלה במודים קודם ועל כולם, ובברכת המזון קודם ועל הכל וכו' ושנית, כיון שלא מצינו להזכיר מעין המאורע בברכה מעין שלוש כ"א בירושלמי ושם לא הזכיר חנוכה ופורים, ואפשר הטעם כיון שלא הוזכרו בתורה, ולפי שני הטעמים מוכיחים כיוהכ"פ¹¹² ואף ש"א דכל שבברכה"ז אם שכת להזכיר אין מברכים ברכה בפני עצמה, אין מוכיחים כלל במעין שלוש, שאני הכא דדק מפני הספק אין מברכין ברכה בפני עצמה בברכת המזון¹¹³.

3. עליה לתורה. מי שאכל כיוהכ"פ, מותר לו לעלות לתורה בבוקר, ואם חל ציונים והערות

חזקתו דלא יברך ברכה אחרונה. וראה בשו"ת אגורי אורחא דאר"י סי' ק"ל. (111) סי' ת"ט סי"ק י"ג. (112) שש"כ שם הערה ק"ו. (113) הגרשו"ז אויערבאך זצ"ל בשש"כ שם. (114) שש"כ שם סי' לו. (115) סי' סט (פסקים סי' כד). (116) אר"ח סי' קל"ד. (118) שש"כ שם הערה קטו. (119) מערכת יוהכ"פ סי' ב סי"ק ז. יתן דחילה זה התורה והתורה לו לאכול ועושה מצוה כזה אינו יוצא מכלל תענו את נפשותיכם. (120) ח"א סי' ת"ד.

גם לא יקראוהו למפטר. ונראה להגרשו"ז אויערבאך זצ"ל דאם אוכל פחות פחות מוכיעור, אע"ג דגם חצי שיעור אסור מן התורה, מ"מ יוכל לעלות לתורה (גם במתנה) כמו שאר תעניות, דכפחות מוכיעור חשיב מעונה¹¹⁸. וראה בש"י חמ"ד¹¹⁹ שחולק על חלב חיים ומתיר בכל גוונא. ועיין לעיל סי' תקנ"ט סי' ד סי"ק ב. וכתב המרדכי¹²⁰: ואני תמה על הגרע"א ז"ל שסתם דבריו להסתפק בחולה שמוכרח לאכול כיוהכ"פ שאם הקריאה משום תענית לא יוכל לעלות לתורה, ולא כתב לחלק דדוקא בחולה שאוכל מיד כל שיעור ככותבת או יותר בכדי שיעור אכילת פרס, שאז חשוב אינו מתענה, אבל בסתם חולה שהדין הוא שמאכילין אותו פחות פחות מוכיעור כמבואר באור"ח סי' תרי"ח ז"ל, שבאופן זה חשוב שפיר מתענה, כיון דלא אוכל כשיעור יחובי דעתיה חשוב מתענה כמו ציונים והערות

חזקתו דלא יברך ברכה אחרונה. וראה בשו"ת אגורי אורחא דאר"י סי' ק"ל. (111) סי' ת"ט סי"ק י"ג. (112) שש"כ שם הערה ק"ו. (113) הגרשו"ז אויערבאך זצ"ל בשש"כ שם. (114) שש"כ שם סי' לו. (115) סי' סט (פסקים סי' כד). (116) אר"ח סי' קל"ד. (118) שש"כ שם הערה קטו. (119) מערכת יוהכ"פ סי' ב סי"ק ז. יתן דחילה זה התורה והתורה לו לאכול ועושה מצוה כזה אינו יוצא מכלל תענו את נפשותיכם. (120) ח"א סי' ת"ד.

חזקתו דלא יברך ברכה אחרונה. וראה בשו"ת אגורי אורחא דאר"י סי' ק"ל. (111) סי' ת"ט סי"ק י"ג. (112) שש"כ שם הערה ק"ו. (113) הגרשו"ז אויערבאך זצ"ל בשש"כ שם. (114) שש"כ שם סי' לו. (115) סי' סט (פסקים סי' כד). (116) אר"ח סי' קל"ד. (118) שש"כ שם הערה קטו. (119) מערכת יוהכ"פ סי' ב סי"ק ז. יתן דחילה זה התורה והתורה לו לאכול ועושה מצוה כזה אינו יוצא מכלל תענו את נפשותיכם. (120) ח"א סי' ת"ד.

נשמת אברהם

לחתמיו, עכ"ל. ובמקום שאין רופא, נאמן איננו רופא, נאמן כל אדם אחר, המביא קצת בעניני רפואה, להימנע אפילו רק פעם אחת בלבד משתדל של פחות מכשיעור, עדיף שפי לשכב החולה מתנגד.¹²⁹

אף שכאמור נאמן הרופא לומר שהחולה צריך לאכול או לשתות, הרי אם קיימת שהות ואין הזמן בהול - תמיד יש להתיעץ עם מורה הוראה כדי שיפסוק אם על החולה לאכול כרגיל או רק כשיעורים וכדלהלן. לעומת זאת, אם הזמן כהול, כלומר שהרופא מחייב לאכול או לשתות מיד וללא דחוי כיום הכיפורים עצמו - יש לציית לדבריו.

8. חולה שמתמיד על עצמו. חולה הרוצה להחמיר על עצמו ולצום, למרות הוראת הרופא הורב לאכול, עליו נאמר "אך את דמכם לנפשותיכם אדרושי".¹³⁰ ואין בכך ממידת חסידות כלל, ואינו אלא כשופך דמים.¹³¹

9. חולה ותליכה לבית הכנסת. כותב החתם סופר.¹³² שאדם ודאי חייב לצום ואפילו לשכב כל היום ולא ללכת לבית הכנסת, אם הליכתו תגרום שיגיע למצב בו יצטרך לאכול או לשתות, ואפילו משוה, כי גם חצי שיעור אסור מן התורה. ובשש"כ¹³³ מובא בשם הגרש"ז הגורש"ז ציונים והערות

¹²⁹ (129) מי"ב שם סי"ק א' (130) מי"ב סי' תרי"ט ס"ק ה'. ר"ן יומא פב ע"א ד"ה חו"ן. שו"ת הור"ב סי' סח (תפח ח"ג סי' המד). (132) שו"ת או"ח סי' כג' (133) פל"ט הערה ד'. (134) שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' סח (מהדורה בתרא או"ח סי' כג'). (135) או"ח סי' תרי"ב סי' ז' (עמ' השכח). דכשאין מאכילין אותו בדרך האכילה המכניעת אין על זה שם אכילה כלל ואין זה שם חובב מה שמכניס לח"ן מעיני. (136) שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכ"ג. שו"ת צ"ח אלעזר ח"י סי' כ"ה פרק כ"א. שו"ת אגרות משה או"ח ח"ג סי' צ'. וראה בשו"ת חמ"ד מערכת יום הכיפורים סי' א' אות י"ח וארצות היים בהקדמה לסי' תחת שאוסרים עשיית מגולות בערב יום הכיפורים כדי שיוכל לצום עם פחות עינוי. לעומתם השר"ת חלקת יעקב ח"ב סי' נח (מהדורה בתרא או"ח סי' רטו) מתייר לקחת כחורים בערב יום הכיפורים כדי להשקט את רעבונו כיום הצום. (137) להגדרה - עי' לעיל סי' י"ב.

נשמת אברהם

לשמוע הבהלה מאדם אחר, יכדיל בהקדם האפשרי עד השקיעה שלמחרת היום. ועל הגר מברך רק אם מבדיל במשך הלילה של מוצאי היום. אם חל יום הכיפורים בשבת - מבדיל והולך עד סוף יום שלישי בשבוע (ללא בשמים וללא נר).¹²⁴

החולה כיום הכפורים - סיכום דינים
6. מצותו. כשם שמותר ואף מצוה לחלל את השבת להצלת חיי האדם בכל מקרה שקיימת סכנה או ספק סכנה, כך גם מותר ואף מצוה על חולה כזה שיש בו סכנה או ספק סכנה לאכול כיום הכיפורים, וכן מצוה לחלל עליו את היום כדי להציל את חייו. ואפילו אם בדגע זה עדיין אין סכנה לחולה, אבל יחנן שיסתכן אם לא יאכל, גם אז מותר ומצוה לאכול ולחלל עליו את קדושת היום להצלת חייו.¹²⁵

7. נאמנות הרופאים. נאמן הרופא, בין אם הוא יהודי בין אם הוא נכרי, לומר שהחולה צריך לאכול אפילו אם דעת החולה מנוגדת לכך.¹²⁶ ועי' בביאור הלכה.¹²⁷ לענין רופאים שאינם שומרי תורה דהכל תלוי בראות עיני המורה בבקראות הרופאים ובעינם כטיב המחלה, עכ"ל. ומוסיף השש"כ¹²⁸: ומאידך גם יש לחקור אם הם לא יחמירו יתר על המידה כאשר אינם יודעים את הצינוי של יחי בהם, ושכמקום סכנה או חשש סכנה אסור ציונים והערות

כדלעיל.
5. הבהלה. רופא שכמוצאי יום הכיפורים היה עסוק מכדי להכדיל או ציונים והערות
121) שש"כ פ"מ סעי' מה'. 122) לשון הרמ"א סי' תר"ט סעי' ג' ומ"ב סי' י"ב. 123) לשון ודמ"ס הל' השנה פ"א ד"א. 124) שש"כ פ"ט סעי' כ'. 125) שש"כ פ"ט סעי' א'. 126) סי' תרי"ח סעי' א'. 127) שם ד"ה חוליה. 128) פל"ט סעי' א' והערה טו.

נשמת אברהם

מכל מקום, על האכילה השניה - אם היה לו די בפחות מכשיעור והוא ידע זאת ואכל בחייו כשיעור - א.ס.א. אכל כשיעור - חייב כרת ¹⁴⁴. גם יש לשאול לדעת הרופא על כמות האוכל או הנזילם הדרושה לחולה במשך יומיים, בין אם הוא אוכל ושוחה כשיעורים ובין אם הוא אוכל ושוחה כרגיל ¹⁴⁵.

17. שיעור כבוהבת. כותב השו"ע ¹⁴⁶ :
 האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה חייב, והוא פחות מכביצה מעט, ושיעור זה שווה לכל אדם בין לננס בין לעונג מלך הבשן. ומסביר המ"ב ¹⁴⁷ : אע"ג שבכל אסורי התורה השיעור הוא ככית, זה זקא בכל יתר האיסורים כיון שכתוב בהם 'אכילה', אך ביום הכיפורים שלא כחוב אכילה אלא עינוי כדכתיב הנפש אשר לא תעונה, ידעו חז"ל שבפחות מככותבת אין דעתו של אדם מתיישבת עליו והיה הוא רעב ומעונה כבחחילה, עכ"ל. ושיעור פחות מככותבת הוא אכילת דברי מאכל כגנפ של כשני-שלישים של ביצה כינונית בקליפתה ¹⁴⁸. דהיינו כ-30 גרם ¹⁴⁹.

18. חצי שיעור אפור מן התורה. יש לזכור ששיעור זה הוא לענין חיוב כרת, אך האיסור ישנו אפילו כאכילת כל שהו, ונפקא מינה לגבי חולה שמאכילים אותו פחות מכשיעור ¹⁵⁰.

ציונים והערות

144. (144) ביה"ל סי' תרי"ח סעי' ז' ד"ה ואם. (145) ששי"כ פל"ט סעי' ז' (147) ס"ק א. (148) מ"ב שם ס"ק ב' ופשוטו ס"ק ג'. (149) ששי"כ פל"ט סעי' ז'. ולגבי השיעור של 30 גרם - ראה לעיל תרי"ח סי' תרי"ב ס"ק א'. (150) מ"ב שם ס"ק ג'. (151) סי' תרי"ח סעי' ז'. (152) שמועזי ממז"ד הגר"י נתיב"ט שליט"א. (153) ששי"כ שם. (154) יומא פ"ע"ב. (155) לעיל סי' תרי"ב ס"ק א'. (156) ששי"כ שם הערה טו. וכן כותב הגר"פ פראנק זצ"ל במקראי קודש, הימים הנוראים ח"א סי' לט בהדרי קודש.

נשמת אברהם

הצורך, כדורים שטעמם מר ¹³⁸, אולם אסור לו לשתות מים כדי להקל על הבליעה. וראה בסעיף הבא. וכדי לצאת ידי חובת כל הדעות רצוי לעטוף את הכורר בנייר דק ולכלועו כשהוא עטוף ¹³⁹. ופשוט שאסור לו לקחת כדורי מציצה או סירוף שטעמם טוב, והסכים אתי מר"ר הגר"י נתיב"ט שליט"א.

13. שתיית מים עם התריפה.
 (1) חולה שאין בו סכנה הצריך לצום ביום הכיפורים אך חייב להמשיך לבלוע תרופות לפי פקודת הרופא, צריך לבלוע ללא מים ¹⁴⁰. וכדאי מאד שינסה לעשות כן מלפני יומיים כדי להתרגל כזה. ואם אי אפשר, מותר לבלוע את התרופות בעזרת מעט מים [פחות מכשיעור] ¹⁴¹. לאחר שיפגום בטעם המים ע"י הוספת דבר מר. וכתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאפשר גם להוסיף טיפת סוכן למים כדי שיפגום טעמם. וכן אמר לי הגר"י שלישי שליט"א שמוספיק אם יפגום את המים כך שחורגש מעט מרירות. והסכים אתי שאפשר להמיס מעט מהכדור עצמו - אם הוא מר - בתוך המים, ואת יתו הכדור יבלע בעזרת מים אלו. וכן שיכול לחת מעט סוכן לתוך המים - וכל זה כדי שיהיה טעמם פגום מעט אך לא עד כדי כך שיגרום לבחילות.

ציונים והערות

138. ששי"כ פל"ט סעי' ח. (139) שם בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. (140) ואמנם חשב מר"ר הגר"י נתיב"ט שליט"א שמים מזוקקים אולי נקראים מים פגומים כי אין להם טעם רגיל של מים, אך כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל על מה שכמתבי שצריך לבלועם ללא מים: "אפילו מים מזוקקים". (141) וכתב לי מר"ר הגר"י נתיב"ט שליט"א: עכ"פ אם אפשר, ואם אי אפשר אפילו כשיעור, כיון שהוא פגום, עכ"ל. (142) להגדרה - עיין לעיל סעי' ז'. (143) שרי"ז אג"מ ח"ג סי' צ"א.

נשמת אברהם

אחרונה, ואם אכל לחם כשיעור זה - יברך ברכת המזון. בברכת המזון יוסיף יעלה ויבוא" ובשבת יוסיף גם "רציה". אבל אם שחך ולא הוסיף, הרי אם סיים ברכת "בונה ברחמי", אינו צריך לחזור ולברך.¹⁷² ולגבי ברכה המיוחדת עיין במ"ב¹⁷³ ובכ"ח¹⁷⁴ החיים.

30. אבל או שתה כשיעורים. אם אכל או שחה כשיעורים, ראה בשש"כ¹⁷⁵ הכותב שמספיק לא יברך ברכה אחרונה. ולכאורה כן כתב לי הגר"ש¹⁷⁶ איינבראך זצ"ל¹⁷⁶:
 נראה דכיון שנהוג להחמיר לצאת ידי כל הדעות, מסתבר דאי אפשר שיאכל ודאי כזית בכדי אכלת פרס. אך ראה לעיל זצ"ל¹⁷⁷ הוא אם החולה אכל את השיעור תוך כדי 4 דקות או לא. ולכן אם בודאי אכל 17 גרם (לדעתו - ראה לעיל סי' תס"א ס"ק 44) תוך 4 דקות, כן יברך ברכה אחרונה. ולדעתו של הגר"ע יוסף שלי"ס¹⁷⁷ איינבראך זצ"ל¹⁷⁸: חולה מסוכן שהצום יכול להחלישו ולגרם שתתגבר עליו המחלה, מותר ודאי לאכול פחות משיעור, אבל אם אין קשר בין המחלה והצום מסתבר שדינו ככל אדם.

צינונים והערות

166. עיין לעיל סי' תרי"ב עמ' ש. 167. ארי"ח סי' קנ"ח עמ' ב. 168. ששי"ב שם עמ' בא. 169. סי' תרי"ב מ"ב סי' כט. 170. מ"א שם סי' ק. 171. משה אפרים סעי' ז' וע"ש בקצה המטה סעי' טז. שר"ע הרב סי' תרי"ח עמ' י"ח. או"ח קמ"ה עמ' לב. שו"ת הר"ח ארי"ח ח"א סי' קנ"ה. 172. ששי"ב פל"ט עמ' לא. 173. ששי"ב פל"ט עמ' לא ועיין שם פרט' דינים. 174. סי' קנ"ח מ"ב ס"ק י"ט. 175. שם עמ' כ"א. 176. לב אברהם ח"א עמ' י"ח. 177. מובא לעיל סי' ק"ל. 178. ישרון חלק ט"ז עמ' שפ"א.

נשמת אברהם

וצ"ל: דנראה דחולה שאינו יכול לצום כל היום, מוטב שיחזיל לאכול מהבוקר פחות מכשיעור, כיון שאם ימשיך לצום יצטרך אח"כ לאכול ודאי שיעור שלם, ולא אמרין שימתין עד שיהיה אנוס ומותר, ולא יעבור עכשיו על איסור תורה, וכמו ש"א כן לענין צום גדליה ויהי"כ"פ, חז"א דגם עכשיו תשיב כאוכל כדי שלא יסתכן, ועוד דכאן הרי הכל הוא בענין יהי"כ"פ, וכיון דצ"ל פחות משיעור יחשב כמעונה בכל היום, מסתבר דהכי עדיף טפי, עכ"ל.
 22. חולה שיב"ס ואכילה ללא צורך. אפילו חולה שיש בו סכנה הצריך לאכול כרגיל ביום הכיפורים, אסור לו לאכול סוכריה בין ארוחה לארוחה כי לא באה הסוכריה להיזין אלא לתענוג.¹⁵⁷

23. שיעור שתיה. כותב השו"ע¹⁵⁸:
 השוטה ביום הכיפורים מלא לוגמיו חי"ב, ומשערים בכל אדם לפי מה שהו"א, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו, ולא מלא לוגמיו ממש אלא כדי שישלכנו לצד אחד בפיו ויראה כמלא לוגמיו, והוא פחות מרביעית באדם בינוני, וכל המשקים מצטרפים לכשיעור, עכ"ל. גם כאן מסביר המ"ב¹⁵⁹ שידוע היה לחז"ל שכשיעור זה מתיישבת עליו דעתו של אדם ואינו עוד מעונה, עכ"ל. ובאדם מבוזג נע שיעור זה בין 40-45 סמ"ק.¹⁶⁰

24. מה נקרא אוכל? צריך להתייעץ עם רוציו להזכיר ולהדגיש שתולה חזקה לשתות (או לאכול), אף אם הוא שוטה רק פחות פחות משיעור, מ"מ צריך לשאול לפני יום הכיפורים את הרופא ולברר את כמות הנדולים (או האוכל) שהוא זקוק להם. ועוד שקשה מאד למדוד השיעור של מלוא לוגמיו, ולכן ממלא את כל הפה במים ככל יכולתו והחצי מזה הוא ודאי פחות ממלא לוגמיו, עכ"ל. מדידה זו כדאי לערוך לפני יום הכיפורים, אך אם לא עשה כך, מותר לעשות זאת אף ביום הכיפורים עצמו.¹⁶²

24. זמן המתנה בין שתיה ושתיה. כבאכילה כך גם בשתייה. אם אפשר, ימתין אחריו כל שתיה זמן של תשע דקות, ואם הוא זקוק לשתיה מרובה יותר, מותר להמתין פחות מזה הזמן בין שתיה לשתיה לפי הצורך, וכפי שנתבאר לעיל לגבי אכילה. ואם לא יהיה לו לחולה די בשתייה כזו, אזי עכ"פ ישתה כל פעם פחות מכמלוא לוגמיו וימתין זמן מה, ושוב ישתה כשיעור הנ"ל.¹⁶³

25. אוכל ושוטה ביחד. אכילה ושתייה אינן מצטרפות לענין השיעורים.¹⁶⁴ כך שמוותר לחולה לשתות, כשיעור, מיד אחרי שגמר לאכול כל שיעור ושיעור, אך אם שרה פתו בקפה או בתה, מצטרפת השתייה להפת.¹⁶⁵

26. מה נקרא אוכל? צריך להתייעץ עם

צינונים והערות

157. שמעוני מהגר"ש¹⁵⁷ איינבראך זצ"ל. ראה לקמן הארי"ח סי' תרכ"א ס"ק א. 158. סי' תרי"ב עמ' ט. 159. שם ס"ק כג. 160. ששי"ב פל"ט עמ' כ. 161. לפניו סי' תרי"ב ס"ק ט. 162. ששי"ב שם עמ' י"ט. 163. שם עמ' כ. 164. סי' תרי"ב עמ' ב. 165. מ"ב שם ס"ק ד.

נשמת אברהם

עשויים לחול גם כאמצע יום הכיפורים. **"אנא השם, חסאתי, עייתי, פשעתי**
 הוינו אם ילדה ביום ז' בתשרי בשעה לפנך ועשיתי כך וכך, והרי נחמתי
 עשר בבוקר, אזי דין ג' ימי הלידה שלה ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה"
 מסתיים בבוקרו של יום הכיפורים בשעה יקרא קריאת שמע ותפלל לפחות תפלה
 עשר, ומכאן ואילך ועד סוף היום דינה שמונה עשרה אחת במשך היום עם היודי
 כמותו בשמירת שבת כהלכתה סעי' יג. הדגיל, או היודי הקצור, כדלעיל.

41. עליה לתורה. מי שאוכל ביום

הכיפורים מחמת חוליו, בין שאוכל
 בשיעוריהם, בין שאוכל כרגיל ככל ימות
 השנה, מותר לו לעלות לתורה ביום
 הכיפורים בבוקר, ואם חל יום הכיפורים
 בשבת - אף במנחה.¹⁹⁴ ואם אכל פחות
 פחות מכשיעור, כותב הששי"כ כשם
 הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: ראע"ג דגם
 חצי שיעור אסור מן התורה, נראה דמ"מ
 יוכל לעלות לתורה גם במנחה של יום
 הכיפורים, דפחות משיעור חשיב
 מעונה.¹⁹⁵ אולם בחלק ג, חקונים
 הוסיפות, כותב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל
 דלפי המרומי שדה למס' יומא עג ע"א,
 אין חילוק בין חצי שיעור לשיעור שלם
 לענין לעלות לתורה, אך בשו"ת מרחשתי
 ח"א סי' יד אות ד כתב ממש דבדיעו
 הורה כן למעשה, וצ"ע, עכ"ל בקיצור.
 עוד כותב הששי"כ¹⁹⁶: עיין בשו"ת לב
 חיים סי' קלב שאין לקרוא חולה שאוכל
 ביה"כ לפשוטת האחרונות שבקריאה

צינונים והערות

189) ששי"כ פלי"ט סעי' טו. וכן כותב השו"ת יביע אומר ח"ו סי' ג אות ז. שימים אלו נעט לעת הם. (190) שם.
 סעי' זי. ששי"כ פ"מ סעי' מה. (192) לשון הרמ"א סי' תרד סעי' ג והמ"ב סי"ק כ"ב. (193) לשון הרמב"ם
 הל' תשובה פ"א ה"א. (194) ששי"כ פלי"ט סעי' לו. (195) שם הל' קטו בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.
 (196) שם.

נשמת אברהם

32. מעוברת ומינקת. מעוברת ומינקת
 הדין - סיכום דינים 179. וכן
 מתענות ומשלימות ביום הכיפורים.
 פסקו מורנו ורבונו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל
 ומר"ד הגי"י נויבירט שליט"א¹⁸⁰ וכ"כ
 הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א¹⁸¹ (ראה
 לעיל סי' תריז ס"ק א).
 33. הפייה במכונה (I.V.F.). הסיכון
 להפלה באשה שהרתה כאמצעות טיפול
 הפריה במבחנה הינו גבוה יותר בשבועות
 הראשונים של ההריון, בעוד שלאחר מכן
 אין הכול בינה לבין אשה שהרתה באופן
 רגיל.¹⁸² ושמעתי מהגרש"ז אויערבאך
 זצ"ל שצריכה מעוברת כזאת לשתות
 לשיעורין במשך השבועות הראשונים
 של הריונה (וכמוכן גם לא ללכת לבית
 הכנסת במשך היום).

34. שלושה ימים אחרי הלידה. יולדת,
 מתחילת הלידה ועד סוף שבועים ושתיים
 שעות אחרי גמר לידת הולד, לא תתענה
 כלל.¹⁸³ אולם יש להבחין בין (א) יולדת
 המבקשת אוכל או היא שותקת או אומרת
 שאינה יודעת או שהרופא אומר שהיא
 צריכה לאכול, אפילו היא אומרת שאינה
 צריכה - שתוכל כבימות החול ובין (ב)
 יולדת האומרת שאינה צריכה לאכול וגם
 הרופא אינו דורש שתאכל - שתוכל רק
 בשיעוריהם.¹⁸⁴

35. ארבעה ימים אחרי כן. גם לאחר
 שבעים ושתיים שעות, מגמר הלידה ועד
 גמר שבע ימות מתום הלידה, מאכלים
 את היולדת.¹⁸⁵ אך קיים הכול בין שלושת
 הימים הראשונים לבין ארבעת הימים
 הנותנים. כארבעה ימים האחרונים (א) אם
 היא מבקשת אוכל ואין דעת הרופא
 מתנגדת לה, או שהרופא אומר שצריכה
 לאכול, אפילו היא אומרת שאינה צריכה
 - מאכלים אותה כבימות החול. אך (ב)
 אם היא מבקשת לאכול והרופא אומר
 שאינה צריכה, או שהיא שותקת או אומרת
 שאינה יודעת, ואין כאן מי שיאמר
 שצריכה לאכול - מאכלים אותה רק
 בשיעוריהם. (ג) ואם היולדת אומרת שאינה
 צריכה לאכול ואין מי שמתנגד לכך
 שתצום, צריכה לצום.¹⁸⁶

36. מיום השביעי עד יום השלושים.
 מוגמר היום השביעי ואילך דין היולדת
 כדין חולה שאין בו סכנה, וחיבת חלה
 לצום.¹⁸⁷ אולם אם כתוצאה מהלידה חלה
 הרעה במצבה, והיולדת אומרת שהוא
 צריכה לאכול, או אם רופא אומר כן, דינה
 כדין חולה שיש בו סכנה.¹⁸⁸

37. העברה מומן אחד לשני המעבריים
 מדין שלושת הימים הראשונים לדין
 ארבעת הימים שאחרי כן, וכן מדין
 שבעת הימים לדין חולה שאין בו סכנה,
 צינונים והערות

179) סי' תרי"ט סעי' א. (180) עיין ששי"כ פלי"ט הל' הע' לב. וראה לעיל סי' תרי"ז ס"ק א. (181) חזון עובדיה ימים
 נוראים עמ' רפו סעי' ה ס"ק ה. (182) על-פי מומזים. וראה לעיל סי' תרי"ז ס"ק א. (183) סי' של מ"ב ס"ק א
 וסי' תרי"ז סעי' ד ומ"ב ס"ק ט ו-י. וכן פסק השו"ת יביע אומר ח"ו סי' ג אות ז. (184) ששי"כ פלי"ט סעי' יב.
 (185) סי' תרי"ז סעי' ד. (186) ששי"כ שם סעי' יג. (187) סי' תרי"ז סעי' ד. (188) שם מ"ב ס"ק יב.
 צינונים והערות
 189) ששי"כ פלי"ט סעי' טו. וכן כותב השו"ת יביע אומר ח"ו סי' ג אות ז. שימים אלו נעט לעת הם. (190) שם.
 סעי' זי. ששי"כ פ"מ סעי' מה. (192) לשון הרמ"א סי' תרד סעי' ג והמ"ב סי"ק כ"ב. (193) לשון הרמב"ם
 הל' תשובה פ"א ה"א. (194) ששי"כ פלי"ט סעי' לו. (195) שם הל' קטו בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.
 (196) שם.

הלכות סוכה

סימן תרל"ט דיני ישיבה בסוכה

סעיף א (א) כיצד מצות ישיבה בסוכה, שיהיה אוכל ושותה (וישן ומטייל) ודר בסוכה כל שבעת הימים, בין ביום בין בלילה, בדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה. וכל שבעת ימים עושה אדם את ביתו עראי ואת סוכתו קבע. כיצד, כלים הנאים ומצעות הנאות בסוכה וכלי שתיה, כגון אישישות וכוסות, בסוכה אבל כלי אכילה (לחם האילנות), כגון קיריות וקערות, חוץ לסוכה. המגורה בסוכה ואם היתה סוכה קטנה, מניחה חוץ לסוכה. סגה ולא יעשה סוס (ב) תשמיש צווי בסוכה, כדי שלא יסו מלות צויות עליו.

סעיף ב אוכלים ושותים וישנים בסוכה כל שבעה, בין ביום בין בלילה, ואין ישנים חוץ לסוכה אפי' שנת עראי, אבל מותר לאכול אכילה עראי חוץ לסוכה. וכמה אכילה עראי, כביצה מפת. ומותר לשתות מים ויין ולאכול פירות (ולאפי' קבע עליהם) חוץ לסוכה. ומו' (ג) שחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפי' מים, הרי

נשמת אברהם

מצוה שיאכל וישתה כפי הצורך כדי אפילו בכלי אע"פ שעושה כן בביתו¹, להתחזק וכדי שלא יוסיף לסכנתו, אבל אמנם עיין בשו"ת מנחת אלעזר² שכתב אסור לו לאכול או לשתות יותר ממה להחזיר אם כן דרכו גם בביתו. ואזם שצריך לבריאותו³, ולכן אין לו למשל שמסתובב עם קטטר (וה"ה קולוסטומיה לאכול סוכריה שאינה מזינה ולא בא אלא או איליאוסטומיה) יכול לישב בסוכה ק"ו להתענג. ואם כן, בזמננו שאין הנשים ממה שמבואר לעיל סי' עו סע' ה.

(ג) שיהמיר על עצמו, ולכאורה קושה, עיין בסוכה³, והכי קחני אם בא להחמיר על עצמו מחמיר. וראה במהר"ץ חיות שם ח"ד: עי' רמ"א סי' תרל"ט (סע' ז) וכל הפסוק מן הדבר ועושהו נקרא הדייט והוא בירושלמי שבת פ"א על משנה דלא ישב לפני הספר, והיכי רשאי להתחמיר כאן (לגבי טעינות), י"ל כמו שאמרו בפסחים נה ע"א דאמרי מלאכה הוא דלית ליה לא מחזי כיוחרא ע"ש וה"נ

ציונים והערות

(1) מ"ב ס"ק ט בשם הח"א כלל קמ"ט ס"ב. (2) ח"ד סי' עג. (3) כו ע"כ.

(4) ביה"ל סי' תריח סע' ח ר"ה ואם. כף החיים סי' תרטו ס"ק כו.

סימן תרכ"א סדר קריאת התורה ומילה ביוה"כ פ

סעיף ג מברכין על המילה בלא כוס (וי"ל דמברכין בכוס ומומין (א) לתמוק סימול וכן מוכונן).

נשמת אברהם

של הבוקר מכיין שקורין בהן פסוק תענו את נפשותיכם, ומאותו הטעם גם לא יקראוהו למפטר, ועיין שדי חמד מערכת יום הכיפורים סי' ב ס"ק ז', עכ"ל. וראה גם במטה אפרים¹⁹⁷. במקראי קודש¹⁹⁸ כותב שסתם חולה שהדין הוא שמאכלין אותו פחות מכשיעור כמבואר באו"ח סי' תריח סע' ז, ובכה"ג חשיב שפיר מתענה כיון שאינו אוכל כשיעור יתובי דעתיה חשוב מתענה. וכן ראיתי בספר מרחשת ח"א סי' יד שתמה כן על הגרע"א (שר"ת סי' כד) שנסתפק בדין קריאת התורה במנחה ביוה"כ פ' אם הוא משום התענית כמו בשאר תעניות, שחולה שמוכרח לאכול ביוה"כ לא יוכל לעלות לחורה, ולא הזכיר שבסתם חולה שהדין הוא שמאכלין אותו פחות מכשיעור חשוב שפיר מתענה, וכמו שכתב הריב"ש (שר"ת סי' רפז) להדיא כן שכל שלא אכל ככותבת ביוה"כ בכדי שיעור אכלת פרס מתענה הוא, והכיני כן ג"כ בשם הרא"ה ז"ל שלא איבד תעניתו בכה"ג. ועיין במג"א (ריש סי' תקפ"ט ס"ק ב) ובמ"ל"מ רפ"ז מהל' שבועות. עכ"ל. וראה שם בהררי קודש.

(א) לתינוק, כותב המ"ב: ואם מלין

אצל היולדת, והיולדת חולה בענין שמוחתת לאכול, יכול להוציאה וגם יאמר לה שתכוין לצאת בברכתו ותשתה ממנו, עכ"ל, וכותב השעה"צ²: וכתב המטה אפרים דזה עדיף יותר מנתינה לתינוק הנימול, עכ"ל.

ועל מה שכתב המ"ב כותב הכף החיים³: מידו לא שמענו ולא ראינו מי שנהג כזה אלא רק נותנין לתינוק הנימול ונ"ל הטעם מפני שאפשר שאינה צריכה היולדת לשתות באותה שעה ואם שותה בעת שא"צ אסור, וכ"ו. ושמעתי מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל שהענין: הלא חולה שיש בו סכנה שחייב לאכול ולשתות ביום הכפורים, אמנם

ציונים והערות

(197) סי' תריט כאלי' המגן ס"ק נג - וראה לי מר"ח שליט"א. (198) הימים הנוראים סי' לו. (199) ששי"ב פס"ב סע' כו. (1) ס"ק יב. (2) ס"ק ה. (3) ס"ק טוב.

פרק לט

דיני חולה, מעוברת, יולדת ומינקת ביום-הכיפורים

חולה

א. כשם שמותר ואף מצוה הוא לחלל את השבת כדי להציל חיי האדם בכל מקרה שקיימת סכנה או ספק סכנה להם (א), כך גם מותר ואף מצוה (ב) על חולה שיש בו סכנה או ספק סכנה לאכול ביום-הכיפורים, ומצוה לחלל עליו את היום כדי להציל את חייו. ואפילו אם אין סכנה לחולה ברגע זה, אבל ייתכן שיסתכן אם לא יאכל, גם אז מותר לו ומצוה עליו לאכול (ג) ולחלל עליו את קדושת היום להצלת חייו.

אכילת חולה
ביום הכיפורים

ב. חולה שצריך לאכול ואינו אוכל, הרי הוא מתחייב בנפשו (ד), ועליו הכתוב אומר: ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש (ה). ומצוה על גדולי ישראל וחכמיו להיות נוכחים בשעת האכלתו של החולה שיש בו סכנה, פן יפגעו אנשים אחרים בנפשו בחושבם שאינו צריך לאכול (ו).

חולה מצווה
לאכול

ג. וכשם שלגבי החולה שיש בו סכנה נאמנים הרופא והחולה עצמו (ז) וכל אדם אחר הבקי במקצת בעניני החולי (ח) לומר שצריך לחלל עליו את השבת, כך גם נאמנים הם לומר שהוא צריך לאכול ביום-הכיפורים (ט), וכפי שיבואר.

נאמנות
החולה והרופא

(א) וכדלעיל פל"ב סע' א. (ב) עיין אור"ח סי' ס סע' ח. (ג) סי' תריח סע' א ובמ"ב ס"ק ב ובביה"ל ר"ה חולה, ועיין להלן סע' ז, ועיין בנוירות שמשון על השו"ע, דבאכילתו הוא מקיים מצות "וחי בהם", ע"ש, אבל לא מצאנו שיברך על מצוה זו, ולכאורה מהמ"ב ס"ק ה רואים דהאכילה היא רק אונס ולא שמקיים בזה מצוה. (ד) שם במ"ב ס"ק ה. ועיין ע"ז כז ב תור"ה יכול, דכל שדינו לעבור ולא ליהרג, רשאי להחמיר ע"ע וליהרג (ושלא כרמב"ם פ"ה מה' יסוה"ת ה"א, ועיין יו"ד סי' קנו סע' א ובש"ך ס"ק א), וי"ל דהיינו דוקא במקום דאיכא קידוה"ש, שמוסר עצמו על מצות הש"י, אבל חושיב"ס צריך לאכול ביוהכ"פ, ואפי' על ספק, וכשאינו אוכל, אין בכך ממידת חסידות כלל, ולכן אינו אלא שופך דמים, שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תמר ואור"ח סי' ס סע' ח. ועיין שו"ת מהר"ם שיק אור"ח סי' רס, דמשמע דאם בכ"ז הוא צם ואינו אוכל, הרי"ז מצוה הבאה בעבירה, וע"ש, דאין כאן מצוה אלא עבירה, וכתב המו"ק סי' קצו "ואצלי שוה האוכל ביוהכ"פ מפני הסכנה, כמתענה בו, כי מי שצווה על התענית וכו'". ושמעתי מהגרשו"ז אויערבך דצ"ל, דאפשר דבכה"ג שזה רק חשש של מיעוט שאינו מצוי וכי אם זה מצוי אין הולכין בפיקו"ג אחר הרוב, מותר שפיר להחמיר ולצום ולסמוך, דשומר מצוה לא ידע דבר רע, ולא חשיב כשכחתי היזיקא כיון שזה רק מיעוט, וכמו שהובא לעיל פל"ב הערה ב מהקובץ שיעורים, עכ"ד. ועיין מטה אפרים סי' תריח סע' ו ובאלף למטה ס"ק ה, וע"ע שו"ת אב"נ חו"מ סי' קצג ושו"ת האלף לך שלמה אור"ח סי' שנא, ועיין שו"ת בנין ציון החדשות סי' כה, רחולה שאכל ביוהכ"פ אינו צריך כפרה כלל. (ה) בראשית ט ה. (ו) דעת תורה סי' שכח סע' יב. (ז) סי' שכח סע' ה. (ח) שם סע' י ובמ"ב ס"ס כז. (ט) סי' תריח סע' א

נאמנות
החולה

ד. נאמן החולה (י) לומר שהוא צריך לאכול, אפילו כשאינו אומר כן מאליו אלא רק אחרי ששאלוהו על כך (יא), ואפילו אם דעת הרופא מנוגדת לדבריו (יב). ואולם טרם יאכל מן הדין הוא להזכיר לחולה שהיום יום-הכיפורים, שמא שכח (יג).
ואם לדעת הרופא אכילה עלולה להזיק לו - או אז שומעים לרופא, גם אם החולה עצמו דורש שיתנו לו לאכול (יד).

נאמנות רופא
נכרי ואדם
הבקי ברפואה

ה. נאמן הרופא, לרבות רופא נכרי (טו), לומר שהחולה צריך לאכול, אפילו אם דעת החולה מנוגדת לכך (טז), וגם אם החולה בעצמו רופא מומחה (יז). ובמקום שאין רופא, נאמן כל אדם אחר המבין קצת בעניני רפואה (יח) לומר שהחולה צריך לאכול, אפילו אם החולה מתנגד (יט), וראה לעיל פרק לב סעיף י. ואמנם, כל אימת שהרופא מחייב ביום-הכיפורים עצמו לאכול או לשתות ויש זמן לכך, תמיד יש להיוועץ עם רב כדי לקבל ממנו הוראות, אם לאכול ולשתות כרגיל או רק בשיעורים, וכדלהלן.

שיעורים או
אכילה רגילה

ו. בכל מקרה שמאכילים את החולה ביום-הכיפורים, צריך לשקול, אם די לו באכילה או בשתייה בשיעורים, וכמבואר להלן, או אם צריך להאכילו ולהשקותו כרגיל (ס), וכן יש לשקול, אם הוא צריך לאכול ולשתות, או אם די

ובמ"ב ס"ק א. (י) עיין מטה אפרים סי' תריח בקצה המטה ס"ק כ, לענין מומר ליהכ"פ שדורש לאכול בטענה שהוא חושבי"ס, אי מאכילין אותו ביהכ"פ, ועיין גם שם סי' תריז סוס"ק ג. (יא) מטה אפרים סי' תריח סע' א, וע"ש סע' א בביה"ל ד"ה ואם. (יב) סי' תריח במ"ב ס"ק ד, וצ"ע מהא דסי' שכח סע' י ובמ"ב ס"ק כה ובביה"ל שם, ועיין סי' תריח בהגהות רע"א על מ"א ס"ק ג ויר"ד סי' קנה בפ"ח ס"ק ד ושר"ח מערכת יהכ"פ סי' ג ס"ק כז בשם הרב"ז, דיש לחלק בין אם הרופא אומר שתרופה פלונית מזיקה לחולה הדורש, כי אז אין שומעים לחולה, משא"כ לגבי אכילה, דבכה"ג שומעים לחולה, ועיין להלן הערה יד. (יג) סי' תריח סע' א ובמ"ב ס"ק ה, ועיין להלן הערה לו. והא דמזכירים לחולה, היינו לומר לו באופן שאין חשש שיבהל ויפחד מזה, כשאומרים לו שיהכ"פ היום - שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל. (יד) עיין ערוה"ש סי' תריח סע' ה ו-ו ותה"ל"ד סי' שכח ס"ק יג, דדין זה דהערה יב אינו אלא במחלות שהרופאים עצמם אינם יודעים דבר ברור רק משערים בדעתם, אבל כל שהם יודעים בבירור בטיב המחלה, הרי דין האוכל כדין התרופה, דשומעים לרופא, וכל שהוא אומר שמזיק לחולה, אין שומעים לחולה. (טו) סי' תריח סע' א; וע"ש בביה"ל ד"ה חולה, לענין רופאים שאינם שומרי תורה, והכל תלוי בראות עיני מורה-ההוראה בבקיות הרופאים ובעיונם בטיב המחלה, עכ"ל. ומאידך גם יש לחקור, אם הם לא יחמירו יתר על המדה, כאשר אינם יודעים את הציווי של "ותי בהם", ושבמקום סכנה או חשש סכנה אסור להחמיר, ועיין להלן פ"מ הערה א. (טז) סי' תריח סע' א ובמ"ב ס"ק ג. (יז) שם במ"ב. (יח) שם במ"ב ס"ק א, ע"ש, דאין הנכרי בכלל. (יט) שם בשו"ע. (כ) שם סע' ח; ועיין בהעמק שאלה (מבעל העמק דבר) שאילתא קסז ס"ק יז (דף שז), דלשיטת הרי"ף והרמב"ם (וע"ע פ"ב מה' שביתת עשור ה"ח במ"מ ד"ה ואם נחלקו) נותנים לחושבי"ס לאכול כרגיל בלי שיעורין, ודין זה דשיעורין נאמר רק לגבי מעוברת שהריחה או לגבי חושבי"ס אשר עשוי להסתכן אם לא יאכל, וכ"ה בספר החינוך מצוה שיג וע"ש במנחת חינוך ס"ק ה ושר"ח מערכת יהכ"פ סי' ג ס"ק יג, וכ"ה ב"המועדים בהלכה" דיני יהכ"פ פ"ב בשם הגר"ח הלוי סולובייציק זצ"ל (ע"ש), ולמעשה נוהגים הרבנים ומורי הוראות בישראל כבשו"ע, ועיין במועדים וזמנים השלם ח"א סי' ס בשם הגר"ח זצ"ל. הגאב"ד דבריסס. ועיין בחי' הגר"ח הלוי ה' שביתת עשור. שלא

11234567

לו בשתיה בלבד (נא). גם יש לשאול את דעת הרופא באשר לכמות האוכל או הנוזלים שדרושה לחולה, בין אם הוא אוכל ושותה בשיעורים ובין אם הוא אוכל ושותה כרגיל (נד).

מניעת מאכל מחולה שאין בו סכנה

ז. ישנן מחלות ותופעות (נג) שאינם מסוכנות כשלעצמן, למשל מקרים מסויימים של חום גבוה (נד), אשר מניעת מאכל או משקה מן הסובל מהן עלולה לסכן את חייו, על כן בדבר אכילה ביום־הכיפורים דינו כדין חולה שיש בו סכנה. ויתרה מזו, אף יש שמותר לאכול אפילו לבריא, אחרי התייעצות עם רופא, והוא כאשר אמנם יש חשש סביר, שמניעת מאכל ממנו תביא לידי חולשה ורגישות למחלה שיש בה משום סכנה. אבל כל אלה לא יאכלו אלא בשיעורים, וכמבואר להלן (נה).

תרופות לחולה שאין בו סכנה

ח. חולה שאין בו סכנה, והוא צריך לקחת תרופות בצורת גלולות או טיפות אשר טעמן מר, מותר לו לבלוע אותן (נו), אבל אסור לו לשחות מים כדי להקל על הבליעה (נז). ואם הרופא (היודע ומקפיד על חומרת שתיה ביום־כיפור) דורש שישתה מים עמהן, או שהחולה לא יכול בשום אופן לבלוע ללא מים, יערבב בהם מעט חומר מר, כגון סבון נוזלי כדי לפגום במקצת בטעם המים (ובאשר לשיעור של "מעט חומר מר" שיש לערבב בהם, יש להיוועץ גם ברב מורה הוראה וגם ברופא) (נח). וטוב יותר לבקש מאת הרופא, אם קיימת אפשרות לכך, להחליף את הגלולות ואת הטיפות בפתילות, אשר להן אותה התועלת הרפואית (נט).

ראה בקדמונים להיפך מדעת הגר"ח, ועיין שו"ת חשב האפוד סי' עא, ועיין לעיל פל"ב הערה פא. (נא) מהא דשו"ת בנין ציון סי' כד (והובא בביה"ל סי' תריח ס"ח ד"ה ואם), ועיין להלן הערה נו; ועיין באלף המגן על מטה אפרים סי' תריח ס"ק א, דה"ה אם מאכילין אותו, דיש לשקול אם צריך גם לרחוץ, לסוך ולנעול הסנדל, ועיין סי' תירד סע' ג ובמ"ב ס"ק י שהתיר לזולת כל שלושים יום ולחולה שאין בו סכנה ללבוש סנדל מפני שהצינה קשה להם. (נב) דכל שאוכל יותר ממה שצריך לרפואתו, יש בו איסור, עיין סי' תריח סע' ח בביה"ל ד"ה ואם, ועיין לעיל פל"ב הערה כ בשם הגר"ש זצ"ל, ולהלן הערה צא וסע' כת. (נג) שד"ח מערכת יוהכ"פ סי' ג ס"ק ל, וראה מועדים בהלכה דיני יוהכ"פ פ"ב, שו"ת אג"מ אר"ח ח"א סי' קכט. (נד) שלדעת הרופאים עליו לשתות הרבה. (נז) עיין סי' תקנד סע' ו בביה"ל ד"ה דבמקום, וידוע המעשה של גאון ישראל הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל, שפירסם שלא להתענות ביוהכ"פ, ועיין שד"ח הנ"ל ס"ק ד, ועיין שו"ת אג"מ אה"ע ח"א סוסי' סה; וע"ע שו"ת ח"ס אה"ע ח"ב סי' פב, שהאדם עצמו היודע מרח נפשו יכול ליקח לעצמו, גם אם לא נשתנו פניו, כי דרכיה דרכי נועם, מ"מ אנו אין מאכילים אותו ביוהכ"פ. וע"ע שד"ח הנ"ל סוסי' ה ולעיל פל"ב הערה טו. (יז) עיין שו"ת כתב סופר אר"ח סי' קיא, שד"ח הנ"ל ס"ק ח, יר"ד סי' קנה כפ"ת ס"ק ו, שו"ת שו"מ מהרד"ק ח"א סי' נה, שו"ת ארץ צבי סי' פת, ארחות חיים סי' תריח ס"ק א, שו"ת אג"מ אר"ח ח"ג סוסי' צא, שו"ת משנה הלכות ח"ה סי' עה, שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פרק כב. (יח) דהוה דרך הנאתן, ועיין שו"ת ח"ס ח"ו סי' כג ד"ה אמנם, ולדבריו יל"ע ברבר, ועיין שו"ת אג"מ הנ"ל ולהלן סוף הערה סא. (יח) עיין סי' הריב סע' ו במ"ב ס"ק יב ובביה"ל ד"ה אכל, וע"ש בקצה המטה על מטה אפרים ס"ק ז, שדן אם יש איסור של הצי שיעור באוכלין שאינם ראויים לאכילה, ועיין להלן פ"מ הערה קצח ועיין ספר מקראי קודש, ימים נוראים, דף קצג, ולדעתו כיון דלא שייך לומר בתרופות דחזי לאצטרופי, אין איסור בחצי שיעור. אם אינם ראויות לאכילה. (יח) כי אז יוצא ידי כל הדעות דלעיל הערה כו. ועיין לעיל פל"ג הערה נה.

אם טעם הגלולה אינו מר, יש לעוטפה בנייר דק (כגון שכבה אחת של נייר טישו), ולכולעה כשהיא עטופה (ז), ויש שמחמירים לבלוע גם את הגלולה המרה, דווקא בדרך זו (לא).

בריא החייב ליטול תרופות

כדין חולה שאין בו סכנה כך הדין לגבי אדם בריא שחייב להמשיך בלקיחת תרופות לפי פקודת הרופא כדי שלא יחלה במחלה שאין בה סכנה (וכדלעיל פרק לד סעיפים יז יח ו-יט).

הלוקח תרופות כאורח קבע, יש לו להתייעץ ברופא אם אפשר לו שלא לקחתן בצום עצמו, כגון שיקח סמוך לפני כניסת היום ומיד אחר צאתו.

גירגור במים מרים

ט. חולה, אף שאין בו סכנה, שחש בגרונו והוא צריך למחלתו לגרגר במים מעורבים בסמים מרים, מותר לו לעשות כן, ובלבד שיזהר שלא לבלוע מן המים האלה (נב).

מעוברת - יולדת - מינקת

מעוברת ומינקת

י. מעוברות ומיניקות מתענות ומשלימות ביום הכיפורים (נג). ולפי דעת הרופאים טוב יעשו אם ביומיים שקודם הצום ירבו בשתיה.

מעוברת המתאוה למאכל

יא. מעוברת שנתעוררה אצלה תאוה למאכל מסויים, והיא מבקשת לאוכלו (נד), או שניכר בפניה שהיא צריכה לאכול (נה), מאכילים אותה (נו) ממאכל זה בשיעורים עד שתתיישב דעתה (נז), וכמבואר להלן.

מעוברת בסיכון מחמת הצום

מעוברת שאחזה צירים מוקדמים מחמת הצום וקיים חשש ללידה מוקדמת, או מעוברת שכבר הפילה פעמיים מחמת צום, ובמקרים מסויימים אף לא מחמת

(ז) שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל. ועיין סי' תעה סוסע' ג, מ"ל על הרמב"ם פי"ד מה' מאכ"א הי"ב, שו"ת כ"ס אור"ח סי' צז, שו"ת אחיעזר ח"ג סי' לא סוס"ק ד. (לא) עיין שו"ת אחיעזר הנ"ל. (לד) שו"ת דובב מישרים ח"א סי' קכד (ג), שו"ת ארץ צבי סי' פח. (לג) סי' תריז סע' א, ועיין שו"ת נחלת דוד בקור"א (יד שאול) סי' ג, דאשה שמתחזקת להפיל ולדה, ולדעת הרופאים ע"י הצום עלולה שוב להפיל, דמותרת ומצווה לאכול כלי שום ספיקא, וכ"ה בארחות חיים סי' תריז ס"ק א, שלפי דברי הרא"ש, לעיל פל"ב הערה יד, יש להתיר בכה"ג, ואף שהפילה רק פעמיים מחמת התענית, דבכל מקום שנוגע לספק פקרו"נ סגי כבי פעמים, ע"ש. ומ"מ נ"ל דלא תאכל אלא בשיעורים, וכדלעיל סוסע' ה. (לז) סי' תריז במ"ב ס"ק ב. (לה) שם בשו"ע סע' ב וברמ"א. (לו) והטעם, כיון דהוה סכנה לאם או אפי' רק לעובר (עיין לעיל פל"ב הערה יד), עיין סי' תריז במ"ב ס"ק א, וע"ש, רדין זה נאמר אפי' בתחילת הריונה, וע"ש בשעה"צ ס"ק א, ועיין דעת תורה שם סע' ג. (לז) שם במ"ב ס"ק ד, וע"ש דמתחילים לתת לה כמה טיפות רוטב, ואם לא מתיישבת דעתה בכך, נותנים לה רוטב פחות פחות מכשיעור, ואם גם כזה לא מתיישבת, נותנים לה מן המאכל עצמו פחות פחות מכשיעור (ויל"ע, דמ"ש רוטב או המאכל עצמו, ועיין להלן הערה סב), ודוקא במעוברת שהריחה ריח המאכל, דאין לנו אומדן ביישוב דעתה, דפעמים מתיישבת ברבר מועט, אבל חולה מאכילין אותו ע"פ רופא או ע"פ עצמו; וע"ש בשו"ע סע' ב ובמ"ב ס"ק ג, ובשעה"צ ס"ק ב ו-ג, דלוחשין באונה דיוהכ"פ היום, דלפעמים דעתה מתיישבת אחרי שמזכירים לה שיוהכ"פ היום וכל העולם מתענג בו. וע"ש בארחות חיים ס"ק ג ובכף החיים ס"ק ז בשם שו"ת בשמים ראש סי' שנג, דאין עושין לחישה עכשיו, ולא דמי להא דלעיל סע' ד, כיון דהתם דעת הרופא מנוגדת. וע"ש במטה אפרים בקצה המטה ס"ק ג, דח"ו לסמוך להקל, דלאו מר בריה דרב אשי חתים עליה שהוא בודאי ובירור מרבינו הרא"ש, ועיין גם דעת תורה סי'

הצום - לא תצום, אלא תשתה בשיעורים, וכמבואר להלן, ובמקרים מיוחדים אף תאכל בשיעורים, ותיוועץ ברכ מורה הוראה וברופא. ובכל אופן אסור לה למעוברת כזאת ללכת לבית-הכנסת, אם אמנם קיים חשש שבגלל זה תצטרך לשתות או לאכול, ולוא רק בשיעורים. וגם הבעל אם רואה שבעקבות הימצאותו בבית-הכנסת יגרם עומס על אשתו ותגיע לשחיה בשיעורים, ישאר ויתפלל בביתו.

מעוברת שמדממת, יש לה לשאול מורה הוראה ורופא כיצד עליה לנהוג בהמשך הצום, וכן האם יש לה ליסוע לבית-החולים.

יב. יולדת, מתחילת הלידה (לח) ועד סוף ע"ב שעות (לט) אחרי גמר לידת הולד (מ), לא תתענה כלל. אולם יש להבחין בין יולדת המבקשת אוכל (מא), או שהיא שותקת או אומרת שאינה יודעת (מב), או שהרופא אומר שהיא צריכה לאכול, אפילו היא אומרת שאינה צריכה (מג), ולבין יולדת האומרת שאינה צריכה לאכול, וגם הרופא אינו דורש שתאכל, שכן במקרים הראשונים מאכילים אותה כבימות החול, ואילו במקרה האחרון מאכילים אותה רק בשיעורים (מד), וכמבואר להלן.

יולדת בשלושת הימים הראשונים

יג. גם אחרי ע"ב שעות מגמר הלידה ועד גמר שבע יממות מתום הלידה מאכילים את היולדת (מה). וגם כאן יש להבחין בין יולדת המבקשת אוכל ואין דעת הרופא מתנגדת לה (מו), או שהרופא אומר שצריכה לאכול, אפילו היא אומרת שאינה צריכה, שמאכילין אותה כבימות החול (מז), ולבין אם היולדת מבקשת אוכל והרופא אומר שאינה צריכה (מח), או שהיא שותקת או אומרת שאינה יודעת, ואין כאן מי שיאמר שצריכה לאכול (מט), שאותה מאכילים רק בשיעורים (נ), וכמבואר להלן. ואם היולדת אומרת שאינה צריכה לאכול, ואין מי שעל סמך ידע רפואי מתנגד לכך שתצום, צריכה היא לצום (נא).

דין יולדת עד סוף שבעה ימים

תריז סע' ב. (לז) סי' תריז סע' ד ובמ"ב ס"ק ט, ועיין לעיל פל"ו סע' ט. (לח) שם במ"ב ס"ק יג. (מ) סי' של במ"ב ס"ק יא וע"ש בביה"ל. (מא) עיין שו"ת אב"צ או"ח סי' תנג. (מב) סי' תריז במ"ב ס"ק י, וע"ש בשעה"צ ס"ק יב, שמכריע כהדעה דמאכילים אותה כרגיל בימות החול בלי כל שיעורין; וע"ש בשעה"צ ס"ק יט, דמסוף היום השלישי עד גמר ע"ב שעות, באומרת צריכה אני והרופא אינו מסכים לדעתה, או שהיא שותקת או אומרת איני יודעת ואין מי שיתנגד לדבריה, כי אז יש להאכילה פחות פחות מכשיעור, וכמבואר להלן. (מג) סי' תריח סע' א וע"ש סע' ח, ומסתבר שאם הרופא אומר שצריכה לאכול, אבל מספיק לה אם תאכל בשיעורים, והאכילה כרגיל לגמרי מיותרת, דצריכה לאכול פחות פחות מכשיעור, וכן גם שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל. (מד) סי' תריז במ"ב ס"ק י ובשעה"צ ס"ק יב. (מה) שם סע' ד. (מו) שם ובמ"ב ס"ק יא; וע"ש בשעה"צ ס"ק יט, דמסוף היום השביעי עד גמר שבע יממות יש להאכילה בכל גוונא פחות פחות מכשיעור. (מז) וכדלעיל הערה מג. (מח) שם במ"ב ס"ק יא. (מט) שם במ"ב, ובשעה"צ ס"ק טז. (נ) שם בשעה"צ ס"ק טז, ועיין ארחות חיים ס"ק ד בשם הדגמ"ר, שו"ת אב"צ או"ח סי' תנג, העמק שאלה שאילתא לח ס"ק ה. (נא) מהא דסי' תריז במ"ב ס"ה יא. ועיין מטה אפרים שם במצה המטה ס"ה ז ושר"ח מערכת יוהכ"פ סי' ג ס"ה א.

דין יולדת
אחרי שבעה
ימים

יד. מגמר היום השביעי ואילך דינה כדין חולה שאין בו סכנה, והיא חייבת לצום (נ). אולם אם כתוצאה מן הלידה חלה הרעה במצבה, והיא אומרת שהיא צריכה לאכול, או אם הרופא אומר כן, דינה כדין חולה שיש בו סכנה (ג).

אה"ח 1234567

דין יולדת
בסוף היום
השלישי

טו. המעברים מדין שלושת הימים הראשונים לדין ארבעת הימים שאחרי כן, וכן מדין שבעת הימים לדין חולה שאין בו סכנה, חלים גם באמצע יום-הכיפורים (ד), דהיינו אם ילדה ביום ז' בתשרי בשעה עשר בבוקר, אזי דין ג' ימי הלידה שלה מסתיים בבוקרו של יום-הכיפורים בשעה עשר, ומכאן ואילך ועד סוף היום דינה כמוזכר לעיל סעיף יג. ואם ילדה ביום ג' בתשרי בשעה עשר בבוקר, אזי היא חייבת לצום ביום-הכיפורים משעה עשר בבוקר (ה).

מפלת רח"ל

טז. בכל הדינים האלה אין הבדל בין יולדת ולד חי או מת, רח"ל, ובין המפלת אחרי שעברו לפחות ארבעים יום מתחילת הריונה, וכמוזכר לעיל לגבי שבת, פרק לו סעיף ה, כן גם לענין יום-הכיפורים (ו).

אחרי ניתוח
קיסרי

יז. אשה שילדה בניתוח קיסרי, אין לה הדינים של יולדת רגילה, אלא תאכל ותשתה כמו אחרי ניתוח, ותיוועץ ברכ מורה הוראה וברופא.

גרידה

אשה שעברה גרידה, תיוועץ ברכ מורה הוראה וברופא כדי לדעת איך לנהוג ביום-הכיפורים.

מינקת

יח. אשה מינקת אשר אם לא תשתה (ז), לא תהיה לה כמות מספקת של חלב, וכל הזנת התינוק תלויה בכך, ואם תתענה האם יסתכן התינוק, מותר לה לשתות (ולא לאכול) (ח), הואיל והתינוק רגיל לשתות רק מחלב אמו, ותשתה בשיעורים (ט), וכמבואר להלן. וטוב תעשה המינקת, אם תשתה מבעוד יום כמות נוזלים שתספיק לה להזנת התינוק ביום-הכיפורים.

וודאי שאסור לה לאשה המינקת ללכת לבית-הכנסת, אם אמנם קיים חשש שבגלל זה תבוא למצב שתצטרך לשתות, וראה להלן סעיף ל.

(א) סי' תריז סעי' ד. (ג) שם במ"ב ס"ק יב, ועיין באלף למטה ס"ק ג. (ד) פשיטא, דמכיון שהולכים לפי מעל"ע, הרי נגמרו באמצע יום-הכ"פ, והראיה ממ"ב שם ס"ק ז, ומסי' תריח סעי' ח בביה"ל ד"ה ואם, בשם שו"ת בנין ציון ועיין בדבריו בערוך לנר לכריתות יח ב ד"ה הא ושו"ת שו"מ מהדו"ד ח"א סי' כ ולחם הפנים על קצשו"ע סי' קלג), ועיין שו"ת מאור החיים סי' יט, שו"ת יד סופר סי' ז ושו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' יב. (ה) ועיין לעיל הערה מב ו-מו. ועיין שו"ת מנח"ש ח"א סי' ז אות א וסוף סי' ח, דאפי' נגמרים הג' ימים שעה אחת לאחר תחילת יום-הכ"פ, וא"כ תוכל לאכול כ"צ לפני יום-הכ"פ ולא תצטרך לעבור כלל על איסור כרת בשעה הראשונה, מ"מ מעיקר הדין שפיר מותר לה לאכול ולשתות כמה שתמצא בשעה זו, ואילו אח"כ אם היא וחברותיה אומרות שאינה צריכה, היא חייבת לצום ולא לאכול אפי' פחות מכשיעור...כי מסר הכתוב שיעורים אלה לחכמים ובכדי למנוע מסכנה זימנא אחריתא, יכולים הם להחיר בזה היתר גמור. (ו) סי' תריז סעי' ד בביה"ל ד"ה יולדת, ועי' גם בשו"ת מערכת יום-הכיפורים סי' ג, א, ד"ה ודע. (ז) דעת רופא שמספיק בשתייה, ואין צורך באכילה. (ח) סי' תריז סעי' ב בביה"ל ד"ה עוברות, וע"ש בקצה המטה ס"ק א, ועיין חו"א סי' נט ס"ק ג, ועיין שו"ת הר צבי או"ח סי' רא סוס"ק א ולעיל פל"ז סעי' א. (ט) סי' תריז בכף החיים ס"ק ב, ועיין שו"ת ח"ס ח"ו סי' כג.

תורה

שיעורים

כמות
ה"שיעורים"

יט. כל מקום שמוזכרת אכילה בשיעורים (ט), הכוונה לאכילה של פחות מכ"כותבת הגסה" (טא), כלומר אכילת דברי מאכל (טב) בנפח של כשני-שליש ביצה (טג) בינונית (כשמשקל הביצה כ-45 עד 50 גרם) (טד) על קליפתה (טה). אכל כשיעור זה, אל לו לחזור ולאכול אלא אם כן עברו תשע דקות (י) מסוף האכילה הראשונה (י) לתחילת האכילה השניה (יז), וחוזר חלילה, לפי כמות האוכל שהוא זקוק (יח).

אין אפשר לו להמתין תשע דקות בין אכילה לאכילה, ישתדל להאריך זמן ההפסקה עד כמה שיוכל, דהיינו שמונה דקות, או שבע דקות, חמש דקות, שלוש עד ארבע דקות, ובכל מקרה ישתדל שתהיה ההפסקה לפחות של שתי דקות (י), כל אחד לפי מצב בריאותו.

(0) עיין רמב"ם ה' שביבת עשור פ"ב ה"ח במ"מ ד"ה ואם נחלקו, דהטעם שמאכילים אותו בשיעורין הוא מדין שמאכילים אותו הקל הקל, יומא פג א, ועיין לעיל פ"ב הערה פז. (טא) סי' תריב סע' א וסי' תריח סע' ז; ועיין שו"ת ח"ס אר"ח סי' קכז ד"ה צ"ע, רכיון דביוה"כ השיעור להתחייב עליו תלוי ביתוכי דעתא (דעיניו נפש כתיב), בעינן שיעור מרובה שיסאר ככותבת במעיו אחר שנדבק ממנו בין החניכיים, וא"כ הה"צ בני"ד דלא נחשב מה שדבוק בין החניכיים, ועיין שו"ת כ"ס אר"ח סי' קיז, דאפי' איסור בעלמא כחצי שיעור ליכא בלי הנאת מעיו, ולכל היותר מדרבנן אסור אפי' אין בכלל הנאת מעיו, דלא עדיפא מטעימא דאסורה מדרבנן ומשום הרחקה שמא יכניס למעיו, ע"ש, דהיינו באכילה דוקא, אבל בשתיה חייב בהנאת גרונו לחוד (וצ"ע דע"ע שו"ת ח"ס ח"ו סי' כג). ועיין עוד שו"ת אחיעזר ח"ג סי' סא ואר"ש פ"ב מה' שביבת עשור ה"ד. (טב) עיין יומא פ ב, דבשר שמן בכותבת ולולבי גפנים בכותבת, ועיין אר"ש פי"ד מה' מאכ"א הי"ד, דהדבר הקובע הוא בכמות המאכל ולא איכותו, וע"ל לעיל הע' לז, וע"ע שו"ת ח"ס ח"ו סוסי' כג (ועיין לעיל פ"ב הערה צב). (טג) עיין שו"ת ח"ס יו"ד סי' יט ד"ה ואין להשיב, דביצה עצמה, אפי' כשהיא חיה, בלתי מבושלת, דינה כאוכל ולא כמשקה, ועיין אר"ש פ"ח מה' טומאת אוכלין הי"ג, שד"ח מוערכת יוה"כ פ"ג סי' קכב, קובץ שיעורים ביצה ס"ק ב, מטה אפרים סי' תריב בקצה המטה ס"ק יב; ואכילת ביצה חיה נחשבת לאכילה כדרכה, ביצה ד ב רד"ה ומ"ט ביצה. (טד) סי' תריח סע' ז וע"ש במ"ב ס"ק יח; ועיין שו"ת ח"ס אר"ח סי' קכז ד"ה לכן נ"ל, ולענין יוה"כ פ"ג משערים בביצים שלנו, ולא אמרינן לקולא שנתקטנו הביצים בזמננו, ועיין בשיעורין דאורייתא להגרי"י קניבסקי וצ"ל לענין גודל הביצה. (טו) סי' תריב במ"ב ס"ק ב ובשעה צ"ס"ג, וכ"ה בארחות חיים ס"ק ב. (י) שהרי שיעור כדא"פ הוא תשע דקות, וכסי' תריח במ"ב ס"ק כא בשם שו"ת ח"ס (וראה להלן הערה ע), ומשמע דשיעור זה הוא קבוע בכל אדם ובכל מאכל (וע"ע להלן הערה סח), ואולם בעצם השיעור של תשע דקות עיין במרחשת סי' ד, דכבר תפסו עליו על הח"ס הנעלמו ממנו דברי הרשב"א בחי' לשבת, וע"ש דהשיעור של כדא"פ הוא הרבה יותר קטן. (יז) סי' תריח במ"ב ס"ק כא (והוא לשון הח"ס), וצ"ע דהרי שיעור כדא"פ כולל את זמן האכילה עצמה וכנזכר לענין חיוב אם אוכל ככותבת הגסה, סי' תריב סע' ג וכ"ה בחזו"א סי' לט ס"ק יח, וכ"ה לענין אכילה מצה בלילה הראשון של פסח, סי' תעה במ"ב ס"ק מב, ע"ש, וכ"ה סי' תריב סע' י בכיה"ל ד"ה אב. ולמה כתב המ"ב דבעינן דוקא שישהה בין אכילה לאכילה שיעור כדא"פ, ואולי כוונתו, שלא יבוא לאכול חלק מן השיעור בדקה השמינית או התשיעית וישוב ויאכל פחות מכשיעור מיד לאחר סוף תשע הדקות, כי הרי"ז מצטרף ויתחייב, ועיין שו"ת האלף לך שלמה סי' שכג ומנחת חינוך מצוה שיג ס"ק ג. (יח) וע"ע מנחת חינוך שם ס"ק ב ד"ה עור צריך, שו"ת תורה חסד אר"ח סי' לב, שאין השיעור שוה בכל המאכלים אלא כל מאכל יש לו שיעור משלו, וכן משמע בסי' פא במ"ב ס"ק ג, ועיין בארחות חיים סי' תריב ס"ק ד; ומה שכתב המ"ב בתחילה בסי' תריח ס"ק כא, דשיעור כדא"פ משערינן בדיריה, ע"ע חזו"א סי' לט ס"ק יח, דאין זה אלא כבינוני, דשיעור כדא"פ אינו בדיריה אלא באדם בינוני. (יח) ובדלה"ז סע' כח. (י) עיין שו"ת

מאכל מנופח (כמו עוגה), יש למדוד את שיעורו רק אחרי שמעכו אותו היטב, שכן אין האויר שבתוכו נכנס בכלל החשבון של שיעור הנפח (עא).

כ. ואל יסמוך האדם על אומד דעתו בשיעור כמות האוכל (עב), אלא ימדוד מדידה מדויקת בדיוק. ובניצוד ימדוד? יקח כוסית קטנה, אם אפשר עוד לפני יום-הכיפורים, ישקול אותה כשהיא דיקה, יתן בה 32 גרם מים, יסמן את גובה המים בכוסית, וכפי נפח זה יוכל למלא את הכוסית בכל אוכל, ימעכנו על-מנת למעט את האויר שבאוכל, ויאכלנו, וכפי שנזכר. וכן יוכל להשתמש לצורך זה בבקבוק תינוק (כשהוא יודע שהסימונים שבו מדויקים), אשר מסומנים בו קוים לציון כמות האוכל שבו.

כא. מותר למדוד שיעור זה גם ביום-הכיפורים עצמו, אך טוב לעשות זאת מבעוד יום (עג).

כב. שיעור שתיה כשיעורים הוא פחות מכמלוא-לוגמיו (עד), ושיעור זה שונה אצל כל אחד ואחד (עה), ולכן רצוי שהחולה יבדוק, אם אפשר עוד לפני יום-הכיפורים (עו), מהו שיעורו שלו, כלומר ימלא אחת מלחיו משקה (עז) ויוציאנו לחוך כלי, וביום-הכיפורים ישתה כל פעם קצת פחות משיעור זה (עח) לפי כמות השתיה שהוא צריך (אצל המבוגר הבינוני נע שיעור זה בין 40 ל-45 גרם מים) (עט), ושוב, אם אפשר, ימתין אחרי כל שתיה ושתיה זמן של תשע (פ) דקות (פא) (או לפחות הזמן המפורט לעיל סעיף יט). ואם לא יהיה לו לחולה די

מהר"ם שיק או"ח סי' פה ד"ה ולפי"ז, שמביא בשם רבו הח"ס שהוא לערך שמונה דקות (וע"ע לעיל הערה סו בשם הח"ס), וע"ש סי' רסג, ועיין קונטרס השיעורים מהגרא"ח נאה ס"ק יח, שמביא שיטות נוספות, ועיין ערוה"ש סי' תריח סע' יד וסי' רב סע' ח, ועיין שו"ת ח"ס ח"ו סי' טז וסי' כג, דלפחות הוא זמן של שתי דקות, ועיין כף החיים סי' די ס"ק ח. (עא) עיין עוקצין פ"ב מ"ח, וסי' תפו במ"ב ס"ק ג ובשעה"צ ס"ק ז, דפת ספוגית משתערת בכמות שהיא, לעו"ז בסי' רי במ"ב ס"ק א מובא, דכשנתפח אינו מברך, דלפי האמת לא אכל כזית. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, דבסי' רי מיירי בנתפח שאפי' לא ניכר מבחוץ מ"מ אינו מצטרף, אך בסי' תפו ברגיל, דשפיר מצטרף שהרי כותבת ממש ג"כ אפשר ללחוץ ולרחוס ויהיה פחות מכותבת, וצ"ע, ולגבי יה"כ דהטעם הוא משום עינוי יש למעך את העוגה, דכל שהוא כספוג, אין דעתו של אדם מתיישבת בכך. ואם היה ממעך את האוכל, הרי סוף סוף באשר הוא שם לא אכל רק פחות מכותבת הגסה, ועיין גם שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רנט ו-רסד, ועי' בשו"ת כת"ס סי' קיז בשם הפמ"א. (עב) מטה אפרים סי' תריח סע' יא. (עג) ספר החינוך מצוה שיג, דלא נוחש לאיסור משקל שהוא דרבנן כדי שלא לאכול שיעור, כף החיים סי' תריח ס"ק לו ו-מ. (עד) סי' תריב סע' ט וסי' תריח סע' ז ו-ח. (עה) סי' תריב סע' ט ובמ"ב ס"ק כד וסי' תריח סע' ז ובמ"ב ס"ק כא; ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, דיש להסתפק אם שיניים חותכות ממעטות את השיעור של כמלוא-לוגמיו, ובפרט אם עשו אותם רק סמוך ליוהכ"פ, וכן למי שעקרו ממנו שיניים בעוה"כ"פ, אם תיכף גדל השיעור של כמלוא-לוגמיו בגלל זה, אשר כל הטעם של שיעור זה הוא משום דבהכי מיתבי דעתיה דידיה, ולכאורה לא מסתבר שתיכף ומיד משתנה היתוכא דעתא של האדם, עכ"ל. (עו) סי' תריח במ"ב ס"ק כא. (עז) סי' תריב סע' ט ובמ"ב ס"ק כה וסי' תריח סע' ז. (עח) סי' תריח סע' ח. (עט) ע"פ שיעורין דאורייתא הנ"ל, וראה בסי' רעא סע' יג בביה"ל ד"ה של, דשיעור כמלוא-לוגמיו אינו עולה כי אם עד קרוב לשליש הכוס (והיינו דגם אם נקוט לחומרא שהביצים נתקטנו כזמננו למחצית ממה שהיו בימי הגמרא, היינו רק לחומרא כגון לשיעור היין שצריך שיהיה בכוס, אך לא להקל לגבי שתיה ביוה"כ), וע"ע סי' תריב במ"ב ס"ה כו. (פ) סי' תריח סע' ח ובמ"ב ס"ה כא. (פא) עיין סי' תריב סע' י בביה"ל ד"ה אם. ועיין לעיל הערה סו.

בשתיה כזו, אזי, על כל פנים, ישתה כל פעם פחות מכמלוא לוגמיו, וימתין זמן מה (פג), ושוב ישתה כשיעור הנ"ל, או ישתה לאט לאט כפית אחרי כפית (פג).

ברכותיו של אוכל בשיעורים

כג. האוכל או השותה בשיעורים מברך ברכה ראשונה לפני האכילה או השתיה הראשונה (פד), אבל אינו מברך ברכה ראשונה לפני אכילת כל שיעור ושיעור, או לפני כל שתיה, אם לא הסיח דעתו מן האכילה ומן השתיה (פה), כגון שיצא בינתיים מן הבית, או שהחליט שלא לאכול עוד. ובסוף האכילה והשתיה יברך ברכה-אחרונה, אם לא במקום שהוא מסופק אם אכן אכל או שתה שיעור ^{השני} המחייב ברכה אחרונה, והוא כזית בזמן של כדי אכילת פרס (לכל היותר 4 דקות), שאז מספק לא יברך (פז).

המתנה בין אכילה לשתיה

כד. האוכל בשיעורים אינו חייב לחכות בין אכילה לשתיה, אלא אחרי שאכל כשיעור הנ"ל, מותר לו לשתות מיד פחות מכמלוא-לוגמיו, וכן להיפך (פז), שכן אין אוכלים ומשקים מצטרפים זה לזה.

(פ) ע"ש ובמ"ב ס"ק לא, דמלשון השו"ע משמע דהעיקר כדעת הרמב"ם (וע"ש, דהפר"ח והגר"א כתבו דהעיקר כדעת הראב"ד), ועיין גם סי' רי בשעה"צ ס"ק יב, ובסי' תריח סע' ח חושש רק לכתחילה, במקום דאפשר, לשיטת הראב"ד, ועיין גם שו"ת יביע אומר ח"ב סי' לא, דבשתיה השיעור כדי להצטרף הוא כדי שתיית רביעית, והרי שיעור כמלא-לוגמיו הוא באדם בינוני קרוב לרביעית, וכסי' תריב סע' ט ובמ"ב שם, ואם יחכה זמן מועט, יעבור הזמן של שתיית רביעית, ועיין מ"ל פ"ב מה' שביתת עשור ה"ד ד"ה שהה, אלא דיל"ע דהרי לפי מה שהבאנו לעיל הערה עט יש לחשוש לחומרא לומר דהביצים בזמננו נתקטנו, וא"כ יצטרך לחכות זמן כדי שתיית שיעור של רביעית גדולה, דהיינו שיעור זמן שהוא יותר מאשר זמן שתיית כמלא-לוגמיו. ובשותה משקין חמים, עיין שו"ת תורת חסד ח"א סי' לב, יש לחשוש ביוהכ"פ לדעת הסוברים דבדידיה משערין, עיין לעיל הערה סח, כפי שמשתהה אדם בשתיית חמין כאלה ששוהה הרבה יותר משתיית רביעית, עיין סי' רי במ"ב ס"ק א ושעה"צ ס"ק יג ו-יד. - ודע עוד, כי במאירי יומא עח ב ד"ה והשוהה, פוסק דלא כשמואל, אלא מלוא-לוגמיו ממש, והנ"ל יותר מרביעית באדם בינוני, ונפק"מ לענין חולה שלא די לו לשתות פחות מכמלוא-לוגמיו. (פ) מהא דסי' תריב סע' י בביה"ל ד"ה אס, ועיין שו"ת יביע אומר הנ"ל, דיש לצרף עוד דעת הרי"ף והרמב"ם שבחולה שיב"ס מאכילים אותו בלי שיעורין, וכדלעיל הערה כ, ולכן יש לסמוך על דעה זו אף לכתחילה, ועיין סי' רי בשעה"צ ס"ק יא. (פז) עיין סי' רד סע' ט ובמ"ב ס"ק מה ובשעה"צ ס"ק מ. (פח) ארחות חיים סי' תריח ס"ק ז, דעת תורה סי' תריח סע' ז, ועיין מקראי קודש, ימים נוראים דף קצב. (פח) דלגבי שתיה פשוט דאינו יכול לברך, דעיין סי' רי סע' א ובמ"ב ס"ק א ו-י; ואין כאן מקום לסמוך על דעה שניה שם במ"ב ס"ק א, וכן פסק הגר"א, לומר דאם לא שהה מתחילת השתיה עד סופה יותר מכדא"פ, מצטרף לברך ברכה אחרונה, והרי אם ישתה כפית אחת כפית, יצויר שישתה רביעית בזמן של כדא"פ, זה אינו, דאם ננקוט שמוותר לשתות לאט לאט כפית אחרי כפית, והו' לדעת הרמב"ם, ואילו הגר"א לשיטתו נקיט דלא כוותיה אלא כדעת הראב"ד, וכסי' תריב במ"ב ס"ק לא. אלא דיל"ע עוד בהא דמנחת חינוך מצוה שיג ס"ק ב ד"ה עוד צריך. ואפי' לגבי אוכל ג"כ לא יברך ברכה אחרונה, כיון דנקטינן דהביצים שלנו נתקטנו, עיין לעיל הערה סד ו-עט, וספק ברכות להקל, ואם יאכל כשיעור שני-שליש ביצה (של זמננו) אין כאן כזית לברך ברכה אחרונה, עיין סי' תפו במ"ב ס"ק א. ואם אכל פחות פחות מכשיעור ושבע מאכילות אלה, יל"ע אם לברך ברהמ"ז, אף שלא אכל כזית בכדא"פ, עיין להלן פנ"ד הערה קכח. ועיין בספר אוצר הברית ח"א עמ' יז. (פח) סי' תריב סע' ב ובמ"ב ס"ק ה וסי' תריח במ"ב ס"ק כא. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, דהה"נ שיכול לאכול ולשתות בב"א ואינם מצטרפים. אך יש להסתפק על מקצת המשקה שנבלע בתוך האוכל שבפיו, אי חשיב כאכשורי אוכלא שדינו כציר שע"ג הירק, שאמרו ביומא פ ב שמצטרף לכותבת, עכ"ל. ולפ"ז אם שרה פתו בקפה או בשאר משקה, מצטרף המשקה לאוכל, ואין כאן שני דברים נפרדים, אוכל ומשקה. ועוד שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, דיש להסתפק,

לעומת זאת, כל האוכלים מצטרפין לשיעור, וכן כל המשקים מצטרפים לשיעור (109).

לגבי כל דבר שיש להסתפק בו, אם טעימה ממנו נחשבת לאכילה או לשתייה, כגון דייסה דלילה, שמנת ודבש, יש להיוועץ במורה הוראה (109).

ספק אם
 ה"שיעורים"
 יספיקו לחולה

כה. אין להאכיל את החולה בשיעורים אלא אם כן ברור הדבר שאכילה ושתייה כאלה חספקנה לו, ובספק - יאכל כדי צורכו, כרגיל בכל ימות השנה (צ), ורק מן הרגע שהוא מרגיש כי אינו צריך עוד לאכול כרגיל, יאכל בשיעורים (צא). חולה שמחמת חשש סכנה צריך לשתות או לאכול בשיעורים, אבל הוא מסוגל להמתין ולצום כמה שעות, אלא שאז יתכן שיצטרך לשתות או לאכול יותר מן השיעור, יעדיף לשתות או לאכול בשיעורים כבר בבוקר (צב).

חולה שאינו
 מסתפק
 ב"שיעורים"

כו. ואם החולה אומר, שלא די לו באכילה בשיעורים, נוהגים ליתן לפניו מאכל, ואומרים לו: יום הכיפורים היום, ואם אתה חושש מסכנה אם לא תאכל בשיעור בבת-אחת - אכול כרגיל, ואם לאו - תאכל מעט מעט, כל פעם פחות פחות מכשיעור (צג).

רופא האומר
 שלא די
 ה"שיעורים"

כז. וכן אם הרופא אומר, שלא די באכילה בשיעורים, יאכל כדי צורכו כרגיל, וכנ"ל (צד).

לא להרבות
 מכדי הצורך

כח. חולה שאוכל בשיעורים, לא יאכל יותר ממה שהוא צריך בו ביום לקיום גופו, וכן הדין לגבי שתייה (צה).

אוכל פחות מכוונת ומשקה פחות מכמלוא-לוגמיו, הי מנייהו עדיף, אי אזלינן בחר השיעור של מיתבא דעתיה ונמצא שהאוכל חמור יותר, או אחר הנפח והכמות ואז המשקה חמור יותר, ועיין או"ש סי"ד מהלכות מאכ"א הי"ה, עכ"ד, ועיין לעיל הערה סב. (109) סי' תריב ס"ב. (109) ועיין לעיל הערה סג. (צ) סי' תריח ס"ה ח. (צא) שם בבית"ל ד"ה ואם, סי' תריז במ"ב ס"ק ז, ועיין ספר המנוחה על הרמב"ם פ"ב מה' שביחת עשור ה"ח, שד"ח מערכת יוהכ"פ סי' ג ס"ק ז, שו"ת יד סופר סי' ז, ועיין בלחם הפנים על קצשו"ע סי' קלג ס"ט טו. וע"ע בב"י יו"ד רס"ו רס"ב בט"ס מהגר"ק, דאם מתחילה היתה בו סכנה ונתרפא, אבל לא לגמרי, דינו כיב"ס (וקצת ראייה לדבריו מחולקין טו ב תוד"ה כגון... שרגילות הוא שחזור לחוליו, ע"ש). (צב) שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, דלא אמרינן שימתקין עד שיהיה אנוס ומותר, ולא יעבור עכשיו על איסור תורה, וכמו שי"א כן לענין צום גדליה ויוהכ"פ (עיין א"א בוטשאטש סי' תרב, וע"ע שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פי"ד - י.ג.ו.), חדא דגם עכשיו חשיב כאוכל כדי שלא יסתכן, ועוד הכאן הרי הכל הוא בענין יוהכ"פ, וכיון דע"י פחות מכשיעור יחשב כמעונה בכל היום, מסתבר דהכי עדיף טפי, עכ"ד. ועיין גם שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' קכא, ד"ה וגם, ומקראי קודש, ימים נוראים ח"א דף קלו בהררי קודש. ושמעתי מהגר"ש אלישיב שליט"א שמכיוון שחצי שיעור אסור מן התורה, א"כ גם כשיאכל בשיעורין יש כזה איסור תורה, ולכן עדיף שימתין עד שיגיע לחיוב לאכול אכילה שלימה. (צג) שם במ"ב ס"ק כד. (צד) סי' תריח ס"ה ח. (צה) שם ס"ה בבית"ל ד"ה ואם. ואם נאמר כן, דמותר לחולה כזה לאכול רק מה שצריך ותו לא, יל"ע בדברי המ"ב, סי' תרכא ס"ק יב, דאם מלין אצל היולדת והיא חולה בענין שמותרת לאכול, הנותנים לה לשתות מכוס של ברכה, ע"ש, וצ"ל דמיירי שהיא צריכה לייץ לבריאותה, דאל"כ הא אסור לה לשתות יותר מזה. וכן שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, דחולה שצריך לאכול לבריאותו, אל לו למצוין סוכריות אם אינו

כט. עם זאת יש לדעת שלא נאמרו דיני אכילה בשיעורים אלא לגבי חולה שיש בו סכנה או ספק סכנה, וכן לגבי יולדת בימים הראשונים שאחרי לידתה, וכמבואר לעיל בסעיפים יב ו-יג, אבל חולה שאין בו סכנה, אף ששוכב במיטתו - אין להאכילו אפילו פחות מכשיעור, במקום שאין חשש שעל-ידי הצום תגבר מחלתו ויוכל להסתכן (צו).

אכילת חולה שאין בו סכנה

דינים כלליים בענין יום-הכיפורים

ל. אדם חלש שקשה לו לצום וללכת לבית-הכנסת, מוטב שיצום וישכב במיטה, ואין לו כל היתר לאכול ולשתות, אפילו בשיעורים כדי שיהיה לו כח ללכת לבית-הכנסת (צו). ומצוה הוא עושה כאשר הוא נשאר בביתו ושוכב במיטה, כדי שיוכל לצום כדין.

חובת הצום ביחס לחובת תפילה בבית הכנסת

לא. הזנה מלאכותית מותרת ביום-הכיפורים, ומותרת אף לחולה שאין בו סכנה (צו). ואף אינפוזיה דרך הוריד מותרת, ובלבד שלא יחדירו את המחט לתוך הוריד ביום-הכיפורים עצמו, אם איננו חולה שיש בו סכנה (צט).

הזנה מלאכותית

לב. חולה שיש בו סכנה שהותר לו לאכול ביום-הכיפורים, וכנ"ל, אל יסגף את עצמו בהזנה מלאכותית, אלא יאכל כפי שמבואר לעיל, או באכילה רגילה, או באכילה בשיעורים כפי הצורך (ק).

אין העדפה בהזנה מלאכותית

לג. חולה שצריך לאכול ביום-הכיפורים, חייב לברך ברכה ראשונה (קא), אבל אל לו לקדש (לא על היין ולא על הלחם) (קב), והוא גם פטור מלחם משנה (קג), אפילו חל יום-הכיפורים בשבת (קד), והוא חייב ליטול את הידים

קידוש, נט"ו, יעלה ויבוא לאוכל ביר"כ

צריך אותן לבריאות, ועיין גם ספר אוצר הברית ח"א דף יז. (צו) עי' ספר החינוך מצוה שיג, דנראה דפחות מכשיעור מאכילין אף לחושאיב"ס, וע"ש במנח"ס ס"ק ה, דהוא יחיד בשיטה זו ואין לו הכר (ועי' לעיל הע' כ דכך גם שיטת הר"ף והרמב"ם), מטה אפרים סי' תריח בקצה המטה ס"ק ז, ועיין שד"ח מערכת יוהכ"פ סי' ג ס"ק יג. (צו) שו"ת ח"ס ח"ו סי' כג, והרי גם חצי שיעור אסור מן התורה, כר"י ביומא עד א, ועיין שד"ח מערכת יוהכ"פ סי' ג ס"ק ד. ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, דגם מי שמותר לו לשתות פחות מכשיעור, מ"מ אף כדי להימנע רק פעם אחת בלבד משתיה של פחות מכשיעור, עדיף טפי לשכב בבית ולא להתפלל בציבור. (צו) שו"ת אחיעזר ח"ג סי' סא, ועיין שו"ת אג"מ אר"ח ח"ד סי' קכא, ע"ש. ועיין בפתחי עולם סי' תריב ס"ק ט בשם ר' שלמה קלוגר זצ"ל, שאם הימחה אוכל ועשה זמנו משקין, אין חייבין על שתיתם מן התורה, משום דחשיב שלא כדרך אכילתן וגם כזיעה בעלמא ולא אמרינן בכה"ג דשתיה בכלל אכילה, ע"ש ראיותיו, ולפ"ז בשותה מיץ-תפוזים לא יתחייב מדאורייתא, אלא דעיין בשו"ת מנח"ש ח"א סי' כא שכתב הגרש"ז אויערבך זצ"ל, דדברי תימה הם, דהן אמנם דא"א לחשוב הך שתיה כאילו אוכל את גוף הפירות, אבל מהיכ"ת למימר דשתיה כזו לא הוה בכלל שתיה, כיון שהאיסור הוא מחמת המשקה שהוא שותה עכשיו, והרי אחרי שנשחט הפרי הוא משקה משובח שעומד שפיר לשתיה... ע"ש, דלמעשה חלילה להקל בזה, וכן מצאתי בשד"ח מערכת יוהכ"פ סי' ג ס"ק כג. (צו) עיין לעיל פל"ב הערה קנח. (ק) שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' פח, שו"ת מלמד להועיל אר"ח סי' קיט, שו"ת אג"מ אר"ח ח"ג סי' צ וח"ד סי' קא (ג), שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פרק כא. (קא) עיין סי' רד סע' ט במ"ב ס"ק מז ובשעה"צ ס"ק מז. (קב) סי' תריח במ"ב ס"ק כט. (קג) ע"ש במ"א ס"ק ז, ועיין מטה אפרים סי' תריח בקצה המטה ס"ק טז. (קד) ע"ש בחי' רע"א ובשעה"צ ס"ב כב. וע"ש בהצ"ה ס"ג יז.

לסעודה כדין נטילת-ידיים בימות החול (קה), כלומר עד לפרק היד (קו). אם אכל שיעור כזית בכדי אכילת פרס, דהיינו בתוך שלוש עד ארבע דקות, וכדלהלן פרק מ סעיף צג, יברך ברכה אחרונה (קז). ואם אכל לחם - יברך ברכת-המזון. בברכת-המזון יוסיף "יעלה ויבוא" (...ביום-הכיפורים הזה) (קח), ובשבת יוסיף גם "רצה" (קט), אבל אם שכח ולא הוסיף, הרי אם סיים ברכת "בונה ברחמיו", אינו צריך לחזור ולברך (קי).

זימון לאוכל ביו"כ

שלושה שצריכים לאכול ביום-הכיפורים, יזהרו לכתחילה שלא לאכול כאחד כדי שלא יתחייבו בחובת זימון (קיג).
אם יברך ברכה אחת מעין שלוש, יוסיף ויאמר...וזכרנו לטובה ביום-הכיפורים הזה (קיב).

רחיצת חולה

לד. מותר לחולה, אף שאין בו סכנה, להתרחץ או לרחוץ חלקים מגופו, אם אמנם הוא זקוק לכך (קיג) (וראה לעיל פרק יד פרטי דיני רחיצה בשבת), וכן מותר למי שסובל מדלקת-עיניים (עיין לעיל פרק לד סעיף ח) ליתן טיפות בעיניו או לנקות את עיניו בנוזל כגון מי-בור (קייד).

סיכת חולה

לה. אף-על-פי שהסיכה ביום-הכיפורים אסורה, הרי חולה, אף שאין בו סכנה, מותר בה (בשמן ולא במשחה) (קטו), כפי שמבואר לעיל פרק לו סעיפים ו ו-ז.

(קח) אם עומד לאכול לחם בשיעור כביצה, יברך על הנטילה ברכת "על נטילת ידיים", ובפחות משיעור זה יטול ידיים ולא יברך, סי' קנח סעי' ב ובמ"ב ס"ק ט. ומשמע בקצוה"ש סי' פב בבדה"ש ס"ק י וסי' לו סעי' ב ובבדה"ש ס"ק ה, דבעינן לגבי ברכת ענט"י, שיאכל כל אחד משני הזיחים (שהם כביצה) חוץ כדא"פ, עיין להלן פנ"ד הערה קכט. (קז) שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, דאין זו רחיצה של תענוג, וכ"ה בשו"ת לבושי מרדכי מה"ת יו"ד סי' יא ס"ק ג ובשו"ת יד סופר סי' ז, ועיין שו"ת ושב הכהן סי' ג. ולכאורה יש להביא ראיה מההר"א בחולין קז ב, אשה מרחיחה את ידה, ע"ש, וכן יש להביא ראיה מנטי" של כהן, סי' תריג סעי' ג ברמ"א, וע"ע שו"ת מהרי"ל דיסקין ק"א סי' סח. (קז) עיין סי' רד סעי' ט. (קח) סי' תריח סעי' י ובמ"ב ס"ק כט. (קט) שם במ"ב. (קי) שם במ"ב, ע"ש בפמ"ג א"א ס"ק י, דגם לא יאמר ברכה בפ"ע, ועיין סי' קפח במ"ב ס"ק יט. (קיג) עיין סי' קצו בכף החיים ס"ק ט, דמביא מחלוקת הפוסקים אם חייבים בזימון, וע"ש דלכתחילה אין לקבוע עם אחרים כדי שלא יתחייבו בזימון, וגם בדיעבר אין לזמן, ע"ש, דהכף החיים לשיטתו, דגם לענין ברכה ראשונה הוא סובר דאין לברך. ואולי יש לחלק משם בין אוכל דבר אסור, דאין זו קביעות, לבין אוכל היתר בזמן איסור, עיין חולין ה ב תורה צדיקים וגיטין ז א תורה השתא. ומהגרש"ז אויערבך זצ"ל שמעתי, דיש להסתפק, דהואיל והתורה אמרה ועניתם, אלא שמפני ההכרח הם צריכים לעבור ולאכול, אפשר דאין ראוי לקבוע יחד, ואף אם קבעו, אולי אין זה חשיב קביעות, ואף דלא דמי כלל לסעודה המפסקת, סי' תקנב סעי' ח ובמ"ב ס"ק יט, מ"מ אין זה כ"כ פשוט דבכה"ג שהיה שמח לצום ומצטער על ביטול המצוה, אם זה קרוי קביעות, עכ"ל. (קיב) עיין סי' רח במחהש"ק ס"ק יח שני טעמים, למה לא מזכירים של חנוכה ופורים במעין שלוש, ולפי שני הטעמים יש להזכיר של יוה"כ"פ. ומהגרש"ז אויערבך זצ"ל שמעתי, דאף ש"א דכל שבברהמ"ז אם שכח להזכיר אין מברכים ברכה בפני עצמה, אין מזכירים כלל במעין שלוש, שאני הכא דרק מפני הספק אין מברכין בברהמ"ז, עכ"ל. (קיג) סי' תריג סעי' ד ברמ"א ובמ"ב ס"ק י ובשעה"צ ס"ק יג. (קייד) שו"ת מהרי"ל דיסקין ק"א סי' פט. (קטו) סי' תריח סעי' א ובמ"ב ס"ה ב. ועיין לעיל פ"ג

לז. היולדת כמשך שלושים יום שאחרי הלידה (קטו), וכן חולה, אף שאין בו סכנה (קיו), ואפילו מי שיש לו רק מכה ברגלו וקשה לו ללכת בלי נעלי-עור (קיו), מותר להם לנעול נעלי-עור (קיו).

נעילת סנדל ליולדת

לז. הזקוקים ללכת עם מדרסים בנעליהם, מותר להם גם ביום-הכיפורים להניחם בתוך נעלי הכד שלהם, אפילו כשהמדרסים מצופים בעור (קכ), (ולענין יציאה בהם לרשות הרבים ראה לעיל פרק יח סעיף כא).

מדרסים

לח. כל דיני רפואה הנוהגים בשבת, נוהגים גם ביום-הכיפורים (קכא), וראה לעיל סעיפים ח ו-ט.

רפואה ביו"כ

לח. מי שאוכל ביום-הכיפורים מחמת חוליו, בין שאוכל כשיעורים, וכדלעיל סעיף יט, בין שאוכל כרגיל בכל ימות השנה, מותר לו לעלות לתורה ביום-הכיפורים בבוקר, ואם חל יום-הכיפורים בשבת - אף במנחה (קכב).

עליה לתורה אוכל ביו"כ

הערה סד. (קטו) סי' תריד סע' ג, וע"ע או"ש פ"ג מה' שביתת עשור ה"ח. (קיו) שם בשו"ע סע' ג. (קיוח) שם במ"ב ס"ק י, וע"ש בערוה"ש סע' ו, דאם יש לו מכה ברגל אחת, ינעל מנעל ברגל זו וברגל האחרת אסור. (קטו) ועיין שו"ת מנח"ש ח"א סי' צא אות כה סק"ח שכתב שם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, דיל"ע בזמננו לדעת הסוברים דנעילת הסנדל מן התורה, כיון דאפשר בסנדל טוב שאינו של עור, עכ"ד. ושוב שמעתי מהגרש"ז זצ"ל, דיש להסתפק דאולי יולדת מותרת חמיר כיון שלא נזכר שצריכה להמנע מללכת שלא לצורך, וגם לא נזכר שתשחזל לנעול נעלי גומי. ולכאורה משמע מזה, שלגמרי הפקיעו אותה חכמים מנעילת סנדל, עכ"ד. - ועיין מנחת חינוך מצוה שיג ס"ק ט סוד"ה והנה דינים, שר"ח מערכת יוהכ"פ סי' ג ס"ק טו, ועיין לעיל פ"ח הערה ב. ויל"ע אי שרי לבריא לטלטל נעלי-עור ביוהכ"פ, עיין סי' שח סע' מז ובמ"ב ס"ק קס, וע"ש בשו"ע הרב סע' פה, ואין להביא ראיה מסי' תריב סע' י ברמ"א, דשם קיל טפי, כי האוכל ראוי לילדים, משא"כ נעליים של מבוגר. (קכ) עיין סי' תריד סע' ב וברמ"א, ובמ"ב סק"ט, וראה בשו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' פג. (קכא) סי' תריג במ"ב ס"ק י ובשעה"צ ס"ק יג וסי' תריד במ"ב ס"ק ב. (קכב) שו"ת רע"א סי' כד, ע"ש בתשובה שמסופק לענין קריאת של יוהכ"פ למנחה אם אינו חל בשבת, אי הוי משום תענית ואם אינו מתענה א"י לעלות, או דגם קריאה זו מחמת קדושת היום כמו בשבת ויכול לעלות גם מי שאינו מתענה, ע"ש דצ"ע לרינא, וע"ש במפתחות דבחל בשבת ודאי עולה. ומשו"ת ה"ס או"ח סי' קנז משמע פשיטא דמותר לעלות אף בחל ביום חול, ע"ש (ועיין שו"ת לב חיים ח"ג סי' קלד, שאין לקרוא חולה שאכל ביוהכ"פ לפרשה האחרונה שבקריאת של הבוקר, מכיון שקורין בהן פסוק "תענו את נפשותיכם", ומאותו הטעם גם לא יקראוהו למפטיר, ועיין גם מט"א סי' תריט באלף המגן ס"ק נג, ושר"ח מערכת יוהכ"פ סי' ב ס"ק ז). וע"ע במרחשת ח"א סי' יד, רלדעת הרמ"א סי' תרכב סע' ב, דאין אומרים "על התורה ועל העבודה" במנחה ביוה"כ, והיינו משום דס"ל דקריאת התורה וההפטרה במנחה אינו משום קדושת היום אלא משום תענית, וע"כ הוי כמו בתענית בעלמא, ולפיכך הכהן והלוי יכולים לעלות אף אם אינם מתענים דהקריאה היא משום קדושת היום, אבל השלישי שהוא גם המפטיר כנביא אם אינו מתענה לא יכול לעלות, משום דההפטרה היא משום תענית. ע"ש שמביא בשם הגר"א בסי' תרכב ד"קריאת התורה וההפטרה" במנחה ביוה"כ אינה אלא משום תענית כמו תענית דעלמא, ע"ש דלפי דעתו גם כהן ולוי שאינם מתענים לא יוכלו לעלות לתורה במנחה בחל ביום חול, כיון דכל הקריאה משום תענית. ע"ש דגם לדעת הגר"א ביוה"כ שחל בשבת שאז קורין במנחה בכל השנה והקריאה במנחה בשבת היא משום קדושת היום, בזה כהן ולוי אף שאינם מתענים עולים, אבל לשלישי שמפטיר כנביא לא יוכל לעלות מי שאינו מתענה משום שאין הפטרה בשבת במנחה, וההפטרה ביוה"כ במנחה הוי משום תענית גם כשחל בשבת (ע"ש בברכת אליהו על הגר"א). - ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, דנראה שאם אכל פחות פחות מכשיעור אע"ג דגם חצי שיעור אסור מה"ת. מ"מ יוכל לעלות לתורה (גם במנחה).

1234567

אוצר החכמה

כמו בשאר תעניות, דפחות מכשיעור חשיב מעונה (עיין סי' תקסח במ"ב ס"ק ה - י.ג.נ.). אולם במרומי שדה יומא עג ב, ד"ה דאיתמר, כתב שלהלכה דחצי שיעור אסור מה"ת עובר גם בעשה "תענו" ו-"ועניתם" אפילו לא לשם הענוג, ולפי זה לענין לעלות לתורה (בפסוקים "תענו" ו-"ועניתם" - י.ג.נ.) אין חילוק בין חצי שיעור לשלם, והרי הוא עובר (בעל כרחו במקום סכנה) בעשה. אך במרחשת הנ"ל ס"ק ד כתב ממש כדברינו הנ"ל, דאם אכל רק פחות מכשיעור שפיר יוכל לעלות לתורה גם במנחה משום דחשיב מתענה כה"ג, והוא הורה כן למעשה, עכ"ד (ושמעתי מבנו הג"ר עזריאל ז. שליט"א, דלפי דברי המרומי שדה הנ"ל, בעבר על איסור רחיצה וסיכה ביוה"כ, ג"כ עבר על העשה של "תענו" ו-"ועניתם", וממילא לרעתו לא יכול לעלות לתורה ובפסוקים "תענו" ו-"ועניתם" - י.ג.נ. אע"פ שזיים את התענית באכילה ושתייה. וצ"ע.)

printed from Otzar Hahochma www.otzar.org

פרק חמישי

עינויי היום

הגדרת אוכלין ומשקין
א. משקין היוצאין מפירות העומדים לאכילה, וכן אוכלין שהמחן ^א ועשה מהן משקה, חייבין על שתייתם מן התורה ככל שאר משקין ^ב 1.

דבר הלכה

א. ואם לא נעשו כמשקין ממש, ראה להלן ק"צ אם שיעורן כאוכלין או כמשקין.
ב. בס' שנות חיים (סי' ל"ט) כתב הגאון מוהר"ש קלוגער ז"ל לענין שמי' ציוהכ"פ, שאם הממה את האוכל ² ועשה ממנו משקה אין חייבין עליו מן החורה, דלכך אסור בשותה דשמי' בכלל אכילה, ושמי' בכלל אכילה לא היו רק צמה שדרך לעשות ממנו משקה, וקיים להו לרבנן דלא מייחצא דעמא רק צמסקה שנעשה מדבר העומד למשקה (והוצא בס' "פתחי עולם ומטעמי השלחן" סי' תרי"ב אות ט'). וגימיקו לחדוש גדול זה הוא מהא דפריך ציומא ע"ו ע"א הני צמשה הוו ואין שימא תנן, ומשני שמי' בכלל אכילה היא, ובחולין ק"כ ע"א הקשו צמוס' (ד"ה לרבות השומה) אמאי איצטרין קרא לרבות השומה תפ"ל דשמי' בכלל אכילה ומרנו "דהתם צמילי דשמי' כגון יין ושמן והכא צמידי דבר אכילה דממחי להו ושמי' להו", ומעמא אי נימא דציוהכ"פ כיון דתלוי צימובי

דעמא שפיר חייבין ^ג על הגן דצריס דלא קיימי למשקה אע"ג דלא הוי בכלל אכילה מיהדר קושיא לדוכתא דשימא תנן, ומוכח ודאי מזה דקיים להו לרבנן דליכא ימובי דעמא אלא צמסקה שנעשה מדבר העומד למשקה, משא"כ צמי דאין דרך לעשות מהן משקה, ועיי"ש שכח: וזו ראי' שאין עלי' משובה. צרם דצרי חימה הם, דהא צרור הדבר דאף פירות שעומדין ^ד לאכילה ולא לסחיטה מ"מ לאחר שכבר נסתמו שוב אין להם הנאה אחרת ועומדין ודאי לשמי', והא דאין לוקין על משקין היוצאין כמותים תאנים ורמוגים של ערלה וקאמר ר"ז צפסחים כ"ד ע"ב דהוא משום דלא קאכיל להו כדרך הנאמן, היינו דוקא התם דאיסור ערלה חל על הפרי בשעה שהוא פרי, ולכן סובר שפיר ר"ז דאזלינן צמר מעיקרא דהיינו אחר עיקר הנאת הפרי ולא צמר השמא לאחר שכבר נסחט ועומד לצמסקה (ועיי"ש צנל"ח ובנוצ"מ או"ח סי' ס"ד), אבל כ"ז דוקא

ארחות הלכה

1. מנחת שלמה קמא סי' כ"א אות א'. 2. מדברי הגר"ש קלוגער ז"ל בס' דה צדיים סי' תפ"ט (לענין חדש) מבואר דמיירי רק בהמחה את גוף האוכלין ועשאו משקה, אבל משקה דהב סחט מהם עדיף טפי וחשיב ודאי משקה, עיי"ש.

ב. נוזלים שנקרשו במקצת, כגון שמנת, וגלידה, יש להסתפק אם דינם כאוכלין או כמשקין לענין שיעורי יודב"פ"ה⁸.

דבר הלכה

- ג. מבשר אוכלין ומשקין.⁷
- ה. שהרי נורת הכנסתן לפה היא ע"י קף וכדו' כדרך אכילה ואילו פעולת גליעתן היא בלא לעיסה אלא ע"י שימומים בפה מאליהן, והי"ל דרך שניה.
- והנה הרדד"ז בלשונות הרמב"ם סי' אלף תקי"ט (קמ"ט) נשאל על המתמה אם חמץ ושומרו אם שיעורו בזימ כמי שאוכל או גרעינים כשיעור השומה שאל איסורו, וצ"ח שם שיש מילוק בין שיעור האיסור לשיעור זמן השויה באכילתו, דבאכילה

דבר הלכה

אכל מהיכ"מ נימא לגמרי לא היה בכלל אכילה (ועיין שדי סמד מע' ט' אות ל', ולפמ"ש"כ דבריו תמוהים).⁵ וכיון שכן פשוט הוא לענין יודב"פ דכיון דבעת השמי' הוא שומה דבר שדרבו לשמות חייב מן המורה, דכן אמנם לא"ח לחשוב קך שמי' כאילו הוא אוכל את גוף הפירות, אכל מהיכ"מ נימא ללא הו' בכלל אכילה כיון לאיסורו לא היה דלא הו' מחמת הפרי דמעיקרא אלא מחמת כלל מחמת הפרי דמעיקרא אלא משקתה שהוא שומה עכשיו שהוא משקתה משומה העומד והיא לשמיה וכו"ל, והוא פשוט⁶, ותלילה להקל בזה למעשה עפי

ארוחות הלכה

3. ומשום סברא זו צ"ע טובא על דברי האגרות משה (י"ד ח"א סי' מ"ג ע"פ ר' שבאר את דין השו"ע

המאכל שבפיו ומשלים את המאכל לכשייעור - יש להסתפק בדבר¹⁸.
 ה. במדידת אוכלוין לענין שיעור כבודת ביום הכפורים, כמדומה שאין להתחשב עם החללים שבתוכו, אפילו חללים דקים, אלא ימדרם לאחד מעיבתם למדי²².
 ה. שוחה מתחלת אכילה עד סופה יותר מברי אכילה פרס²⁶, בין אם שהה סתם ובין

דבר הלכה

לעמו ממישצמ צק דלאמרינן ביומא פ"א נהג"ה) שצריך למען קודם המדידה²⁴, מ"מ צד"ד שהדבר חלוי ביומי דעמיה כמדומה ע"פ¹⁷.
 ז. דימין דמטיז כחשורי אוכלא שקינו פליר דצעינן שהאכול עמנו יהי ככותבת בלא טע"ג הירק שאמרו ביומא פ' ע"ב אוירי (ואף שגם בכותבת גופא יש מעט אויר, אבל לא יותר מזה)²⁵.
 י. המני"ס במנוה מ"ל (אום ב') כמד לעינן צרהמ"ו דלס חבל ולא שבע או שבע אך לא חבל ככדי אכילת פרס אינו ממשיג מן התורה צברהמ"ו, אך נסמק ד"אפשר דגמי כוית ככדי אכילת פרס דהו ואלתא, והמומר עד שביעה יכול להיות צהפסקה, או אפשר כל הצניעה צ"ל ככדי אכילת פרס ולא יומר, וצ"ע. ועיין צברהמ"ו א"ס סי' ר"י (סק"י) [סק"א], עכ"ל (וכ"כ גם המ"צ בק"י ר"י

שיעורי אוכלין
 ג. מי ששוחה לו לאכול פחות משיעורו, אע"פ שרשאי לאכול ולשתות אוכלין פחות משיעורו ומשקו פחות משיעורו כבת אחת¹⁶, מ"מ אם המשקה נבלע בתוך

דבר הלכה

שהאחרונים האריכו לענין צינה היה ויש לאוכל¹⁴.
 גסם יש להסמק לס כל זה מוכרס דמטיז כחולב אע"ג ששומה ולא סוף גם לעינן יוסכ"פ דלחוי צומצא דעמי, לעס¹³, אפשר דשאני צינה ששומה צעיקר דאפשר שלענין זה חלוי צלורה האכילה וגם לאכילה ולא לגומעה כשהיא חיה, שהרי לעינן שמנת וגלידה אפשר דמטיז כחולב אע"פ צינול עכו"ס קיי"ל דאסור מפני שאינו נאכל שאין לועסקים אותם¹⁵.
 כשסוף מי. אך צ"ע צמוץ קוכריה ו. הלעינן זה נמי אמרינן דאולפין ומסקין אינן דלע"ס שאינו לעס יסכן דמטיז נמי מנערפין משום דקיס להו לרצנן שאין

ארחות הלכה

13. עיין שרית חתיס חוריד סי' י"ט ובאיש פיה מטורא הי"ג ועד (דלא כגנת ורדים כלא א' סי' י"ז רע"מ"ו), ראה שמירת שבת בהלכותה פליט הע' ס"ב. 14. בנשמת אברהם שם בתחלת דבריו כתב רבנו י"ג במדע עבים, אע"פ שאינו לעס, יחבן דחשיב כאוכל, ויש בזה דיון בסי' מים חיים לבעל הפר"ח (תאריך בשבת סי' ו'), הובא בחי' רעק"א לשריע' סי' ר"ב ודי"ן במיש בגמ' בי"מ (פ"ז ע"ב) ואכלת ולא מצ"ץ, ועייש בפר"ח דלענין שיעורו לברכה ובר' דהאי דינו כאוכל. אולם הפר"ח מיידי במציצת פירות ואין זה כמצצת סוכריה, וכן נראה מדברי רבנו שם שלא תלה ספק זה דמצצת סוכריה בי"ן מצצת פירות. 15. שם. ולענין ברכה אחרונה הורה רבנו ששמנת, יוגרט ולבן (כשנאכלים בכף), גלידה ושלגונים וכדו', דינם כאוכלין, ולכן אינם נפטרים בברכה הי"ן אף אם באים בתוך הסעודה (אומם גלידה כלאיה לא חשיבא כבאה בתוך הסעודה שאינה נאכלת אלא לקינת. וכן ברנה ד"א נמו פ"ז). וכן לענין ברכה אחרונה שיעורו בכיות. וכן ברכה בקובץ תשובות שבתות הספר. ושם פ"ט חת' 36 ופכ"א הע' 21, והשיחות (ומש"ב שם בהע' 20 לענין שלגוני קרח צ"ל שהוא בבאור דעת המחמירים, דס"ל דהא שאני לפי שאינם אלא מים עם טעם, משא"כ גלידה שעשורי' גם מביצים וע"ש). ובע"פ ביאר רבנו דהדבר חלוי באופן אכילתו אם כאוכלין או כמשקין, וכמו שצידד כאן ושלגונים הדינם לכאוי סוכריות שודכן במציצתן. ושיחות. ועיין מ"ב סי' ר"ח סק"ב דכל שאינו רך שיהא ראוי לשווי' בלבד דינו כאוכל, אע"פ שאין אכילתו ע"י לעיסה. 16. בשמירת שבת בהלכותה פליט הע' פ"ז כתב: "שמעתי מהגרשו" אויערבאך שליטיא, דיש להסתפק אוכל פחות מכותבת ומשקה פחות מכלולא לגומיו הי' מניינו ערוך, אי אולפין בתוך השיעור של מיתבא דעתי' ונמצא שהאוכל חמור יותר (א"כ שתי' עריפא) או אחר הנפח והכמות ואז המשקה חמור יותר (ואכילה עריפא), ועיין איש פיה מהלכות מאכ"א הי"ד, עכ"ד. והנה גוף הדין מפורש לכאוי בטור סי' תרי"ו המאכלין תחלה מן הרוטב ורק אח"כ מן המאכל עצמו (וכסעמא דמלחא עיין ב"י, ועייש דהרמב"ם פלוג ע"ז. וע"כ באלף למטה סי' תרי"ו סק"א), ואף שבש"ע סתם בזה מי"מ המוג"א וכל הפוסקים העתיקו כן לדינא וכי' במ"ב שם סק"ד ובשמירת שבת בהלכותה שם הע' ל"ז. ולכן נראה שכוונת רבנו הייתה רק ליישב דבריהם ולא תיקשי מדברי האר"ש שם דארברה "ביורה"כ רוטב חמור טפי מן המאכל עצמו, דשמן עצמו דינו ככותבת ורוטב שיעורו כשיעור משקה דהיי' כדי מלא לגומיו דפחות טובא", עיי"ש. דהיינו דוקא אי אולפין אחר הנפח והכמות, אבל אי אולפין בתוך השיעור של מיתבא דעתי' שפיר חמור

ארחות הלכה

המאכל יותר (ונדי דשיעור מלא לגומיו הוא ג"כ משום יתובי דעתי' כמפורש בגמ', נראה שכוונת רבנו דסי"ס באכילה איכא יתובי דעתי' טפי מבשתי'ה). ועיין צ"ע. 17. שמירת שבת בהלכותה פ"ט הע' פ"ז. 18. שם. ועיין מ"ב סי' ר"י סק"א דצרוף אוכלין ומשקין דיהתיב' שיה לדין צרוף לענין ברכה אחרונה (ועיין תורת חיים שם סק"ג), והוא מנת שלמה ברכות ל"ט ע"א (אדל ברוך עמי ל"ב) טפיא דרבנו לענין ברכה אחרונה, אך יש לחלק. 19. שמירת שבת בהלכותה שם. 20. נשמת אברהם ח"א סי' תרי"ב אות ו'. 21. טוב שימדוד קודם ויהי"פ, אבל בדיעבד שרי אף ביהתיב' עצמו. ושיחות 22. נשמת אברהם ח"א סי' תרי"ב סק"ז. 23. כן היה רבנו מדגיש, שמה שהגרא"ח נאה דיל ועוד קבע כל השיעורים לפי משקל, אין זה אלא לחוללת הרבים שקשה למדוד הנפח, אבל קביעת השיעור היא עשו ע"פ מדידת הנפח אלא שאח"כ שקלו כמות המצה וקבעו כן לרבים. 24. ובהכי מיישבם דברי המ"ב שבסי' ר"י תפ"ו בשעתי"צ סק"ז כתב דפת ספוגית משתערת לענין ברכת המזון כמות שהיא בלא מעור, ואילו בסי' ר"י במ"ב סק"א כתב דפת ספוגין שנתפחה אין משערין אותה עם האורים שבה, עיי"ש. 25. נשמת אברהם שם. 26. ולענין שיעור זמנו הורה רבנו דלכתחלה אם אין חושש כלל יש לחומיר לחושבו תשע דקות, כדעת החת"ס שהביא המ"ב סי' תרי"ח סק"א. ומ"מ למורי ההוראה הוסף שיש להקל בזה במדת הצורך עד שש וחמש דקות, לפי ראות עיני המורה. וראה בסי' מרות ושיעור תורה פרק כ', שפרט כל השיטות בזה.

שלמה

פוק חמישי

הליכות

10

שיעורי משקין

ו. כיון שקששה מאד למודד השיעור של כמלא-לוגמיו²¹ וכן כל חולה שהתירו לו לשתות פחות פחות מבשיעורו²² ימלא קודם יוהכ"פ את כל פיו במים ככל יכולתו, והחצי מזה הוא ודאי פחות מכמלא לוגמיו²³.

דבר הלכה

משא"כ אם כל הספק הוא רק כדי שלא יטורף לא חשיב הספק, עכמ"ד, ותמימיני טובה, חדא דמראה שד"ד דומה לושב נמלע דחשיב שפיר הפסק אף שטיקור כוונתו רק כדי שלא יטורף²⁹, וכו' דהא הכא לאו בהפסק מליא מלמא שהרי אפילו לא שהה כלום אלא אכל כל הזמן עלי שום הפסק כלל וכלל מ"מ אם מתחלת האכילה ועד גמר צימוצי דעמא, נראה דל"ל דכיון שצורך

שלמה

ענייני היום

הליכות

אם שהה רק כדי שלא לעבור על הלאו, אין האכילה מצטרפת לחיוב יא²⁸.

דבר הלכה

בשעה"צ סק"ז. ולי"ע טובא, שהרי קלוגער ו"ל שכמז בספרו שנות חיים לעיני המני"ח עמנו במלוא ש"ג אום ב' הביא דברי הפמ"ג הנ"ל שכמז שאם שבע מחויב מן המורה אפי' אכל ציומר מכדי אכילת פרס, וחמה עליו מהא דלמרו ציומא ע"ט ע"צ "ואי ס"ד כותבת הגסה ימרה מכניעה השמא כצפה שצווי משצעת דעמא לא מייצגי", ולהפמ"ג מאי קושיא הרי חויין שיכול לצנוע ע"י שאכל כל היום ציומר מכדי איהא הרה ויהי חזיר וי"ב ללא חייחא

ז. מי שיש לו שינים תוחכות, יש להסתפק אם משערים כמלא לוגמיו עם מקום השיניים או לאו, ובפרט אם התקיום רק סמוך ליוהכ"פ י"י.³⁶

עטיפת אוכלין בנייר

ה. גולות תרופה שפעמן מר"ג, מותר לחולה שאין בו סכנה שי' לבולעם כיוהכ"פ.

נמצ"צ שם סקע"ג.³⁵

יה. וכן מי שעקרו ממנו שיניים בעיוהכ"פ יש להסתפק אם מוכף גדל השיעור של מלא לוגמיו בגלל זה, שהרי כל העטם של שיעור זה הוא משום דבחי מיתבה דעמא דדי', וללאורה לא מסתבר שמכ"ף ומי' מזמנה היסופה דעמא של האדם.³⁷

יז. ומי' יש לעמ' שי' הרצה מרופות דאף שסם המרופה מר מעט מ"מ אפשר לה' משעי כליו רחוי למחל אדם מפני זה שאמנו מפוקים, שהרי משק שאליו רחוי לשמיט אדם אילו מקבל עוממה וגם אילו מכשיר, ואפי"ה מנן (מכשירין פ"ו מ"ה) וספק ק' הרמב"ם פ"י מעו"ר ה"ב שהיו"א מן האוזן ומן החוטם ומי רגלים של בני אדם בין גדולים ובין קטנים משעי משקין והרי הם מולת המים, ויש עוד רוגממות לך, ולכן אפשר שריכס לצדוק יטעז כל סוג לדעמ' אס' זה משעי פניעז צו דברים מרים הפוסלים מחילת אדם.³⁸

יח. אך און זה צרור מכו הגדר של חולה שאין צו סכנה, שהרי מליין דאפרי רצון רעושה ארחות הלכה:

אבל אם אין טעמן מר' יעטפן בנייר דקי' ויבלען בעשיפתן י"י.⁴²

דברי הלכה

אילו יפה לשהי' [וכמבאר בשבט קי"ח ע"ח] שדין שמי' חומץ של מרומה שור' לדין שמי' דמויק הוא לבריאתם], רק אעפ"כ אי הוה ימוצי דעמא בשמי' (פדעמיה לרצ"י) שפיר הוה חייבין עליו ולכן צעיקן לה' דלמי' משוי' אמ' הנפש, וכן מוחם מדברי הרא"ש צרכות פ"ו (פי" כ"ג) שהקשה איך מצדכין על החומץ הא מבוחר בגמי' דיומא הנ"ל דלמי' משעי אמ' הנפש וללא הוא דכל שפטורין על אילמנו ציוהכ"פ אין מצדכין עליו כמבאר צרכות ל"י ע"ג לנעין פלפלי, עכ"ל, והא בפלפלי טעם הפטור משום ללאו דרך אפילה הוא, ומבואר לק"ל להרא"ש דגם בחומץ היינו טעמא, וכדלמחן. ועוד ראהו צרכות לזה מהבבאר צירושלמי פ"ח דיומא סוף ה"ג.

ארחות הלכה

אח' ג' (נענין תרופות חמץ בפסח לחמה שאין בו סכנה). ועין מחמה אפרי' על הרמב"ם הל' מאכלות אסורות שהעלה דלנעין אכילה שלא כדרך בעינין דוקא נפל למשכב אבל הנאה שלא כדרכה שה לכל חולה עייש. 40. מכות רבנו ב"ט ז"ע עתב (התוש"ו) זנוגין ד"ז) או"ח סי' קצ"ו. וכל הדברים הם הערות על משיכ' שם ליישב פסק הרמב"ם דאזכור ציר מצטוף ליזמן מהא דתנן דהשוטה בייחב' פסור, ורצה ליישב דביוהכ"פ הפטור הוא משום יהורי דעתא אבל שפיר מאכל ראו' הוא, ובחלקה המשהו שחה משקין שאינן ראוין לשניה ושחה ציר או מוריים, ובדיק' ל' הרמב"ם, ועפי' יישב ק' הרא"ש שבפנים, ועי' באו דברי רבנו. ועל מה שיישב ק' הרא"ש כתב רבנו "אף שכתב בדבריו מיושב מי"מ נראה דמקושית הרא"ש יש לחברה בדר' ולא השיב כלל הטיב דברי דמ"מ ציע' מלשון הרמב"ם ככל לומר דהרא"ש חלק על סברא זו". ועייש שכתב רבנו בסוף דבריו דמ"מ ציע' מלשון הרמב"ם בפני משביתת עשור ה"ה שרייק וכתב "משקין שאינן ראוין לשתיה" ולא כתב "לשתיה אדם" כמו בני אכילה, ומשמע לכאן דאפי' לא נפסל מאכלות אדם נמי פטור משום דלא מיתבא דעת', עכ"ל. אולם עייש ברמב"ם בה"א שכתב גם בני משקין "הראיין לשתיה אדם". וראה עוד שם באריכות דברי הגרשין זלוניק ותשובת הגר"ז מלצ' ז"ל והערות רבנו על המי"מ ביניהם. 41. וכן השיב בתשי' כת"י לחולה שהוזק לתרופה שיש בה "צילטין", שיעטפנה בנייר רק ויבלעה ביטפוחה. 42. שמי' שבת הבלחנה פ"ח ע"ד. 2. והיינו משום דכשהוא מר חשיב שלא כדרך אכילה, ולא קי"ל כהשא"א סי' ע"ה דביוהכ"פ אסור גם שלא כדרך אכילה, כמי' האחרונים שהביא בשמירת שבת כהלכתה שם. והא דהחמיר בגוללות שאין טעמן מר אע"פ שלנעין תרופות חמץ בפסח דעת רבנו דשירי לחולה שאין בו סכנה משום דכל שיעומד רק לבליעה ורק לחולים אין חייבין עליו, ראה מנחת שלמה קמא סי' י"ז, נראה לכאן דהתם עיקר העמם משום דאין עליו שם אוכל, וסברא זו מחוץ רק לנעין חמץ ושאר איסורין אבל לא ליום הנפורים ולא איכפת לן אלא בשם אכילה, ובדברי

טו. קפסולות שנתונים בהן תמציות מאכל, נראה שאין דינן בעטיפת נייר, לפי שהן במלות יח' למה שבחובכ"ש⁴⁴.

דבר הלכה

כל שאפשר לו לנולטן גלג מים. ואם אי' והכריכה היא רק כדי למעט הגלג גרון אפשר, מומר לזולעס צעורס מים לאמר הוא דקיל טפי, משא"כ בקפסול אפשר דאף שיפגס טעמם, וצהוספת מעט סבון למים שלא לא נחוש להשאג"א דציוהכ"ס אסור אף אע"פ שאין טעמם כמים רגילים, דינס כשאר מים ואסורים⁴³.

יח. דאף שפטוט וערול דכרבו נסיע חשיב ודאי שלא כדרך אכילה⁴⁵ (וגם אפשר נמי דקיל טפי משאל כדרך אכילה), מ"מ לענין מחניזים של מחללים טועים צמוך קפסול, אשר רגילים לעשות כן גם רק כדי להקל על הצלעה, יש להסמפק לאפשר דחשיב רק כנולע [דחשיב לך אכילה, ולא כדרך נסיע], דדוקא אם כרבו נסיע וכזומה שהם ממש דכרים מיוחדים יש. ונראה פשוט דמחוסות שטעמן מר

ארוחות הלכה

רבנו לעיל דה"ל אוח' ב'. ובתשו' כת"י כרב רבנו רח"ל לחולה "אם אינו מר יעטוף אותו חתלה בנייר דק כדי שיהי' ברור שלא בדרך אכילה". ומשמע קצת דלא בריחא לי' לאסור בלי עטיפה וכתב כן רק כדי לצאת מכל ספק, ואולי טעמו כניל'. ולענין ברכה ראה נשמת אברהם ח"ד סי' ר"ד אות א', וכן בסי' פתחי הלכה פ"ד (הע' 38 א') בשם רבנו, דאף אם התרופה ממותקת, כל שלא הי' נטלה לאכילה סתם אלא משום רפואה בלבד, אינו מברך, דלא חשיב שליט"א בנצל שטיפה אסור. פאוסט על ס' וזאת הברכה עמ' 264. אך העירו הגרי"א בנצל שליט"א ששוב חזר בו רבנו והורה דבכה"ג טענה ברכה. 43. נשמת אברהם ח"ה עמ' ומד"ה. וענין קצור שלחן ערוך סי' קצ"ב ס"ה שכתב לענין מאכלות אסורות לחולה שאין בו סכנה "ואם צריך דוקא לדבר אסור - שלא בדרך הנאתו כגון שמערב בו דבר מר - מותר". ולמורה הוראה אמר רבנו שיש ליעץ בכה"ג שא"א בלא מים, לבלעה עם

חלות איסור נדר ושבועה על איסור יום הכפורים
י. המסופק איהו יום הכפורים, כגון החולך במדבר וכדו'⁴⁸, ויהיה עליו להתענות שני ימים מספיק, אע"פ שאם ישבע לאכול כיום השני פחות מפחות מכשיעור - תחול

דבר הלכה

שמנוס בקפסולות לא מיגרע עיי' להשנין הגלגן⁴⁷.
נכן כדרך אכילה, דהא מ"מ גם עכשי' רק .ב. כדין מורה דספיקא דאורייתא לחומר⁴⁹, לנורח רפואה ראוין קן וחשיב שלא כדרך ואף ציוס השני שהוא חלש הרבה ממענית

ארוחות הלכה

שמרל שליט"א, שהוא אשר הציע שאלה זו בשנת תשל"ט לפני רבנו בשליחות רבו האדמו"ר מקלויזנבורג ז"ל (ראה דבריהם בארובה בסי' דברי אליהו פסחים וסוכה, אגרות סי' י"ב וי"ג, ובמנחת שלמה ברכות ל"ו ע"ב (ספר הזכרון דוד - אהל ברין עמ' רי"ט) כתב רבנו, דמפשטות הגמי' בברכות ל"ו ע"ב אמר רבא כס פלפלי ביומא דכפורי פטור, ופירשי' דכל דבר שאדם אוכל שלא כדרך מקידי כטיסה, מבואר לכאן דלא כהשאג"א. וצ"ל לדברי' דבס פלפלי גרע טפי והוחו כציר ומזיזים דלא מיתנא דעהא על ידן עכ"ל. ולענין שמוש ב"משאף" להחדרת חומר (אבקא) לריאות, הנהוג בחולי "אסטמה", השיב רבנו לשואל דפשוט שאין בו בית מיוחד, דאף אם מצטברת ממשורת בלשהו, אין זה דרך אכילה וגם לא חשיב אוכל-כלל. רשמות .47. שם. 48. ולענין מדינת יפן השיב רבנו, שההנהגה למעשה היא כדעת המורים לנהוג שם שבת וי"ט לפי חשבון הימים שבא"י, כמו שנהגו הדדים שם מאז והתשובותם, אלא שלענין דאורייתא יש להחמיר גם ליום המותר לענין עשיית מלאכה (והיה רבנו מספר שבאספת רבנים שנתכנסה בענין זה בירושלם (תשרי תשי"ב), כשהחלו לדון בסוגיא, נענה רבו הגרא"ז מלצר ז"ל: אוחד ולא אבש שאינו בקי בטוב הענין, ואין אוכל לדון בו. ורק לאחר שקם הגרי"ז מרצבך ז"ל, שידיו היו רב לו בחכמה זו, הסביר כל פירטי הענין עד שהיו הדברים מחזורים כשמלה לכל המשתתפים, המשיכו בדיונם). ושאל רבנו לענין קביעת הזוג קונג, שייבשו בה חלק מהים ועשאוהו יבשה, שלפי דעת החזו"א שהים הוא הגבול לענין קביעת התאריך נמצא שבאותו מקום יש לנהוג שבת וי"ט למחרת יום השבת שביבשה, והשיב רבנו שגם לחזו"א מסתבר דאין הדק מתפתל לכל אורך גבול הים, אלא יש למתוח קו כנגד הנקודה הקיצונית שביבשה וכל מה שלפנים מן הדק דינו כדון היבשה. רשמות. וראה ברור כל השיטות באנציקלופדי' תלמודית כרך כ"ב ערך "יום" ובנספח שם. ולענין העובר את קו התאריך מערבה, עיין מנחת שלמה קמא

וענינו שחייב אדם ענין שבת בליל ט"ו בניסן דמסתבר שחזור ומתחייב שנית

שבעתו כא, אסור לעשות כן, וגם יענש על אכילתו כאילו לא נשבע כב. 51.

דבר הלכה

היום הראשון ג"כ אין להמירו אפי' פסות פסות
משעור סמס בלא שום אומד, כיון דקיי"ל
מזי שיעור אסור מן המורה, ולא שרי כי אם
נמקום סכנה 50.

כא. כמש"כ הש"ך י"ד סי' ל"ט סק"כ
דהנשבע לאכול פסות מכות נלה
וקרפה מוטל עליו מעיקר הדין לקיים את
שבעתו, ורק מממירין עליו וכופין אותו
ששאל על מדו, עיי"ה וצבאור הגר"א שם
ונמצי"ס פ"ה משבועות ה"ח 52.

כב. לפארה היה נראה דאפי"ג שלמהלה
ודאי אסור להשבע על כך ולעבור
לאסור תורה דמזי שיעור, מ"מ אם עבר
ונשבע לא עבר כלל לאורויחא, משום
דשבעה שנשבע הוא רק מחייב את עצמו
נמי"ע ול"ת של חיצו קיום השבעה שגורם
מומלא לקיום אח"כ את האיסור של חזי
שיעור שאין איסורו כ"כ תמור ואינו מפורש
במורה, וחזין נמי דאי לאו דגלי קלא שאין
נשבעין לבטל את המנהג היינו אומרים שחייב
לקיים שבעתו ולעבור על המנהג, והיינו
משום ששבעת השבעה אינו עובר כלל
לאיסור תורה כי אם מחייב את עצמו נמי"ע
שדומה לח"כ איסור תורה, ועפ"י י"ל
דנמקום לער גדול קום כמו צנ"ד לאמרו

ארחות הלכה

חדא מפני שאין זה נוגע למעשה כי בזמננו לא נהגו כן כלל, ועוד כי כיון שאיכשר דרא ורבים מאחבי
מתקיימים לשמירת תורה ומצוות ולקדושי הלכה ואין להם מסורת אבות ומנהגי קדמות, יש להודיר
טפי בבגון דא שלא יטעו לומר שיש לחוש לכך למעשה. 50. מנחת שלמה קמא סי' ל"א. 51. שם.
וענין שבראש דסימן נכתב ע"פ הוראות רבנו "נדפס לפני חמישים שנה" [תרצ"ו]. 52. שם.
53. וע"ע במנחת שלמה שם שהאריך בבמה פריטים. א) דאף לדעת הסוברים דאין שבעה הלך לבטל
ביום ועשה אף באיסור חצי שיעור מ"מ יש תקנה שישבע בכלל לאכול כבר זה חצי ביום כי וחצוי
ביום כי וכדומה. ב) דכיון דסיים אין זה אלא ספק איסור תורה אפשר דשפיר חלה השבעה גם על שיעור
שלם כאו שחלה על ודאי חצי שיעור. ג) אם עדיף שישבע שבעה זו בערב ויהי"פ או שמתין להשבע

יא. ואם אסר עצמו לפני בניסת יחב"פ בכל עינויי היום, ופירש ואמר שלא יאמר
באכילה אלא בככותבת, אע"פ שאין איסור יחב"פ חל על איסור נדר זה, נראה
שלא הועיל נדרו ואסור אף בפחות מכושעורו כג. 57.

דבר הלכה

של דבר נראה, דקין אמנם שהעובר על שבעתו
עובר שפיר בלא ועשה לשבעה ואין איסורו
מלוך ממי שמחלל י"ט ועובר נמי בלא ועשה,
מ"מ כשמקיים את שבעתו אע"פ שקיים כקר
עשה ול"ת 55 מ"מ אין זה דומה כלל לקיום

מ"ע דמלה וסופר וכדומה ממנום המורה,
אלא עיקר החשיבות הוא רק בזה שצאה לדו
דבר עבירה ומוסר ולא עבר עליה אבל לא יומר
מוה, ומה שמותר לעבור ממדת השבעה
אדרבנן או על חזי שיעור אין זה משום חשיבות
קיום מ"ע לשבעה וכקר דעשה דומה ל"ת או
פיקוח נפש דומה שבת, אלא דין דין הוא שגרין
לצמור את הרע במיעוטו, ומצטעיקן שפיר
עבירה דרבנן או עבירה חזי שיעור מפני הלאו
והעשה לשבעה, אבל לעולם נענש הוא שפיר
על עבירה זו של חזי שיעור שעבר עליה ע"פ
הוראת חכמים משמת שבעתו ממש כאלו
עבר בשאלו נפש על אוחו איסור בלי שום
שבעה, ואדרבה עובר נמי ככה"ג לאיסורא
דכל הנהגה כאלו הקריצ בצמה וכו', וחזין נמי
דלכלא הוא שטוב מוה ומוה שאינו נדר כל

ארחות הלכה

שאמר לי חכם אחד ששמע מאחד מגדולי המורים שכבר הורה בעי"ז אחד מאנשי דור הקודם, ואנכי
רק התחבתי לבאי את מקורי הדברים, אבל למעשה נראה ברור כי לא טובה היא השמיעה וחלילה לסמוך
ע"י למעשה וכו'. 55. עיי"ש עוד בד"ה אלא. 56. שם.
57. מנחת שלמה קמא סי' ל"א. הוא נעל
ציון 54. ואודות מה שמפורסם שבזמן גופת חולידע שנתפשטה בילנא, עמד הנאמן ר' ישראל ז"ל
על בימת בית הכנסת ואבל בפני הצבור כדי שיעשו כמורה, אמר רבנו: גם אני, אע"פ שמעודי איני מייחס
נאמנות כ"כ לספורי מעשיות, בפרט בנוגע להלכה, שברתי ששמיעה זו אמיתית, עד שאמר לי הגר"א
לאפיאן ז"ל, (בעל "לב אליהו") שידוע לו בבירור שהנאמן ר' ישראל ז"ל לא אבל באותו יום הכפורים כלל
(וראה "תנועת המוסר" ח"א עמ' 152-4 עדויות נוספות בעין הדק). 59. וראה בס' מועדי קודש (יום

שיחה ביום הכפורים אודות אכילה במוצאי היום יב. מותר לדבר ביום הכפורים אודות אכילת מאכלים כד במוצאי היום כה 63.

דבר הלכה

כד. עיין בשו"ת רעק"א סו"ס ה' שכתב דנהי דאזילין ומשקין שרי בטלטול וגושה, מ"מ שפיר חשיבי מוקלה ציוהכ"פ לענין אכילה (ו"מ) שיטתו בהקלאמן בשבת שלמחרתו כללהו, והיינו כמ"כ המוס' בשבת מ"ז ע"ב (ד"ה מי יימח) דשפיר אמרינן מוקלה לענין אכילה בלבד ואף לאדם מסיים בלבד וכל לדלידיה ה"ו אסור באכילה חייל עלי מורס מוקלה עיי"ש 64. ועיין בשו"ת רעק"א שם שהוסיף דמשום כך "לכאורה י"א ראייה להסוס' דמוקלה מממת יום שבער לא אמרינן, דלכ"כ לרע"ק וריה"ג ואחרים דס"ל דמשכחת שבת ויוהכ"פ מוכיח זה לזה, א"כ בשבת שאמר יוהכ"פ יהא החיוב להשתנות לכל המאכלים הוו מוקלה בניגו דאחלקאוי ביהשמי"ש, וכן בא"י א"כ יוהכ"פ דפסק בשבת יהא אסור בשבת שלאחריו שהוא אחר הפסק לאכול ממנו דאחלקאוי ביהשמי"ש, וי"ע" עכ"ל, והא"ש בפי"ד מיו"ט תמה עליו דהא חוי לקטנים, ודבריו תמוהים דהרי כל דברי הרעק"א שם הם על כך דלע"ג דחוי לקטנים לא מהי [והיינו לענין מוקלה לאכילה], ואין נעלם מהא"ש דברי המוס' הג"ל דשפיר הוי מוקלה מאכילה אפי' לאדם אחד בלבד. וציעקר דברי הרעק"א נראה דלהשער המלך (בפי"א מהלכות יו"ט הכ"ד) שהעלה

ארחות הלבנה

63. שמדת שבת בחלכות פכ"ט סו"ט. 64. ואף שכבר כתבו האחרונים דכל שנאמר באכילה ממלא נאסר גם בטלטול, וכ"כ גם הרעק"א ריש ביצה, וכדלהלן דה"ל אות ל"ה, היינו משום דסריס לא חוי למידי, משאי"כ בנר"ד דהא חוי לקטנים ולכן נשאר בהקצאתו רק לענין אכילה, אבל בטלטול שפיר שרי. אך העירנו הגר"א נבוצל שליט"א דלפי"ז יש לדון באותה דלא שכיחי קטנים כולל, כגון במדותו צבא מבחדינו וכדו'. 65. מנחת שלמה תנינא סי' י"ז אות ה' נתי"ח. 66. ונש"כ פכ"ט ח"ט תת"י.

דבר הלכה

מתיב טעם אלא הוי רק מעין ראי' והוכחה ששיעורין נאמרו רק לענין מלקות ולא לענין איסור, והיינו משום דלכ"כ אין מלתופת אילתו להחמיצ בזבוי אכילת פרס הרי האיסור הוא רק במשכו האמרון ומה שאכל קודם לכן בהמילא הוא דקאפלי 60. והנה מה שנסתפק המשנה למלך הג"ל דכשנפטר שאוסר עמו רק בשיעור שלם לא נאסר בחצי שיעור, נראה דהיינו רק אם נאמר כה"ל דנעלמא איסור חצי שיעור הוא מכלל האיסור הכללי שאסרה מורה, אצל אם הוא משום סייג וגדר שלא יכשל באכילת שיעור שלם א"כ נדו"ד נמי בא חוק המורה ממילא ואוסרו אף בחצי שיעור. ולאריך גיסקא נראה דהא דנעינן שיהא ראי' להצטרף בפועל ורק או הוא דאסור חצי שיעור היינו דוקא אם נאמר כה"ל הא, דהאיסור משום סייג הוא, ולכן נכ"ג, שלא יבוא ממילא לנדי איסור לא אמרנו מורה בחצי שיעור 61, אצל אם הא דחוי לאצטרפי חיינו אלא הוכחה דחצי שיעור

ארחות הלבנה

הכפורים) פ"ז סעיף ק"יז. ובמנחת שלמה שם הוסיף רבנו יעקב גם בל"ח פסחים מ"ד ובחשו"י רע"א סי' קנד דנכד"ג דלכא שדיות ביום לאכול בשיעור מותר בח"ש, אולם בחי' כתי' למס' נדרים ט"ז ע"ב כתב דלא דמי, דהתם אין זה אלא חסרון ומן, משאי"כ הזכר לא שייך עצם האיסור. 60. ובאמת הקשו בעי"ז בירושלמי תרומות פ"י ה"א, עיי"ש בפ"י הגר"א, ותירצו המורה רש"ב"ל שאם הרצה לאכול בשיעור מתחיל האיסור מתחילה אם בפחות מכשיעור, עיי"ש, אמנם ר' יוחנן אינו סובר חילוק זה, ומכריח מזה שכל עיקר ההלכה בשיעורין לא נאמרה אלא למלקות, אבל לענין איסור כדקאי קאי דגם פחות מכשיעור אסור, ולפי"ז שפיר מצינן לומר דבאיסור שבא ע"י עצמו כיון שמופדש אמר שאינו אוסר על עצמו אלא שיעור שלם מותר שפיר בחצי שיעור אפילו מרובנו, מנחת שלמה שם. 61. ואף לפי מה שדברתינו גדולי המחברים דהא דאין איסור הל על איסור הוא רק למלקות, אבל איסור השני שפיר חייל, וכמ"ש בנ"מ לקוברו בין רשעים גמורים, ג"כ י"ל כדברי האחרונים שחידשו דריבא דלא שייך חוי לאצטרפי למלקות שפיר מותר חצי שיעור כיון דעיקר הלימוד הוא מקרא דמכל חלב ועיין יד המלך הל' חמץ ומצה. מנחת שלמה שם. 62. שם. ועיי"ש הרחבת הדברים.

מו. חולה המותר לנעול נעלי עור, רשאי בכך אף אם אין חוליו ניכר, ואין בזה משום מראית העין, אולם ימנע בחילוך שלא לצורך משום לוות שפתים כג' 74.
 מז. מנעלים הדומים במראיתם ממש לנעלי עור, נראה שאסור לנעולם כיוהכ"פ, מפני מראית העין ל 77.

דבר הלכה

(ונלף למטה שם סק"ז) דמותם צנעלמ
 הסנדל אף אם לא הממה על כך כלל קודם
 ההדלקה, משום דמן הססם דעמה על כך ללך
 לציח הכנסת צנעלמ הסנדל, עיי"ש, ז"ע,
 שהרי נעילת הסנדל תמורה מלה, ולכן נראה
 לכאורה דכיון שלאחר קבלת שנת נאסרין בכל
 השנמות האסורים ציין השמות, ה"ה דיש
 להסמיר צנע"ד צנעלמ הסנדל 73.
 כט. דמראית עין המוכר בש"ס היינו נדבר
 המומר ורק מפני שגלה עשושה אסור
 לכן אסור, וקדוה מאילת דס דגיס או מלג
 שקדים עם גשר (וי"ד סי' פ"ו סק"ג) 75,
 משל"כ צמולה כיון שזו צמח מנעל האסור
 אלא שהוא מומר נכך מפני שהוא חולה,
 צנח"ג לא מניין לאסור משום מראית עין,
 והמבטל בשנת עור חולה שיש בו סכנה אינו
 מניע לעמוד ולהכריז על כך, ועכ"פ נראה
 מדר"ש מלובלין שבנעילת מנעלים העשויים מעור בהמה מראה האדם את שלטונו על בעלי החיים
 בפרט ועל כל יסודות הבריאה בכלל - ולכן ביום הכפורים שהוא יום עינוי הכנעה נאסרו בנעילת
 הסנדל, ולכן האיסור בנעלי עור בהמה דקא, עיי"ש באריכות). ועיי' הליכות שלמה תפלה פ"ב סיכ"א.
 73. שמירת שבת כהנחתה שם תתק"מ. ועיין שמירת שבת כהלכתה שם שמצד הרה"מ שליט"א
 רבביכזה שהחיינו גם להמטה אפרים אסור. וכתב לנו הגר"א נבעל שליט"א "עיי' עוד אם שייך
 לקבל מקצת העניינים" 74. מנחת שבת תינו"ט סי' ג' אות ג'. 75. ומה שנתפשט היתר של פאה
 נכרית, כתב שם רבנו דברנאה שסומכין ע"ז שרוב אנשים יודעים בזה להבחין, אף שהרבה פעמים קשה
 להבחין, עיי"ש. 76. שם ועיין ר"ן פ"ק דביצה (ה' ע"א מדפי הרי"ף) בהז דעושין ארון למת וצנור
 שעלו בו קשקשין דמעמכן ברגלו, וי"ל "הנהו לא שייכי בדרב דנאמר כל מקום שאסור חכמים משום
 מראית העין אפי' בחרי חדרים אסור) כלל, דרב ה"ק, דכל דבר שהוא מותר גומר וחכמים אסרוהו
 מפני מראית העין בלבד אין לחלק בו בין רה"ד לרה"י וכי', אבל הדין דארון וצנור הכולותיה לא
 שייכי בדרב כלל דאדרב מצד עצמם אסורין הן ומפני הצורך הרווחק התיירום וכי', והוא נדבר
 רבנו (ואף דהתם מביאר דמרייה לא רצו חכמים להתיירן אלא בצנעה, היינו משום דאפשר לעשותן

רחיצה
 יג. הנהוג ליפול ידיו ג' פעמים לאחר עשיית צרכים⁶⁷, נראה שמוותר לעשות כן גם
 ביום הכפורים, ער מקום קשרי אצבעותיו כו⁶⁸.

נעילת הסנדל
 יד. אחר הולקת הנרות, נראה שאין לאשה לנעול כו את הסנדל כח 70.

דבר הלכה

כו. דכיון שכן לרבו ממיד נראה דמומר, כיון
 שעד שם הוא עיקר מקום הנעילה, אכל
 לא יספיק ליתול בשאר חלקי קף היה, אע"ג
 שכן לרבו כל השנה ונכמ"ש המטה אפרים
 נכמי מרי"ג ס"ה, מפני שאין זה כ"כ עיקר,
 וגם עיין נכף המים סי' ד' אות י"ד
 שצוה"כ" (וכן נמשנה נאכז) און להספיק"ל
 כח. ומש"כ המטה אפרים סי' מר"ע ס"ה

ארחות הלכה

67. עיין מג"א סי' י' סק"א ובשערי תשובה שם ומ"ב סי' ד' סק"יש (ורבנו אמר שלמדוהו מנערוהו
 לחמירי בזה לאחר צרכים גדולים). 68. תשו' בת"י, ובי"ה במטה אפרים סי' תרי"ג סי"ה. 69. שם.
 ובעי' הוסיף עוד דהנעילה ג"פ אין בה חוספת רחיצה כיון שהיא על אותו מקום שיש עליו עדיין
 מי הנעילה הראשונה. ומ"מ במחצאי יורה"ד (ת"כ) נטל רבנו ידיו שנית ג"פ לסרוגין עד סוף הפרק
 (ואח"כ כשנעל מנעליו בדרך ברכת שעשה לו כל צרכי, כהגר"א ז"ל, עיין מעשה רב סי' ט'). וכן
 העיר רבנו בסי' מנחגי ארץ ישראל עמ' קפ"ו יריב"ם נהגים לברך ברכה זו בלילה כשינעל מנעליו,
 עיי' הגר"א, וראה לעיל פ"ד דה"ל אות י"א. 70. שמירת שבת כהנחתה פ"ד הע' מ"ו. 71. הנהיה
 זו היתה חביבה על רבנו, והיה מוכיר רבות הערה זו בפרט, ועיקר דין קדימת ימין ושמאל בנעילת
 וקשירת מנעלים בכלל, כדוגמא ללויי דיני ומצוות התורה את האדם על כל צעד ושעל בחייו, כקטן
 כגדול. ואירע פעם שניגש אל רבנו אדם מפורטי העם ושאל, מהו זה שאמרו (מכות כ"ג ע"ב) שרצה
 הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, הרי אדרבה הרבה מקשה ומכביד בשמוללים
 עליו הלכות כה רבות, והשיב לו רבנו במתק שיתן, החבונן נא, הרי חלק נכבד ומצוות ד' הם בפעולות
 שוארם בלאו הכי עסוק בהם, ובגון נעילת מנעלים, שכל אדם נעלם בבוקר זו אחר זו, והקב"ה בחסדו
 זיכה את עמו שיקיימו בכך מצוה ע"י הקדמת הימין בנעילה והשמאל בקשירה, וכנהנה מעשים ופעולות
 רבות שאין לאדם כל טורח בהם אלא אודבה עליו רק לחוסף כוונה לשם מצוה וכבר זוכה בהן בשכר
 לעוה"ב (והיה רבנו מזרו את התלמידים רבות בענין זה, שיש פעולות רבות שרוגלים בהם ויש רק לשים
 לב להתבונן בהם לשם מצוה, כגון תשלום שכר לפועל שיש לכיין בו לשם מצות חיובן חתן שכר,
 וכדומה, ואשרי השם אורחותיו ונותן לבו בכל אלו). אולם יצוין שלתלמידים הוסיף רבנו, דמלבד
 שאין כאן ריח תמיחה כלל, כי על אף שבהבטה שטוחת עול כבר הוא מ"מ סו"ס קיום כל מצוה היא
 זוכיה רבה ונפלאה, יש גם לדעת שרש"י (ר"ה כ"ח ע"א ד"ה לאו ליחנות) פירש הא המצוות לאו ליחנות
 ניתנו, דהמצוות ניתנו לעול על האדם וההנהגה אינה אלא ספלה כלפי העיקר, ולפי"ז עצם הרגשות וקבלת
 העול גם היא תכלית בפני עצמה. 72. דשימות. (ראה עוד במלואים להליכות שלמה תפלה, עמ'

יז. מנעלים שאינם של עור, אף על פי שהם נוחים ביותר, המנהג לילך בהם לבתחלה לא ⁷⁹.

יח. אונן ביוהכ"פ לב, יש להסתפק אם מותר בנעילת הסנדל כדי להקל את התעסקותו בצרכי הקבורה לב ⁸¹.

יט. קטן, אם ההליכה בלא מנעלים תגרום לו צער לה, ואין לו מנעלים המותרים, מותר ללבוש לנעול מנעלים של עור לו ⁸³.

כ. ואולם, כל ההיתרים לענין נעילת הסנדל ביוהכ"פ, ביולדת וכדו', לכאורה אינם נוחים בזמננו כשאפשר במנעלים אחרים לו ⁸⁷.

דבר הלבכה

נמאל (אמ"ז) עייש"ה, לכן נראה לדפור ⁷⁸. לדפור, כי ה"ז דומה לאפילת איסור דרבען לא, ואע"פ שיש מחמירים שלא ללך בהם לשפיר אסורה גם לאוין ללא מיפטר אלא מפני שהם נוחים ואין בהם עיני כ"כ, ממוזות אבל לא אומרו לו איסורם ⁸².

כמפורש במ"ז סי' טרי"ד סק"ה [עיי"ש] דאם אפשר נכון להמיר, כיון שאם כאסטיניס לענין זה לא נהגין חומרא בדבר ⁸⁰.

לב. כגון במחשך על המסוס לגרמי קבורה, שאז מלין עליו דיני איניות (עיי' שו"ע א"ח סי' ע"א פ"ג).

לד. וזהו לענין מ"צ נראה לדומר בה"ג, דהא לא עדיף מ"צ משעמתי מי אפלות שאם אירע לו בהם איניות שפיר לובש מנעלי, שאפי' הם למקמבר דאין זה אלא מנהג להמנעות ולכן מיפטר ממוזות זו [וכמוצא] בה"ג מועדים ב' פרק משעה

בא"ל, משא"כ ביוהכ"פ אפי' אם איסור צומנו לדפור שפיר במנעלים המותרים שהם טובים ממש כמו של עור, למה יסא

ארחות הלבכה

78. שם (ויל"ע) בזמננו שנתפשט הרבה המנעלים דמויי עור, דאפשר דהו אין לחוש למראית עין.
79. רש"י שם. 80. שם. 81. מנחת שלמה קמא סי' צ"א אות כ"ה (ח). 82. חיי כתי' למס' מו"ק כ"ג ע"ג.
83. חינוך הבנים למצוות (להג"ה) הירב"ט) שנתפ' נ' וזהו קצ"ה. ועיי"ש בהערות המחבר דאם אינו יכול בעצמו, מותר גם הגדול להנעילו, עיי' המבואר בסי' שמ"ג במ"ב סק"ג. ועיי' שו"ת זרע אמת ח"ג דף צ"ב ע"א שכתב דעכשוו ירד החלשה לעולם ונשתנו הטבעים ויש לקטנים קצת עורך בנעילת הסנדל שלא כמו בזמן הגמרא. 84. שם. 85. שם. 86. מנחת שלמה תניא סי' ט' אות כ"א (ומחבר י"א). 87. מנ"ש קמא סי' ז' (רי"ש עמי' מ"ג) וסי' צ"א אות כ"ה (ח). ובהערות לס' ארצ' הברית (ח"א עמי' י"ז).

כא. נעלי עור, נראה לכאורה שיותר לשלשלם לשתוף ביוהכ"פ, גם אם אינו עתיד להשתמש בהם בו ביום לח ⁸⁹.

הרחקת בעל ואשתו כב. בעל ואשתו מותרים להיות "קוואשר" כברית מילה ביום הכפורים לש ⁹⁵.

דבר הלבכה

נוסג הימר זה, ונפרט לגש"י והרמב"ם צדוק' צינה ב' ע"א (ד"ה צינה) דכל שאסור הסובלים שאיסור נעילת הסנדל הוא מן צאפילה ממילא אסור נמי צנלטול כיון דלא המורה ⁸⁸.

לח. דהנה צפי' ש"ס סמ"ז הביא המחבר ב' דעות אם מותר לטלטל צבג שעטנ, ועיי' צ"ח שם, ולכאורה י"ע לדעת הממירין דקו"ס מלאכמו לאיסור ודאי הוי שהרי אסור ללבושו, וכמ"ש המג"א שם שם איש"ש,

ואמאי שרי צנלטול לגמרי, ול"ל דס"ל דכיון שהאיסור אינו שייך לצנצ' לא הוי בכלל כלי שמלאכמו לאיסור ⁹⁰, ולפי"ז ה"ה צנ"ד ⁹¹,

ול"ע ⁹². אולם עדיין י"ע לפי המצואל ועיי' מ"ז שם סק"א שם רוב האמונים

ארחות הלבכה

⁸⁸. בי"ל ציון ⁸⁷. 89. חיי כתי'. 90. ומה שמצינו שנעשה מקצה מחמת איסורים אחרים היינו דומיא דאיסור שעטנ דלרוב הפוסקים (מלבד היש"ש) היינו משום דלא חזי, ובין דסו"ס לא חזי למידי לא איכפת לן מאיזה טעם נאסר, אבל לענין "מלאכמו לאיסור" לא (ועיי' גם במ"ב שם ס"ק קס"א שלא הזכיר טעמו של היש"ש).

91. נראה שכוונתו דלענין זה לא אשכחן דפליגי ואף האוסרין בשעטנ (דקיי"ל ברוחניו כמ"ש הבי"ב שם) י"ל דבגד"ד יורו דשרי, דשאני התם דלא חזי לעולם כמו במתנה. משא"כ בגד"ד דחזי למחר, רק דהקשה ע"ז מודת החוט' דכיון דלא חזי לאותו יום נמי מתנה. 92. חיי כתי'. ועיי' שמירת שבת כהלכתה פ"ט ע"ג ק"ג. 93. מנחת שלמה ביצה ב' ע"א (וה"ה ביצה). עיי"ש ומשמע דלא ס"ל לרבו דחשיב כחזי נמי לבו ביום משום דיש אופנים שיותר לנעילת באיסטניס או מקום הגשמים וכדו', דסו"ס במקום שאינו עומד לכך הו"ל כלא חזי. 94. שם ד'

נ"א. ומנחת שלמה תניא סי' י"ז אות ג' (ד"ה וכן). עיי"ש. 95. אוצר הברית פ"ד סי' ח' הע' ה'. 96. ובגדה דאין להם להיות קוואטר, נשאל רבנו אם יש להחזיר ע"י שיניחו דחזיקו ע"ג כרים ויטול הבעל את החתיק עם חבר העליין, או שיטול אדם אחר ממנה ויתנו לבעל, והחשיב שיעשו רק באופן שלא יהא הדבר מודשו. הנה גבדית עמי' חנ"ז. ועיי' שיטת החשב"ן (ח"ג סי' י"ח וסי' ר"ל, הובא בפת"ש סי' קצ"ה סק"ג) דיש להקל בנשיאת חתיק מיד אשתו נדה משום דחי נושא את עצמו, עיי' משי"ב בזה רבנו במנחת שלמה תניא סי' ע"ה אות ב' (ועיי' גם בערוך השלחן יו"ד סי' קצ"ה סי"ה). ולמעשה הורה דאין לסמוך על כך אלא בשעט"ד גדול, כגון בנטיעה באוטובוס שאין בידה להעלות את

שתיה קודם הבדלה

כג. הצמא, מותר לו לשנות מים קודם שיבריל על הכוס כמוצאי יוהכ"פ, כמו כמוצאי שבת פ, אך יבריל תחלה באמירת "אתה חוננתנו" בתפלת ערבית או באמירת "ברוך המבריל בין קודש לחול" מא 98.

דבר הלכה

ושאר עינויים לאכילה ושתי' דצכל מוצ"ש אסור. אך עדיין אינו מצוהר יפה אם כוונתו של המג"א לאסור רק אכילה ושתי' כו דאסור צכל מוצ"ש ויו"ט, וממילא מים שרי, או כוונתו דיש להקל רק צשאר עינויים שהם מדרבנן ולא צעינוי של אכילה ושתי' דחמיר טפי ולפ"ז גם מים אסור. ועיין בזה צשדי חמד מערכת יוהכ"פ כלל ד' אות ב' שהצ"ח מהמנחת פתים דאוסר ודוחה ראיתו. ומ"מ נראה דכיון שלענין הדלקת נר ומלאכת הוצאה הצ"ח הרמ"א צסו"ס רצ"ט דנחפשו המנהג להקל, מסתבר שפיר כהשו"מ דה"ה נמי צשתי' מים דשרי מעיקר הדין 99.

מא. דלא דמי למוצ"ש, דהתם הי' מותר לשמות מים לפני הלילה ולכן אין לו צורך להצדיל כדי להמיר לו לשמות מים ושפיר מותר אף צטרס הצדיל, משא"כ צמוצאי יוהכ"פ לא מסתבר לחלק צין מים לאכילה, דומיא דקידוש דאף מים אסור לשמות לפניו, ורק לאחר שהצדיל צחפלה שפיר מחלקינן צין אכילה לשתי' מים 100.

דהיינו צין צלילה וצין ציום, צכגון דא יש לסמוך על שיטת הט"ז שם סק"א דציום שרי צנגיעה 97.

מ. הנה הגאון רי"ז הלוי ז"ל (בחי' למס' יומא צסוה"ס) נסתפק דלא מיצעי' אכילה או שתי' יין ושאר משקין צמוצאי יוהכ"פ דודאי אסור, כמו צכל מוצ"ש שאסור לאכול ולשמות לפני הבדלה, אלא אף לענין מים דמצוהר צשו"ע סי' רצ"ט ס"א דצמוצ"ש מותר לשמות מים קודם שיצדיל (רק הצ"ח [עיין מנחת שבת סי' צ"ז סקי"א] ממדרש חלפיות - לצעל צצט מוסר - ענף הבדלה, ועוד, שנוון להחמיר גם צמיס), יתכן דצמוצאי יוהכ"פ אסור מטעם עינוי, עיי"ש. אולם צשו"מ מהדו"ג ח"א סי' קכ"ט העלה דשפיר שרי צצכל מוצ"ש. ועיין צמג"א ריש סי' מרכ"ד שהצ"ח מהלבוש דאסור לשמות עד שיצדיל ופליג עלי' וצסו"ד כתב ונ"ל דמותר צרחי"ה וצכולס קודם שיצדיל, וצמחצי' השקל שם כתב דאע"ג צצקי' חצ"א סק"א הניח המג"א צצ"ע אי מותר לאכול חמץ צמוצאי פסח קודם שיצדיל, צריך לחלק צין רחי"ה

ארחות הלכה

העגלה וכו', רשימות. 97. שם. וראה כף החיים סי' תרי"ח סק"ב. ועיין ערוך השלחן סי' תרט"ו סקי"א שכתב דכמדומה שהמנהג להקל כהט"ז. 98. שמירת שבת כהלכתה פס"ב סכ"ה, ותשו' כת"י. 99. תשו' כת"י. 100. שמירת שבת כהלכתה שם ותקו"מ.

פרק ששי

דיני החולה ביוהכ"פ

הלכות

בש"ע (סי' תר"י"א ס"א), מלבד בשלדעת הדופא צריכה לאכול או לשתות, וכן

דבר הלכה

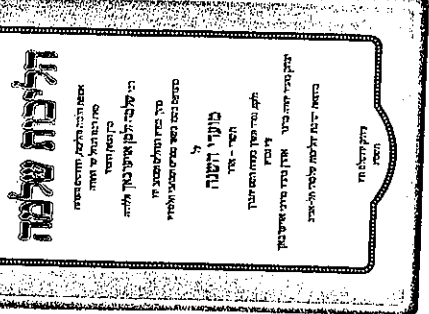
האוס עולוים לסמן אותה אפי"כ אם מלך מכחונתו ועצור זמן קצר (כגון פחות ציוהכ"פ, הוא ע"פ הרופאים משש קטן מחמת דקות) משמה פחות ממלא לוגמי' ומל'.

ג. כגון סכרופא עושט שהאוס עלול לגרום לה להפיל עוברת, שאו גריפה ודלי לאכול גם אם לא הפילה בפעמים קודמות. אך גרסה דכסה"ג, קני לה פחותות פחות מכשעור, שהרי יכולה לעשות כן באופן שלא מרגיש כלל שום רעיון או נמאון, ע"י שמאלל פחות מכשעור (ופשוט שגם לא חלק לגיט הכנסת

ארחות הלכה

דעתו כלל להקל בזה באופן כללי, ונתקדם הרבה על אלו שרצו להקל בכך בתענות יום הכפורים החמורה. 4. שם, ופשוט שבמקרה שלדעת הרופאים יש לגבי אשה מסוימת חשש זה במיוחד, או שמרגשת חולשה מיוחדת, תשתה לשיעורין. דשמות. 5. ודיני משום דסיים אינה בגדי חולה, אבל שחולה שאמר לו הרופא לאכול כדרכו היה רבנו משה' ליקים והראתו ולא להתמיד כלל. ומצוינותו עד אחרית ימיו היה רגיל לבקר בעצמו בערב ויודיע ליקים והראתו ולא להתמיד כלל. ומצוינותו או חלושים להורחתם את המעשה אשר יעשון (וטרם במידת התבנת הכלים למי שהצורך לוקק בשיעורין). ובפרט נתן דעתו ולבו במדה יתירה לשלל את כל אחד ואחד בדברים המתאחרים לפני רוחו וחבונות נפש לשמור פקדנת הרופאים, וכשהבחין שהקישו אצל החולה הוא מפני שהודים מורד על גודל הסכנה בה הוא שרוי, היה אומר, רבים לא התענו ביוהכ"פ שנים רבות סיבה בריאותית והאריך ימים בטוב. ובשהבין שהקישו הוא רגיש מפני עצם הדבר שלא יתענה ביוהכ"פ, היה מדבר על לב החולה שעליו להרגיש כי גם מצות התורה של וחי בדם, גם היא מצוה ביהודים, היה מדבר על וסיפורי פעם לפניו בשם חופא ממחה וידוע שבבקר אצל שנים מגדולי ישראל לפני יוהכ"פ ולאחר בדיקתם חיה דעתו שאין להם להתענות ביום הכפורים הוא צו להמנע מכך בכגון דא. ואמר נתקן ומיד בשלוח תנפס "מי שאמר להתענות ביום הכפורים הוא צו להמנע מכך בכגון דא. ואמר רבנו שהדרך השנית היא היא דדעה הגרשה והנכונה שגבר לו האדם. וארע פעם ששמע על תית אחד שחלה ומתקשקש להתענות, ומיד נסע רבנו לבקרו ובתוך השיחה אמר שפשוט הדבר שאין לו להתענות, וחדר הלה לעמוד על דעתו שבכבודו להתענות וכו', ובראות רבנו גודל התקשקותו אמר לו, ריח אפקוריות חיי יש כאן, ולתהדמותו של החולה, נענה רבנו, והיינו גם זה בכלל במה שאמרנו זיל (סתודרין צ"ע ע"ב) דהאומר מאי אהו לן רבנן ר"ז אפקורוס, והיינו לפי שפשוט עניני הטבע על פי שכלו יאניו משעבד שכלו וחבונותו לדעת תבמיים, ואי"כ היה נכד"ד, וכל שהיה מורה בהחלט שאסור להתענות שוב אין להרהר על הזכיר כלל ולקיים דבר ר' זו הלכה. 6. נמנע הערות נ"ס אוצר הברית (ד"ה עמ' ס"ז), ולשון רבנו שם "שהרי יכולה לאכול פחות ממכחונתו ובעבור פחות מחמת דקות לשתות" וכו', ולפוס ריהטא אינו מבואר, ובמשי"כ ע"ז בשו"ת אבן ישראל (להגרי"י פישר שליטי"א) ח"ז סי' ל"ז

אות ד': "תממה משום מה צריכה לחכות חמישה דקות הרי קיי"ל אכילה ושתייה אין מצטרפין, אך בדרך שכתנת רבנו אינה מצד הדין אלא משום עצת טובה כדי שלא תרגיש רעיון וכו', ובמ"ש בפנים:

מעוברות ומניקות א. המעוברות חייבות גם בזמננו ככל דיני התענית א' בכל חדשי היוזון, ובמבואר

דבר הלכה

א. לכל אשה צריכה שהריזנה מקין וגם לא לדין שקצתו קו"ל כסממא שהמערבא מינא הפילה בפעמים קודמות, אין כל פניה נמנעים - אף זמננס שלא טיפלו בעירוי ע"פ דעת הרופאים שהאוס עלול לגרום מק נחלים מצחון וכדו' - ולא תשמו ללל לה או לעוברת אלא לעמים רמקום מאל, שהתענית עלולה לנסנה, אין לנו להמיר ולכן מה שלעמים רמקום ונמקדים מיוחדים נאופן כללי מה שאמרו להדיא. ב. ואף נמנע המשיעי מתענה כרגיל, כי עלול להגרים מק לאשה או לעוברת, אין זה נמנע שהתענות כרגיל, המנע שהתענות העוליס והדס עקב נגדל על סמנה, ועליה להתענות כרגיל,

ארחות הלכה

1. במתח פרק זה דענו לשונו ולהדגיש כי על אף שישנו הרבה לערוך ולסדר כל הוראותיו של רבנו בענינים אלו בדיקת רב, אעפ"כ אין להורות מתוך דמפר למעשה בלא שאלת חכם, וכן היה רבנו מודד שלא יחליט החולה בעצמו דבר בענינים אלו אלא ע"פ שאלת הרב בלבד, לאמר ששיעית חוות דעתו של רופא שומר שבת. 2. ועיין שמירת שבת כהלכותה פליט הע"ד (והקרי"מ) שכתב בשם רבנו ד"אפשר דבכה"ג שוה רק חשש של מיעוט שאינו מצוי נכ"י אם זה מצוי אין הולבין בפקודו נפש אחר הרובץ מותר שפיר להחמיר ולצום, ולסמוך דשומר מצוה לא ידע דבר רע, ולא חשש בשכחה הידקא כיון שוה רק מיעוט, וכמו שהקובא לעיל פלי"כ הערה ב' [1-100], וע"ל הע"ד א' מהקובץ שיעורין. והכוונה לדברי הקובץ שיעורין בפסחים אוח לי"ב דטעמא דאמרינן בברכות לי"ג ע"א דאפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק, הוא משום דאף שפירשי"י שם דרובן אינו ממיתין ובפקודו נפש אחר אין הולבין אחר הרוב. מי"מ חשיב ככה"ג בלא שכחה הידקא, וממילא יש לסמוך אהא דשלוחי מצוה אינו נוקטין, ודקא בעקב פוסק דשכחה הידקא, עיי"ש, וכי"כ בגמרא אברהם ח"א סי' תרי"ח אות ה', וסיים "ובמכתבו אלי הוסיף הגאון שליטי"א שהוא מסתמך בהו על מ"ש הגה"א וסמך הדי"ד בקובץ שיעורין פסחים לי"ב. תיע בשמירת שבת כהלכותה פכ"ה הע"ד ש"י שהקשה רבנו על דברי הקובץ שיעורין מדמחליין שבת על ספק כוה, עיי"ש, אולם הכא מירר במיעוט שאינו מצוי דקא ובוה על דברי הרש"ח בידו להחמיר, ולענין שיעור מיעוט מצוה, ראה בסי' שיעור חיים (חשני"ג) בקני הערות עמ' ז"ל, שכתב בשם רבנו דבספק פקודו נפש יש מקום להחשיב גם פחות מעשר אהו כמיעוט מצוי דלא כמו שהעלה המשכ"ב סי' י"ז לגבי טריפות עיי"ש. וסיפור רבנו בשם הרב ר' ישעי' חעשן ז"ל, שפעם ביהוד"פ בעת חפלה נעלה רמז להגיד מוהר"ל דיסקין ז"ל ביותר מפני התענית, ונסתכן, ועטרו התלמידים את מנתו, ולפתע רמו להגיד אליעזר בן רלב"ג ז"ל שיגיד דבר תורה, והרצה לפני קשיא המורה, ומיד נראה על ידו שניתי לטובה, והחזיק את א"ט לישא וליחן עמו עד ששב בשעה מיעוט לאותו. 3. נשמע אברהם ח"ה סי' תרי"ח אות א', ורשמות ורציון שאף לאחד שהראה לפניו חור"ד שנתפרסמו בענין זה ע"י הרפאים, לא הסכימה

כשתגיעה שעת הלידה⁸.
 ב. מינקתו, אם יש חשש שתמנע החלב ע"י התענית, או שמרגשת בעצמה שהוא מרחסר, תשתה פחות פחות מבישעור, ואין מוחשכין באפשרות הנות התינוק בתחילתו הלכה¹².

יולדת

ג. שלשה ושבועה ימים האמורים ביולדת (סי' תרי"ז ס"ד)¹⁴, נמנים מעת-לעת¹ מושעת

דבר הלכה

נמקן היום?⁷
 ד. ומיד כשהולד יצא לידה קדימם ממחל לשמות, כדי שלא תהי' בשעת הלידה נמנע של מוסר נוליס. וימקן שגם לא מקדקק בשיעורים, כדי שיהא גנופה מדת החוליס הראויה בשעת הלידה (וכן אם סמלה ירדו מים, משמה ולא מקדקק בשיעורים). אך גם אם עזין לא סמולו יצא לידה, אם היא מרגישה מחד לא טוב, רמו שמחל לשמות פחות פחות מבישעור¹⁰.

ארוחות הלכה

7. נשמת אברוס שם. 8. נשמת אברוס ח"ה סי' תרי"ז אות א'. ורשמות. 9. רשמות. וראה שמירת שבת כהלכתה פלי' סי' ובהע' כ' דירידת מים היו בירידת דם, וגם חוסק רבנו בדברי' יש גם חשש לזיהום. 10. נשמת אברוס שם ורשמות. וראה שמירת שבת כהלכתה פלי' סי' ט"ז. ולענין חלול שבת ויריע ראה שמירת שבת כהלכתה פלי' סי' ט"ז. 11. ואם כבר עברו חרשים רבים מיום הלידה, לפעמים אין להקל כולי האי, ויעשה שאלת חכם רשמות. 12. רשמות (וענין שמירת שבת כהלכתה פלי' זעי' סי' לענין הליכתו בשבת). וענין בהל' סי' תרי"ז ד"ה עוברות ומניקות. וכן אמר למורים פנה"ק לזרות לרבים דאין להתחשב כלל באשה מניקת בתחילתו חלב. לפי שמוטו של התינוק הוא חלב אמ. ואין נכון כלל למעט בהנקה כל הזכא דאפשר. 13. שם. 14. וכתב ב"מרדך הלכות לאחיית בבתי חולים" (שערך ע"פ רבנו וסמך ד"ר עליו להלכה, ובלשונו בהסכמתו: "עברתי על כל חיינים האמורים ב"מרדך הלכות לאחיית בבתי חולים" ולדעתי נכתבו הדברים כהלכה בטוב טעם ודעת, והוא רעוא שיקפידו להתנהג ככל האמור במרדך ז"ל, עיי' ע"ד): בכל הדינים האלה אין הבל בין יולדת ולד חי או מת ר"ל, ובין המפלת כשעברו לפחות ארבעים יום מתחילת היריונה. עכ"ל. וענין שמירת שבת כהלכתה פלי' סי' ט"ז, ומקור חז"ן בש"י חמד כרך ט' מערכת ירהכ"פ סי' ג' אות א', הובא בבבלי סי' תרי"ז ד"ה יולדת (אולם לא העתיק שם פרט זה דארבעים יום). וענין פתיש יר"ד סי' קפ"ט סק"ל. 15. נמיש המ"ב סי' תרי"ז סק"ז ולא אמרנו בין שהותר מקצה היום באכילה הותר כולי. ודלא כמו שצי"ד העלי"ג כריתות י"ח ע"ב לזיחר, וכמסקין הוא גופי' בש"ת בנין ציון סי' ל"ד הביאו הבבלי בסו"ס תרי"ח. וענין רש"ב קדושין ע"ב. והנה נמקן ט' ע"א מבואר דבמי

הג' ימים בלי הפסק, וא"כ מ"ע לא תוכל להאכל כל זככה לפני ירהכ"פ ולא מעטך כלל לעבור על איסור כרת בחמלה ליל ירהכ"פ- ע"כ ז"ל דכיון שנתוך ג' ימים משכמת לפעמים דעי"ז שלא תאכל כדרכה מסמך ומומת, לכן משום מוראל דפקוח נפש לא חלקו סממס בין זמן ארוך לזמן קצר וכל ענין הפקיעו חוצה ליום נתוך ג' ימים, מפני שחששו שיהיו סמלה שבגלל הפחד מאיסור מורה יסמרו על עממם¹⁶ לשאש דשמוא אינן צריכות לכן וילכו להמנע מלאכול ביהכ"פ, ונמרים עיי"ש¹⁷.

ארוחות הלכה

חובת ביהמ"ק בימי שלמה המלך ע"ה לא עשו ישראל את יום הכפרים (ומידו פשוט דגם אז עשו כל עבודת היום בבהמ"ק, ואע"פ שאכלו ושתיו מימי ירהכ"פ מכפר). משום דדרשו ק"י ומה משכן שאין קדשתו קדושת עולם וקרבן יחיד וזוהו שבת דאיסור סקילה, מקדש דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור (וענין רש"י דמה שהיו מקריבין בימי חנוכה הבית קרבן צבור הוא, וצ"ב, ואולי מפני שהקריבה היתה כדי שכל ישראל יאכלו מיום לקיים מצות שמחה) ויהכ"פ ירהכ"פ דעשו כרת לא כ"ש. והנה אין דוקדו הוא רק על דחית ירהכ"פ מפני חיוב הקריבה, צ"ל דעיקר הדיבר היהיה קבלה בידם דבעינן ירהכ"פ ימים בחנוכה הבית, ולכן משום אין מערבין שמחה בשמחה הוצרכו להיתיר זה של דחיית ירהכ"פ ימים מחרש"א דקדושת הגמי דאיבעי ליה למינני ע"ד הוהו היינו כדי שיוכלו להתענות ביהכ"פ, ולא כדחתו יציע דאי"ב עדיין תיקשי דזה"ל להמנין ע"ד אחר הוהו, ואולי כיון שהיו צריכים לעלות הרגל אין לא נכון שיעלו לרגל לנבוען רוק אח"כ יעלו לירושלם. ועכ"פ חזינו לירידה ירושה שיהיו צריכים לעלות הרגל שמהו בשמחה, והוא חרוש גדול, דליל דבריו נראה דבאמת עדיף לערב השמחה בשמחה הנה מלבטל ירהכ"פ ומה שלא פסקו יום אחד משום ירהכ"פ הוא משום דגם דבר זה הי' קבלה בידם שהשמחה והקריבת הקרבנות צ"ל רצופין יום אחר יום). אך אכתי יציע דמבואר שעשו שמחה גם ביהכ"פ ומשמע שחוץ מבשר הקרבנות אכלו גם מאכלים אחרים, ואמאי הא שפיר קיימו כבר מצות שמחה ומיהכ"פ לטביל האלה עניני ירהכ"פ. ואילו הוה אמרין כסברת הערוך לבר נחא דכיון שע"כ אכלו מהקרבנות טוב לא היו מעונים, אבל לירידה לא קיל הכי, צריך טעם לדבר. חי' נתי' למס' מ"ח"ט ע"א. 16. ודע דהיינו דוקא ככונן דא שיש לחשוש שמתחש איסור תורה יחמרר ויבוא לסכנת נפשות, אבל איפכא לא מציעו בש"ס שהיתיר חכמים מלאכה דאורייתא מפני חשש שאם לא נקל עליהם להיתיר יתירלו מהצלת נפשות ויעברו על לא תעמוד על דם רען - אשר מטעם זה כתב בש"ת אגרות משה א"ח ח"ד סי' פ' ריש להיתיר להוציא שנסע בשבת למקום רחוק להצלת נפשות לחזור עם הדכב כשאין יכול להשיג נבוי שולייכנו ברב, אף רק בשביל זה שיש לחוש לסופן משום תחלתו, כלומה שיתירשל כפעל אחת מלוסע- דאי"ב היינו צריכים להיתיר להוציא גם להחליק נר בשבת כדי למצוא את הנבוי המזוהר לן בגלל החשש שאז יתשל בפעם אחרת מלביא מפני שיתבייש לנצח בלי הנבוי המזוהר, וכמו כן צריכים גם להיתיר להוציא הנקרא לחולה ביהכ"פ לאכול וגם לנסוע גם כשאין שום צורך לכן כיון שבגלל הצום דאי קשה לו קצת ואם לא נתייר יחפש אה"כ אמתלא מלי"ך לחולה, וע"כ בראמון. מנחת שלמה קמא סי' ח' עיי"ש באריכות ובמנחת שלמה תינא סי' י"ח. וראה לחלן פ"ט ציון 92. 17. מנחת שלמה קמא

להאבילם בידים²⁵.

דבר הלכה

י. הנה סמ"ס נאה"מ ס"ז ס"י פ"ב נשלל קיימ"י²⁶ והנה מש"כ סמ"ס "שלין על אשה שהיא וקוקה לנעם קטן והביאה ערות מרופאים מומחים שלם שמעגן עד שיגדל אפשר שפול לחולי ומסמק, והשיב דמוחל צמ"א ס"י מרי"ז סק"א דוקא עברה שריסה מחילין אומה ע"י עגמה משח"כ אדם בריא כל זמן שלא נשמו פניו אפי' אחר שלבו כוונת עליו אין מחילין אומה, והסיף להוכיח קן מהעשרה נוסם שנעשו לאצומו צנהמ"ק ולמד מהם שלא הפילה אשה מריס בשר הקודש (אומה פ"ה מ"ה) ומצובר צמ"י"ט שם שלם הריסה ומחומה לא היינו מחילין אומה, ולכאורה יפלה הא אין לן דבר שעומד צפני פקום נפש, והוצא שם צמ"ס דמשים מהגמון ר' שאול מחמשטרס ז"ל דלם לא הוכר עברה אין נומין לה אע"פ שהיא מרגמת צנממה כחז והאמין ולפי"ן ה"י טור"ן נעם שלא תפיל ומ"ע כח שם סמ"ס שהאדם נעמו היודע מרס נפשו יוכל לקום צנמנו מהקדשים או לאכול ציורכ"פ גם אם לא נשמו פניו, ורק "אנו אין מחילים אומה ציורכ"פ ואין לנו מניחם אומה לנטול מהקדשים ע"פ דברי, שאין להאמין לה, דפ"ע בחוקת בריחים לדבריה עובדא היה ששאל אדם את רבנו ביום הכפורים, איך יגדל באביו שאין דעתו צלולה כל כך (אבל אינו כבוד שומרו) ומתקש צערי לאכול, בעוד שאין כל סיבה בריאותית לכך, ולאחר שענה לו מה שענה ופנה השואל לדרבנן, בבא רבנו במריחות על שאלה מצערת כוונ. 25. מתחת שלמה קטא פ"י ז' סוף אות ג' ד"ה ג' 26. והביאו המ"ב סי' תרי"ז סק"ז. 27. ועיין הנהגות חכמת שלמה לדג"ש קלוזנר סי' תרי"ז סיב שתמה ג"כ על רבנו הורד"ה דבין דעך אחד נאמן באיסורין למה לא תהא נאמנת למר שמעברת הוא עיי"ש ועיין גם במ"ב שם שבשיטות יעקב מנגמם בעיקר דיעו של הגמ"א עיי"ש, וכ"ה ביד אפרים. וע"ע בחיי הגר"ז הלוי על הרמב"ם הל' שבתות עשור שהדבר הלוי בפלוגתא דקמאי עיי"ש).

ארוחות הלכה

רצוין דעברא היה ששאל אדם את רבנו ביום הכפורים, איך יגדל באביו שאין דעתו צלולה כל כך (אבל אינו כבוד שומרו) ומתקש צערי לאכול, בעוד שאין כל סיבה בריאותית לכך, ולאחר שענה לו מה שענה ופנה השואל לדרבנן, בבא רבנו במריחות על שאלה מצערת כוונ. 25. מתחת שלמה קטא פ"י ז' סוף אות ג' ד"ה ג' 26. והביאו המ"ב סי' תרי"ז סק"ז. 27. ועיין הנהגות חכמת שלמה לדג"ש קלוזנר סי' תרי"ז סיב שתמה ג"כ על רבנו הורד"ה דבין דעך אחד נאמן באיסורין למה לא תהא נאמנת למר שמעברת הוא עיי"ש ועיין גם במ"ב שם שבשיטות יעקב מנגמם בעיקר דיעו של הגמ"א עיי"ש, וכ"ה ביד אפרים. וע"ע בחיי הגר"ז הלוי על הרמב"ם הל' שבתות עשור שהדבר הלוי בפלוגתא דקמאי עיי"ש).

גמרי הלידה ח'¹⁸.

ד. יולדת תוך ג' ימים, אם דעת הרופא שצריכה לאכול אך די לה כפחות פחות מכשיעור, והאבילה יותר מכשיעור מיוחדת לגמרי, מסתבר שתאכל רק פחות פחות מכשיעור²².

נאמנות החולה על עצמו
ה. האומר שהוא חולה לב וכדומה ומוזר מודרפא שלא לצום, וכן אשה האומרת שמעוברת היא ומהאזהר לאכול, אע"פ שאין הדברים ניכרים כלל וגם אינם מוחזקים לנאמנים, מניחים אותם לאכול, ואם אינם יכולים לאכול בעצמם מותר אף

דבר הלכה

ז. ואף שנאמל אברהם ונפמתי עולם ס"י ש"ל מעל"ע שיערו אותם ושיש להקל למעשה" בשם מו"א כמזו למשנין לפי סדר הימים עכ"ל (ועיי"ש בשע"ה סק"י"ט)¹⁹, והכי נקטינן ולא מעל"ע (וכן העיר הגמון מוהר"פ למעשה²⁰.
ח. והיינו גמר הלידה ממש, ולא מעט ילאמ עפ"טין ז"ל עמ"ס"כ כמ' שמירת צמם כאלכמה פל"ע סק"י"ז, אולם צלמות מייס (ספינקא) שם ובס"י מרי"ז הניח מגדולי מתצרים ללא צברי הכי, וגם הניח מהגמון ר"ע אלעזר ז"ל דפסק נמי למשנין מעט לעמ, גם הגמון מוהר"ש מ' מצרעו"ן ז"ל כחז שם שכן דעמ לוי הלאשונים ומסיים "והעיקר כיוצא הפוקים וצפרע כפסק פקום נפש", ועיין גם צמ"צ ס"י מרי"ז סק"י"ג שכתב "דכמה פוקים סוכרים דימים אלו אין מחשנין כוונ שהמולה אומר אמת"²⁴.

ארוחות הלכה

ס"ד סוף אות א' (ד"ה ובני"ז), וסוף ס"י ז' (ד"ה גם ד"ה דהק). 18. שם. 19. בשע"ה צ"ש כותב יומ"מ נראה דיש להאבילה פחות פחות מכשיעור, אולם מרבירי רבנו לעיל (אות ו') מבואר דלהלכה מקילין בזה שתאכל כדרכה. 20. שם. 21. נשמת אברהם ז"ה עמ' סמ"ח (ועיי"ש ז"ה עמ' רל"ב, וצ"ע). 22. שו"ת שבת כהנמה פל"ס ח"ב ועיין מ"ב סי' תרי"ז סק"י (ובשע"ה צ"ש שם סק"י"ב) בדאומרת אינו צריכה אף שאומרים לה אבלי ומאבילין אותה מי"מ יש להאבילה או רק פחות פחות מכשיעור. 23. ועיין מ"ב סי' תרי"ח סק"י"ה (הוא מהד"מ פ"ב משבתות עשור) שמזכירין לו החלה שהיה הוא יום הכפורים דשמה שבת, עיי"ש, אך יש להזהר לומר לו זאת בבח"ב באופן שלא יודי חשש שיהיה ויתפחד עי"ן. שו"ת שבת כהנמה פל"ס ח"ב י"ג. 24. תשו' נה"י. וכתב שם עי"ן דחולה במחלה קשה אשר נעלמו מנותפאים דרכי ריפויה ויש לו אימון בסודי תומה מיוחדים שמציעים לו, ולדעת הרופאים אין זה מעלה או מוריד, דאם כי יש לעזור לו בכך ולא למחות בו, כי רוח איש יכלכל מחלואו, אבל אם יש בהם מאבלות אסורות או שאר איסורי תורה אין להתחשב ברצון החולה. עכ"ל.

סוגי המאכלים המותרים
 ה. חולה חוקק לאכול או לשתות ביום הכפורים, אינו צריך לדקדק לבחור מאכלים שצריך תזונתם גבוה כדי למעט כאכלה או בשתייה - אם אינו רגיל בהם, אלא אוכל בהרגלו, לפי הצורך.²⁸

דבר הלכה

לשקר מ"מ ספיקא מיבו הוה, והנס שהי' כזהמ"ק נראה דהיינו נאשה שהיא עמה לא ידעה עדיין שהיא מעוברת, דבכוון דא דמי אין מאכלין אותה אם לא נשמעו פני ולפיכך הי' צריך להיות נס²⁸, והי' נאש דאף אם נראה לעיניו כצריש גמור מ"מ אם הוא אומר שהוא חולה לג' וכדומה ומוחזק מהרופא שלא לננס, דבאופן שאינו יכול ליקח את המאכל צעמו מותר גם לאחרים לעשות מעשה ולהאכיל אותו צדיק²⁹.

יא. אולם לגוי להזכיר ולהדיגש שמולה חוקק לעשות [ואו להפיק], אף אם הוא שומע רק פחות פחות מכשיעור, מ"מ צריך לשאול לפני יוספי"ם אם הרופא ולבדק אם כמות האוכלים [ואו האוכל] שהוא זקוק להם³¹. יב. ואף שצוממו יכול להטעם מספר ס'ק'לוריות" שהוא זקוק להם ולפול לאכול ממינים המינים יותר ולמעט בכמות האכלה וכן יכול להסתפק בשמי' מנינה בלגה, אינו צריך לעשות קו, שהרי א"כ היינו לריכס גם למיני' להשתמש ב"אינפוזיט" "וונדה" ועוד מיני' מצולות ולא שמענו מעולם שיצמיצ לעשות כן (ואף לכוה הולאמ ממון,

ארוחות הלכה

28. ועי' בשו"ת חמר מעי' יוהכ"פ סי' ג' אות ה' (ד"ה והנה) ודברי הגר"ש אמשטרם ז"ל אינם מוכרחים. 29. שם. 30. נשמת אברהם ח"ד סי' תרי"ב אות א'. 31. שם ח"ד סי' תרי"ב אות ב' וד"ה עמי רמ"ז. והיינו לפי שבהרבה מקרים אין החולה זקוק לכמות גדולה בוד של שתיית פחות מכשיעור כל היום (שהוא כ-3 ליטר), ולכן עליו לבדוק את הכמות הנדרשת ולשתות רק כשיעור זה. ולפי שמעמיצ מאד שאין נחמיהם לב לבק, הורה רבנו להדיגש ולהזכיר הדבר. 32. וראה להלן הד"ל אות י"ג.

ה. אף מי שמתיר לאכול ולשתות ביום הכפורים כדרכו - בלא שיעורים, כגון יולדת תוך ג' ימים וחולה שיש בו סכנה, אסור בדברים שאינם אוכלים לשם תזונתו³².

דבר הלכה

וחמי לאסורי צמרייהו, וכן אם לא יוכלו יג. אצל מאכלים שאוכל למעלה צריאמו לעשות המשתנות היג'ל ימנעו מהם כן לגמרי מתאכל ולשתות, ויבואו ממוך כך לידי סכנה, ולכן אין מציין צמרייהו ימנעו או צדיקים צלמי טעמייהו וממדיים לאכול ולשתות כדרכו, רק מעט מעט פחות מכשיעור, כדי שלא לצלל את הסולה, וכמ"ש הראשונים בנוגע למלאכה בשבת ע"י עכ"ס או ע"י שמיני' [ע"י] מנחה שלמה קמח סי' ז' סוף אומ א' ד"ה ועי"ן]. אך מי שודע ורולה דוקא בסמכות, מנחם עליו ברכה³³.

ארוחות הלכה

33. נשמת אברהם ח"ד שם ומנחה שמה קמח סי' ז' אות א' (ד"ה גוף) הניחה סי' י"ח אות ב'. ועי' סי' תרי"ח בבב"ל ד"ה ואם אמדוהו וכי' בשם בנין צינן בשם מי שהותר לו לאכול יותר מכשיעור צריך לשער ולאמר בכל פעם ופעם אם די לו בפחות מזה יקשה מאד לשער כן וצריך לזה דיווח ובציאותי. ובנשמת אברהם שם הוסיף בסוף דבריו "אך מי שודע והוצה דוקא בתחבולות תבא עליו ברכי", אך נראה שאין כוונתו אלא לצעה של חישוב הקלוריות וכדו' (שעל זה נשאל בנשמת אברהם שם), אבל לא לתחבולות של אינפוזיט וכו', וכן די' מורה בעיני לכל השואלים שאין זו הדרך הישרה כלל להתחכם ולעשות תחבולות מעין אלו (ועי' שרי"ת אגרות משה אר"ח ח"ג סי' צ' שיש אף אוסור בדבר). וכן הורה פעם בחולה ששהה בבדיקה ובקש לחברו לאינפוזיט למשך יוהכ"פ, שאף אם לדעת הרמב"ם אין זה מוגרע מבריאותו, לא יעשו כן, כדי שלא לשנות מהסדר הקבוע לכלל החולים השוהים שם. והיה מרבה להזכיר דבר זה בדוגמא לכל דיני התורה שאין עלינו לחפש טעמי' ודרכים בלתי טבעיות במקום שהותר הדבר (ולא רק משום דאחי' לחפש סכנה), וכן כתב - בשנת תשל"ג - לשואל שדן לחייב להוציא ממון עבור ריסוס שדות ע"י מטוסים בשביעית כדי שלא להזקק להיתר עיבוד הקרקע כדי שלא תיעשה מליחה לשנה הבאה, אינני שהיריסוס יקר יותר, ויג'ל יבין דברי שלא תיעשה השרדה מליחה מותר, אין שום חיוב לבדו ממון ולעשות בודדים אחרות, כמו שמאכילין לחולה ביוהכ"פ אינני דאפשר בהנחה מלאכותית, וכן חייד נועלה סתל אינני דאפשר בעל של גומי [אמנם לעיני זה ראה לעיל פי"ה סי' ב' דבומנו דשכחיו טובא בעלי גומי חכך רבנו להדומיהו. ואף שיש לחלק בין הנושאים, מ"מ מה שנוגע לנדי' שפיר נראה לעיני' כדאמר]. 34. עיי'ש דפליג בזה על הכ"א שהתמיר בזה - והוא העמדי אור סי' ל' אות ט'. 35. נשמת אברהם ח"ד סי' תרי"ב סק"א הצבא סהלמ פ"ו הג' 22. וראה לעיל הד"ל אות י"ב. ועי' בנשמת אברהם שם שהעיד מדברי הרמ"ב סי' תקנ"ג סק"ה בשאר תעניות שיש לעצמם באיכות האוכלין הממשקן ולאכול רק לחם ומים או שאר מאכל פשוט, והשיב רבנו דלא דמי לכל דחתם היינו כדי להתאבל עם הצבר ועם זה לא שייך בנדי' דייט' הוא ולא יום צער, עכ"ל.

פח
אלא אוכלם לתענוג והנאה בלבד, כגון סוכריות וכו' י"ד כ"ג.
ת. כוס של בריית מילה, נראה שלא תמעם ממנו הילדות - כשמותרת לשחות - אם
אינה רגילה ביין כל ימות השנה ושתיהה עכשיו היא מפני המצוה בלבד י"ו כ"ג.

דבר הלכה
שומר לו לשמות רק כדי שלא יחלה, מבי"א ס"ז ומ"ב שם סק"צ) דלם אינה
ולענין זה הרי סגי בשמיה כו, אצל בחולה מפתנית נותנים לה לשמות, נראה לנלווה
שים זו סתמה שפיר שרי כסאור שמת, וגם דלם אין לה מזה שום הנאה ובשום פעם
נראה דכל שהמאכל מוין או ערד למיכו אינה רגילה לשמות יין לנמאה מוץ מכות של
יומר מועיל הדבר להסולה, ולכן יאכל מלוא כגון קידוש [כרגיל בומנו], אסורה
כסרגו³⁶.

די. דכין שאין זה למועלת מוגדמו למע יחא ומ"מ אף ככה"ג שפיר מצרכין עליו
מומר ציוה"כ"פ (אח"כ אין לפניו אלא כפה"ג אע"פ שאין בר חיובא שותפה בלל,
אלו). ואף שלענין אכילה ושמיר מומר להס כמפורש בק"י מבי"א ס"ג כהנה דמצרכים
לגמרי אע"פ שאפשר לאכול ולשמות הדצה על הכוס ונותנים למימון הימול וכן נוהגין,
מאל גם צפוחות פחות מכשעור, שאני הכס ועיין במג"א שכמו "כיון דעשימת כוס אינו
לאפשר שאס נצריך להמנהג כך יבואו אלא משום גנאי שלא יאמרו שלא לנודך הוא
לנמס ולמעט באכילה אף כמה שהס צרכה זו לכן די כשמתמין למימון קטן כוה"ו
נריכס, משא"כ נדצרים שהס רק לעונג ועי"ש ש"כ"ה דעת הרמב"ן סוף"ג דעירובין
ולתהנהג³⁸. מ' ע"ב ובי"כ רש"י (ד"ה למיניה) שם, אף עיין
שו. ואף שכחנו הפוסקים (ומה אמרים כי במש"ן הר"ן ס' נ"ב שמהם על רש"י

ארוחות הלכה

36. הצבא כהנהג שם. ועי"ש לענין היילים הנמצאים במקום שעליהם לשחות ביה"כ כדי להמנע
מסכנת התיבשות, שהורה רבנו שאם אפשר עליהם לשחות מים בלא תרכיז מין, אך אם המים
מרים ובלא הוספת התרכיז אינם ניתנים לשתייה לנתינת הסכנה בדרך הדבר שיש
לשחות את המים עם התרכיז, מחמת פקח נפש. עכ"ד. 37. נשמת אברהם י"ה ט"י תרכ"א אות א'
ועני רמ"ז הערות י"ט אוצר הבית (ד"ה עמ' י"ז), ודשמות. 38. שם. 39. מכתב הודעה לסי אוצר הבית
(ד"ה עמ' י"ז). ובשורת אבן ישראל ח"ז סי' ל"ז אות ז' העיר ע"ז ח"ל: מש"ב דמי החיר לילדת
לאכול מיני מתקתק שהם להנאה גרידא, תמה מנא לן שבהיכ"כ נאסרה אכילה ושחיה מצד הנאה,
וח לא נאמר אלא בהצדעה וסיכה רבעתן לשם תענוג אבל באכילה ושחיה לא שמענו, ואי משום
דנימא דזה לא מהני לחיטוה של האדם הרי חז"ל אמרו מיני מתקתק מיישבין את הלב, וגם מה
ששען מי החיר לה לשחות יין, ובפרט שאין לה הנאה מזה, ותמה דאם אין לה הנאה הרי לשוחטו;
אדרבה תשחה יין במקום משקין אחרים, ועי' גמרא בתובת דף ס"ה ע"ב דמתקתק מוסיפין לה יין
שוהין יפה לחלב, והרי צריכה להניק את הולד ובראי מותרת לשחות יין, עכ"ל. אולם בנות רבנו
מבוארת דלא אחי עלה אלא משום דאין אכילה ושחיה זו של ענה דרדשה לה לאכילה ומידי
דכבר אכילה כל צרכה ואין זה ענה אלא לשם תענוג גרידא או לכבוד המצוה, ועי' כהב דמהיכ"כ
להוסיף לאכול לצורך כך. 40. שם.

אכילה לשיעוריו כדי שלא יודקק לאכילת שיעור שלם
פי. חולה שאינו יכול להתענות כל היום, ולדעת הרופאים אם ימתין עד אמצע היום
יצטרך בודאי לאכול שיעור שלם, מוטב שיתחיל לאכול מיד כבוקר פחות

דבר הלכה
והניא מהרשב"א דמה לענין לעינים הוא או על הנאה גשמיית של טעמת יין כמו כן
כדי שלא יהא הצרכה לנמלה (ועי"ש) צעי נמי לנודך על זה שהזמין לו הקב"ה אה
נרש"י), הרי חז"ן לפני מה שנוהגים היין לקיים אה המלוה, ודרכם הרשב"ס
כשרמ"א נקטיין דאפי' אס מנודך ואינו טועם צפמנים ק"ו ע"א כשם השולמות וכ"ה גם
כלל אין זה צרכה לנמלה. וטעמו של דבר נע"ז י"ד ס' רס"ה דטעמא דנעי כוה הוא
נראה, משום דבלמת סברא הוא דכמו שאסור משום דל"א שירה אלא על היין, ונמלה
ליהנות מן העוה"ו הנאה גופנית בלא צרכה דלפ"ו אין זה חשיב כלל כשאר צרכות הנסין,
כמו כן נריך ליהות אסור גם הנאה של מלוה, כיון שהצרכה היא על זה שהזמין לו הקב"ה
וכמו שהאדם מנודך ומוזה לר' על זה אה עדיין למלוה⁴¹.

שקדשו כמנומיו כמו כן נריך הוא להזמין אולם עדיין נ"ע דלפ"ו ה' לו לומר
ע"י שהקב"ה המליא לו אמרוג כדי לנמא בו שאין מצרכין צברית מילה ציוה"כ"פ אלא על
מלות אמרוג. אלא דיעו הדבר שלא על כל היין ולא על חמר מדינה, שהרי צרכה שהכל
מיני הנאות מקין תכמים לצרך, ורמ"ש אינה חשובה כהודעה על החמר מדינה לנמלה
הסוף) כפמנים נ"ג ע"ב (ד"ה אין) לענין כיון דמצרכין צרכה זו גם על כשר והגיס ללא
צרכה מאורי האש עי"ש, אמנם כ"ז דוקא חזי כלל למלוה, וכלאמון לענין צפ"ע"ע על
לענין חידוש טופס צרכה מיוחד, דכיון שלא אמרוג, ולא מלינין דין זה בשום פוסק,
יוכל לנודך על מלוא אמרוג כוה פרי העין ונ"ע⁴².

ארוחות הלכה

41. ואולי נחא משום כך גם הא דהרב מסדר קידושין גם למי שמתמא לא הבדיל במצ"ש. דעי' כיון
שאסור לו לשחות בלא הבדלה עד יום ג' (עיין סי' רצ"ט במ"ב סק"ט) אין מברך חרב עבודו צרכה
בפדי"ג, אבל לדברינו אפשר דהתם נמי אין עיקר הברכה על השחיה אלא על המצוה, השחיה אינה
אלא לכבוד. וזי כתי' לנתן ברכות מ"ה ע"א. ולענין איסור לפני עור, ראה הלי"ש תפלה פ"ב ס"י.
42. נתוח שלמה קמא סי' י"ח אות ז' (ועי"ש דנאי משה קושיא זו שבסוף דבריו ועוד קושיאות) מטעם
זה לענין ארבע כוסות). ועיין בירד סי' רפ"ה ס"ד בהגה דברית מילה שותה הסנדק את הכוס,
וכ"ה בסודר הגר"י עמודי, וכ"כ גם בחכמת אדם כלל קמ"ט סכ"ו דהמנהג שנותנין לחינוקות לשחות
הכוס (כמש"כ הש"ך שם סק"י"ד) אבל הנכון שהסנדק או השמש ישותה עי"ש (אבל כנאור הגר"א
כתב דסנדק שכתב הרמ"א היינו המברך). ורבנו דקדק לטעום מן הכוס כשהיה סנדק, וכ"כ בתשרי

נסילת ידים וברכות
 י. האוכל פת ביהודה"פ, חייב ליטול ידיו לסעודה כדין נמי" בשאר ימות השנה, כלומר
 עד לפרק היד י"א.⁵¹

יא. האוכל או שותה פחות פחות מבשיעור, מברך ברכה ראשונה כא בתחלת
 האכילה והשתיה בלבד, ואינו צריך לברך שוב בכל פעם ופעם ככ"ג.⁵³

דבר הלכה

הוא בענין יוה"כ"פ, וכיון דע"י אכילת פתוח
 פתוח מבשיעור יתש כמעטנה כל היום⁴⁹,
 מסמך דע"י עדיף טפי⁵⁰.
 י"א. דכיון דל"ן זה קדמה של מענוג שרי⁵².
 ב. השטמ"ק בברכות מ"ה ע"א כתב דל"ן
 מברכים על אכילת אסור אפי' כשהוא
 נסמך כוון במקום סנה, ואפי' מולת שיש
 זו סנה האוכל יוה"כ"פ אינו מברך כיון
 שמעטער באכילתו, ואע"פ שמתנה לבסוף
 דינו כחמלו באונס וסופו ברעון דלולין במר
 ההתמלה, ואף ללא קיי"ל כוונת, מנובל
 בשאר ש"י קל"ו ס"ב וס"י ר"ד ס"ט
 דנמקום שמתור לו לאכול שפיר מברך, מ"מ
 חוץ עכ"פ מדברי השטמ"ק דס"ל דגם
 כש"ן זה מפלא דאסורא חלה האכילה

ארחות הלכה

49. עיין לעיל פ"ד ס"ו.
 50. שש"כ שם, ועיין בה"ל סי' שרי"מ ד"ה מצומצמת. 51. שמירת שבת
 מלמכה פ"ט הע' ק"א.
 52. שם, ויש לחלק מדיון נט"י שחזית שוחממית, ועיין גם כ"פ הקיים סי'
 ד' אות י"ד דביום זה אין הר"ר שולטת, הבאנו רבנו לעיל פ"ה דה"ל כ"ו, ולי"ע לדעת רבנו אם
 מותר ליטול ב' פעמים להנהיגם כן בשאר ימות השנה בנט"י לסעודה (ועיין שו"ת מהר"ל דיסקין
 בק"א סי' ס"ח שנסתפק לענין תשעה באב אם יטול ידיו בכל כבד"ג, וראה בשו"ת לבושי מרדכי
 מהר"ת י"ד סי' ס"א סק"א).
 53. מתיב תמידים. 54. ח"י מתי' לט"ט ברכות מ"ה ע"א. 55. נשמת
 אברהם ח"א"י סי' תר"י אות י"ד (והערת ל"ט אוצר הבית, ח"א עמ' ס"ו), ועיין שמירת שבת ביהודה"פ
 פ"ט סכ"א הע' פ"ה, אמנם הדבר צ"ע, כמו שתמה בשו"ת אבן ישראל (להגרי"י פ"ט של"ט"א)
 ח"ו סי' ל"ז אות ה' וי"ל: "מישיב הגרש"י הגרש"י יוסף הגר"ע יוסף הגר"ע, וצ"ע, ומ"מ
 הכוונת לא נאכל תוך כדי אכילת פרס, אינו מובן, אמאי צריך לחשוש כיון דמתירין לו לאכול פחות
 מכתובת בפעם אחת, ובעיני העיר הגר"ע יוסף של"ט"א בהערות ל"ט נשמת אברהם, וצ"ע, ומ"מ
 העתק הדברים כפי שכתבם רבנו בספרים ה"ל כדערה למעשה (ונראה דראי דאין כוונת רבנו
 דלענין ברכה אחרונה יש לחוש לשיעור הגדול של 45 סמ"ק, שא"כ אין זה רק חשש אלא דראי אין
 כאן כוונת, ועד דגם להחזיק כ"כ העירו דשפיר מברכין גם על 33 סמ"ק, וגם בעיקר הדבר ראה

דבר הלכה

הממסקים בגוף נמשך כל יום הממרה,
 ועי"ן לא ירגיש רעון כלל ויחל לזום כל
 היום, - והאי עדיף טפי שיעשה כן והיום
 כראוי, אך אין שום חיוג למפס אחר עצות
 אלו אם אינם מומנים לפניו בק"ל. ואף
 לאוס בריא, נסי דמומר לו וגם יש מנהג
 לאכול נפשמה למודס יומר מכריגל, מ"מ
 העוסה עמיקי ע"י ויטממנים למנוע או
 להקל מעליו⁴³ אם העיניו לאו שפיר עבדי,
 מ"מ מולה ע"פ שא"ן זו סנה שא"י, ומומר
 צוטממנים צערד יוה"כ"פ⁴⁴. ומ"מ גם
 לגריא נראה דל"ן ב"ן אסור מלך הדין,
 ומשמך דל"ן זה נכון לעשומו, וכו' לא.
 ומש"כ הא"ר כפי מקס"ג סק"ל דלפ"ה
 שקודם התנית לא לאכל יומר מהרגלו "שאלו
 לא יועילו לו התנית שהרי אומו מותרות

ארחות הלכה

כתיי (הבט לברית עמי ת"פ): יש ענין שחוסק ישחה מהכוס. ועיין תורת חיים סמדרין פ"ט שכתב
 "לכן נזוהין כוס יין של ברכה בגורנו של הסנדק, דהו"ל כמנטך יין ע"ז המבדח, עיי"ש באריכות.
 43. כוונת רבנו להקלת העינו ע"י הרגשת שובע עכ"פ במקצת, אבל לא מיירי בלקחת אמצעים לשיפור
 ההרגשה ומניעת כאבי ראש וכו'. בלבד, ועיין שרי חומר מערכת יוה"כ"פ ס"ס א' שכתב דאין להקל את
 צער הצום כלל. 44. ראה לעיל פ"ה ס"ח. 45. ח"י מתי' חוסק שם דאין להבריע בענין זה ע"פ
 דברי הראשונים בטעם המצה לאכול ביהודים, שהראשונים הסור סי' תר"ד כתבו דהיינו שובין
 עצמו לעינו החזרת, ואילו בשב"ל הל"קט (סי' ש"ז) כתב דהטעם הוא כדי להקשות העינו יותר
 עיי"ש - שדור גם לשאר הראשונים מי שאכל כוונת להקשות את העינו שפיר קיים המצה דסו"ט
 דרי הוא אוכל ומקיים ציווי חז"ל. 46. שמירת שבת כולמכה פ"ט הע' ט"ו. 47. ושמירת ובעיקר
 ענין השיעור אמר רבנו שיעקף ההוראה היא כמו שבירר הגר"א"ח נאה ז"ל בספריו, וכן היה המנהג
 בירושלם מקדמת דרא (הוסף עור שידוע לו שכמה מן המתעסקים בענין זה חישבו אחרונה על אכילת 17-20
 הרמב"ם קטן השיעור עור יו"ת). ובשנותיו המאוחרות נהג לברך ברכה אחרונה על אכילת 20-17
 סמ"ק. וביה בשש"א ח"ה סי' תר"ב אות א', ומ"מ ראה בשנת אברהם ח"ד סו"ט תיעה שכתב:
 "ואמר לי הגרש"י אויערבאך (של"ט"א) שמכיון שיש מחלוקת הפוסקים, מחד גיסא לגבי אכילת מצה
 עם ברכה (על אכילת מצה) ומאידך לגבי ברכת המזון וברכת על נטילת ידים, אדם בריא עריך בכל
 מקרה ומקרה לאכול עד שיצא הספק מלבד, עכ"ל. 48. אך ראה לעיל פ"א סי' ב' ולא קיי"ל הכי.

אם עשו כן יש להסתפק אם הייבין ביומו כו.⁶³

קטן יד. בזמנו אין הקמנים משלימים העניתם עד הגיעם למצוות כו.⁶⁶

דבר הלכה

שממני הבכרת הם גרימים לעצור ולאכול, שהי שמה לנוס ומנעמר על ציטול המנוה אפסר דאין ראוי להי לקנות יחד.⁶⁴ כו. דימך שאף אם קבעו, אין זה משיב קציעות. ואף דלא דמי כלל לסעודה המסקת של ערב מ"צ דמבואר בס' מקי"צ לא יאמרו מלסעוד בלתיים. ואף ציוהכ"פ נמ"צ סק"ט דלא משיב קציעות אפי' הסמוך ליום הגיעם למנוח לא ישלמו דיעצה, מ"מ אין זה כ"צ פשוט אם נכח.⁶⁵ המנוח, אלא דינם ככל קטן שהגיע לחינוך.⁶⁷

ארחות הלכה

63. שמירת שבת בהנבחה פליט הני קיד. 64. שם. וראה לעיל דבר הלכה אות כו. ולמעשה הורה רבנו שלא יומנו. כתבי תמידים. 65. שם. ולא ס"ל לרבו כלל מה שבפוך בכמה מקומות שהקטן מתענה ומשלים ב' הצומות הסמוכים ליום הבר מצוה, ואף למי שנהגו בן בבית אבותיו הורה שלא יתענה, ואמר שדאי אין זה בחוק של מנהג אלא נראה שנהגו בן רק כדי לבדוק אם ראוי הוא להתענות ובריו, אבל אין מקום לחזיק בדבר זה בזמנו כמנהג, ודיינו במה שכתבו הפוסקים לחנך את הקטנים לשעות, ואין להוסיף על כך, ובפרט בדבר זה שאין לו מקור כלל. שם.

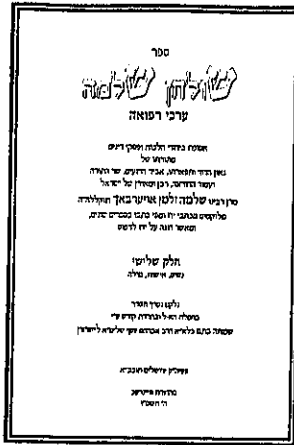
יד. חולה האוכל ביהכ"פ ומכרך לאחר המנוח, מוכר יום הכפורים, הן בכרת המנוח כו. והן בכרת פועין שלש כו.⁵⁸

יד. שלשה שמוחלים לאכול ביום הכפורים, יתכן שאין ראוי שיאכלו באחד כה, ואף דבר הלכה

ל"ס.⁵⁶ (נדע"ט ס' מרי"ט ס"ו) דכין שעומד וז' הטעמים אינם ציינים ציוהכ"פ. גם נראה במקומו ואינו מוסר לעמו אלא שהאיסור לאמ"פ שלענין גרימ"ו כח המ"צ שם דלא מונעו מלאכול אינו מנרך על כל פעם יחזור, והרי י"ח.⁶¹ שלל צנזורה"ו אם שם ופעם.⁵⁷ כו. כמבואר בנ"ע ס' מרי"ט ס"ו, ועיי"ש מוכרים כלל זמנין שלם, שאני הכא דרך מפני הספק אין מנרכין צנזורה"ו כמבואר נמ"צ סק"ט.⁵⁹ כמ"צ שם, ולכן יאמר "זוכרנו לטובה ציוס כו. עיין מחלתי השקל ס' ר"ט על מג"א הספורים הו"ה".⁶² כה. להויל והמורה אמרה ועיקרם, אלא מוכרין מנוה ופורים צנזרת מעין שלם.⁶⁰ כה. להויל והמורה אמרה ועיקרם, אלא

ארחות הלכה

לעיל ציון 47 שלעת רבנו עיקר ההוראה כשיעורי הגר"א נאה ויל. 56. והוא תשי' להגאון האדרת זיל שנתפסק בה (ומכתבו של האדרת' נדפס ב"מורה" קרבן המועדים עמי הצ"ח ועיי"ש שכתב על עצמו שמפני הספק הורה הברכה בלבד). 57. כתבי תמידים. ועיי' שם שהאריך לדון אם מה שהיב לשרות בין אכילה ואכילה משוי' לי' הפסק כראשכתן לענין פורס מפה ולענין שהיה בין הכוסות בליל פסח וראה בקובץ "בית אהרן וישראל" גליון צ"ח מה שהאריך לישא ולעין דבריו בן רבנו, הג"ד מאיר שמחה שליט"א, אך צ"ע דלכאוי כל מה שנוכח (ס' תרי"ח ס"ו) שחיוב להפסיק בין האכילות היינו כשאכל כבי' שלישי ביצה ובא לאכול שוב כשיעור זה, שביחד יצטרפו לכשיעור, אבל אם רוצה להמשיך לאכול קמנא יוכל לאכול כל היום כולו בלא הפסק כלל ובלבד שלא יאכל ככתבת בברי' אכילת פרס, ומתיבית לומר דיש כאן דין הפסק, וצ"ע. 58. בן הורה לענין ברהמ"ו, וכן משמעות דבריו כשימרת שבת כהלכתה פליט הני קי' לענין ברבת מעין שלש. ועיין בס' תפלת דוד להאדרת' עמי ק"צ שנתפסק לענין ברבת מעין שלש. אולם את הקטנים לא הרגילו בבית רבנו להוכיח יוהכ"פ בברכתם לאחר האכילה, וכן השיב לשואלים דלא ראינו שיזנוב קטנים לכך. 59. ועיין מ"ב שם הדי"ה שאם חל בשבת יאמר רצה (וראה מ"ב ס' תרי"ח סק"ט ובשנת"צ סק"א דיש מקילין בה שאפי' יעלה יבוא איצ' לומר, שלא תקטן אלא במקום שמונה באכילתו, והם הדי"ה וכן המג"א בתחלת דבריו, וראה ערוך השולחן שם ס"ו שבבת דלא ידע המנהג בזה). 60. וז"ל: והטעם כ' הלבש כיון דעל הנשים היא הוראה ראוי להוכיחו בהוראה ודיינו בתפלה במדום וכו' ובכרת המנוח וכו' דשם מוכיחים הוראה משאפי' בברכה א' מעין ג' שאין בה הוראה וכו' כי אם במה שאומר ונודה לך וכו' ושם אינו ראוי להפסיק שיהי' מעין חתימה סמוך לחתימה. והל"ח כתב עליו שהוא דחוק וכו' הל"ח הטעם כיון שלא מציינו להוכיח מעין המאורע כ"א בידעלמו ושם לא הוכיח חתימה ופורים, ואפשר הטעם כיון שלא הוכחו בתורה, עבתי' עכ"ל המחצית השקל. 61. דבר זה איבדו ב' מרדשא בשם רבנו הגר"א ז"ל, או בשם הערוך לור, ורבנו היה חוזר עליו רבות ומשבח, אך הדינש שאמר זה חכ"א (הרב ר' מאיר ר' מאיר ליב לעבודתו מקראקא, שהדפיס דבר זה ב"שמר ציון הגאון" (שבערבת בעל ערוך לור גליון סבת תרל"ח). 62. שתייח שבת הנהגה פליט הני קי'.

יולדת *

דיני יום הכיפורים	דיני שבת	דינים שונים
-------------------	----------	-------------

יולדת
דיני יום
הכיפורים

דיני יום הכיפורים

אם מותרת כיוה"ב ללבוש סנדל של עור • אי רשאית
לשתות ביוהכ"פ כוס מילת בנה • חל יוה"ב ג' ימים
ראשונים, היא אומרת שאינה צריכה והרופא אומר שצריכה
פחות מכשעור • ג' ימים של יולדת אי הוי מעת לעת •
חילוקי דינים עד ג' ומנ' עד ז'

אם מותרת כיוה"ב ללבוש סנדל של עור

איפסיק בשו"ע - סי' תרי"ד סעיף ג' - החיה כל שלושים יום מותרת לנעול את
הסנדל. וילע"י בזמננו לדעת הסוברים דנעילת הסנדל מן התורה האם שרי
ככל ענין ללבוש סנדל של עור, כיון דאפשר בסנדל טוב שאינו של עור.
ברם יש להסתפק דאולי יולדת מותרת תמיד כיון שלא נזכר שצריכה
להמנע מללכת שלא לצורך, וגם לא נזכר שתשתדל לנעול נעלי גומי.
ולכאורה משמע מזה שתכמים הפקיעו אותה לגמרי מנעילת הסנדל (1) א.

אי רשאית לשתות ביוהכ"פ כוס מילת בנה

כתב במשנה ברורה - סי' תרכ"א ס"ק י"ב - אם מלין אצל היולדת והיולדת
חולה בענין שמותרת לאכול יכול להוציאה וגם יאמר לה שתכוין לצאת בכרכתו
ותשתה ממנו, ע"כ. ובשעה"צ ס"ק ה' הביא בשם מטה אפרים דזה עדיף יותר מנתינה
לתינוק הנימול.

* וע"ע ערך נדה, דיני יולדת

א. ובמקו"א כתב מרן וז"ל: כמדומני שלא נזכר על חיה וחולה שחייבים להשתדל אחרי
נעלי בר, ויתכן שבכל אופן מותר להם אפילו להסוברים שגם נעילת הסנדל מה"ת אלא
שמסרן הכתוב לחכמים, וצ"ע למעשה, עכ"ל.

אחת לאחר תחלת ליל יוהכ"פ שאנחנו מתחילים לה לאכול ולשתות כמה שתדע בשעה זו ואילו אח"כ אם היא וחברותיה אומרות שאינה צריכה, חייבת לצום לגמרי ולא לאכול אפילו פחות מכשיעור, ואיך זה יתכן וכי דרכה של יולדת לאכול ולשתות בכל הג' ימים בלי הפסק, וא"כ מ"ט לא תוכל לאכול כל צרכה לפני יוהכ"פ ולא תצטרך כלל לעבור על איסור כרת בשעה ראשונה של יוהכ"פ, ועל כרחך דכיון שבתוך ג' ימים משכחת לפעמים דע"י זה שלא תאכל כדרכה תסתכן ותמות, לכן משום חומרא דפקוק"נ לא חילקו חכמים בין זמן אויך לזמן קצר וכל ענין הפקיעו חובת הצום בתוך ג' ימים, כי מסתבר לענ"ד דשיעורים אלה של ג' ימים ו' ימים אינם כשאר שיעורי תורה שהם הלכה למשה מסיני אלא מסרם הכתוב לחכמים ה', ובכדי למנוע מסכנת בזימנא אחרינא יכולים חכמים להתיר ביזה היתר גמור.

וכע"ז כתב האו"ז בהל' יולדת אהא דאפילו היכא דאיכא קטנים ועכו"ם אין אומרים להם בשבת לעשות המלאכה משום "זימנין דליתנייהו מיד ואתי לאהוררי עלייהו ואודחי והכי יסתכן להכי עשו היתר לגמרי ומצוה דכל חד וחד יהא זהיר מיד לאצילי", ומשמע דאף שרק דחיה

לעת, וכתב "עיי"ן באשל אברהם ופתי עולם באו"ז סי' ש"ל בשם חר"א שחשבינן לפי סדר הימים ולא מעט לעת", אולם בארחת חיים שם סי' ש"ל וכן כפי חר"ז וביא מגדולי מחברים דלא סברי הכי, וגם הביא מהגאון ר"ן אדלער זצ"ל דפסק נמי דחשבינן מעט לעת, גם הגאון מוהרש"מ מברעזאן זצ"ל כתב שם שכן דעת רוב הראשונים ומסיים "והיערך כדרכ הפוסקים ובפרט בספק פיקוח נפש", ועיי' גם במשנה ברורה סוף סי' חר"ז שכתב "דכמה פוסקים סוברים דמיס אלו במעל"ע שיעור אותם ושיש להקל למעשה" עכ"ל (ועיי' בשערי צ"ק סי' י"ט), גם מה שהעיר ע"ז שכתוב בספר הגיל שמונת לחתום בשבת אם הרופא אינו רוצה לעשות נוחח להולה שיש בו סכנה אלא אי"ע הקרוב יחתום על כך, וכתב על זה "ויותר נכון לחתום בכתב לועזי שאינו אלא מרדבנן", הוא תמוה הרי אין חותמין בכתב אשורית וא"כ אין שום חילוק בין כתב שלנו ללועזית, ע"כ.

ובמאמר המוסגר הוסיף מרן זללה"ה בכת"ו: "ומיהו לענין מילה בחלטה חמה ודוחק לו כל ז' ימים להבריתו דאיתו בבני ציון סי' פ"ו דסובר שזה הלכה למשה מסיני, ולענין יותר נראה דאף גם זה הוא משיעורי חכמים כדי להרחיק ע"ז כמה שאפשר מסכנת, וכמו דמצינן דחשו רבנן ליתובי דעווא דילדת והתירו להליק נ"ו בשבת, ובהא מילתא צ"ע מאי שוא ממכה של חלל או מכה שע"ג היד דאם רופא אומר שידוע ומכיר ודאי באותו חולי שלא יתגרר כלל ע"י שנמתין עד מוצ"ש דמכורא שאין מהללין, ולמה אין סומכין על רופא בענין מילה אם הוא אומר שידוע כדור דאין שום צורך כלל להמתין ז' ימים דאפי"ה אין שומעין לו ורוחין מילה בזמנה אף שהיא עצמה דוחה שבת, ע"כ.

ויש לדון דאף שיוולדת מותרת תוך ג' ימים לאכול ולשתות כדרכה תמיד מ"מ מיני מתיקה שהם רק להנאה גרידא - כגון סוכריה (candy) שאינו מזין אלא בא להחננג - או אפילו לטעום מכוס של ברכה שאין לה מזה שום הנאה ב' וכשום פעם אינה רגילה חוץ מכוס של קידוש וכל כוונתה היא אך ורק כדי לקיים מצוה ואינה זקוקה להיין מטעם בריאותה, למה תהיה מותרת ביוהכ"פ לשתות מהיין של חברת, ולכאורה נראה דאסור.

ואף שיכולה גם לאכול ולשתות הרבה מאוד על ידי מנות של פחות פחות מכשיעור ובצירוף תקבל את כל הנחין לה לבריאותה, מ"מ לא אמרין דתנהג כן דאפשר דאם נצריך להתנהג כך תכא גם לצמצם ולמעט באכילתה אף כמה שהיא צריכה, משא"כ בדברים שהם רק לעונג והנאה מ"ט יהיה מותר לילדת ביוהכ"פ^[2].

הל' יוה"כ ג' ימים ראשונים, היא אומרת שאינה צריכה והרופא אומר שצריכה פחות מכשיעור

ילדת תוך ג' ימים ללידתה שאומרת שאינה צריכה לאכול ביוה"כ, אם הרופא אומר שצריכה לאכול, מאכילין אותה. אולם מסתבר שאם הרופא אומר שצריכה לאכול אבל מספיק לה אם תאכל ששיעורים, והאכילה כרגיל לגמרי מותרת, דצריכה לאכול פחות פחות מכשיעור ג'נ³.

ג' ימים של יולדת אי הוי מעת לעת

מבואר בגמרא ובש"ע או"ח סי' תרי"ז סעיף ד' ביולדת שלא אמרה כלום אין מניחין לה להתענות בתוך ג' ימים הראשונים ומאכילין אותה כדרכה ולא פחות פחות מכשיעור, ואף דקיי"ל שג' ימים אלה הם מעת לעת ה', ולכאורה מוזר הדבר מאוד כאשר שהג' ימים שלה נגמרים שעו

ב. לכאורה כוננת מרן זללה"ה בדבריו אלו, דאיירי שהיולדת אינה צמאה עתה ולכן אין הנאה שמה בירד.

ג. ואמר לי הגר"ע אויערבאך שליט"א דלפי מש"כ כפי חר"ז מ"ב סי' ק"י דלא מותר כלל דעת הרופא תוך ג' ימים, י"ל דאף אם הרופא אומר שאינה צריכה כלל לאכול, ג"כ מאכילין אותה פחות מכשיעור.

ה. וכשלי הדברים כתב מרן זללה"ה להוסיף: הגאון מוהר"פ עפשטיין ז"ל העיר גם על זה שכתב בסי' שמירת שבת בהלכותה פל"ט סעיף ט"ו דג' ימים של יולדת חשבינן מעט

מינקות

גדר ההנקה בדיני שבת, ודיון סמוך למוצאי שבת • לשים בשבת חומרים רפואיים להקל על ההנקה • אופן ניקוי הפטמות (nipples) בשבת • הטיפול בדילקת כפטמות nipple • לשאוב חלב אם (to express mother's milk) בשבת עבור תינוק שאינו יכול לינוק, כשאפשר להשקותו חלב אחר • לקבל בשבת חלב לאוכבוד כדי שתוכל להניק לאחר השבת • לשאוב בשבת חלב מיותר • דינה בשבת ביום כיפור

הערות: 1. אורח חיים, פרק טו, הלכות שבת, סי' קמ"א, ס"ב. 2. אורח חיים, פרק טו, הלכות שבת, סי' קמ"א, ס"ב.

דינה בשבת ביום כיפור

[אשה מינקת אשר אם לא תשתה לא תהיה לה כמות מספקת של חלב וכל חזנת התינוק תלוייה בכך כי הוא רגיל לשתות רק מחלב אמו ואם תחננה האם יסתכן התינוק, מותר לה לשתות ותשתה בשיעורים. וטוב תעשה המינקת אם תשתה מבעוד יום כמות גדולה של נוזלים כך שישפיק לה להזנת התינוק ביום הכיפורים]^[9].

מ"מ חכמים עשאוה כהיתר גמור בגלל חששא דזימנא אחריתא ואף גם זה נכלל בהא דפקי"נ דוחה שבת.

וגם אפשר דהטעם שפסקו בשו"ע או"ח סי' שכ"ח סעיף ד' דעושי' לחולה שיש בו סכנה בדרך שהרגלין לעשות לו בחול אף אם אין סכנה במיעוט הדבר ההוא לא תלוי כלל אם שבת דחוויה או הותרה, רק מפני החשש דשמא יטעו לפעמים וימנעו מלעשות דבר עבור החולה אשר ע"י זה יסתכן עשו הדבר היחור גמור וכל זה נכלל בכלל של פקרי"נ דוחה וראף שהזמנה כדורה שם ס"ק י"ד כתב שנכון להחמיר, היינו מפני שסו"ס כל הפעולה שעושה עכשיו אין בה משום הצלת נפשות] וכלשונו של הטור "שהשבת הוא כחול", וכמו כן אין לחייב את המציל לעשות מעשים כאלה אשר בדרך כלל אנשים נמנעים מלעשותם כדי שלא יבואו בפעם אחרת למנוע עצמם מהצלה, וכמו"ש הט"ז בסו" שכת"ח סק"ה דהרבה פעמים מצינן בש"ס דא"כ אתה מכשילן לעתיד לבוא^[4].

חילוקי דינים עד ג' זמג' עד ד'

[תמעברים מדין שלשת הימים הראשונים לדין ארבעת הימים שאחרי כן, וכן מדין ארבעת הימים לדין חולה שאין בו סכנה, הלים גם כאמצע יום הכיפורים, כגון אם ילדה ביום ד' תשרי י' בשעה 10 בבוקר אזי דין ג' ימי הלידה שלא מסתיים בבוקרו של יוהכ"פ בשעה 10. מכאן ואילך עד סוף היום יש חילוקי דינים, יולדת המבקשת אוכל ואין דעת הרופא מתנגדת לה, או שהרופא אומר שהיא צריכה לאכול אפילו היא מתנגדת, מאכלים אותה בכמות החול. אולם יולדת המבקשת אוכל והרופא אומר שאינה צריכה, או שהיא שותקת או אומרת שאינה יודעת ואין כאן מי שיאמר שצריכה לאכול, מאכלים אותה בשיעורים. אמנם אם היולדת אומרת שאינה צריכה אוכל ואין מי שמתנגד לכך שתצום, צריכה לצום¹.

ואם ילדה ביום ג' בתשרי בשעה 10 בבוקר, אזי היא חייבת לצום

ביום הכיפורים משעה 10 בבוקר]^[5].

1. דעת מרן זלה"ה דבכה"ג היכא שהרופא אומר שיכולה לצום ביוהכ"פ, והאשה מסכמת לדבריו, שסופרים את הני ימים מעת גמר הלידה ולא מעת יציאת השליה, ולאחרי"כ מותר לה לצום. אולם משו"כ בשו"ע סי' ש"ל סעיף ד' דג' ימים הראשונים אפילו אמרה איני צריכה מחללין עליה את השבת, וכמ"ב שם ס"ק י"א כתב דהם מגמרי לידה, י"ל דאיידי מאחרי יציאת השליה, משום שעד יציאת השליה אין הרחם יכול להסתוך לגמרי, וממלא נשקפת סכנה של דימום או זיהום וכו"ב, ולכן עד יציאת השליה לא תשיב גמר לידה לענין סכני"נ. ועיין בנשמ"א ח"א עמ' שמ"ח מרי"מ כין הגר"י זלברשיצקי שליט"א לפורום אברהם ס. אברהם הי"ד.

2. וכמדובר הלכתי הביא בכ"מ שבכל הדיונים של יולדת עד ג' ימים זמג' ועד ד' אין הבדל בין יולדת ולד חי או מת ר"ל, ובין המפלת שעברו לפחות ארבעים יום מתחילת הריינה.

סימן ה

- מעוברות ומניקות ביום הכיפורים בין היתר כללי להוראה פרטית

ראשי פרקים:

- פרק א - מניקות ביום הכיפורים
- פרק ב - מעוברות ביום הכיפורים

פרק א. מניקות ביום הכיפורים

במהלך עבודתי בבית החולים לפני יותר מעשרים שנה, נזדמנתי לשיחה בעניני הלכה עם ת"ח צעיר בן שכונת שערי חסד, שהיה מבאי ביתו של הגרשז"א. אשתו של אותו ת"ח ילדה שבועות ספורים לפני יום הכיפורים ותינוקה ניזון אז מהנקה בלבד. הגרשז"א הורה להם שתשתה פחות מכשיעור ביום הכיפורים כדי למנוע חשש של התמעטות חלבה וסיכון התינוק ע"פ דעת חז"ל¹ ש"סתם תינוק מסוכן הוא אצל חלב".

מאוחר יותר התפרסם כי הגר"א נבנצל אכן מורה לכל אישה מינקת לשתות לשיעורין ביוה"כ אם היא חוששת להתמעטות אפילו זמנית של החלב.²

למיטב ידיעתי, הסיכוי שצום יגרום להפסקה מוחלטת של החלב אצל מינקת בריאה - הוא קטן. גם ללא חלב אם, הרוב המכריע של הילודים הבריאים³ יוכל להתקיים היום באמצעות תחליפי חלב אם⁴, העשויים ברובם על בסיס חלב

1. יבמות קיד, א, וע"ש ברש"י ד"ה סכנה, ובחזון אי"ש או"ח נט, ג.
2. הרב אלישע אבינר, צום מינקות ומעוברות ביום הכיפורים, ספר אסיא ט עמ' 118; הרב משה הררי, מקראי קודש - הלכות יום הכיפורים, (מהדורה שניה) פרק ט' הע' נז. כך הגיה כאן הגר"א נבנצל בקיץ תשע"א.
3. לגבי פגים המצב הרפואי שונה. התמותה של פגים גבוהה בין היתר בשל זיהומים במערכת העיכול. כיום ידוע שחלב אם טרי מהווה את אחת מדרכי המניעה היעילות ביותר כנגד אותם זיהומים קטלניים. משום כך אין ספק שתינוק המוגדר כפג הינו חולה שיש בו סכנת חיים ממשית ולכן לכל הדעות הספקת חלב אם טרי להזנת הפג דוחה את השבת כמו כל טיפול רפואי לחולה שיש בו סכנה. (ע"ע באנציקלופדיה הלכתית רפואית, כרך א' ערך הנקה עמ' 164; ספר מקראי קודש - הלכות יום הכיפורים מאת הרב משה הררי, פרק ט, סוף הע' נז.)
4. תחליפי חלב אם מצילים את התינוק מסכנת חיים מיידית של מוות בצמא וברעב. אע"פ כן לחלב אם יש תכונות בריאותיות מוכחות לטווח הרחוק שאין בתחליפים. רוב המחקרים הפרוספקטיבים מצביעים על הפחתה משמעותית של אסטמה ומחלות אלרגיות אחרות אצל תינוקות הניזונים מחלב אם בחדשי חייהם הראשונים (ראה: אריה בהיר וחב', חלב-אם כמונע מחלות אלרגיות - ביקורת סיפרותית, הרפואה 118, א, 1990). גם המערכת החיסונית של תינוקות הניזונים מחלב אם יעילה יותר משל האחרים. כך שהניזונים מחלב אם צפויים לפחות מחלות זיהומיות ואלרגיות מאשר התינוקות החסרים חלב אם. עיין אנציקלופדיה הלכתית רפואית, כרך א' ערך הנקה עמ' 163 ואילך.

פרה. רק מיעוט קטן של התינוקות רגיש לחלב פרה וזקוק, בהעדר חלב אם, לפתרון אחר.⁵ משום כך ההיתר הכללי לנשים מיניקות לשתות ביום הכיפורים פחות מכשיעור – דרש הסבר⁵⁵.

נזכרתי במה שלמדני הגרשז"א לפני שנים על דרכם של חז"ל בהלכות פיקוח נפש למנוע סכנה רחוקה, כפי שניתן ללמוד מדיני יולדת ביום הכיפורים⁶. יולדת תוך ג' אפילו אם לא אמרה שהיא זקוקה לאכול, בכל זאת מאכילים אותה כדרכה ביום הכיפורים ללא צמצום בשיעורין⁷ גם אם לדעת הרופאים אין סכנה בתענית. זאת מאחר ותוך ג' ימים מהלידה יכולים להיות מצבים בהם היולדת עלולה להסתכן ולמות כתוצאה מן התענית, לכן משום חומרת פיקוח נפש לא חילקו חכמים ובכל ענין הפקיעו מהיולדת את חובת הצום בתוך ג' ימים⁸, "ועדיף שאלף נשים יאכלו ביום הכיפורים לחינם כדי שאישה אחת, במקום נידח בעולם, לא תסתכן ותמות" – כלשונו של הגרשז"א בשיחתו עמי.

הסברתי לעצמי שיתכן וניתן ללמוד את העיקרון מיולדת וליישם אותו גם לגבי מינקת. לכן, כדי למנוע סכנה בפעם אחרת או במקום אחר, יש מקום להתיר למינקת בהיתר גמור את השתיה פחות מכשיעור⁹ ביום הכיפורים.

אמנם לכאורה היה מקום להבדיל בין דין יולדת שחז"ל הפקיעו ממנה את חובת הצום, לבין מינקת שחז"ל דווקא חייבו אותה לצום, ורק אנו מתירין לה לשתות לשיעורין. אולם אם נתייחס לדוגמת היולדת כדוגמא לדרכם של חז"ל בהקפדה על פיקוח נפש "שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל"¹⁰, הרי שעל פי הנתונים הרפואיים שלפנינו המראים סיכון מסויים להפחתת החלב החיוני לתינוק, יתכן ועדיף שאלף נשים ישתו ביום הכיפורים לחינם פחות מכשיעור, כדי שתינוק אחד, במקום נידח בעולם, לא יסתכן וימות.

ואם ישאל השואל איך חז"ל חייבו את המינקת לצום כאשר אנו יודעים שיש בכך סכנה רחוקה? האם אין מדברי חז"ל עצמם הוכחה שלסיכון רחוק כזה אין לחוש? על כך ניתן לענות כמה תשובות:

5. אף שקיימים תחליפים גם לאותו מיעוט, מסתבר שתינוק רגיש למרכיבי חלב פרה מוגדר כחולה שיש בו סכנה אם הוא חסר חלב אם.
- א. הוספת הגר"א נבנצל (תשע"א): חז"ל הורונו שסתם תינוק מסוכן אצל חלב. והחזו"א פסק בספרו ששנוי תזונה אצל תנוק הוי סכ"נ, ומתיר בשול בשבת.
6. לעיל סימן א, פרק ג.
7. שו"ע אר"ח, תריז, ד, ע"פ הרא"ש הרמב"ן וש"פ שלמדו דיני יוה"כ מדיני שבת (שבת קכט, א, "בין אמרה צריכה אני ובין לא אמרה צריכה אני מחללין עליה את השבת"). וראה מ"א, שם; א"ר שם; מ"ב שם; ערוך השולחן, של, ה; שו"ע הרב, תריג, ד; תריח, יג.
8. כע"ז כתב הגרשז"א במאמרו: בידורים וספקות בענין פיקוח נפש דוחה שבת, מוריה, ג, גד (תשל"א), י-לו, סוף אות א, ד"ה "וכע"ז מבואר בגמרא" עמ' יח-יט; הורה שבעל פה יד (מוסד הרב קוק, תשל"ב) יז-מה, עמ' כו; מנחת שלמה, ס"ז, עמ' מד.
9. יתכן יש מקום לצרף גם את שיטת ספר החינוך, מצוה שיג, שפחות מכשיעור הותר ביוה"כ גם לחולה שאין בו סכנה.
10. יומא, פה, א, תוד"ה ולפקח הגל.

1. נאמנים עלינו דברי חז"ל שבזמנם לא היה סיכון כלשהו בצום של מינקת, ומאחר וראינו מקרי התמעטות חלב או הפסקתו בעקבות צום, בע"כ שנשתנו הטבעים¹¹.
2. אם על פי הנסיון בזמן הזה יש סיכון במצב מסויים, גם אם מתוך דברי חז"ל ניתן, לכאורה, ללמוד שהדבר איננו מסוכן, על פי כללי פיקוח נפש אין לנו ללכת אלא אחרי הנסיון של זמנינו, והקושיא שמוקשה מדברי חז"ל איננה דוחה את דיני פיקוח נפש¹².

כך הבנתי את פסק הגרשז"א לענין שתית מינקת ביום הכיפורים, עד שבשנת תשנ"ד, נתקבל במערכת אסיא מכתבו של הגר"א נבנצל ובו כתב¹³:

"... מובא בשמי שאני מתיר לכל מינקת לשתות לשיעורין ביום הכיפורים. אמת שכן הוריתי בעבר, אבל בעקבות שאילת פי אדמו"ר הגרש"ז אויערבאך (שליט"א) [זצ"ל] אני מגביל את ההיתר רק למקרים (שהם כנראה הרוב) שאין המינקת בטוחה שלא יחסר המזג. גם אז, אם רואה שמתחסר החלב - תשתה. וכמובן כששותה כדאי שתשתה דברים בריאים ומזינים."

איני יודע אם הדר בו מרן, וסבר שאין להורות דין פיקוח נפש בסכנה רחוקה כשהדבר נראה כסתירה לדברי חז"ל, או שרק גזר בגזרת "מרא דאתרא" להמנע ממתן היתר כללי היתר לכל המניקות (אף שהתיר לרובן). אולם לפנינו הבדל ברור בין היתר או הוראה כללית המחייבת את כלל המניקות לצום ביום הכיפורים גם בזמן הזה, לבין הלכה פרטית, הנוגעת אולי לרוב המניקות, המתירה, או אף המורה להן, לשתות פחות מכשיעור ביום הכיפורים.

מאז נכתבו הדברים חלפו שנים. והנה בתחילת תשס"ד התברר כי לפחות שלושה תנוקות שנזונו אך ורק מתחליפי חלב של חברת רמדיה, מתו עקב חוסר בויטמין B1 בתחליף החלב, ותינוקות רבים ניזוקו קשה. אירוע זה מחזק בעליל את פסיקתו של הגרש"ז זצ"ל, שגם בימינו תנוק מסוכן הוא אצל חלב אמו.*

11. כעין זה הובא בפוסקים לגבי תענית בזמן מגיפת דבר. מדינא דגמרא (תענית יט, א) מתענים על הדבר. וכו"פ ברמב"ם (הלכות תענית פ"ב) ובשור"ע (או"ח תקעו, ב). אולם המ"א ושאר אחרונים (הובא במ"ב שם ס"ק ב) פסקו שבזמן הזה אין מתענים כלל בשעת הדבר, שהנסיון מוכיח שכשאינו אוכל ושותה "קולט שינוי אויר חס ושלום" ומסתכן יותר. ע"ע אנציקלופדיה הלכתית רפואית ערך השתנות הטבעים.
12. שכן למדונו חז"ל מן הפסוק "וחי בהם". וע"ע מש"כ רבי אברהם בן הרמב"ם, המספיק לעובדי ה', (הודפס במבוא לספר עין יעקב דפוס וילנא עמ' xiv, xv); פחד יצחק (לר"י לאמפרונטי) ערך צידה. וצ"ע אם דבריהם יכולים להיות שייכים גם לכגון דא. ולדעתי אין ספק שאילו בזמן חז"ל היה סיכון להפסקת החלב אחרי צום, חז"ל היו מבחינים בכך ומודיעים על הסכנה לבני דורם ולדורות הבאים, וע"ע שו"ת ריב"ש ש' ס' תמז. ולכן אם הנסיון מורה על סיכון בזמן הזה, בע"כ שנשתנו הטבעים, וכמו לגבי תענית בשעת דבר.
13. אסיא נג-נד עמ' 208; ספר אסיא י' עמ' 11.

* Aviva Fattal-Valevski, et al, "Outbreak of Life-Threatening Thiamine Deficiency in Infants in Israel Caused by a Defective Soy-Based Formula", *Pediatrics Vol. 115 No. 2 February 1, 2005 pp. e233 -e238*

פרק ב. מעוברות ביום הכיפורים

בדור האחרון התפרסמו בציבור פסקי הלכה בעל-פה של מורי הוראה ידועים, המתירים למעוברות שתיית נוזלים פחות מכשיעור ביום הכיפורים. הגאון הרב ישראל יעקב פישר¹⁴ מתיר שתיה פחות מכשיעור לכל אשה בהריון שטרם הגיעה לחודש התשיעי¹⁵. אחרים מצמצמים את ההיתר לחודשים שביעי ושמיני של ההריון¹⁶.

הרעיון הרפואי שמאחורי הוראות הלכתיות אלו הוא כדלקמן: בשנים האחרונות הוכח שהתיבשות עקב צום של יום אחד יכולה לזרז ולהקדים לידה. זירוז לידה בחודש התשיעי איננו נחשב בימינו כסכנה לעובר, שכן העובר כבר בשל. לעומת זאת, זירוז לידה לפני החודש התשיעי מסכן באופן ממשי את חיי הוולד. מכאן נובע ההיתר (או אפילו החובה) לשתות ביוה"כ כדי למנוע זירוז לידה מסוכן.

אולם בירור מדוייק יותר של הנתונים הרפואיים מעלה נתונים שונים, ומביא למסקנות הפוכות: אכן צום יממה גורם להתיבשות היכולה לגרום לזירוז לידה. אחד המאמרים שתיארו תופעה זו, נכתב ע"י פרופ' א' אידלמן, מנהל מחלקת הילודים בבית"ח שערי-צדק בירושלים, וחבריו. כותבי המאמר מצביעים על עליה משמעותית במספר הלידות ביום-כיפור אחה"צ ובמוצאי יוה"כ לעומת הימים הקודמים והימים הבאים. התופעה זכתה גם לכינוי מדעי מעניין: "אפקט יום כיפור". אולם התברר כי "אפקט יום כיפור" מתקיים אך ורק בחודש התשיעי של ההריון, ולא בחודשים מוקדמים יותר, אלא אם כן קיימת

14. שמעתי מהגרי"י פישר שליט"א, כמובא להלן. וכ"כ הגרי"י פישר בהסכמתו לספר פני ברוך (על הלכות ביקור חולים), הובא גם בציץ אליעזר, חי"ז, ס' כ, אות ד, וז"ל: "כיום הזה שנחלשו הדורות, ועשרות רבות של נשים מפילות ע"י התענית צריכין כל הנשים המעוברות עד החודש התשיעי לאכול ביוה"כ פחות מכשיעור". עכ"ל. ועי"ש בציץ אליעזר שחולק על ההיתר הכללי, אך מתיר בשופי לכל אשה שהפילה פעמיים לאכול לשיעורין.

15. על ידי שתיה עקבית פחות מכשיעור ניתן להגיע לשתיה כוללת של יותר מ-3 ליטר נוזלים ביממה. כמות כזו מספיקה בתנאים רגילים למנוע התיבשות ואף לספק לגוף מזון נוזלי בכמות סבירה. משום כך, כדרך כלל, אין צורך להתיר שתיה כשיעור אלא אם כן האשה נמנעה משתיית פחות מכשיעור בתחילת הצום, והגיעה לכדי התיבשות המחייבת החזרת נוזלים מהירה. וראה מקראי קודש לגרצ"פ פרנק זצ"ל, ימים נוראים (מכון הרב פרנק ירושלים תשל"ט), סימן לט, עמ' קלו בהררי קודש: "בחולה מסוכן שיש חשש שיצטרך אח"כ לאכול שיעור שלם אם לא יתחיל באכילת פחות מכשיעור בשעות המוקדמות, הורה מרן שיתחיל לאכול בבקר בפחות מכשיעור ברציפות, רק בהפסק של כדי אכילת פרס, ואצ"ל אם הרופא אומר שמוכרח לשתות מידה מסוימת במשך היום, שיש להתחיל בבקר בשתיה בפחות מכשיעור." וכ"כ בשש"כ פל"ט, הע' טט, בשם הגרשז"א. ואם יש צורך גדול, ניתן לקצר את משך הזמן בין מנת שתיה לחברתה ל 4 דקות, ולפני שמורים לשתות ללא שיעורים יש לקצר את משך הזמן לשתי דקות בין מנת שתיה לחברתה.

16. הובאו ע"י הרב משה הררי, בספרו מקראי קודש - הלכות יום הכיפורים, (מהדורה שניה) פרק ט, הע' כז.

בעיה נוספת היוצרת "הריון שבסיכון גבוה" (High risk pregnancy), כגון עבר של צירים מוקדמים.

לאור נתונים אלה נראה שאין מקור רפואי ממשי המצדיק היתר אכילה או שתיה ביום הכיפורים לנשים עם מהלך הריון תקין¹⁷ לפני החודש התשיעי.

בקיץ תשנ"ב, שוחחתי על כך עם הגר"י פישר שליט"א, ושאלתיו מדוע הוא עומד על דעתו למרות הנתונים הנ"ל. תשובתו היתה חד משמעית: בעיניו חזה נשים רבות שאיבדו את עוברן אחרי הצום. משום כך, למרות חוות דעת רפואיות מנוגדות, חייבים למנוע צום מנשים מעוברות לפני החודש התשיעי.

מסרתי את הדברים לפרופ' א"ס אברהם (בעל הנשמת אברהם), שהעיר כי נסיון אישי לא מבוקר לא יכול להוות הוכחה רפואית, מה גם שאילו היתה סכנת הפלה כתוצאה מן הצום היינו רואים בחדרי המיון ובמחלקות נשים עליה בשכיחות ההפלות לאחר יום הכיפורים כשם שאנו רואים עליה ברורה במספר הלידות מייד אחרי יום כיפור. כך שקשה לסטות מדברי חז"ל רק על סמך נסיון אישי לא מבוקר הנוגד נסיון מקיף של בתי החולים.

גם הגרשז"א הסכים כי כאשר מדובר באשה בריאה, בהריון תקין וללא רקע קודם של הפלות – אין כל הוכחה שהצום עלול לגרום נזק לה או לעובר, וכמו שכתב פרופ' א"ס אברהם¹⁸.

צום בחודש התשיעי

בהשקפה ראשונה נראים צודקים דברי המורים האוסרים שתיה ביוה"כ בחודש התשיעי משום שאז זירוז הלידה איננו מסכן את הוולד.

אולם לאחר עיון נראה שדווקא בחודש התשיעי יש מקום להתיר, או אפילו לחייב, שתיה פחות מכשיעור, כדי למנוע סכנת התיבשות וזירוז לידה ביום הכיפורים. לשם כך יש להציג את הנתונים הבאים:

17. יש רופאים המתנגדים לצום בהריון, עקב חשש לפגיעה בהתפתחותו השכלית של העובר. החשש נובע מנתוני מחקר בבעלי חיים במצבים מסויימים, הרומזים, אולי, על נזק אפשרי להתפתחות מוח עובר בעקבות צום, ומכאן לירידה אפשרית ב-IQ של הוולד עקב צום בהריון. מבלי להכנס לשאלה אם פגיעה ב-IQ של עובר דוחה איסורי תורה, למיטב ידיעתי לא בוצע מחקר בבני אדם (כלומר: על נשים בהריון תקין) המוכיח שצום יממה יכול לגרום נזק בהתפתחות מוח העובר. יתר על כן, יתכן וניתן להתבונן בתוצאות מדגם רב שנים של יהודים שנולדו לנשים שצמו ביום הכיפורים ע"פ השר"ע. דומני כי אין סימנים ל-IQ נמוך יותר של ילודים אלו לעומת ילודים לא יהודים שאימותיהן לא צמו. עיין גם בספר:

Neurological Manifestations of Systemic Diseases in Children. (eds. Avraham Steinberg and Yitschak Frank Raven Press, NY, 1933) Ch.1.

שאכן צום בהריון איננו גורם לשום נזק מוחי בעובר.
18. א"ס אברהם, חולה ביום הכיפורים, ספר אסיא ט, עמ' 114-115.

- (א) שיעור תמותת אימהות בלידה נע בין 1% בארצות מתפתחות¹⁹, לבין 0.01% בארצות מפותחות²⁰. כשישית ממקרי התמותה האמהית בארצות מפותחות מקורן באיבוד דם במהלך הלידה ולאחריה.
- (ב) איבוד הדם הממוצע בלידת יחיד הוא כ- 600 מיליליטר דם, אך במקרים לא נדירים היולדת מאבדת יותר מליטר דם.
- (ג) צום של כ-24 שעות גורם לאיבוד נוזלים של 1-3 ליטרים מגוף האשה.
- (ד) לידה במצב של התיבשות-קלה כלאחר צום, לאחר איבוד מוקדם של 1-3 ליטר נוזלים עם סכנה לאיבוד ליטר דם נוסף – מהווה הגדלה ממשית של סכנת החיים של היולדת²¹. מצב זה ניתן לטיפול ע"י החזרת נוזלים בעירוני תוך ורידי. אמנם מקובל להחדיר צינור עירוני לורידי האשה היולדת לפני הלידה, אך גם במרכזים רפואיים טובים לא נדירים המקרים (במיוחד בשעות עומס) בהם האשה יולדת לפני שהספיקו להחדיר את צינור האינפוזיה לתוך הוריד.
- (ה) לכן, לידה בסוף צום, בשעות עומס יחסי, מהווה סכנה רבה יותר מאשר לידה ללא איבוד הנוזלים המוקדם.
- (ו) צום יוה"כ בחודש התשיעי עלול לגרום לזירוז ולכניסה ללידה סמוך לסוף הצום ("אפקט יום כיפור").

19. בשנת 1989 פורסמה הערכה של תמותת האימהות באזורים שונים של העולם. באופן כללי, התמותה האימהית בארצות המפותחות היא בממוצע 30 ל-100,000, באמריקה הלטינית 270 ל-100,000 ביבשת אסיה 420 ל-100,000 ובאפריקה 640 ל-100,000 (6.4 לאלף לידות). מקור בספרות הרפואית:

Harison K.A., Tropical obstetrics & gynecology - Maternal mortality, *Trans-R-Shc-Teop-Med Hyp*, 83(4): 449-453, (1989).

מאמרים רפואיים אחרים שנתפרסמו ב- 10 השנים האחרונות מציינים תמותה אימהית עולמית כוללת של יותר מחצי מליון נשים המתות כל שנה מסיבוכי לידה, כאשר יש מקומות רבים בהם התמותה האימהית מגיעה ליוחד מאחוז אחד למאה. לדוגמא:

Ann-Soc-Belg-Med-Trop, 73(4):279-285, (1993). *Int-J-Gynaecol-Obstet*, 27(3): 365-370, (1988).

20. התמונה האימהית הנמוכה בישראל עד כדי 10 ל-100,000 לידות, קשורה בטיפול רפואי נאות כדוגמת הכנסת אינפוזיה, מתן דם או אנטיביוטיקה כשיש בכך צורך, ניתוחים קיסריים, זירוז לידה במצבים שונים וכדומה.

21. הסיבה להגדלת הסכנה נובעת מהתפקיד החשוב של נוזלי הגוף בחלל הבין-תאי בשמירת היציבות ההמודינמית במצבים של אבוד דם. קבוצת חוקרים אף בצעו נסיון שהדגים את הגדלת הסיכון של איבוד דם לאחר התיבשות מצום. קבוצת החוקרים חילקו 12 חזירונים לשתי קבוצות. קבוצה אחת מהן הושמה בצום של 48 שעות. בתום הצום הוקז 30% מנפח הדם המחושב אצל החיות בשתי הקבוצות (מקביל לאיבוד של כשני ליטר דם אצל אישה בלידה), החיות לא קבלו נוזלים בעירוני לאחר ההקזה. תוך 4 שעות לאחר ההקזה מתו 66% מהחיות שהיו בצום, בעוד שכל החיות שהוקז דמם מבלי שהיו בצום - נשארו בחיים. ראה:

Barrientos T, et al, The effect of dehydration on the dynamics of transcapillary refill. *Am.Surg.* 48 (8):412-416(1982).

משמעות הנתונים הללו פשוטה: דווקא בחודש התשיעי בו הצום עשוי לזרז את הלידה, צריכה, לכאורה, להיות חובה לשתות מספיק נוזלים כדי למנוע הגעה ללידה במצב של גרעון נוזלים, עקב העליה הממשית ברמת הסכנה הכרוכה בלידה כזו. צריך לזכור כי האפשרות לטפל בהצלחה בהחמרת מצב פיקוח נפש של היולדת אינה מבטלת את עצם מצב הסכנה בזמן הלידה.

מבחינה מעשית האשה איננה נמצאת במצב של סכנה עכשווית בשעות הצום הראשונות, אלא שהמשך הצום עלול להגדיל את הסכנה לחייה מאוחר יותר. אע"פ כן, גם מצב של סכנה עתידית דוחה איסורי תורה²² כמעט²³ כמו במצב של סכנת חיים קיימת.

מאחר ומבחינה מעשית די בלגימות רבות של פחות מכשיעור, לכאורה נובע מכך היתר (או אפילו חובת) שתית נוזלים (פחות מכשיעור) ביום הכיפורים לכל המעוברות בחודש התשיעי, משום שחלק מהן עלולות להכנס ללידה לקראת סוף הצום במצב מסוכן של גרעון נוזלים, "ועדיף שאלף נשים ישתו ביום הכיפורים לחינם פחות מכשיעור, כדי שאשה אחת, במקום נידח בעולם, לא תסתכן ותמות"²⁴.

נדגיש כי רמת הסיכון ליולדת הצמה לפני לידתה, גדולה במידה ניכרת מרמת הסיכון לתינוק שאמו המינקת צמה ביום הכיפורים. ואם במינקת התיר הגרש"ז שתיה לשיעורין ביום הכיפורים (פרק א' לעיל), לכאורה בודאי שמן הדין להתיר, או אולי אפילו לחייב, את המעוברת בחודש התשיעי לשתות לשיעורין כדי שלא תסתכן באיבוד דם בלידה לאחר איבוד הנוזלים במהלך הצום.

חלק מהדברים הללו העליתי אז בכתב²⁵, ונמסר לי שהדברים הובאו לפני הגרש"ז ולא הסכים עמהם "משום שלדעתו אין בזה סכנה"²⁶, ומשום ש"החשש

22. שמירת שבת כהלכתה, פרק ל"ט סע' יג, ובהע' נט. וכן מבואר ברמב"ם הלכות שבת פ"ב ה"א: "היולדת כשכורעת לילד - הרי היא כסכנת נפשות ומחללים עליה את השבת: קורין לה חכמה ממקום למקום..." למרות שמדובר לפני הרגע המוגדר כפיקוח נפש עכשיו, שהרי הרמב"ם עצמו (שם, הלכה י"ג, ע"פ שבת קכט, א) מגדיר את ה"חיה" כחולה שיש בה סכנה, רק "משיתחיל הדם להיות שותת עד שתלד, ואחר שתלד עד שלשה ימים" ולא מ"שעה שהיא צועקת בחבליה". וע"ע מש"כ על שלבי הלידה ברמב"ם - עיונים הלכתיים ומבט רפואי, להלן סימן ו.

23. ראה: חידושי מרן ר"ז הלוי על הרמב"ם, הלכות שביתת עשור, ד"ה: והנה אאמ"ר הגאון זצ"ל.

24. כע"ז סימן א, פרק ג, לעיל.

וראה מקראי קודש לגרצ"פ פרנק זצ"ל, ימים נוראים (מכון הרב פרנק ירושלים תשל"ט), סימן לט, עמ' קלו ב"הררי קודש: "בחולה מסוכן שיש חשש שנצטרך אח"כ לאכול שיעור שלם אם לא יתחיל באכילת פחות מכשיעור בשעות המוקדמות, הורה מרן שיתחיל לאכול בבקר בפחות מכשיעור ברציפות, רק בהפסק של בכדי אכילת פרס, ואצ"ל אם הרופא אוסר שמוכרח לשתות מידה מסוימת במשך היום, שיש להתחיל בבקר בשתיה בפחות מכשיעור." וכל"כ בשש"כ פל"ט, הע' סט, בשם הגרש"ז א.

25. מ' הלפרין, נשים מעוברות בצום יום הכיפורים, יהדות (מקמ"ר רמת שרת ורמת דניה י-ם) י"ח: 21-23 (1991).

26. הרב משה הררי, מקראי קודש - הלכות יום הכיפורים, (מהדורה שניה) פרק ט, סוף הע' כז, בשם הגר"א נבנצל.

שהתיבשות עקב הצום ואיבוד דם בזמן הלידה ביום הכיפורים עלולים לסכן אותה הוא חשש קטן מאד, ולא יתכן שמדיני התורה הקדושה קבעו חז"ל שהיא חייבת לצום – גם בזמנים שלא טיפלו בעירוי – לו היה הצום מסכן אותה... "ואין לנו להתיר באופן כוללני (לאכול או אפילו רק לשתות) את מה שחז"ל במפורש אסרו"²⁷.

לצערי לא זכיתי לדון בדברים הללו עם הגרשז"א פנים אל פנים, אך בשיחה טלפונית חדשים ספורים לפני פטירתו אמר לי שלדעתו "אין להורות היתר כללי, אך כל אשה שיש לגביה חשש שתגיע מיובשת ללידה, יש להתיר לה לשתות פחות מכשיעור".

לפנינו הבדל ברור בין היתר או הוראה כללית המחייבת את כלל המעוברות לצום ביום הכיפורים גם בזמן הזה, לבין הלכה פרטית, הנוגעת אולי לחלק גדול מן המעוברות בסוף הריון, המתירה, או אף המורה להן, לשתות פחות מכשיעור ביום הכיפורים.

באופן מעשי יתכן וניתן להבדיל בין נשים לפני לידה ראשונה לבין נשים בלידה חוזרת. צירי לידה ראשונה נמשכים בד"כ שעות רבות, ולכן אם האישה איננה מאבדת את עשתונותיה עם התחלת הצירים הכואבים, יש לה בד"כ מספיק זמן לשתות כמות גדולה של נוזלים לפני הלידה, ללא הקפדה על שיעורין. אולם בלידה חוזרת, משך זמן הצירים עשוי להיות, לפעמים, קצר מאד, והסכנה להגיע ללידה ללא השלמת נוזלים היא גבוהה. אולם למרות ההבדלים, עדיין לא יצאנו לגמרי מכלל הגדלת סיכון חיי מעוברות מבכירות הצמות ביום הכיפורים בהיותן בחודש התשיעי²⁸.

בעניי, גם כאן לא ידעתי איך ראוי לפרש את דעת הגרשז"א. האם סבר שמעיקר הדין אין להורות דין פיקוח נפש בסכנה רחוקה משום שהדבר נראה כסתירה לדברי חז"ל, או שבכה"ג רק גזר בגזרת "מרא דאתרא" להמנע ממתן היתר כללי לכל המעוברות בחודש התשיעי, אף שהסכים להתיר שתיה לשיעורין לחלק גדול מהן, דהיינו ל"כל אשה שיש לגביה חשש שתגיע מיובשת ללידה" ביום הכיפורים.

"הרי שולחן בשר והרי סכין - ואין לנו פה לאכול" (קידושין מו, א).

27. שמעתי מפרופ' א"ס אברהם (בעל הנשמת אברהם), וכ"כ במאמרו: חולה ביום הכיפורים, ספר אסיא ט עמ' 115, (מקור: אסיא נג-נד, עמ' 76, 84-86). והוסיף שם: "וצריכה האשה המעוברת להתחיל לשתות ברגע שיש לה צירי-לידה סדירים, כדי שלא תכנס ללידה במצב של חוסר נוזלים... ויתכן שאף בלי שיעורים, כדי שתספיק לשתות לפני הלידה". הנשמת אברהם מוסיף שם: "הדברים הללו היו לעיני מורנו ורבנו הגרש"ז אויערבך (שליט"א) [זצ"ל] שהסכים להם והוסיף בכתב: "אך אם היא מרגישה מאוד לא טוב, רצוי שתתחיל לשתות פחות מכשיעור", עכ"ל.

28. גם לידה ראשונה עלולה להיות לידה חטופה (לידה מהירה מאד), אם כי מקרים אלו נדירים יותר מאשר בלידה חוזרת. וראה את הכרעת הגר"ש ישראל זצ"ל, שהובאה בספר "מקראי קודש – הלכות יום הכיפורים" (הרב משה הררי, הוצאת ישיבת מרכז הרב, מהדורה שלישית, ירושלים תשנ"ז) פרק ט', סוף סעיף ז', בסוף הערה כז. חשוב להדגיש כי לגבי העובדות המובאות בהערות 19-21 לעיל אין שום מחלוקת בין הרופאים.

7. מחלות במערכת העיכול

- א. הקאות מרובות.
- ב. שלשולים מרובים.
- ג. דלקת פעילה של הושט עקב בקע סרעפת.
- ד. כיב פעיל בקיבה או בתריסרון – אולקוס.
- ה. צהבת – דלקת נגיפית של הכבד, עד חצי שנה לאחר תום המחלה.

8. מחלות דם

א. חוסר דם ניכר – כשכמות ההמוגלובין הוא מתחת ל-9 גרם אחוז.

9. מחלות מערכת העצבים

- א. אי ספיקה מוחית.
- ב. לאחר מאורע מוחי – חסימת עורק או שטף דם.
- ג. התקפים איסכמיים מוחיים זמניים, עקב הפיעה בורית דם.
- ד. מחלת הנפילה.
- ה. מצבי מיגרנה קשים.

10. מחלות נפש

- א. פסיכוזה.
- ב. מצבי חרדה קשים.
- ג. היסטריה.

11. מחלות אנדוקריניות – בלוטות המפרשות הורמונים

- א. סכרת, הזקוקה למנות אינסולין גדולות.
- ב. סכרת, הזקוקה לתרופות דרך הפה אך מלווה בהפרשת אצטון /או התקפי היפוגליקמיה.
- ג. הפרשה מוגברת של אינסולין.
- ד. פעילות יתר חריפה של בלוטת התריס.
- ה. אי ספיקה של בלוטת יתרת הכלית.

מועדי קודש
על יום הכפורים

טו

א. הלכות יום הכפורים
על יום הכפורים
ב. ארבעת ימי תשובה
ג. ארבעת ימי תשובה
ד. יום הכפורים
ה. יום הכפורים
ו. יום הכפורים
ז. יום הכפורים
ח. יום הכפורים
ט. יום הכפורים
י. יום הכפורים

מאמר רפואי-הלכתי

מאת הרופא החודי ד"ר אלי יוסף שושהיים
צום יום כיפור על פי ההלכה והרפואה

פירוט קבוצות המחלות בהן הצום לא רצוי ויתכן שיביא את החולה לכלל סכנה.

1. מחלות זיהומיות עם חום גבוה.

- א. דלקת שקדים חריפה – אנגינה
- ב. דלקת ריאות
- ג. מחלת שושנה בעור וכר'

2. מצבי תשישות כללית אצל קשישים

3. מצבי תשישות כללים לאחר מחלה, ניתוח, תאונה וכו'.

4. מחלות גידוליות ממאירות

5. מחלות לב

- א. מצב לאחר אוטם בשריר הלב – התקף לב. תוך שנה מהאירוע.
- ב. מחלה איסכמית פעילה – תעוקת לב.
- ג. אי ספיקת לב.
- ד. הפעעות משמעותיות בקצב הלב.

6. מחלות במערכת הנשימה

- א. אי ספיקה נשימתית.
- ב. קצרת הסימפונות – אסטמה פעילה.
- ג. מחלה חסימתית כרונית בריאות.

כאב ראש חזק וכו'. במקרה כזה על החולה לפעול על פי הנחיות לחולה שאינו צם.

כדי להקל על הצום ולתת סיכוי טוב להשלמתו מומלץ:

1. לשתות בערב יום כיפור שתיה רבה המכלה קלוריות - חלב, לבן, מיצי פירות, וכו' כדי למלא עד כמה שאפשר את מלאי הנוזלים והקלוריות בגוף.
2. להמנע מאכילת מאכלים מלוחים וחריפים, הגורמים לריכוז יתר של הדם ומגבידים את הצומאון.
3. אין להפריז באכילה של אוכל מוצק לפני הצום, אכילת יתר של מוצקים גורמת לכבדות, תפחות, עייפות יתר, הרגשה כללית רעה.
4. להמנע מתנועה מיותרת בצום, כדי למנוע איבוד נוזלים וקלוריות. במקרה שקשה לצום יש להמנע מללכת לבית הכנסת לכל החפילה, אלא רק ליכל נדרי' ו'נעילה'. עם זאת, יש חולים שהתפילה בבית הכנסת מסיחה את דעתם ומקלה עליהם.
5. להמנע בחדר מאורר כדי למנוע הזעה הגורמת איבוד נוזלים.
6. ללבוש ביגוד שימנע זיעה מוגברת.
7. להשתמש בעת הצורך בפתילות נגד בחילות או סחרחורת.

לחולים שאסור להם לצום מומלץ:

1. רובם יכולים להמנע לגמרי מאכילה ומסוגלים להסתפק בשתיה. את הקלוריות הדרושות ניתן לקבל גם במשקאות כגון - חלב, לקו, מיצי פירות, תה עם סוכה, וכו'.
2. רובם אינם צריכים אכילה ושתייה מעל השיעורין. מתן אוכל לפי שיעורים בלבד, מאפשר מתן כמויות גדולות של מזון ושתייה בתנאי שיקבלום במנות קטנות ולעיתים קרובות - כל 9 דקות. באופן כזה ניתן לקבל עד לנפח של 200 גרם מזון בשעה ויותר מ-250 סמ"ק שתיה בשעה. כמות כזו היא מעל ומעבר לכמות המירבית לה זקוק החולה.
3. הכמות ההכרחית לשתייה לרוב - ליטר עד ליטר וחצי ליום. היינו כ-4 כוסות גדולות. במקרים מסוימים יש צורך בכמות כפולה.
4. במקרים בהם השתיה אינה מספקת ויש צורך באכילת מוצקים בשיעורין, היינו במנות קטנות ובנפח עד 30 גרם מים, כפי שהסברנו

12. מחלות כליות ודרכי השתן

- א. אי ספיקת כליות.
  - ב. זיהומים כרוניים בדרכי השתן.
  - ג. אבנים בדרכי השתן.
  - ד. מחלות חסימתיות בדרכי השתן.
  - ה. לאחר ניתוח בדרכי השתן, עד הודשיים לאחר הניתוח.
  - ו. לאחר ניתוח הטיית השתן למעייים או לעור.
13. מערכת ההולדה
- א. נשים בהריון עם דימום.
  - ב. נשים בהריון עם כאבים והתכווצויות.
  - ג. נשים בהריון הסובלות מהפלות חוזרות.
  - ד. נשים בהריון מעל חודש השישי הנוטות ללידה מוקדמת.
  - ה. נשים בהריון בעת התקף פתאומי של רעב.
  - ו. ילדות שאחזה צידים ועד 72 שעות לאחר הלידה.
  - ז. אישה מינקת, שילדה תינוק חולה שזקוק לקבל חלב אם.

נוסף להכרת העקרונות ההלכתיים המנחים לגבי הצום והכרת המתלות בהם הצום אינו רצוי ואף מסוכן, צריך הרופא במקרים רבים להתחשב בגורמים שלהלן, בטרם יחליט על איסור הצום.

1. מצבו הכללי של החולה.
2. תנאי מזג האויר - דרגות חום ויובש.
3. הרגשת החולה בצומות קודמים. קביעה זו חשובה מאחר ויש חולים הנראים חלשים בעוד הם צמים בקלות, וכן להפך.
4. להתחשב בנטיית הרגשיות, בפרט להתחייסות החולה לצום ובמידת התנגדותו לאכילה ושתייה, אפילו בשיעורין. מניעת הצום אצל חולים מסוימים עלולה לגרום להשפעה שלילית מבחינה רגשית, שעלולה לחזק לבריאותו יותר מהצום.

עם זאת יש להדגיש שבמקרה בו החולה מסוגל לצום, אין זו החלטה סופית והיא יכולה להשתנות עם שנוי במצב החולה, הופעת חום, שלשול, הקאות, חולשה קיצונית, הרגשת עלפון,

במקרה כזה רצוי לאכול וופלים או ביסקוויטים, המספקים קלוריות רבות בנפח קטן.

5. רצוי לקבוע עד איזו שעה מתחילת הצום ניתן לחולה לצום באופן מוחלט. לרוב, אפשר לצום עד הבוקר ללא סיכון הבריאות.

לקיחת תרופות ביום כיפור

מבחינה הלכתית מותר לקבל את רוב התרופות דרך הפה אפילו לחולה שאין בו סכנה וזאת מהסיבות הבאות:

- א. החומר שמרכיב את התרופה אינו ראוי לאכילה.
- ב. לקיחת התרופה נעשית ע"י בליעה ולא ע"י אכילה.
- ג. קבלת התרופה אינה גורמת להנאה.
- ד. רוב התרופות הן מרות.
- ה. חומר התרופה הוא מועט ביותר ופחות מהשיעור.

עם כל זאת רצוי שהרופא ישתדל במקרה שאפשר:

1. להפסיק את התרופות שאינן נחוצות ביום כיפור.
2. להעביר את מועד לקיחת התרופות למוצאי יום כיפור.
3. להשתמש בפתילות או בזריקות תוך שרירות.
4. להשתמש בתרופות שטעמן מר.
5. להמליץ לעטוף את התרופה בנייר דק.
6. להמליץ לבלוע את התרופה מבלי מים לבלעיתה. אם אי אפשר לקחת את התרופה ללא מים, יש להוסיף חומר מריר לתוכן.

כל שינוי בלקיחת התרופות, הפסקתן, העברת לקיחתן למוצאי יום כיפור, שינוי בצורת לקיחתן וכו' הם אך ורק לפי החלטתו והסכמתו של הרופא המטפל.

מכל האמור יש לזכור את הכלל: שאין מקום להחמיר בצום יום כיפור ולהקל בפיקוח גפש, אלא ההיפך הריהו חיוב ומצוה.

גבהיר שכל ההנחיות ההלכתיות שברשימה מבוססות על ספרי ההלכה המקובלים העוסקים בנושא. כן נדגיש כי ההנחיות הן כלליות בלבד וכל שאלה בנידון יש להפנות למורה הוראה ולרופא המטפל.

כאב ראש חזק וכו'. במקרה כזה על החולה לפעול על פי הנחיות לחולה שאינו צם.

כדי להקל על הצום ולתת סיכוי טוב להשלמתו מומלץ:

1. לשתות בערב יום כיפור שתיה רבה המכילה קלוריות - חלב, לבן, מיצי פירות, וכו' כדי למלא עד כמה שאפשר את מלאי הנוזלים והקלוריות בגוף.
2. להמנע מאכילת מאכלים מלוחים וחרפים, הגורמים לדיכוי יתר של הדם ומגבירים את הצימאון.
3. אין להפריז באכילה של אוכל מוצק לפני הצום, אכילת יתר של מוצקים גורמת לכבדות, תפיחות, עייפות יתר, הרגשה כללית רעה.
4. להמנע מתנועה מיותרת בצום, כדי למנוע איבוד נוזלים וקלוריות. במקרה שקשה לצום יש להמנע מללכת לבית הכנסת לכל התפילה, אלא רק ל"ל נדר" ר"נעילה". עם זאת, יש חולים שהתפילה בבית הכנסת מסיחה את דעתם ומקלה עליהם.
5. להמנע בחדר מאורר כדי למנוע הזעה הגורמת איבוד נוזלים.
6. ללבוש ביגוד שימנע זיעה מוגברת.
7. להשתמש בעת הצורך בפתילות נגד בחילות או סחרחורת.

לחולים שאסור להם לצום מומלץ:

1. רובם יכולים להמנע לגמרי מאכילה ומסוגלים להסתפק בשתיה. את הקלוריות הדרושות ניתן לקבל גם במשקאות כגון - חלב, לקן, מיצי פירות, תה עם סוכה, וכו'.
2. רובם אינם צריכים אכילה ושתיה מעל השיעורין. מתן אוכל לפי שיעורין בלבד, מאפשר מתן כמויות גדולות של מזון ושתיה בתנאי שיקבלום במנות קטנות ולעיתים קרובות - כל 9 דקות. באופן כזה ניתן לקבל עד לנפח של 200 גרם מזון בשעה ויותר 250- סמ"ק שתיה בשעה. כמות כזו היא מעל ומעבר לכמות המידיבית לה זקוק החולה.
3. הכמות ההכרחית לשתיה לרוב - ליטר עד ליטר וחצי ליום. היינו כ-4-6 כוסות גדולות. במקרים מסויימים יש צורך בכמות כפולה.
4. במקרים בהם השתיה אינה מספקת ויש צורך באכילת מוצקים בשיעורין, היינו במנות קטנות ובנפח עד 30 גרם מים, כפי שהסברנו

12. מחלות כליות ודרכי השתן

- א. אי ספיקת כליות.
- ב. זיהומים כרוניים בדרכי השתן.
- ג. אבנים בדרכי השתן.
- ד. מחלות חסימתיות בדרכי השתן.
- ה. לאחר ניתוח בדרכי השתן, עד חודשיים לאחר הניתוח.
- ו. לאחר ניתוח חסיית השתן למעיים או לעור.

13. מערכת ההולדה

- א. נשים בהריון עם דימום.
- ב. נשים בהריון עם כאבים והתכווצויות.
- ג. נשים בהריון הסובלות מהפלות חוזרות.
- ד. נשים בהריון מעל חודש השישי הנוטות ללידה מוקדמת.
- ה. נשים בהריון בעת התקף פתאומי של רעב.
- ו. יולדת שאחזזה צידים ועד 72 שעות לאחר הלידה.
- ז. אישה מיניקת, שילדה תינוק חולה שזקוק לקבל חלב אם.

נוסף להכרת העקרונות ההלכתיים המנחים לגבי הצום והכרת המחלות בהם הצום אינו רצוי ואף מסוכן, צריך הרופא במקרים רבים להתחשב בגורמים שלהלן, בטרם יחליט על איסור הצום.

1. מצבו הכללי של החולה.
  2. תנאי מזג האוויר - דרגות חום ויובש.
  3. הרגשת החולה בצומות קודמים. קביעה זו חשובה מאחר ויש חולים הנראים תלויים בעוד הם צמים בקלות, וכן להפך.
  4. להתחשב בנטיית הרגשיות, בפרט להתחייסות החולה לצום ובמידת התנגדותו לאכילה ושתיה, אפילו בשיעורין. מניעת הצום אצל חולים מסוימים עלולה לגרום להשפעה שלילית מבחינה רגשית, שעלולה להזיק לבריאותו יותר מהצום.
- עם זאת יש להדגיש שבמקרה בו החולה מסוגל לצום, אין זו החלטה סופית והיא יכולה להשתנות עם שנוי במצב החולה - הופעת חום, שלשול, הקאות, חולשה קיצונית, הרגשת עלפון,

במקרה כזה רצוי לאכול וופלים או ביסקוויטים, המספקים קלוריות רבות בנפח קטן.

5. רצוי לקבוע עד איזו שעה מתחילת הצום ניתן לחולה לצום באופן מוחלט. לרוב, אפשר לצום עד הבוקר ללא סיכון הבריאות.

לקיחת תרופות ביום כיפור

מבחינה הלכתית מותר לקבל את רוב התרופות דרך הפה אפילו לחולה שאין בו סכנה וזאת מהסיבות הבאות:

- א. החומר שמרכיב את התרופה אינו ראוי לאכילה.
- ב. לקיחת התרופה נעשית ע"י בליעה ולא ע"י אכילה.
- ג. קבלת התרופה אינה גורמת להנאה.
- ד. רוב התרופות הן מרות.
- ה. חומר התרופה הוא מועט ביותר ופחות מהשיעור.

עם כל זאת רצוי שהרופא ישתדל במקרה שאפשר:

1. להפסיק את התרופות שאינן נחוצות ביום כיפור.
2. להעביר את מועד לקיחת התרופות למוצאי יום כיפור.
3. להשתמש בפתילות או בזריקות תוך שרירות.
4. להשתמש בתרופות שטעמן מר.
5. להמליץ לעטוף את התרופה בנייר דק.
6. להמליץ לבלוע את התרופה מבלי מים לבלעיתה. אם אי אפשר לקחת את התרופה ללא מים, יש להוסיף חומר מריר לתוכן.

כל שינוי בלקיחת התרופות, הפסקתן, העברת לקיחתן למוצאי יום כיפור, שינוי בצורת לקיחתן וכו' הם אך ורק לפי החלטתו והסכמתו של הרופא המטפל.

מכל האמור יש לזכור את הכלל: שאין מקום להחמיר בצום יום כיפור ולהקל בפיקוח נפש, אלא ההיפך הריהו חיוב ומצוה.

נבהיר שכל ההנחיות ההלכתיות שברשימה מבוססות על ספרי ההלכה המקובלים העוסקים בנושא. כן נדגיש כי ההנחיות הן כלליות בלבד וכל שאלה בנידון יש להפנות למורה הוראה ולרופא המטפל.

הזלכה למעשה

הראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף

חולה שרופא אסר עליו לצום ובכל זאת צם הרי הוא מתחייב בנפשו

הרגול מרובה שם. וכן פסק בשו"ת גור אריה יהודה וכן עיקר.

והנה בספר בן איש חי (פרשת וילך אות יב) כתב: "קטן קודם י"א שנים לא יתענה, (כלומר, לא יתענה כלל מתענה תענית שעות). ואחר כך אם יכול יתענה. חיוב דאורייתא היום, אם הזכר בן י"ג שנה ויום אחד, והנקבה בת י"ב שנה ויום אחד, ומדובר בן יש חיוב להנכנס קודם שנה אחת". וקיצר במקום שאמר להאריך והיה לו לומר בסוף דבריו כדברי הרמב"ם ומרן השלחן ערוך, ומדובר בן יש חיוב להנכנס מכן י"א שנה ויום אחד בין זכר בין נקבה". (ומצא שהחיוב לזכר קטן שנתיים קודם גיל בר מצוה) וכמו שכתב בעצמו בראש דבריו שאחר י"א שנה אם יכול יתענה ואם כוונתו בדבריו על קטן כחוש, אם כן גם בגיל י"ב שנה ויום אחד אינו מתענה כל היום, כמו שהסכימו האחרונים, וראיתו בשו"ת זחתי צדק חלק ב' שכתב: ומנהיגו פה בגדאד שכאשר יהיה הבן בן י"ג שנה ויום אחד, והבנת כח י"ב שנה ויום אחד להתענות ולה"שלים, ואין לזה תקנה כלל, כיון שהוא מן התורה והיחייב כרת עליו.

וקודם לזה משיהיה הבן בן אחת עשרה שנה ויום אחד והבנת כח עשר שנים ויום אחד, מתענים ומשלימים, וזה המנהג של רוב העולם, אבל אם התינוק והתינוקת חלשים מעט והם רכי המוג, אין משלימים התענית אלא כשיהיו בן י"ב שנה וכן י"א שנה, משום שארצנו ארץ חמה היא והתענית מוזק להם תוקף החום. ושתי תשובות בדבר, וחדא מה שהחמיר בתינוקות שמתענה ומשלימים מה מגיל עשר שנים, והרי זה נגד פסק מרן השלחן ערוך שבוין זכר ובין נקבה אינם משלימים אלא מגיל י"א שנה ויום אחד. ועוד שבקטן ובקטנה חלשים ורכי המוג יש להקל גם בגיל י"ב שנה ויום אחד, כהסכמת האחרונים ומכל שכן במ"קומו שהיא ארץ חמה. ומה טעם לנהוג חומרות בזה נגד הרמב"ם והשלחן ערוך, ומה גם במקום שהרבה פוסקים סוברים שאין צריך השלמה מדרכן כלל. וראה בשו"ת הרמ"ע מפאנו שהזהיר לפקוח עין בהשגחה מתמדת על התינוקות שמתענים ומשלימים ביום הכפורים, שלא יבואו ח"ו לידי סכנה, ושעל זה נאמר אל תהי צדיק הרבה וראה בשו"ת שואל ונשאל חלק ד' שכתב, דהוא עובדא בדידיה, שבהיותו קטן בשנה הראשונה שהתענה ביום הכ"פורים דבק לשונו לחכו בצמא, והיה בצער גדול ולולא חסדי השי"ת היה כמעט בסכנה. ועל כל פנים במקור מותינו, המנהג בדברי הרמב"ם ומרן. אלא שבזמנינו שירדה חולשה לעולם, אם הנער כחוש, לא יתענה (תענית שלם) עד מלאת לו י"ג שנה ויום אחד, וכמו שפסקו רבותינו

שאלה: ילדה בת 10 מחדרה מבקשת לדעת אם מותר לה לצום ביום הכיפורים אם רצונה בכך והיא מרחיבה שאלתה ושואלת ממתי צריכים ילדים ובני נוער לצום וכמה זמן?

תשובה: שנינו במשנה במסכת יומא התינוקות אין מענים אותם ביום הכפורים אבל מהנכים אותם לפני שנה ולפני שנתיים בשביל שיהיו רגילים במצוות. ובגמרא, איהו חינוך, היה רגיל לאכול בשתי שעות ביום, מאכילים אותו בשלוש, היה רגיל בשלוש שעות ביום מאכילים אותו בשלוש, וזו לשון הרמב"ם (בפרק ב' מהלכות שביית עשור) "קטן בן תשע שנים וכן עשר מחנכים אותם לשעות, כיצד, היה רגיל לאכול בשתי שעות ביום מאכילים אותו בשלוש, היה רגיל בשלוש, מאכילים אותו בארבע, לפי כח הבן מוסיפים לענות אותו בש"ע, קטן בן אחד עשר שנה, בין זכר בין נקבה, מתענה ומשלים מדברי סופרים כדי לחנכו במצות, בת שתיים עשרה שנה ויום אחד וכן שלושה עשר שנה ויום אחד שהכריזו או עזרתו הרי הם כגדולים לכל המצות ומתענים ומשלימים מן התורה. אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם ואינם משלימים התענית אלא מדברי סופרים. קטן שהוא פחות מכלל כדי שלא יבוא לידי סכנה. עד כאן דברי הרמב"ם. וכן פסק מרן בשלחן ערוך כלשון הרמב"ם הג"ל ומכל מקום כשהקטן שהוא פחות מכלל שלוש עשרה שנה ויום אחד הלש המוג, אינו צריך להתענות אלא עד חצות היום, כי דעת רבינו יצחק בן גיאת בספר מאה שערים לפסוק כרבי יוחנן שאין השלמה לתענית מדב"יהם כלל, ואין הקטן מתענה אלא תענית שעות בלבד. וכן הובאו דבריו בהר"ן וכן כתבו התוספות כתובות בד"ה ובת תירס לתעניתא. וכן דעת ראב"ה והאור וז"ע חלק ב' וכן פסק הרוקח וכתב בהגהות מיימוני (סוף פרק ב' מהלכות שביית עשור) שכן דעת בעל הלכות גדולות, וכן פסק בשו"ת תרומת הדשן וכן פסק הרמ"א בהגה, שיש לסמוך על סברא זו בנער כחוש שאין בו כח כל כך להתענות, וכתב הבית חדש, שבזמן הזה אין מדק"ק על הקטן שהוא בן אחת עשרה שנה ויום אחד להשלים התענית ביום הכפורים. אפילו כש"הוא בריא, מפני שהקטנים לומדים תורה שמתשת כחו של אדם, והרי הם כחולים. וגם מסתמא נחשבים חולים. אך כשהקטן הוא בן שתיים עשרה שנה ויום אחד, מסתמא צריך להתענות, אלא אם כן ידוע שהוא כחוש וחלש המוג. וכן כתבו המגן אברהם והאליה רבה שם, וכן כתב

האחרונים. והמחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים, ושומע לנו ישכון בטוח.

נמצא מפסקם של דברים. קטן והוא פחות מכן תשע שנים כלומר שלא השלים תשע שנים מלאות, בין זכר בין נקבה אינו מתענה כלל, אפילו תענית שעות. ואפילו אם רצה להתענות מוחים בידו, כדי שלא יבוא לידי סכנה, וכתב בארזות חיים שהרבה בני אדם נכשלים בזה, וראוי למחות בידם. וכן כתב רבינו מנוח והביא על זה מה שאמרו בירושלמי, רבי חייה בר אבא אמר, מעשה באדם אחד שהיה מהלך בדרך ביום הכפורים, ובתו עמו, אמרה לו בתו, אבא צמאה אני, אמר לה המתני מעט, חזרה ואמרה לו צמאה אני, אמר לה המתני עוד מעט, ומתה. ולכן יש להודרו ולתת לתינוקות הפחותים מגיל תשע שנים לאכול ולשתות לפני שילכו לבית הכנסת. וקטן שהוא בן תשע שנים שלמות, בין זכר בין נקבה, מחנכים אותו לשעות, כיצד; אם היה רגיל לאכול בערך בשעה שמונה בבוקר, ותנים לו לאכול בשעה תשע או עשר, כפי כוחו של הקטן, ולכן ההורים שיש להם ילדים קטנים הבאים עמם לבית הכנסת, עליהם לקחת עמם עוגות ופירות וכדומה כדי לתת לילדיהם לאכול מיד עם סיום תפילת העמידה של שחרית. שאם יתנינו עד לאחר קריאת התורה, יכולים לבוא ח"ו לידי סכנה. וקטנים שהשלימו אחת עשרה שנה, בין זכר בין נקבה, אם הוריהם יודעים בבירור שהם בריאים ויכולים להתענות ולהשלים, יתנו, ואם לאו אל יתענו אלא עד חצות היום. ונערה בת שתיים עשרה שנה ויום אחד, ונער בן שלוש עשרה שנה ויום אחד, מתענים ומשלימים ואין רשאים לאכול אלא על פי הוראת רופא שקובע שיש ח"ו סכנה אם יתענו.

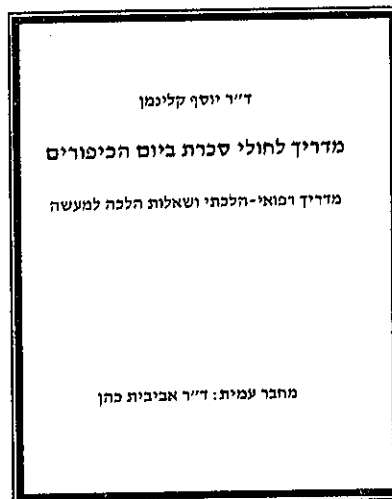
שאלה: חולה שהרופאים אוסרים עליו לצום ביום הכיפורים והוא בכל זאת רוצה להחמיר על עצמו ולצום, האם נוהג הוא כהלכה? תשובה: במסכת יומא, למדנו שפיקוח נפש דוחה כל המצות שבחבורה, מהפסוק: "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", וחי בהם ולא שימות בהם. וכן כתב הרמב"ם וסיים: "הא למדת, שאין משפטי התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלים בעולם וכמו שנאמר: "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום", ואלו האפיקורסים שאומרים שאסור לחלל שבת או יום הכיפורים אפילו לצורך פיקוח נפש, עליהם הכתוב אומר: (יחזקאל כ') "וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומש"פטים לא יחיו בהם".

והרמב"ן במלחמות ה' כתב: "שאין שום מידת חסידות לחולה שיש בו סכנה להחמיר על עצמו, שלא יחללו עליו שבת או יום הכיפורים ואדרבה, המונע עצמו במקום סכנה הרי זה מתחייב בנפ"ש, שנאמר: "ואן את דמכם לנפ"ש שוחטים אדרוש", מיד נפשו תיכנס אדרוש את דמכם, ומבואר בירוש"למי, שהשואל לחכם אם מותר לחלל שבת ויום הכיפורים במקום פיקוח נפש, הרי זה שופך דמים (שעד שהוא הולך ושואל תוודא אצלו, הרי החולה מוציא את נפשו, ורמו מידו יבקש) והוריו הרי זה משובה, וכן כתב המאירי בחיבוד התשובה, שכל המתחסד בזה ומוסר עצמו מפני כך לסכנה הרי הוא מכלל שופכי דמים.

אכילה ביום כפור, כשנחלקו הדיועות בין רופאים, או עם החולה והיולדת			
מספר הרופאים שאומרים "לא צריך לאכול"	מספר הרופאים שאומרים "לא צריך לאכול"	החולה סובר	הלכה
אחד	אחד ^א	שוחק, או אומר איני יודע	מאכילין ^ב
אחד	אחד	איני צריך ^א	אין מאכילין ^ב
אחד	שנים	שוחק, או אומר איני יודע ^ה	אין מאכילין ^ג
אחד והוא מופלג ^ד	אפילו מאה	אפילו אומר איני צריך	מאכילין ^ה
אחד, מסופק אם יסתכן כשיצום	אחד	שוחק, או אומר איני יודע	מאכילין ^ו
אחד, מסופק אם יסתכן כשיצום	אפילו אם החולה בעצמו רופא מומחה	איני צריך	מאכילין ^ז
רופא והוא עצמו החולה, ומסתפק אם יסתכן כשיצום	אחד		המאכילין לדעת הט"ז ^א
שנים	רופא אחד מופלג	אפילו אומר איני צריך	מאכילין ^ב
שנים	שנים מופלגים	שוחק או אומר איני יודע או אפילו אומר איני צריך	מאכילין ^ג לדעת הרמ"א ^ד
שנים	אפילו מאה	אפילו אומר איני צריך	מאכילין ^ה
שנים, שמסתפקים, אם יסתכן כשיצום	שנים	שוחק או אומר, איני יודע וכל שכן כשאומר איני צריך	אין מאכילין ^ו
אין	אפילו מאה כומחים	צריך אני	מאכילין ^ז
אין	אחד	מסופק אם יסתכן כשיצום	אין מאכילין ^ח
אין	רופא אחד אומר "אם יאכל יזיקהו"	צריך אני שגברה חולשתו	מאכילין ^ט

- א. וכמו כן בשנים נגד שנים ושלושה נגד שלושה. רמ"א תרי"ח ב'.
- ב. משום שספק נפשות להקל, שו"ע או"ח סימן תרי"ה סעיף ב'.
- ג. ובאופן שנתבאר בהערה י"ז.
- ד. מצרפים דעת החולה לדעת הרופא האומר איני צריך ואין דבריו של האחד האומר צריך במקום שנים, שם סעיף ג'.
- ה. וכל שכן באומר איני צריך.
- ו. אין דבריו של אחד במקום שנים, שם סעיף ג'.

י"ה ג' תמוז שנת ה'תשנ"א

השפעת הצום על האדם

הכלל הוא שצום של יממה אינו גורם נזק לאדם בריא. עם זאת, גם אצל אדם בריא צום גורם לשינויים רבים במערכות הגוף השונות. יש להכיר את השפעות הצום על האדם הבריא, ומתוך כך את השפעת הצום על אדם חולה. כמו-כן יש להבדיל בין ההשלכות של חוסר אכילה בלבד להשלכות של חוסר שתייה.

חוסר אכילה

אדם יכול לשרוד צום ללא מזון, אך עם שתיית מים, במשך שבועות מספר. הגוף מפתח בהדרגה מנגנוני הסתגלות שונים לחוסר המזון, ומנצל את מאגרי האנרגיה הקיימים בו שהם הגליקוגן בכבד ובשריר, חלבון (רקמת השריר) ורקמת השומן.¹

הגליקוגן הנמצא בכבד הוא מאגר האנרגיה הזמין ביותר. משקלו באדם ממוצע הוא כ-70 גרם והוא מספק כ-300 קלוריות. במצב של צום יש עלייה ברמות הגלוקוגון וירידה ברמות האינסולין. אלה גורמים לפירוק הגליקוגן בכבד לסוכרים פשוטים, ומאגר הגליקוגן הכבדי מתכלה בתוך כ-18 עד 24 שעות. בצום מתמשך על הגוף לנצל מאגרי אנרגיה נוספים. החלבונים (בעיקר השריר) הם כ-6 ק"ג באדם ממוצע ויכולים לספק עד 24,000 קלוריות. לחלבונים בגוף תפקידים חשובים (הפעלת הלב, שרירי נשימה וכולי), ועל כן אין לנצל מאגר זה עד תום. פירוק כשליש עד חצי ממאגרי החלבון (השריר) באדם עלול להוביל למותו. בצום הנמשך מעבר ליממה מתחיל פירוק של רקמת השריר, וזה הולך ומואט – ובה-בעת הולכת רקמת השומן ותופסת את המקום המרכזי בסיפוק צורכי האנרגיה של הגוף. אדם ממוצע יכול לשרוד כחודשיים עד שלושה תוך כדי שימוש במאגרי האנרגיה הנמצאים בשומן. פירוק השומן אינו מייצר גלוקוזה, אלא גופי קטו, אניונים חומציים. רמתם של גופי הקטו בדם יכולה

¹ Kerndt PR, Naughton JL, Driscoll CE, Loxterkamp DA. Fasting: the history, pathophysiology and complications. West J Med. 1982 Nov; 137(5): 379-399.

התייבשות עלולה להשרות לידה מוקדמת, כמו שנצפתה בארץ – עלייה בשיעור הלידות במוצאי יום הכיפורים (אם כי הדבר מיוחס גם לירידה ברמות הסוכר בדם בזמן הצום).³

ראוי לציין כי חוסר אכילה בלבד גורם לאבדן כ-900 גרם ממשקל הגוף ביממה הראשונה – רובו נוזלים. כאשר הוא מלווה גם בחוסר שתייה, עלול להיווצר בגוף חסר נוזלים של ממש.

גופי הקטן גורמים בימים הראשונים של הצום לתחושת אופוריה ולהרגשה כללית טובה. התיאבון הולך ופוחת כעבור ימי צום אחדים. רק לאחר שבועות מספר של צום מופיעה תשישות והרגשה כללית רעה.

גם בצום של יממה מתחיל פירוק רקמת השומן, ועל כן יש עלייה הדרגתית ברמות גופי הקטן בדם. גופי הקטן מעלים את חומציות הדם. הם מופרשים בשתן עם נתון, ומלווים לפיכך בתחילה במאזן נתון שלילי. הפרשת הנתון בשתן כרוכה בהפרשת מים, דבר הגורם לירידה של כ-0.9 ק"ג ביום – בימים הראשונים של הצום. נוסף על כך יש גם עלייה בהפרשת אשלגן, זרחן וסידן בשתן.

בשל עלייה בפירוק החלבון עולה רמת החומצה האורית בדם, דבר היכול להשרות התקפים של גאוס (דלקת השיגרון) ושל אבנים בכליות.

חוסר שתייה

לעומת חוסר מזון, חוסר שתייה מעבר ליממה עלול להיות מסוכן גם לאדם בריא. חוסר שתייה מוביל להתייבשות וגורם לירידה בלחץ הדם. אם לחץ הדם יורד יתר על המידה, יתכן מצב של "הלם" – היינו, פגיעה באספקת הדם לאיברים חיוניים (ומשנית לכך פגיעה בתפקודם). ייתכנו אי-ספיקת כליות חריפה, בלבול, "הלם כבד" ועוד. במצב של חוסר שתייה, אדם עם פגיעה כללית ראשונית חושף את עצמו לנוק שניוני ועל כן עשוי לפתח בנקל אי-ספיקת כליות חריפה.

מצב של התייבשות גורם לעלייה בצמיגות הדם. מתוך כך עולה הסיכון להיווצרות קרישים בכלי דם באיברים שונים – בראש, בלב, בעין, בגפיים ועוד. חולי סכרת נוטים במיוחד לקרישיות יתר בגלל עליה בדם של גורמי קרישה, ירידה בייצור העצמי של

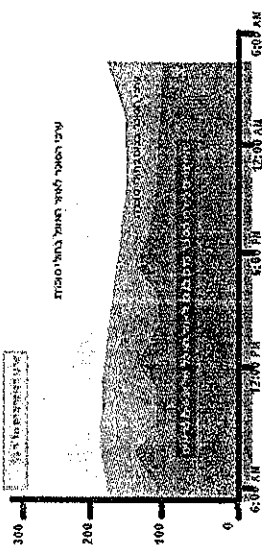
2 Akhan G, Kutluhan S, Koyuncuoglu HR: Is there any change in stroke incidence during Ramadan? Acta Neurol Scandin 101:259-261, 2000

3 Wiser A, Maymont E, Mazor M, Shoham-Yardi I, Silberstein T, Wiznitzer A, Katz. Effect of the Yom Kippur fast on parturition. Harefuah. 1997 Jun 1; 132(1): 745-748.

מחירי הסוכר

לחולי סוכרת ביום הכיפורים

רזעי: ערכי הסוכר בדם משתנים באדם בראי בן צום לאוכל, וכך גם אצל חולה הסוכרת אך בערכים גבוהים יותר.

שת הרמונים המעוררים את יצור הסוכר (לאחר שהגליקוגן שבבד התפרק רק ונמצא) עלול לגרום לזיהה ניכרת של הסוכר בדם ולגרום לפגיעה בתפקוד המוח.

סר מוחלט של אינסולין, צום ממושך גורם ליצור מתגבר של סוכר ושל ג'י פי קטו בתוך זמן הדם, ללא בקרה (כי אין אינסולין שמאן אותו) ואז מרפיעה המצוץ של הדם (הדם נעשה חומצי, ותוא הגוף אינם יכולים לתפקד כראוי, זהו מצב מסכן חיים).

התייבשות ונטיות לקרישיות יותר – חסר שתייה בזמן הצום. עלול לגרום להתייבשות, המצב נכון ביחוד באקלים חם ולח, באישים השוקטים בפעילות גופנית מאומצת, וכן במצב של סוכרת לא מאוזנת היטב. רמת לחשתת יתר ואיבוד נוזלים, התייבשות עלולה להתחיל תפקוד של הכליות, ולגרום לעלייה ניכרת בצמיחת הדם ועקב ייצור מוגבר של גורמי קרישה השכיח בחולי סוכרת.

מצוות התענית ביום הכיפורים:
הרבג"ם בסדר זמנים הלכות שביעת עשוי פרק א' סימן ד' בותב:
"מצוות עשה... יש ביום הכיפורים להיות בו מאכלה ושתייה שאינה תענו את נשמתך. מפי השמועה למדו ענינו שהיא לפעם אחת בלבד ביום זה, וכל היום בו קיים מצוות עשה, וכל האוכל ושוחה בו ביטל מצוות עשה וי' בו על לא תעשה שנתאם. כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה וי' כרתה. מאשר שעשה הכתוב כרת למי שלא תענה למדנו שמהדרים אינו בו על אכילה ושתייה, וכל האוכל או שתייה בו בשוגג חייב קורבן חטאת קב"ע... ואין חייבים כרת או קורבן אלא על אכילה ושתייה בלבד אבל אם רחץ או ש' או טל מלץ אותו מכת מידות".

מאכליה, חייבים לשנות מעט היה מקובל כי כל חולה סוכרת המטופל באינסולין הוא בודד חייב לעבור בו סכנה ולכן אסור עליו לצום. אך כיום ישנם אינסולנים חדשים כדוגמת גלגוס אשר מפקדים את הצריכה הדינמית של האינסולין לגוף ומאזנים את רמת הסוכר בצום, ולכן החולה הסוכרתי יוצא ממדר "חולה" שיש בו סכנה לגדר "חולה" שאין בו סכנה, ואז יש עליו לצום ביום הכיפורים.

עולה מידה חולה שעוקב אינסולין אחר, לא לנטוש, (מאשר והוא לא עולה לקרישיות שוקצו של הבריאות לזמן לנטוש) חלה עליו החובה לעבור לטיפול בלגוס לקריאת יום כיפור ע"מי שיוכל לזמן! (ההוצאה המסוימת הצמורה לעבור לנטוש ולאיזן תחת טיפול זה שחוזם טוב יו' יתר פיזיולוגי יותר מטיפול אינסולנים הקלאסיים הוא בשנת 2005 כ-1,000 ש"ח).

שאלה זו הפנתה לרב אפרתי שליט"א אשר העלה אותה בפני הרב אלישיב שליט"א אשר פסק כי יש חובה על האדם להוציא סכספי ע"מי להימנע מאיסורי כרת.

למרות הקוראים בטבלה שלפניכם מתמצתת התהיזות הרפואית נחלשת הסוכרת:

חולה התולה	תובלנות אצל הרופא
חולה מאוזן על טיפול דיאטטי בלבד	חובה לצום
חולה מאוזן המקבל טיפול תרופתי בתרשימי טיפול אוריאה (גלימק) דאנילן ולקורוזיס וכו' או נובורם	עליו לקחת ולקחת סולפוניל אוריאה
חולה מאוזן המקבל טיפול במטורמן (גלוקומן, גלוקוסאן וכו') או באבזיה	מפסקת ויכול לצום ביו"כ
חולה המקבל טיפול תרופתי משולב	עליו לקחת נובורם במקום סולפוניל אוריאה ואת שאר התרופות האחרות כבעודה מפסקת ויכול לצום ביו"כ
חולה המטופל באינסולין ארוך טווח בלבד ותכשירים תרופתיים דרך הפה	אין רשאי לצום ועליו לאכול ולשתות כרצונו
חולה המטופל באינסולין בלבד (ארוך טווח וקצר טווח)	עליו לקחת נובורם במקום סולפוניל אוריאה, ואת שאר התרופות האחרות כבעודה מפסקת ולהוריק לנטוש בזמן הקבוע שלו פעם ביממה ויכול לצום ביו"כ

ראיון עם: ד"ר יוסף קלינמן מנהל המעורר הפנימי של בית חולים הירושלמי "ביקור חולים"

ד"ר חולה הסוכרת:
כפי שעלינו לדעת, על חולה באיזון מידה גבוה יוכל להזיק לו כך הדרב גם לרג חולה הסוכרת. את חולי הסוכרת נמנע לזמן למספר קבוצות: חולי סוכרת מסוג I או סוכרת מסוג II, כלומר מסוגים בדיאטת בלבד, מתרופות דרך הפה ובדירות אינסולין. חולים שאינם מאוזנים וצמי, עשויים להסתכן כפי שראינו בשיטת המדידה ללא לעומת חולי סוכרת מאוזנים ויכולו לצום כפי שפרט בהמשך.

כלכל חולה מאוזן הינו חולה מסוג IIb או מסוג IIc, 75% ואינו סר בל מבצעת פעילות תעובת מסוימת או סוכרת התענישות טבעית שכיחה לפעם בתפקוד של הכליות. כל חולה שרמת הגליקוזיה בדם הוא מעל 1.5%, צום משתייה עלול לגרום לסכנה כללית ויכול להיגרם מכך סיינו על כל חוף ולכן חולי סוכרת עם פגיעת כליותית גם הם חייבים בצום

המורה העדין הזה בין הפרשה של אינסולין באילו של הורמונים האחרים לבין הפרשה פראינאלינית, מופיע בחולי סוכרת ולכן חלקם זקוקים למנות תרופות המעוררות את הלבב להפיק אינסולין או תרופות המשתרות את התשועה של הסוכר על ידי תאי הגוף וחולים אחרים זקוקים אף למנות אינסולין. האינסולנים קוצרי הטווח נגינים סביב ארוחת, והאינסולנים ארוכי הטווח מוקדים את הקיצור בבואו של האינסולין. עד לא תרזה האינסולנים ארוכי הטווח הקלאסיים לא היו יעילים בחיוקי המי צב הבואי רק כ- 5 השנים האחרונות וככזה לעשות אינסולנים מחד נדסים כדוגמת הלנטוס אשר מוקדים בצורה פיזיולוגית את ייצור האינסולין באינאלי.

היסוכר בצום ממושך:
היפוגליקמיה – רמות גבוהות של אינסולין בדם יחד עם חוסר המי-היסוכר בצום ממושך.

המורה העדין הזה בין הפרשה של אינסולין באילו של הורמונים האחרים לבין הפרשה פראינאלינית, מופיע בחולי סוכרת ולכן חלקם זקוקים למנות תרופות המעוררות את הלבב להפיק אינסולין או תרופות המשתרות את התשועה של הסוכר על ידי תאי הגוף וחולים אחרים זקוקים אף למנות אינסולין. האינסולנים קוצרי הטווח נגינים סביב ארוחת, והאינסולנים ארוכי הטווח מוקדים את הקיצור בבואו של האינסולין. עד לא תרזה האינסולנים ארוכי הטווח הקלאסיים לא היו יעילים בחיוקי המי צב הבואי רק כ- 5 השנים האחרונות וככזה לעשות אינסולנים מחד נדסים כדוגמת הלנטוס אשר מוקדים בצורה פיזיולוגית את ייצור האינסולין באינאלי.

ד"ר חולה הסוכרת:
כפי שעלינו לדעת, על חולה באיזון מידה גבוה יוכל להזיק לו כך הדרב גם לרג חולה הסוכרת. את חולי הסוכרת נמנע לזמן למספר קבוצות: חולי סוכרת מסוג I או סוכרת מסוג II, כלומר מסוגים בדיאטת בלבד, מתרופות דרך הפה ובדירות אינסולין. חולים שאינם מאוזנים וצמי, עשויים להסתכן כפי שראינו בשיטת המדידה ללא לעומת חולי סוכרת מאוזנים ויכולו לצום כפי שפרט בהמשך.

כלכל חולה מאוזן הינו חולה מסוג IIb או מסוג IIc, 75% ואינו סר בל מבצעת פעילות תעובת מסוימת או סוכרת התענישות טבעית שכיחה לפעם בתפקוד של הכליות. כל חולה שרמת הגליקוזיה בדם הוא מעל 1.5%, צום משתייה עלול לגרום לסכנה כללית ויכול להיגרם מכך סיינו על כל חוף ולכן חולי סוכרת עם פגיעת כליותית גם הם חייבים בצום

כפי שניתן לראות באיור שלפניכם באדם הנרמי, ערכי הסוכר בדם הם קבועים בתנאים של הקרוב ל- 100% מ"ג, אדרי אוכל עיני הסוכר עולים לזמן מה ואח"כ יורדים שוב לערכים הנורמליים הקבועים. גם בחולה הסוכר כרתי ישנם ערכים נורמליים קבועים אך הם גבוהים יותר. מתעוררים הם רוא, ולאחר האוכל רמת הסוכר עולה הרבה יותר והערכים שאדם גבוהם תקופה ארוכה יותר עד שהם יורדים שוב לערכים הנורמליים של החולה. באופן פיזיולוגי בזמן אכילה, במקביל לעליה בערכי הסוכר, ישנה גם עליה בהפרשה של אינסולין מהלבב. האינסולין מניגש את הסוכר לתאים ומאפשרת אגידה של הסוכר בתוך הכבד והשרירים בצורת חומר המוגדר הקרוי גליקוגן. לעומת זאת בעצב בדם צום, רמת הסוכר יורדת בדם ובכך תורמת רמת האינסולין, במקביל עולים בדם הורמונים אחרים וגלוקגון וכ- תרמולאטינים המשפיעים את פירוק הגליקוגן, ואת היצור מחדש של סוכר על ידי תאי הגוף. כאשר הגליקוגן נגמר (כפי שקרה לאחר צום של כמה שעות), הרמות הנמוכות של האינסולין מאפשרות שחרור של חומצות עדין כן מותר רקמת השומן. חומצות השומן מתחמצנות ויוצרות גופי קטון (קטונים) אשר משמשים כדלק תחליפי לעומת שריר הלב, שאר שרירי הגוף, הכבד, והכליות, ואילו הסוכר שבנתון זמן הדם, נשאר לפעולה המוח וכדורית הדם.

הרמה הבסיסית הזו של האינסולין הינה חיונית ביותר לשמירה על איזון הסוכר בתוך זמן הדם, היא נקראת גם הרמה הבסיסית או הבואית. לעומת זאת בזמן אוכל חלה הפרשת האינסולין כמנהגה לאורך קרויה גם הפרשה פראינאלינית.

המורה העדין הזה בין הפרשה של אינסולין באילו של הורמונים האחרים לבין הפרשה פראינאלינית, מופיע בחולי סוכרת ולכן חלקם זקוקים למנות תרופות המעוררות את הלבב להפיק אינסולין או תרופות המשתרות את התשועה של הסוכר על ידי תאי הגוף וחולים אחרים זקוקים אף למנות אינסולין. האינסולנים קוצרי הטווח נגינים סביב ארוחת, והאינסולנים ארוכי הטווח מוקדים את הקיצור בבואו של האינסולין. עד לא תרזה האינסולנים ארוכי הטווח הקלאסיים לא היו יעילים בחיוקי המי צב הבואי רק כ- 5 השנים האחרונות וככזה לעשות אינסולנים מחד נדסים כדוגמת הלנטוס אשר מוקדים בצורה פיזיולוגית את ייצור האינסולין באינאלי.

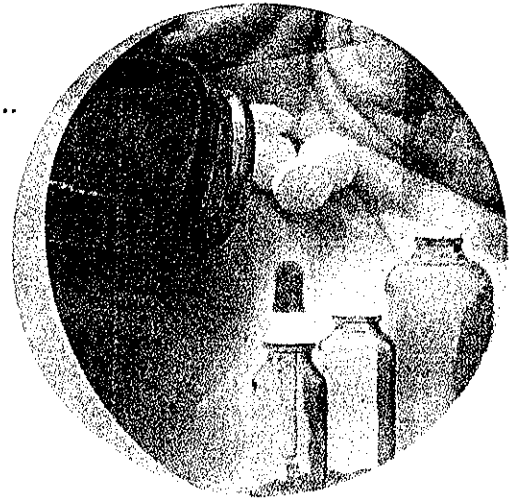
ד"ר חולה הסוכרת:
כפי שעלינו לדעת, על חולה באיזון מידה גבוה יוכל להזיק לו כך הדרב גם לרג חולה הסוכרת. את חולי הסוכרת נמנע לזמן למספר קבוצות: חולי סוכרת מסוג I או סוכרת מסוג II, כלומר מסוגים בדיאטת בלבד, מתרופות דרך הפה ובדירות אינסולין. חולים שאינם מאוזנים וצמי, עשויים להסתכן כפי שראינו בשיטת המדידה ללא לעומת חולי סוכרת מאוזנים ויכולו לצום כפי שפרט בהמשך.

כלכל חולה מאוזן הינו חולה מסוג IIb או מסוג IIc, 75% ואינו סר בל מבצעת פעילות תעובת מסוימת או סוכרת התענישות טבעית שכיחה לפעם בתפקוד של הכליות. כל חולה שרמת הגליקוזיה בדם הוא מעל 1.5%, צום משתייה עלול לגרום לסכנה כללית ויכול להיגרם מכך סיינו על כל חוף ולכן חולי סוכרת עם פגיעת כליותית גם הם חייבים בצום

ההנחיות מתייחסות לחולי סוכרת מאוזנים והמגובן AC1 מפות מ-7.5% שאינם סובלים מאי ספיקה כליתית לקריאטינין קטן מ-1.5% מ"ג חולים הסובלים מאי ספיקה כליתית חייבים בשתייה בלבד ולא באיכליה.

ההנחיות מתייחסות לחולים שאין להם פגיעת פעילות רפואית לא מאוזנת ארוכת כזו או ספיקת לב או תעוקת חזה לבנה מאוזנת וכך. על אן ההנחיות מתייחסות לשנים סוכרתיות הרות או לאחר לידה. על הצם להימנע מפעילות גופנית מאומצת ובלתי שגרתית. הנחיות אלו הן כלליות ובכל מקרה פרטי יש להיוועץ עם הרופא המטפל.

חולי סוכרת ביוה"ב צמיים על בטוח

מאת ד"ר יוסף קלינמן מנהל המערך הפנימי של בית חולים הירושלמי "ביקור חולים"

מראש חודש אלו עד אחר יום הכיפורים המה ימי רצון עוד מימי קדם לתשובה ולסליחה.

בימים אלו אנו מתכוונים לימים הנוראים, ימי הדין שבהם דן בורא העולם בתשוי את כל באי העולם על כל הקורות אותם עד התשוי הבא; כלשון המשנה "בראש השנה כל באי עולם עוברים לפני כפני מרוץ" – כבשים האלו שעוברים לפני הרועה אחד אחד, בזה אחר זה, ואף על פי כן כולם נסקרים בסקירה אחת, וכל משהיהם נבדקים. ונקודת השיא של ימים אלו הוא יום הכיפורים, שבו אנו שמהים על שוכנו שהקב"ה נתן לנו ביום קדוש ונורא זה אור מעולם הצינה, ומחול לנו עוונותינו. התלך ההזדככות מלווה בשני אלמנטים עיוני מחד ותפי" לה ובקשה מאידך.

הדברים שנקראים עיוני הם: אכילה ושתיה, רחיצה סיכה ועיילת הסי" נדל, כאשר חיוב כרת החמור חל על אכילה שתייה בלבד. מצווה לאכול בערב יום כיפור ולהרבות בסעודה, והאוכל והשותה יכוון לשם מצות אכילה ושתיה בערב יום הכיפור וכדי שיוכל להתענות למחר. וכן כתוב בתורה: "שבת שבתון לכם ועיניתם את נפשותיכם בת" שעה לחודש בערב וכו'" (ויקרא כ"ג לב).

ועל כך שואלת הגמרא בכרמתי ח' ע"ב: "מי כתישעה מתענין והלא בע" שריי מתענין... אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעה מעלה עליו הכי" תוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי".

על ביאור הטעם כיצד אכילה בתשיעה בחודש מצטרפת לצום של עשירי רי כחודש כבר הרבו המפרשים לבאר, אך מניינין לציין את ביאורו של בעל התורה תמימה: "מפני שהתענית הבאה לאחר יום ריבוי אכילה ושי" שיעי היא הכנה לקושי התענית אחר יום בסדר רגיל... ומצא שאכילה בת" בערך תענית של שני ימים".

כדי לרדת לעומק דברי התורה האלו ברמה הפיזיולוגית עלינו להבין את איוון משק הסוכר בכוף.

הסוכר מגיע אל זרם הדם בנוסף משני מקורות: הראשון הוא מהמוון שאנו צורכים, ואי הסוכרים והפחמימות מתפרקים במערכת העיכול לחד סוכר, אשר נספי ישירות לתוך זרם הדם. המקור השני לסוכר שבדם, הוא

בזמן שאינו אוכלים או הכבד והכליה מייצרים את הסוכר מחדש מא" בני בנין של הגוף. - חלבונים, שומנים ופחמימות. 85% מהסוכר מגיע מייצורו מחדש ע"י הכבד ו- 15% מגיע מהכליה.

הסוכר או הגלוקוזה בשפה הרפואית, נע בתוך זרם הדם, אך אינו יכול להיכנס לתוך תאי הגוף באופן עצמאי והוא זקוק לגורם שיעביר אותו מזרם הדם ויכניס אותו לתוך התאים. תפקיד זה מוטל על האי" נסולין. האינסולין, מתקשר לקולטנים הנמצאים ע"פ דופן התא, ובע" קבות ההתקשרות, נפתחים פתחים בדופן התא ודרכם יכול הסוכר להיכנס פנימה בעזרתם של חלבוני שינוע (טרנספורטרים) המסייעים את הסוכר מדופן התא לתוך בית החרושת התוך תאי, ושם הסוכר משמש לייצור האנרגיה של התא בדומה לבנון של המכונית.

בלוית הלבלב שבגופנו היא זאת שמייצרת אינסולין, ובאמצעות הגוף מווסת את רמת הסוכר בדם. כאשר רמת הסוכר בדם נמוכה, למשל כא" שר אדם אינו אוכל, הפרשת האינסולין יורדת, וערכי הסוכר בדם נשמ" רים ע"י ייצור סוכר מחדש ע"י הכבד והכליה. לעומת זאת, כאשר רמת

אכילת יתר בתשיעה בחודש גורמת לגירוי להפרשת יתר של אינסולין ע"י הלבלב, ובשלב שבו נכנס הצום רמת הסוכר יורדת אבל רמת האי" סולין בדם עדיין גבוהה, והכבד והכליה אינם מספקים לייצר מחדש סוכ" כר בכמות מספקת, והמתענה לכן באותו זמן מרגיש כעין תגובה היפוג" ליקמית ולכן התענית שלו קשה יותר.

כל זה באנשים בריאים, ומה קורה לחולה הסוכרתי? חולה הסוכרת מתקשה לאון את משק הסוכר שלו. ישנם אנשים שיש להם מבנה אינסולין לא פעיל או הלבלב המייצר אינסולין נהרס ואינו פעיל יותר. באנשים אלו רמת האינסולין הפעיל היא נמוכה או שהיא סהר, ובעקבות כך רמת הסוכר בדם גבוהה אך תאי הגוף אינם יכולים לקלוט את הסוכר בהיעדר אינסולין והם משתמשים במערכות אלטרנטי" בית לייצור אנרגיה, ובמקבות כך בזמן קצר מתפתח "חמצת", (ריבוי חומצה בדם יחד עם ריבוי חומרים מזיקים הקרויים קטונים) ומצב זה קרוי קטואצידוזיס שעשוי אף לסכן חיים.

לעומתם רוב רובם של חולי הסוכרת בעולם סובלים ממצב הקרוי תני גודת לאינסולין. האינסולין אף שמויצר במידה מספקת אינו פעיל דיו בר לל בעיה במבנה הקולטן של האינסולין ע"פ דופן התא. הדבר קורה במיו" חד במצב של השגנה שבו הקולטן לאינסולין מאבד את המבנה התלת מי" מדי שלו וע"י כך ההתקשרות של האינסולין אליו איננה יעילה, ויש צורך למשל ביותר ממולקולה אחת של אינסולין ע"מ לפתוח את השערים ע"פ דופן התא שיאפשרו לסוכר להיכנס פנימה. בחולים אלו, מתן תרופות המ" זרזות את הלבלב להפריש יותר אינסולין, או תרופות המשפרות את תפי" קוד הקולטנים בתא, או מתן אינסולין בעצמו (כאשר הלבלב התעייף ולא מייצר אינסולין בכמות מספקת) מאון את עודף הסוכר בתוך זרם הדם.

אכילת סוכרים בכמות מספקת) מאון את עודף הסוכר בתוך זרם הדם. מתאים תגרום לעלייה עצומה ברמת הסוכר בדם עם יצירת צמיית דם גבוהה שיכולה לגרום למצב של האטה ברימת הדם עד כדי מצב של אי" בין הכרה. מצב זה בריפואה קרוי בשם "קומה היפר אוסמולרית".

לעומת זאת טיפול יתר בתרופות או באינסולין יכול לגרום להופעת היר" מוגליקמיה. ההיפוגליקמיה יכולה או להתבטא בכאבי ראש, ראייה מטור" שטשת, עקצוץ בשפתיים, לפעמים האנשים שמסביב יכולים להבחין שהאדם נעשה חיוור, מתנהג באורח שונה, ובמצבים קיצוניים יכול לאבד את היכרותו. לפתח פרכוסים, או למות.

אחת ההימם הנוראים בחולה הסוכרתי החוכים להיות נוראים באמת. מצד אחד הוא נקדע בין קיום מצוות בורא" ועיניתם את נפשותיכם" והוא מרגיש כאילו הוא מחמיץ את אחת המצוות החשובות של התא, ומצד שני רמת סוכר לא מבוקרת עשויה להחמיר אף לסכן את חייו. ולכן מבחינה יכולים לגרום לו היפוגליקמיה שיכולה אף לסכן את חייו. ולכן מבחינה הלכתית חולה סוכרת ובפרט זה המוריק אינסולין נחשב כ"חולה שיש בו סכנה", ועיני אכילה ושתיה של יום כיפור נדחה כבני מצוות פיקוח נפש שלו, והחולה מצווה לאכול ולשתות כרגיל.

מהפך המילניום, הביא לסוכרתיים בשורה גדולה. כיום, גם חולה סוכ" כרת יכול להתענות.

לפני כ- 5 שנים התווסף אינסולין חדש המייצג קבוצת אינסוליינים חדשה – אינסוליינים בזלים ארוכי טווח. האלנטוס היה הראשון בקטגוריה זו שקיבל את אישור משרד הברי" אות האמריקאי (FDA), משרדי הבריאות האירופיים וגם משרד הבריאות הישראלי ולמעשה הולך וכובש בעולם את מקום האינסוליינים ארוכי הטווח המסורתיים האחרים.

אינסולין לאנטוס מתקח את ההפרשה הפיזיולוגית הבולטת של האיני" סולין בדם הבריאי. ייחודו הוא בכך שמשך פעילותו הוא 24 שעות, וללא עליות וירידות כך שמקבלים רמה אחידה ויציבה בכל שעות היממה.

חולי סוכרת מטופלים בזריקה אחת ליום לכיסוי הבולי, ובמתן תוס" מי אחר בכדורים בחוג הארוחות, בהתאם לסוג הסוכרת.

כיום חולי סוכרת מאזנים המוריקים לאנטוס אינסולין יכולים לצוב ללא כל קושי וללא כל סיכון מאחר ואינם אוכלים הם אינם מוסיפים תו" ספת תרופתית הקשורה לאוכל.

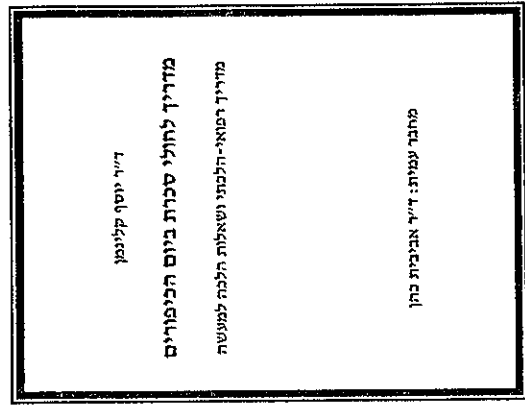
הלגוס הפך את החולה לאיון להייו ורק מי שעבר את התחושות הק" שות ונקיפות המצפון בשנים שעברו יודע להעריך את המהפכה הגדולה של האינסולין הבולי הבטוח היעיל והנחוץ

סכרת הריון מטופלת באינסולין

אני בת 30, בהריון שלישי. ביום כיפור אהיה בשבוע ה-34. יש לי סכרת הריון. בתחילה טופלתי בדיאטה בלבד. בהמשך, מאחר שנמדדו לי ערכי סוכר מעט גבוהים, עד 180, שעתיים אחרי האוכל, התחלתי טיפול באינסולין. אני מזריקה בדרך כלל פעם ביום 2-4 יחידות לפי ערכי הסוכר שמדדתי. בבוקר, בצום, ערכי הסוכר תקינים. האם אני רשאית לצום ביום הכיפורים?

האם ישנם סיבוכי הריון נוספים?
לא.

מבחינת הסכרת, אם לא תאכלי, ערכי הסוכר לא צפויים לעלות במידה רבה, ועל כן אין מניעה כי תצומי. אל תאכלי ואל תזריקי אינסולין. כל זה מבחינת הסכרת בלבד. מבחינת ההריון עלייך להיוועץ ברופא נשים.

מדריך לחולי סכרת ביום הכיפורים ❖ 71

סכרת הריון מטופלת בדיאטה

אני בהריון חמישי. סבלת מסכרת הריון. מטופלת בדיאטה בלבד בשלב זה ודי מאוזנת. ביום כיפור אהיה בשבוע ה-38. האם עלי לצום?

מבחינת הסכרת אין מניעה שתצומי. מבחינת ההריון את עלולה להגיע להתייבשות בצום – ומכאן ללידה מוקדמת. אמנם תהיי אז בודדש התשיעי, וזו לא בהכרח בעיה, ובכל זאת עלייך להיוועץ ברופא נשים.

לידעת הצבור בענין חולי סכרת המטופלים באינסולין:

בס"ד ערב י"כ תשס"ט

תבסקתי ע"י הרבנים הגאונים:

מרן רבי שמואל הלוי נאגור שליט"א

מרן רבי ניסים קרליץ שליט"א

רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

לפרסם ברבים את דעתם החז משמעותי מכל חולה בכל גיל המזריק אינסולין מכל סוג שהוא, חייב לאכול ולשתות כרגיל ביום הכיפורים ואסור לו לצום בשום אופן

• אולם חולה סכרת שטופל ע"י משאבת אינסולין משובחת שבווקה

• אוטומטית ומאוזנת מעצמה את הסוכר והחולה מאוזן הטוב לאורך

• זמן ולדעת הרופאים אין חשש סכנה - אפשר לנסות לתחיל לצום

• ואם חלילה יחוש שיתיו ממצבו הרגיל - יתחיל לאכול ולשתות כרגיל

• לאי אגולה טובה ומיטב אומץ!

• ד"ר מנחם חיים רה"ט

• ד"ר מנחם חיים רה"ט

• ד"ר מנחם חיים רה"ט

המאור

גבי צניעות בנכרי העשירה ולא כתום דר"ל טוויה רק מה שקשרו באותו כסלית, דלמ"ד דצוין לקשור לא מהני ולמ"ד צריך שיהא קשרים י"ל דכשר בנכרי, וכן גבי הדלקה מנוחה בור דינמא דף כ"ד ע"ב, דיש ב' מצווה במנוחה ג' מערבי צריך להדליק וזה רק בבית וכן מברוא כתב"ה אמור ושאר נרות רק שיהא דלוק כשר בור, וגבי הך דבהעלותך שהקשר החוסי' שם כיומא שם משום חניך המנוחה ואז דוקא כהן עיין מנחת דף מט ע"א וכן כומן נס נצרך לחנך מנוחה אז הוה דין להדליק לא שיהא דולק.

ידידו יוסף ראזין

הג"ר מאיר אמסעל זצ"ל בליעת תרופות ביו"ב

נא להודיעני באחד מידידי שאשתקד בערב מידידי, אבל אכילה מרובה ואולי גסה ובערב בעת התפלה אחוז שכך נורא באצטומכמא שלו, וזופא אחד שהי' בבבית"ד רצה לתת לו איזה סם המשלשל, להשתיק יסוריו, אבל בן חווה אחד שיי' המחזיק עצמו לרב, אמר שהיה שוהא חולה שאב"ס, אמר לו לקחת איזו תרופה כיו"ב. כמה בני חווה שהיו שם אמרו לו שאינו יודע הלכה ואינו יודע לחוס על הבריית, בינתים החולה הנ"ל סבל עוד יסורים יותר משעה עד שרווח לו מאליו. ע"כ נא להודיעני, עם מי הצדק.

בכל הברכה מוקירו ומכבדו כערכו הרם

שלות ברוינער
ברוקלין ג. י.

תשובה: אס האדם ההוא יחזור על אולתו כמו אשתקד הרי הוא מחתיב בנפשו, ואולי דינו כפושע וכהמוא סמיל דהוה מסדר מתניחא קמי' דמר שמואל וחזיא דהוה עציב וכי' לשנה אמר לו פושע את וכו' בביצה ט"ז ע"ב.

מילוד מסתב שהפוסק הנ"ל טעה טעות גמורה, ואם רואים איש יהודי מתגלגל כיסורים, כל המחמיר אינו אלא שומט וכסיל, ואמרה חורה וחי בהם ולא שימות בהם, ובנ"ז אין לדעת, מתי הוא שאב"ס ומתי תחיל הסכנה ה"ו.

והנה לדינא לא מצאתי בפוסקים איסור בליעת איזה סם או תרופה, שכוראי אינם אלא פורחא דפורחא, ואין כאן לא יחוב דעתא ולא הנאת הגרון ולא המעים, ואף אי נימא דהוא מותק ומנהגה את הגרון, נראה דאין לחוש בשיעור זוטא כזה, כשיסודיו מענים אותו, ואף כפסח דאיסורו כמשהו, ג"כ התיירו כונך את הסם באיזו גמי או בקליפה הדקה של ביצה, למנוע הנאת הגרון.

המאור

והנה באוכל אף כשיעור ממאכל שאינו ראוי לאכילה, פסק הטור בסי' תרי"ב בשם רכנו בני העור, דאף איסורא ליכא, וטעמו שהביא הכ"י, דפסור אבל אסור, אינו אלא באיסורי שבת, אבל בשאר איסורין פטור ומותר משמע. מיהו הכ"י והבי"ט הביאו דהרמב"ם חולק על הראב"ה, ופסק דמכין אותו מכות מדדות, והש"ס דפטר באוכל שאכלו שאינו ראוי הוא דפטר מכות דאורייתא אבל איסור דרבנן איכא, וא"כ דעת הרמב"ם דאף בשאר איסורין פטור ואסור משמע. והנה הבי"ט חילק דמחלוקת הרמב"ם על הראב"ה הוא רק באוכל כשיעור, ועי' בטו"ז באריכות.

עכ"פ ליקח איזה סם או תרופה פחות מכשיעור, להציל עצמו מיסורים. גם הרמב"ם אינו חולק על הראב"ה, וליכא איסורא כלל.

והנה מצאתי לדידי הרגול הגרשי"ז ברין [שליט"א] ד"ל, אשר אסף מלא חפני קטורת סמים ובשמים ראש, מכל ספרי תשובות שבעולם, בחיבורו הפותח "שערים מצוינים בהלכה" בסי' קל"ג ס"ק ס', בשם ישועות יעקב, דדוקא לאכול אוכלין שלא כד"א יש לאסור, משא"כ אוכלין שאינם ראויים לאכילה כלל, יש להקל לחשאב"ס, ולכן מתיי' שם לבלוע סמים המרים שצריך ל"ל דפוחיה, וכן בשו"ת כח"ס להמיר ככה"ג שאין החיך נהנה מהם מפני שהם מרים. וכן הגאון בשו"ת ארץ צבי ס" פ"ח, כתב להמיר במקום צורך גדול לבלוע תרופה מרה ופחת מכשיעור, דתוחי לטבוחתא, שהם אוכלין מרים, וגם פחות מכשיעור, עכ"ל ועיי"ש.

הרב צבי גראדזענסקי זצ"ל רב דק" אומאה נורסקא*

מי המחויבים בחינוך קטן בסוכה

כתוב כש"ע או"ח סימן תר"מ טע"ב, כי קטן שא"ע לאמו כ"י חייב בסוכה, וכתב המג"א דאמו אינה חייבת לחנוך כמ"ש כסימן שמ"ג עכ"ל, ובסימן שמ"ג הביא המג"א גמרא מפורשת מנייר (בט) דקאמר ר"ל שם דהא דתנן דהאב מדרי' את בנו בניו הוא כ"י לחנוכו במצות, ופירך א"ה אשה נמי ומשני קסבר איש חייב לחנוך בנו במצות ואין האשה חייבת לחנוך את בנה, ובסי' אורח מישור לזו"ר שם השיג על המג"א דהגמ' קאי בניו שם רק לר"ל אבל אנו קי"ל כר"י שם דאמר הלכה היא בניו ולר"י גם האשה חייבת בחינוך בנו, ועי' בסי' חוסי' שבת ובמחמ"ש מה שדחתו לחנוך דברי המג"א.

אבל באמת לפע"ד בלא"ה דברי המג"א תמוהים כוזה מה שהביא ראי' מהזיה דנייר דהרי החוסי' ישינים כיומא (פכ) גבי הא דתנן כן שמנה כן תשע מחנכין כתוב ור"ל ק"ל

*דראה אודותו בסוף' תכ"ג.

מקראי קודש

הלכות יום הכיפורים

הלכות יום הכיפורים
בתוספת תשובות מאת גדולי הדור
לבעיות שהתעוררו בזמננו
לאשכנזים ולספרדים

מהדורה שלישית
בתוספת פסקי הלכה מהגר"מ פינשטיין זצ"ל
שטרם ראו אור עולם
ובתוספת קונטרס זמן ברכות השחר

ערך בס"ד:
משה הררי
ישיבת מרכז הרב
ירושלים ת"ץ
הדפסת אלול תשס"ג

פרק ט'

דין הפטורים מהתענית ומשאר העינויים

(כולל דיני מעוברות, יולדות, מניקות, חולים, זקנים וחיילים)

- א. כבר כתבנו לעיל, בתחילת פרק ו', שהתורה אסרה אכילה ושתיה ביום הכיפורים. ומאידיך אמרה התורה: "וחי בהם" (ויקרא פרק י"ח פסוק ד'), ודרשו חז"ל: ולא שימות בהם^א. ופירוש הדבר, שאין התורה דורשת מהאדם לשמור את מצוותיה, אם בשל כך תהיה סכנה לחייו^ב (חוץ מכמה עבירות חמורות: כעבודה זרה, גילוי עריות שפיכות דמים ועוד, כמבואר במקורות)^ג, שאין משפטי התורה נקמה לישראל, אלא רחמים, חסד ושלוה^ד.
- ב. כשם שמותר, ואף מצוה, לחלל את השבת להצלת חיי אדם מישראל בכל מקרה שקיימת סכנה או ספק סכנה לחייו^ה, כך גם מותר, ואף מצוה על אדם הפטור מן
- א. הא דאסרה התורה אכילה ושתיה ביוה"כ, זאת עפ"י הפסוקים בספר ויקרא (פרקים ט"ז וכ"ג), ובספר במדבר (פרק כ"ט). ועפ"י ד חז"ל במשנה יומא (דף ע"ג ע"ב), ובגמ' שם (דף ע"ז ע"א). והוא דדרשו חז"ל "ולא שימות בהם", הוא ביומא (דף פ"ה ע"ב). וכ"כ המ"ב (סי' שכ"ח סק"ד) וש"פ.
- ב. עפ"י שש"כ (פרק מ"א סעי' מ'). וראה רש"י יומא (דף פ"ב ע"ב ד"ה "מאי חזית"), שכתב שטעם הדבר, לפי שחביבה נפשו של ישראל לפני המקום יותר מן המצות, אמר הקב"ה: תבטל המצוה ויחיה זה. עכ"ל. כתב השד"ח (מע' יוה"כ סי' א' סק"ז), שאף מי שאינו יכול לצום ב' צומות, ובשל תעניתו בצום גדליה יצטרך לאכול ביוה"כ, בכ"ז לדעת רזה"פ יצום בצו"ג, מאחר ועתה מוטלת עליו מצוה דרבנן זו, ואין לדחותה כדי לקיים מצות עינוי שאינה עדיין לפניו, וכשתבוא יהיה אנוס לעבור עליה ונראה עוד במקו"ד (לגרצ"פ פראנק, הל' ימים נוראים עמ' קל"ז בהררי בקודש), ובתוה"י (פל"ד הערה ח' ופ"ג הערה י"ד, ופ"ס הערה ו').
- ג. מה שכתבנו בענין ג' העבירות ע"ז, ש"ד וג"ע כן הוא בגמ' יומא (דף פ"ב ע"א) וסנהדרין (דע"ד ע"א). וכ"פ הרמב"ם (פ"ה מהל' יסוה"ת ה"א וה"ב). וכך הדין אם גוי אונסו להעבירו מעל דת ישראל, בפני עשרה יהודים, שגם בזה הדין יהרג ואל יעבור (גמ' סנהדרין שם ורמב"ם שם). וכל זה שלא בשעת גזירה, אך בשעת גזירה (כשהגויים גוזרים גזירות על ישראל להעבירם מדתם), אפי' על שאר המצוות ואפי' שלא בפרהסיא יהרג ואל יעבור (גמ' שם. רמב"ם שם).
- ד. כעין דברי הרמב"ם בהל' שבת (פ"ב ה"ג).
- ה. הא דמותר ומצוה לחלל שבת להצלת חיי יהודי, זאת כתבנו עפ"י מרן (סי' שכ"ח סעי' ב' וכל סי' שכ"ט). וכתבו הפוס', שאפי' אותו ישראל עושה עבירות לתיאבון, הדין כן (מ"ב סי' שכ"ט סק"ט וש"א. וראה שש"כ פרק ל"ב הערה א').
- והא דכתבנו להשוות דין יוה"כ לדין שבת, כך שמעתי מהגר"ע יוסף שליט"א, שהפוס' למדו דין יוה"כ מדין שבת כגון דיני יולדת ביוה"כ (שדינה בתוך ז' ימים הראשונים לא כדינה בתוך ג' ימים הראשונים,

וכדומה - מ. ה.). שכ"ב הרמב"ן בתורת האדם, ושכ"פ הר"ן והרא"ש (בפ"ח דיומא), וכ"פ מרן (ראה ב"י סי' תרי"ח - מ.ה.). עכת"ד. וכ"כ שש"כ (ריש פרק ל"ט). עיי"ש.

והא דכתבנו שבשבת הדין כן אף בספק סכנה, זאת עפ"י שו"ע (סי' שכ"ח סעי' ה'), ומ"ב (באותו סי' סק"ז), ושו"ע (סי' שכ"ט סעי' ג'). ולגבי ספק סכנה ביוה"כ ראה בשו"ע (סי' תרי"ח ס"ה) ובמ"ב (סק"ג) וראה בשש"כ (פל"ב הערה ב'), ולקמן בפרקנו (הערה ח'), מהו ספק סכנה.

ואגב מה שכתבנו שהיתר חילול שבת הוא דוקא לצורך הצלת חיי יהודי, המ"ב (בסי' ש"ל סק"ח) כתב, שאין זה ברור שמותר לחלל שבת אפי' באיסור דרבנן ואפי' משום איבה, כדי לרפא גויים. ומ"מ איסור דאו' בודאי אסור לכו"ע, ומי שעושה כן הריהו מחלל שבת גמור. ומה שיש בכמה מהדפוסים של המ"ב שדבריו אמורים דוקא לגבי ריפוי הגויים במדינת הודו משום שהינם גם כיום עובדי כוכבים ומזלות, ברור שהמ"ב כתב כן רק משום חשש שיתנכלו לו הגויים בשל דבריו, ולכן ייחס זאת דוקא לגויים בהודו. אך באמת כוונתו לכל הגויים בעולם. וכן הביין גם האג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ט). וכן שמעתי מעוד גדול אחד שזו היתה כוונת המ"ב.

ועיי"ש בשו"ע (סעי' ב') שכתב שאין מילדים בשבת כותית, ובבה"ל כתב שכ"ה גבי לילד אשה מוסלמית (וע"ע בבה"ל שם גבי גר תושב וקראי). ובשו"ת צי"א (ח"ח סי' ט"ו פ"ו, וח"ט סי' י"ז פ"א) שכתב שמדין הגמ' והשו"ע אין לחלל שבת בשביל לרפא גוי, וכן אין לילד אותם כלל בשבת. ומשום איבה נראה לו שיש להתיר לרפא אותם בשבת באיסורים דרבנן. והביא שם צדדים להקל אף באיסורי דאו', משו"ת דברי חיים מצאנז ושו"ת חת"ס. וכתב עיצה בזה, לכוון שאינו בא לרפא הגוי, אלא בשעה שמרפאו ומחלל שבת, שיכוון שעושה כן כדי להציל עצמו שלא יענש אם יסרב, וכן בשביל שכלל ישראל לא תגיע להם בשל כך סכנה כללית, וממילא לדעתו הוי מלאכה שאצל"ג והוי איסור דרבנן שממילא שרי לדעתו לרפא בזה גוי בשבת. וסיים, דמ"מ חייב אדם לעשות ככל שביכולתו כדי שלא להגיע למצב כזה, אלא שגוי אחר יעשה את האיסורים בשבת (וע"ע שם גבי חיי"ש להצלת יהודי העובר עבירות להכעיס). אמנם לענ"ד נראה שקשה לומר סברא זו שמכוון שעושה כן כדי להציל עצמו. דא"כ בכל מקרה שאומרים ליהודי לחלל שבת, הן גויים שאומרים לו כן, והן במגזר הציבורי, בעבא וכדו', יכוון כן והריהו ניצל מאיסור דאו'. ולא שמענו כזאת בישראל. שהרי הרבה שותי"ם דנו במקרים דומים, ולא מצינו שיעצו עיצה זו כדי להפטור מדאו' בשל סיבה זו. וכן מדברי המ"ב הנ"ל (בסי' ש"ל) נראה שאין להקל בשל סברא זו, שהרי אסר איסור גמור בשהרופא עושה איסורי דאו'. וא"כ לא ס"ל להקל בשל סברא זו. אמנם כעבור זמן שאלתי את הגר"מ אליהו שליט"א אם מסכים הוא לסברת הצי"א לכוון זאת ואז הוי כמשאצל"ג. ואמר לי שאכן מסכים הוא לכך, אך הוסיף שהוא תמיד מייעץ לעשות פעולות אלה בשינוי. ואף שעשיה ביד שמאל לא נחשבת כשינוי, מ"מ יעשה זאת באחורי אצבעותיו וכדו' (יש להעיר שלא תמיד ניתן לעשות בשינוי. כגון פעולת נהיגה - מ.ה.). ושאלתי מדוע בכלל מותר לחלל שבת, ואפי' רק באיסורי דרבנן. ואמר לי דשרי משום דאל"כ יהיה חילול ש"ש גדול. ושאלתי, דאדרבא, זה שמחללים שבת זה חילול ש"ש. שיאמרו הגויים שאיננו דבקים בתורתנו ואנו מוכנים לוותר על חלק מהמצוות בשל פחד מהגויים. וענה לי שיש בזה חילול ש"ש שיאמרו שאנו לא מסכימים לרפא גויים. עכת"ד. ומ"מ באותו מעמד לא הזכיר הטעם של חשש מאיבה מהגויים, ושלא ירפאו הם את החולים הישראלים. ובענין משאצל"ג כשהחטרון אינו בצורך של התוצאה, אלא באמת רוצה את התוצאה הזו אך כוונתו לצורך חיצוני, ר' בתוס' שבת (דק"ו, א' בענין חובל וצריך לכלבו, ד"ה "מה" בענין מיתת ביד). ושמעתי מא' מגדולי הדור, שאם גוי נפצע בשבת ומבקשים מיהודי להצילו, ישתדל היהודי להתחמק מכך. ואם אינו יכול להתחמק, יעשה לצורך הצלת הגוי רק מלאכות המותרות בשבת, או שאסורות רק מדרבנן אך לא מלאכות האסורות מדאו' (כך אמר לגבי העברת ערבי שנפצע מידי חילול צה"ל באינתיפדה, וביקשו מנהג אמבולנס יהודי שיפנהו לבית חולים. והוסיף, שכך יש לנהוג גם במקרים דומים). וכן שמעתי מהגר"ע

התענית, לאכול ביום הכיפורים¹, וכן מצוה לחלל את יום הכיפורים, כדי להציל את חייו¹. ודינים אלה אמורים גם אם כעת אין סכנה לאדם זה, אלא שיש חשש שחיו יהיו בסכנה אם לא יעשו כן².

יוסף שליט"א (לגבי רופא יהודי הצריך לרפא גוי שנפצע בשבת בתאונת דרכים). וראה בשש"כ (פרק מ' סעי' י"ד ובהערה מ'), שכתב שיש צדדים להקל אף במלאכות דאו', ובאג"מ (חאו"ח ח"ד סי' ע"ט) שג"כ נטה להקל בדאו', ואכמ"ל.

עפ"י יומא (דף פ"ב), שפיקו"נ דוחה יוה"כ, וכנ"ל.

חולה הצריך לאכול או לשנות ביוה"כ טוב שיאמר לפני האכילה או השתיה הראשונה כך: הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות אכילה ושתיה ביוה"כ, כמו שכתבת בתורתך: "ושמרתם את חוקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, אני ה'" (ויקרא פרק י"ח פס' ה'). ובזכות קיום מצוה זו, תחתום אותי ואת כל חולי עמך ישראל לרפואה שלמה ואזכה ביום הכיפורים הבא לקיים שוב "ועניתם את נפשותיכם", כן יהי רצון. אמן. עד כאן לשון התפילה (תוה"י פנ"ב סי' כפי שהועתק ממחזור עתיק).

כתב מרן (בסי' שכ"ח ס"ב): מי שיש לו חולי של סכנה מצוה לחלל עליו את השבת, והוריו ה"ז משובח, והשואל ה"ז שופך דמים. ע"כ. וכתב המ"ב שם (סק"ו), שאותו המתחסד וירא לחלל שבת עבור חולה זה כי אם ע"י מורה הרי הוא שופך דמים, דבעוד שהוא הולך לשאול יחלש החולה יותר ויוכל להסתכן, והרי הכתוב אומר: "לא תעמוד וגו'. ובירושלמי איתא שהנשאל הריהו מגונה, שהת"ח במקומו היה צריך לדרוש ברבים שידעו כל העם ולא יצטרכו לשאול. ואם החולה עצמו מתיירא שיחללו עליו את השבת, כופין אותו ומדברים על לבו שהוא חסידות של שטות (רדב"ז). ע"כ.

וכתב ערוה"ש (באותו סי' סעי' ב'), דהא דאין שואלים, הוא דוקא במי שזמנו בהול, הא לא"ה ודאי שיש לשאול. והב"ד שש"כ (פל"ב הערה ג'). עיי"ש. ונראה שאף בספק זמנו בהול, אין שואלים, ורק אם בודאי אין זמנו בהול, יש לשאול. וראה גם בבה"ל (סי' שכ"ח סעי' ט"ז ד"ה "ויש"). וראה עוד בענינים אלה בחו"מ (סי' תכ"ז) בסמ"ע (סק"ב) ובפ"ת (סק"ב). וביו"ד (סי' רנ"ב) פ"ת (סק"א).

הא דאפי' על ספק מאכילים את החולה, זאת כתבנו עפ"י מרן (בסי' תרי"ח ס"ח). והא דמחללים עליו שבת, זאת עפ"י מה שכתבנו בהערה ה', שמחללים שבת על הספק, ושדין יוה"כ שווה לדין שבת לענין זה. וכ"כ האחרונים. וראה בילקו"י (מועדים. עמ' צ"ד הערה ה'). וראה עוד בשש"כ (פל"ב הערה ב') שכתב בשם החו"א, דלא מיקרי ספק פיקו"נ בדברים העתידיים, שבהווה אין להם זכר... ותלכך אין דנים בשביל עתידות רחוקות. עכ"ל. וראה עו"ש בשש"כ, מש"כ בשם הרה"ג בנימין רבינוביץ תאומים, בקובץ "נועם" (ח"ה עמ' קפ"ב), דלא נקרא ספק, אא"כ סיבת הסכנה כבר ישנה לפנינו. אבל היכי שהסכנה איננה עוד, אלא שהיא עלולה להתפתח אח"כ ממצב הענינים, אין זה בגדר פיקו"נ. עכ"ד (ובעין זאת ראה בשו"ת נוב"י תניינא חו"ד סי' ר"ג, שו"ת חת"ס חו"ד סי' של"ו, ופת"ת יו"ד סי' שס"ג סק"ה). ועיי"ש ב"נועם" שהאריך מאוד בפרטי דינים אלה, ודן האם מחללים גם על מה שעלול להתפתח מאוחר יותר, אם מצוי שיתפתח דבר זה. וראה גם בשו"ת אג"מ (חאו"ח ח"ג סי' צ"א) שדן בענין חשאיבי"ס העלול להגיע מתוך מחלתו למחלה אחרת שיב"ס האם דינו מעכשיו כחולה שיב"ס. וראה עוד מש"כ הגר"י אונטרמן זצ"ל בשו"ת שבת מיהודה (חלק א'), מש"כ בשש"כ (שם) בשם הגרש"ז אורבך זצ"ל, ומש"כ הגרש"ג זצ"ל במשמ"ל (ח"א עמ' שע"ט ות"ד. עיי"ש שכתב גבי הגדר של ספק פיקו"נ שדוחה שבת, שזו מחלו' בין הנוב"י והחת"ס לבין החו"א).

ובענין מה שכתבנו שחיו יהיו בסכנה אם לא יעשו כן, ראה בשש"כ (פל"ט סעי' ז') שהסביר זאת היטב. עיי"ש. והגר"א גבנצל שליט"א אמר, שיש להוסיף, שכן הדין אפי' אם הסכנה הינה לאחר זמן, ולא רק

לזמן הקרוב. ואדם גדול מאוד בתורה, שהיה מתלמידי הרב מבריסק, נפטר בחודש שבט. ואמר עליו הרב מבריסק, שאם אותו תלמיד היה שומע בקולו, והיה אוכל ביוה"כ, לא היה נפטר באותה עת. ע"כ. והוסיף הגר"א נבנצל, שכ"ז מדובר כשיש ספק סביר של סכנה, שמקצר בשל כך את חייו, ואפי' אם ינוק בעוד עשרות שנים רבות. והרי ד"ז מבואר אף בגמ', שמוותר לחלל שבת במקרים כאלה, ולא דוקא אם הסכנה תהיה באותה שבת. ולכן אם אדם צריך לטוס למשל לחו"ל כדי לעשות בדיקות באופן דחוף, אף שהסכנה שימות איננה מיידית אלא עוד כמה חודשים או יותר, מ"מ אם צריך להקדים הבדיקות ככל שניתן, מותר לו לטוס אפי' בשבת לשם כך (ראה ש"כ פ"ב סעי' ח' ובמקורות שם. ועוד שם בהערה ב' – מ.ה.).

וכן מותר ד"ז כדי שלא יוצר סיבוך נוסף במצבו. וכן מותר הדבר, כיון שפה בארץ עלולה להיות שביתת רופאים, עובדי רנטגן ושאר בעלי מקצועות בתחום הרפואה, ובשל כך עלולות הבדיקות להתעכב והחולה יגיע למצב סכנה. ואכן יש שנפטרו בשל שביתת עובדי רנטגן. ואמרת, דלפי"ז יש ממש איסור לעשות שביתות בתחום הרפואה, שהרי אף שהסכנה איננה מיידית צריך לחלל שבת לצורך הצלת החולה. וכ"ש הכא שאינם עוברים על שום איסור אם הם עובדים ומרפאים. וענה לי שיש קצת לדון אותם לכף זכות, כיון שאם יתירו לכולם לעשות שביתות מלבד לרופאים, משכורות הרופאים תהיינה הנמוכות ביותר, ואנשים לא ירצו להיות רופאים וללמוד רפואה, כך שלא יהיו מספיק רופאים והסכנה הזו הינה לטוח ארוך הרבה יותר גדולה. עכת"ד. וראה עוד בענין זה באסיא (ח"ה עמ' כ"ד, ל'מ"א) ובתחומין (ח"ה עמ' ש'). ואף בספר תודה"י (פנ"א הערה י"ב) כתב שלעיתים הסכנה יכולה לבוא לאחר זמן רב, ואף לאחר שנים. וכ"כ בהדיא בספר יד דוד. ולכן כתב שם בגנות אשה שילדה בעיוה"כ, ולמותר צמה ביוה"כ ככל אדם, דשלא כדין עשתה, דמי יודע גודל הנזק שעלול הצום להביא ח"ו כעבור כמה שנים. עכת"ד.

שאלתי את הגר"ש ישראלי זצ"ל מהי הגדרת ספק פיקו"נ. כמה אחוזים של בני אדם שהיו בסכנה מסוימת (ובני"ד תענית יוה"כ) ומתו בשל כך, שאז נחשב הדבר כסכנה. שהרי מצינו למשל שכתב בשו"ת משכנות יעקב (חיו"ד סי' י"ז) שמיעוט השכיח הו"ד אם יש עשרה אחוזים (וראה בשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' פ"א וח"ח סי' ק"פ, שכתב שלדעתו אין לתלות זאת באחוזים אלא בטבע כל דבר ודבר, אם אין זה שכיח באותו מין, כגון טריפות הריאה. וראה עוד בספר הל' תולעים להרה"ג יואל שוורץ שליט"א, בקיצור הל' תולעים פ"ב עמ' ס"ט, שדן עפ"י לענין מיעוט המצוי בתולעים). וא"כ מהו האחוז לני"ד. הרי לא יתכן לומר, שבגלל שאדם זקן א' שהתענה ביוה"כ ונפטר בשל כך, שלכן הפוסקים יפטרו את כל הזקנים מתענית יוה"כ. ובפרט שהנתונים במציאות של הנפטרים מדברים מסוכנים הינם ידועים, ורק הרופאים נחלקו אם הדבר נחשב כסכנה. א"כ צריך שהפוס' יכריעו בזה, ויאמרו מהי ההגדרה לכך. וענה לי שאין ההגדרה כללית לכך, אלא יש לבדוק כל מקרה לגופו. עכת"ד. ואף הגר"א נבנצל שליט"א אמר לי, שהפוס' לא יכריעו בכך ולא יאמרו שמאחוז מסוים של נפטרים בשל מחלה מסוימת נחשב הדבר הזה כמסוכן, אלא בכל דבר ובכל מקרה צריך לשאול את הרופא, מהו שיקול דעתו. וכמוכן רצוי לשאול רופא שהוא ירא שמים ומומחה. עכת"ד. וראה בשו"ת צי"א (חיו"ז סי' כ' סק"ד) שכתב בשם הגר"ר ישראל יעקב פיישר זצ"ל בהערותיו לספר פני ברוך (ח"א – דיני ביקור חולים כהלכתו, שהסמיכם להסכמתו שם) שכיום הזה שנחלשו הדורות, ועשרות רבות של נשים מפילות בשל התענית, צריכין כל הנשים המעוברות עד החודש התשיעי לאכול ביוה"כ פחות מכשיעור. ע"כ. וכתב ע"כ הגר"א יולדינברג שליט"א בצ"א (שם), שזוהי קולא גדולה מאוד, דלעומת מה שכותב שעשרות רבות של נשים שמפילות ע"י התענית הנה יודעים אנו לעומת זה מכל אתר ואתר על מאות ואלפי נשים מעוברות שמתענות ביוה"כ ולא מפילות ח"ו, ואיך נוכל בגלל מקרים של עשרות נשים שמפילות, שדן מהוות "מיעוטא דמיעוטא" לעקור הלכות גדולות הקבועות בש"ס, ברמב"ם ובשו"ע באין חולק, ולקבוע בגלל כן מדעתנו כי נשתנו הטבעים בזה. ונראה מדבריו שם שאף יש ספק אם כ"כ הרבה נשים מפילות. ובודאי לא מיו"כ א' אלא בצירוף כמה מקרים של כמה ימי כיפורים. עכת"ד. ונראה שמחלוקתם הינה האם חוששים לפיקו"נ אף כאשר אחוז הנפגעים

ג. כל הפטור מן התענית ואינו אוכל, הריהו מתחייב בנפשו, ועליו הכתוב אומר: "ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש" (בראשית פרק ט' פס' ה'). וכאשר חולה הצריך לאכול מתעקש להתענות, מצוה שרבנים גדולים בעלי השפעה יסבירו לו שאין בכך שום מידת חסידות^ט.

הינו קטן (או שלדעת הגר"י פישר הדבר נחשב לאחוז גבוה של נפגעים). וראה עוד בענין זה באג"מ (תאו"ח ח"א סי' קכ"ט), ומה שכתב עליו בצי"א (חי"ח סי' ט"ו פרק ז' סק"ג ואילך).

ט. מה שכתבנו שמתחייב הוא בנפשו כ"כ המ"ב (סי' תרי"ח סק"ה), כה"ח (סקי"ג), שש"כ (פל"ט ס"ב), וילקו"י (עמ' צ"ד סעי' ד', עיי"ש בהערה ה') וראה במ"ב (סי' שכ"ח סק"ו, שאין להחמיר על חשבון פיקוח נפש), ובקובץ התורה והמדינה (קובץ י"א-י"ג עמ' קכ"א).

כתבו הפוס', שאם חולה זה אינו אוכל, ה"ז מצוה הבאה בעבירה (שו"ת מהר"ם שיק). ולא עוד אלא שאין זו מצוה אלא עבירה (שש"כ פל"ט ס"ד). וראה מש"כ בשש"כ (שם בהערה ה'), ובפרט מש"כ בשם הגרש"ז אוירבך זצ"ל. ועוד כתב שם כה"ח (בסקי"ג) בשם הפוס', שחולה זה שצריך לאכול ואינו אוכל עובר גם על "אל תהי צדיק הרבה". וראה גם בצי"א (חי"י סי' כ"ה פרק י"ד, וחי"ז סי' ב'). וחולה זה הצריך לאכול, אם מסרב הוא, מאכילים אותו בעל כרחו (רדב"ז, שכנה"ג, עו"ש, א"ר, גר"ז, מט"א, והב"ד בה"ט סי' תרי"ח סק"ג וכה"ח סקי"ד).

מצוה על גדולי ישראל וחכמים להיות נוכחים בשעת האכלתו של החולה שיש בו סכנה, פן יפגעו אנשים אחרים בנפשו, בחושבם שאינו צריך לאכול (שש"כ פל"ט ס"ב בשם דעת תורה. וכ"כ בצי"א שם פרק כ"א בשם המהר"ל הל' יו"ב).

הגר"א נבצל שליט"א אמר לי, שנכון הדבר שאין לחולה להחמיר ע"ע. ואמנם הרדב"ז הביא את המעשה שהריב"א מבעלי התוס' החמיר ע"ע ולא אכל, אף שהותר לו לאכול. והרדב"ז אף קורא לו ריב"א החסיד. מ"מ להלכה ולמעשה יש לנהוג כמו שכתבנו, שאין לחולה להחמיר ע"ע ולא לאכול. ובפרט ששם היה ספק הלכתי אם הותר לריב"א לאכול. עכ"ד. וראה עוד בשו"ת מקוה המים לגר"מ מלכה שליט"א, רבה של פ"ת (חלק ג' סי' נ"ו) שדן בזה עם הגר"י אונטרמן זצ"ל וכתב שהוא משום מידת חסידות של קידוש השם. וע"ע במקוה המים ח"ד (סי' ג"ח-ס') שהאריך לחזק דבריו.

ובענין חולה הצריך לאכול ביוה"כ ומסרב לכך, שמעתי כמה פעמים מהגר"ע יוסף דברים חריפים מאוד ע"כ. ובדבריו הביא דברי הגמ' והפוס' לגבי היתר פיקוח גל לשם הצלת יהודי, ואפי' שיש ספק ספיקא אם עי"כ יצילו יהודי. ואפי' כשרוב תושבי האזור הם גויים (כמבואר כל זה בסי' שכ"ט, וכנ"ל). והוסיף, שמחללים שבת אפי' להצלת יהודי שניסה להתאבד, אם יש סיכוי שע"כ יצילוהו. וכן מונעים זאת ממנו בכת. שהרי הנשמה אינה של האדם, ואין ברשותו למות (וראה בשו"ת חלקת יעקב ח"א סי' ע"ב, ושו"ת אג"מ או"ח סי' קכ"ז שאף הם פסקו כך. וכ"כ בשש"כ פל"ב הערה י"ג - מ.ה.). ולכן אומרים אנו בתפילות עשיות "מלך חפץ בחיים". וצריך להציל אפי' יהודי רשע, שמא יצא ממנו זרע קודש, כמו שאברהם אבינו יצא מתרח. ודינים אלה אמורים בין בשבת ובין ביוה"כ. ויש להסביר לחולה זה שרצון ה' הוא שהחולה הצריך לכך, יאכל. והוסיף הגר"ע יוסף, שאף שבאבני נזר והגר"ש קלוגר התירו לחולה להחמיר על עצמו, אין דעתו כן, כיון שחולה זה, מסכן את נפשו. וכנ"ל. כך שמעתי ממנו (ובאמת שאין אלו אלא דברי אביו של האבני נזר, הג"ר זאב נחום, וכמש"כ הגר"ע יוסף עצמו ביחוד ח"א סי' ס"א. ראה באנ"ז חח"מ סי' קצ"ג. וראה מה שמסיים שם שאין דבריו אלא להלכה ולא למעשה. וראה מש"כ בנו של האנ"ז בסוף ספר שם משמואל על המועדים. עיי"ש). וכ"כ הגר"ע יוסף ביחוד ח"א סי' ס"א (וראה שש"כ פרק ל"ט

הערה ד', מש"כ בשם הגרש"ז אוירבך זצ"ל – מ.ה.). והוסיף הגר"ע יוסף, שלדעת הרדב"ז, המחמיר בכך הריהו חסיד שוטה (וכנ"ל בהערה ז'). ושכ"כ הרמב"ן בפ"ב דשבת, ובסנהדרין (דף ע"ד), וכן במלחמותיו. וסיפר הגר"ע יוסף, שרופאו של ר' חיים מצאנו ציוהו שלא לאכול את המרור (תמכא) בליל הסדר, שמא יזיק לו הדבר. ובליל הסדר לקח ר' חיים את המרור, ובירך: "ברוך אשר קדשנו במצוותיו וציוונו: וחי בהם, ולא שימות בהם". ולא אכל את המרור.

ועוד סיפר: רב חסיד וגדול היה משגיח כל שנה, שאחד מאנשי קהילתו שהיה חולה בשחפת, ישתה חלב בבוקר יום כיפור. שנה אחת שכח אותו רב לשאול ולהזכיר לאותו חולה שאכן ישתה את החלב, ובאמצע התפילה התמוטט אותו חולה, ומת. אמר על כך הרב: "נפש תחת נפש". ואכן בחג הסוכות של אותה שנה נפטר גם הרב.

וידוע המעשה בר' ישראל מסלנט זצ"ל, ששנה אחת השתוללה בעירו מחלת החולירע, ולאחר תפילת ערבית בליל יוה"כ עמד על בימת בית הכנסת, עשה מעשה ואכל לעיני כל הציבור, וכן הורה לכל בני קהילתו לעשות כדוגמתו, ולאכול באותו יום הכיפורים, כדי שיוכלו גופותיהם לעמוד כנגד המחלה, ושלא ינגפו (ראה שו"ת אג"מ חאו"ח ח"ג סי' צ"א, ובספר שש"כ פל"ט הערה כ"ה). וממש כעין זאת עשה רבה הראשי של ארץ ישראל, רבה של ירושלים, ומייסד הרבנות הראשית, הגרא"ה קוק זצ"ל, וכפי שהעיד עליו בגודל קודשו, בנו הגרצ"י הכהן קוק זצ"ל, בחוברת לשלושה באלול (דף ט' סעי' י'). עיי"ש.

מסופר בירושלמי (יומא פ"ו ה"ד), שאב אחד הלך עם בתו ביום הכיפורים. אמרה הבת לאביה: אבא, צמאה אני. אמר לה האב: המתני עד שנגיע לביתנו. המשיכו בדרכם. אמרה לו שוב: אבא, צמאה אני. אמר לה: עוד מעט ונגיע לביתנו. המשיכו עוד מעט, ולפתע נפלה ומתה. ואמר הגר"ע יוסף, שהגמרא סיפרה סיפור זה באופן שלילי מאוד, כדי להראות עד כמה חשובה נפש א' מישראל. שנפש א' מישראל לא תסולא בפז (ועיי"ש בירושלמי עוד כמה דברים בנושא זה). וכן ידוע לי מקרה של מעוברת שצמאה ביוה"כ, למרות שהיו קשיים וסיבוכים בהריונה, וכיון שהצום מזרז את הלידה, היא ילדה למחרת יוה"כ בחודש הששי להריונה, וכעבור כמה חודשים נפטר (ל"ע) התינוק.

וזכרנו ששמעתי כמה פעמים מהגר"ע יוסף את הסיפור הבא: מעשה בצעיר, שלפני כמה שנים חזר בתשובה. ביום הכיפורים הראשון לאחר שחזר בתשובה רצה לצום ככל שאר עם ישראל, אך בשל מחלה אמרו לו הרופאים שצריך הוא לאכול ביוה"כ, ואם לאו, יסתכן. לא שת הצעיר לבו לדבריהם, בחושבו: הנה כל ימי זולתי ביוה"כ. ועתה שחזרתי אל זיק התורה והמצוות, האוכל ביום הקדוש והגורא הוזה. ולכן צם. בליל הכיפורים וביומו הלך לבית הכנסת בשמחה, כשהוא מודה לקב"ה על שזכה להיות בין המיטהרים והמתקדשים בתפילות יום הכיפורים. וכך עברו עליו תפילות יום הכיפורים בשלום, כשהוא מתפלל בדבקות לאלקיו. בצאת היום התפלל ערבית, אמר קידוש לבנה עם ציבור המתפללים, וכשהוא שמח וטוב לב חזר לביתו, הגיע אל מפתח הבית, ולפתע נפל במקומו ומת.

ותמיד חזר הגר"ע יוסף על סיפור זה, בהדגישו שלא טוב עשה אותו בחור. שהרי לעיתים אין החולה נזוק מיד, אלא גופו מגיב על מניעת האכילה רק לאחר זמן, ואפילו לאחר כמה חודשים או שנים (ראה לעיל סוף הערה ח'). ואנו באנו לעולם לעשות רצון ה'. ורצון ה' הוא שעם ישראל יגדל, יפרה וירבה כחול הים. ואין רצונו של מקום שיהודים ימותו בשל שמירת המצוות, אלא אדרבא, יחיו ויקיימו את המצוות. ואותו בחור שמת בגלל שהתענה, הרי מנע מעצמו לקיים את המצוות כל ימי חייו, כפי שהיה צריך לחיות. והדגיש הגר"ע יוסף, שאף קידוש שם שמים אין במי שמתענה ביוה"כ, אם צריך הוא לאכול. לכן צריך כל חולה לשקול בפלס את מעשיו, יתייעץ עם רופאיו מבעוד יום על מצבו, ולאחר מכן ישאל פוסק כדת מה לעשות. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. וראה עוד בענינים אלה בשו"ת צי"א (ה"י סי' כ"ה פי"ד).

ג(1). חולה וכדומה הפטור מן התענית, חייב לאכול ולשתות אף אם סיכויי הצלת חייו קלושים ביותר.¹

ד. הן האנשים והן הנשים חייבים להתענות בתענית יום הכיפורים. ואף מעוברות ומניקות חייבות בכך², מלבד הפטורים שיבוארו לקמן.

ד(1). כל מעוברת, יולדת, מניקה, חולה, זקן, או חייל העוסק בפעילות מבצעית ביום הכיפורים, צריכים לכתחילה לברר לפני יום הכיפורים אצל רב פוסק כיצד עליהם לנהוג ביום הכיפורים³.

ד(2). אותם המותרים לאכול או לשתות ביום הכיפורים, יש מהם המותרים לאכול ולשתות רק בכמויות מוגבלות וברוחי זמן קבועים (כמפורט בסעיפים ל"א ול"ב), ויש מהם המותרים לאכול ולשתות ללא הגבלת כמויות או זמן, וכמבואר בסעיפים הבאים.

דיני מעוברת, יולדת ומניקה :

ה. אשה מעוברת⁴ המתאוזה מאוד לאכול מאכל (כגון שהריחה מאותו תבשיל)⁵. אם

ומה שכתבנו שרבנים בעלי השפעה יסבירו לחולה, כך שמעתי מהגר"ע יוסף. וכ"כ ביחוד (ח"א סי' ס"א). וראה מ"ב (סי' שכ"ח ססק"ו), וצ"א (ח"י סי' כ"ה פב"א).

י. עפ"י שש"כ (פל"ב סעיף כ') בשם הגרש"ז אורבך זצ"ל (ב"המעין" תשרי תשכ"ט עמ' כ'), שכתב כן גבי חילול שבת. ונראה דכ"ש בני"ד שאינו בסקילה אלא בברת.

יא. הא דגם המעוברות והמניקות חייבות בתענית זו, כ"כ מרן (בסי' תרי"ז סעי' א'), עפ"י מימרא דרבא בפסחים (דף ג"ד). והטעם שאין מקילים להן כבשאר תעניות, משום שתענית זו חיובה מדאו' (לבוש. כה"ח סי' תרי"ז סק"א).

יב. בפרט שבדברים הללו יש נ"מ לדינא בין המצבים השונים של החולים, וכן במצבם של המעוברות ושאר הפטורים (כגון מעוברת שיש לה סיכויים בהריונה), ויש לדון בכל מקרה לגופו. ואנו לא באנו אלא להביא את ההלכות הכלליות.

יג. עיקר דין זה כתבו מרן (בסי' תרי"ז סעי' ב'). והוא ממשנה יומא (דף פ"ד). טעם היתר, משום דידוע שמעוברת המתאוזה למאכל מסוים ואין נותנים לה ממנו, היא וולדה מסוכנים (מ"ב סי' תרי"ז סק"א). ובענין האם יתכן שתהיה סכנה לעובר בלבד ולא לאמו. ואם יתכן הדבר, האם מחללים שבת (וה"ה יוה"כ) להצלת העובר היכי דהסכנה היא לעובר בלבד, הרי זו מחלוקת ראשונים. ראה רא"ש ביומא (פ"ח סי' י"ג, והבאנו דבריו במקו"ד הל' פורים פ"ג הערה ח'), שכתב "דלא משתכח סכנת עובר בלא סכנת עוברת (ר"ל מעוברת), ולא סכנת עוברת בלא סכנת עובר". ע"כ. וראה קרבן נתנאל (על הרא"ש הנ"ל, סק"י), שכתב שאפי' על עובר בן פחות מארבעים יום, שעדיין אין בו חיות כלל, יש לחלל השבת לדעת המקילים. עיי"ש. וראה בטור ובב"י (סי' תרי"ז), ובה"ל (סי' ש"ל סעי' ז' סוד"ה "או ספק"). וראה עוד

אומרת שרוצה היא לאוכלו^{טו}, או שניכר משינוי פניה שצריכה היא לאוכלו^{טו},
לוחשים באוונה שיום הכיפורים היום^{טז}. אם התיישבה דעתה מששמעה זאת, ואינה

כתובות (דף ל"ט ע"א), ובקובץ שיעורים (ס"ק קל"ה), שעה"צ (סי' תק"נ סק"ב וסי' תרי"ז סק"א), ובשש"כ (פל"ב סעי' ג', ובהערה י"ג) שהביא דברים אלה. וראה גם ביחוד (ח"ו עמודים ר"ד ור"ה) מש"כ בענין זה, ובעמוד הימני, לגר"ש ישראלי זצ"ל (סי' מ"ד), ובצי"א (חיו"א סי' מ"ג ובמילואים שם ור' גם מש"כ בשם הק"נ שם, ומש"כ בשם האו"ח סי' תרי"ז סק"א), ומה שכתבנו בשם הגר"ש ישראלי זצ"ל בענין זה במקוד"ד הל' פורים (פ"ג שם). ושמעתי מהגר"ע יוסף, שהטעם שמקילים למעוברת שהריחה מאכל ביוה"כ ומתאוה לו, הוא משום שעלולה היא להפיל. וכל מפלת הריחה עצמה בחזקת סכנה, מלבד סכנת העובר. עכת"ד. וראה בילקו"י (עמ' צ"ה סעי' ח') שכתב דין זה גבי יולדת. וצע"ג, דלפי דבריו דין לחישה נאמר גם גבי יולדת, וזה אינו. וזו חומרא שבאה לידי קולא בדיני פיקו"נ. ושמא זו ט"ס.

ואם האשה נאמנת לומר שהיא מעוברת, ראה לקמן בהערה כ"ג.

בשו"ת צי"א (חיו"ז סי' ב' סק"ד) וכן בשו"ת מקוה המים (ח"ה סי' כ"ג) כתבו שלא השתנו הדורות לענין החלישות, ואין לומר שמעוברות פטורות מהתענית. ומ"מ יש מהאחרו' שכתבו להקל במקרים מסוימים למעוברות ומניקות ביוה"כ בענין התענית, משום שירדה חולשה לעולם. ויש מי שמתיר לכל המעוברות עד החודש התשיעי (ללא החודש התשיעי) לאכול ביוה"כ לשיעורין, וסובר שאף הן צריכות לאכול ביוה"כ באופן הנ"ל (הגר"י פ"י זצ"ל בהסכמתו לספר פני ברוך, בהערות לסי' ד' סעי' י"ג). וראה בצי"א שדחה דבריו מההלכה, ושאל לתת בזה היתר כללי. עיי"ש).

יד. בענין מה שכתבנו שמתאוה היא לאכול מאכל, אם המאכל שהיא מתאוה לו הינו מאכל איסור, יש לעשות ככל שניתן שלא תאכל ממנו. וכמוכן, שמאידך לא תסתכן היא ועוברת בשל כך. כ"כ האו"ז לגבי כל השנה, וכ"כ הד"מ וכה"ח (סי' תרי"ז סק"ג). וראה עוד בברכ"י (סי' תרי"ז), בכה"ח (ס"ק ז', י"א וט"ז), מש"כ בענינים אלה. עיי"ש. וכן ראה בילקו"י (עמ' צ"ה הערה י').

ומה שכתבנו כגון שהריחה מאותו תבשיל, אכן מדינא דמשנה, דין היתר האכילה למעוברת הוא לבאו' דוקא כשהריחה ממאכל מסוים, וכ"פ מרן (שם). אך הגר"מ אליהו שליט"א אמר לי שלא דוקא במקרה זה יש להקל לה, אלא אפי' שלא הריחה, אלא בעלמא מתאוה היא לו, נוהגים בה ג"כ דינים אלה. ועוד אמר, שהדין כן אף שאינה מתאוה לאוכל מסויים, כגון שאין שום מאכל לפני שרואה היא אותו ומתאוה לו, אלא אפי' בסתמא, כל שהיא מתאוה למאכל חלים עליה דינים אלה. עכת"ד. ואף הגר"א נבנצל שליט"א אמר לי, שאותה מעוברת המתאוה למאכל, אף שלא הריחה אותו ואף אינה רואה אותו, צריך ללחוש לה שיוה"כ היום. ואם היא בכ"ז מתאוה, יש לתת לה כדין מעוברת שהריחה. ואף שנראה שאותה מעוברת אינה כשרה כ"כ, שהרי אף בלא להריח היא מתאוה, ואף שלוחשים לה היא רוצה לאכול, מ"מ יש לתת לה אף בלא השתנו פניה, שכן הדין בכל המעוברות. עכת"ד. וראה בשש"כ (פל"ט סעי' י"א) שלא הזכיר כלל דין שהריחה, אלא כתב זאת בסתמא, שמתאוה היא למאכל.

טו. מ"א (סי' תרי"ז סק"א), א"ד, א"א, מ"ב (סק"ב) וכה"ח (סק"ה).

טז. רמ"א (סי' תרי"ז סעי' א'). וכן אם כהו עיניה ואינה יכולה לראות מחמת הצום, מאכילין אותה עד שיאורו עיניה (עפ"י שו"ע סי' תרי"ח ס"ט. וכ"כ בתוה"י פ"נ ס"ג). וראה עוד לקמן בהערה ס'.

יז. ברייתא יומא (דף פ"ב ע"א). מרן (סי' תרי"ז סעי' ב').

ואמנם בתשו' בשמים ראש (שאגב, יש מחלוקת אם תשובות אלה הן מדברי הרא"ש. ראה ע"כ בהקדמת המו"ל לשו"ת בשמים ראש הנד"מ, ובשו"ת יבי"א ח"ב חיו"ד סי' כ"ד סק"ד, ויחוד"ד ח"א סי' ט' בהערה) כתב (בסי' ש"ג), שעכשיו אין לוחשין, דאין להשהות בענין כלל, כמו בחולה שיש בו סכנה. והב"ד כה"ח

מתאווה עוד לאכול, מוטב, ולא תאכל^{יח}. ואם לאו, נותנים לה לאכול כמה טיפות מן הרוטב של אותו מאכל^{יט}. לא הועיל הדבר, נותנים לה מן הרוטב פחות מכשיעור (כדלקמן בסעיפים ל"א ול"ב)^כ. לא התיישבה דעתה עליה, נותנים לה מן המאכל עצמו פחות מכשיעור^{כא}. ואם גם בכך לא התיישבה דעתה, נותנים לה מן המאכל כפי צורכה, עד שתתישב דעתה עליה^{כב}.

(שם סק"ז). וראה מש"כ ע"כ בשש"כ (פל"ט הערה ל"ו) בשם המט"א, שח"ו לסמוך להקל כדברי הבשמים ראש. ועיי"ש בכה"ח שהסיק שהכל לפי הענין.

נחלקו הפוס' בהא דלוחשין למעוברת, אם הוא דוקא באומרת צריכה אני לאכול, אך אם נשתנו פניה אין לוחשין אלא מאכילים אותה מיד (כ"כ המאמר. והוסיף, שכן היא דעת מרן, ושכ"מ בלבוש. והב"ד כה"ח שם סק"ו, והוסיף שכ"מ בגר"ז). ויש אומרים שאף בנשתנו פניה אין מאכילין אותה מיד, אלא קודם לוחשים לה (כ"כ קצש"ע, ח"א והמט"א). ואמנם מדברי כה"ח (שם) נראה שדעתו שיש לחלק בכך, ובנשתנו פניה מאכילין אותה מיד, אך מסתימת דברי המ"ב (בס"ק ב' וגי') משמע דדעתו שאין לחלק בכך, ואף בנשתנו פניה לוחשין לה. וכן משמע בשש"כ (פל"ט סעי' י"א, וממה שכתב שם בהערה ל"ו את דין הלחישה ללא הזכרת החילוק בין נשתנו ללא נשתנו).

והגר"מ אליהו אמר לי שביה"כ לוחשים למעוברת אף אם נשתנו פניה. עכת"ד.

כתב המאירי, שכשלווחשין לה מענין היום, מצרפין בדבריהם הבטחה, שאם תתישב דעתה, תהיה בטוחה שתהיה יראת שמים מצויה בעובר שבמעיה. והב"ד שעה"צ (סק"ג) וכה"ח (סק"ט). והוא עפ"י מש"נ בגמ' (יומא דף פ"ב ע"ב) גבי אמיה דרבי יוחנן ואמיה דשבתאי אצר פירי. והבטחה זו שכתב המאירי, אין לך הבטחה גדולה מזו, שהרי זו תכלית חיינו, לעוברו יתברך בלבב שלם, ולגדל בנים לעבודתו.

יח. עפ"י יומא (דף פ"ב ע"א). וכ"פ מרן (שם בסעי' ב'). והטעם, משום דלעיתים מתיישבת דעתה אחר שמזכירים לה שיהיה הוא, שכל העולם מתענים בו (מ"ב סק"ג. כה"ח סק"ט).

יט. אמנם מרן (בסעי' ב') כתב שמאכילים אותה, אך הטור והאחרון, עפ"י הברייתא ביומא (שם), כתבו שתחילה תוחבין לה כוש (פרש"י: "פלך". והיינו מוט ברזל דק) ברוטב, ומניחין לה על פיה (טור. ב"י. לבוש. ב"ח. מ"א. מאמר. גר"ז. ח"א. קצש"ע. מט"א. מ"ב סק"ד. שעה"צ סק"ב. כה"ח סק"י ושש"כ פל"ט הערה ל"ו).

והטעם שמדקדקים כך דוקא עם מעוברת, ולא עם חולה, ראה מ"ב (סק"ד) וכה"ח (סק"י).

כ. הפוסקים הנ"ל עפ"י הברייתא (שם). ונראה לענ"ד שבענין זה יש ללכת אחר שיעור המשקים, כדלקמן בפרקנו (בסעיף ל"ב). כיון שכבר כתבנו לעיל (בפרק ו' הערה מ"ד) בשם הגר"מ אליהו והגר"ע יוסף שליט"א, שכל דבר שא"צ ללועטו בעת האכילה הוא משקה, וה"ה ברוטב. כך נלע"ד. אך לא ראיתי זאת בפוסקים. וכעת עלו לבי כשהראוני שכ"כ כבר האו"ש (פי"ד ממאכלות אסורות הי"ד, ד"ה "אמנם"). ברוך השם שכיוונתי לדבריו.

כא. כ"כ הפוסקים הנ"ל. ובברייתא (שם) לא אמרו אלא שנותנים לה מהשומן עצמו. והיינו מהתבשיל עצמו. וכן לא הזכירו שם דין אכילה לשיעורים. ושוב, נראה שאם התבשיל הינו בגדר נוזל, כנ"ל בהערה הקודמת, יש ללכת לפי שיעורי המשקים. ואם הוא בגדר מוצק שצריך ללעסו, יש ללכת לפי שיעורי האוכלים. כך נלע"ד.

כב. כך פשט הברייתא (שם), שלא הזכירו בכך דין אכילה לשיעורים, וכנ"ל בהערה הקודמת. וכ"כ הטור והב"י (בסי' תרי"ח). ואמנם המ"ב וכה"ח לא כתבו כן בהדיא, אך מ"מ כך משמע מדברי המ"ב (שם). וכן

ו. מעוברת לענין יום הכיפורים נחשבת כל אשה שהוכח שיש לה עובר, בין בתחילת הריונה, ובין בסופו^{כג}.

הורו לי לדינא הגר"ש ישראלי זצ"ל, והגר"ש משאש זצ"ל (רבה של ירושלים). והוסיף הגר"ש ישראלי, שפשוט הדבר, כמו כל חולה שאין מספיקה לו אכילה לשיעורים. עכת"ד. וכן נראה הדין עפ"י"ד מרן (בסי' תרי"ח סעי' ח'), שכל שאמדהו שאין שיעורים אלה מספיקים לו, מאכילים אותו כל צורכו. וה"ה בני"ד, שיש חשש סכנה בכך.

וכתבו הפוס', שמה שנותנים לה לאכול כפי צרכה, עד שתתיישב דעתה עליה, א"צ אומד הרופאים לכך (מ"ב סק"ה וכה"ח סק"ב). ונראה שהכוונה שנאמנת היא לומר עד מתי צריכה היא לאכול, ומתי התיישבה דעתה עליה.

בג. מה שכתבנו שכ"ה מעת שהוכר ולדה, כ"כ המ"ב (סי' תרי"ז סק"א) וכה"ח (סק"ד). וכתב בשעה"צ (סק"א), דמלשון רש"י משמע שהולד מתאוה, ולכן יתכן לומר שאין ד"ו שייך אלא לאחר מ' יום לעיבורה. עיי"ש. ושאלתי את הגר"מ אליהו שליט"א בענין זה, ואמר לי שא"צ לענין זה שיוכר וולדה לאחר ג' חודשים. אלא כל שהיא יודעת שהיא בהריון, דינה לענין זה כמעוברת, והוסיף, שאפשר לצורך זה לסמוך על כל הבדיקות, הן אותן הבדיקות שנזכרו בגמ', והן הבדיקות שבדורנו, כבדיקת דם וכדו'. ושאלתי, האם כן הדין גם אם עשתה בדיקה מסוג כזה שלעיתים אינה מראה את התוצאה הנכונה, וכגון שרק שמונים אחוז מהבדיקות מסוג זה הינן נכונות. וענה לי שגם אם עשתה בדיקה מסוג כזה דינה כמעוברת, משום ספק פיקו"ב. עכת"ד.

והגר"ש ישראלי זצ"ל אמר לי, שמעוברת נחשבת כל אשה שהוכר שהיא מעוברת. ולכן אשה שע"י בדיקות רפואיות, כגון בדיקת דם וכדו', הוכח שהיא מעוברת, ניתן לסמוך על בדיקות אלה ולהקל לה כדין מעוברת. והוסיף שהדין כן אף בתחילת הריונה. עכת"ד (ונראה, שאף שלעיתים בדיקות אלה אינן אמינות לגמרי, ויתכן שהאשה אינה מעוברת, ותוצאת הבדיקה מראה שהיא מעוברת, אפ"ה יש להקל לה, דספק סכנת נפשות להקל). וראה עוד מש"כ בענין זה הרמב"ן בתורת האדם, כה"ח (סי' תק"ג סק"ה). אורחות חיים (סי' תקי"ז סק"א), ובצי"א (ד"א סי' מ"ג).

ובענין נאמנות האשה לומר שהיא מעוברת. מדברי החת"ס (בתשובותיו חלק אה"ע ח"ב סי' פ"ב) נראה שאם טרם הוכר עוברא אינה נאמנת לומר שהיא מעוברת בענין שיש להתחשב בה כמסוכנת, ואין מאכילין אותה. ובאמת תמה ע"כ החכמת שלמה (סי' תרי"ז סק"ב), שהרי עד א' נאמר באיסורין, ומדוע שלא תהא נאמנת לומר שהיא מעוברת ומסוכנת. הב"ד בתוה"י (פ"ג הערה י'), והוסיף שכן יש להקשות ע"כ מד' הרמב"ן (ביומא דפ"ב) שכתב שמחללין שבת להציל העובר אף שהוא פחות מארבעים יום, וכדעת בעל הלכות, ומדבריו עולה שמאמינים לה, דאל"כ כיצד נדע תוך מ' יום שהיא מעוברת. ועוד כתב להוכיח כן, מדברי המ"ב בשעה"צ (סי' תרי"ז סק"א) שדן אם מאכילים את המעוברת תוך מ' יום, ומוכח שמאמינים לה. ונלע"ד להוסיף על כך גם ממש"כ המ"ב (בסי' תק"ג סק"ג), דמיד לאחר ארבעים יום אפשר דהוי בכלל מעוברת. ומשמע מדבריו שם שאף קודם לכן יש להקל לה אם חלושה היא מהתענית. והיינו לפני תום ארבעים היום. ואע"ג דהתם קאי אתענית י"ז בתמוז, ג' בתשרי וי' בטבת, מ"מ נראה שלענין נאמנות אין לחלק. ועיי"ש בשעה"צ (סק"ב) שהוסיף בשם הריעב"ץ במו"ק, שאדרבא, בראשית ימי עיבורה העובר חלוש ביותר, ועינוי או סיגוף קל מפסידו בודאי ומסכן גם את המעוברת. ולכן (לענין ג' תעניות) המיקל נשכר בלי ספק. וע"ע בפסחים ד"ד עמ' א' וב', גבי בדיקת חמץ דהוי דרבנן, דהאמינו לנשים – מ.ה.]. ועיי"ש שיישב את ד' החת"ס, עפ"י מש"כ רע"א בתשובותיו, דבימי הש"ס לא היה נפסק הווסת עד ג' חודשים, ודברי הרמב"ן מיירי שהיו לה סימנים ברורים שהיא מעוברת, כגון שנפסק

ז. יש אומרים שמעוברת או כל אדם שיש לו חוסר ברזל משמעותי בדם יקח את כדור הברזל לפני התענית ולאחריה. אך אינו רשאי לקחת כדור ברזל בעיצומה של התענית. ומי שיש לו בעיה של לחץ דם או סכרת ראה דינו כאן במקורות²⁷. ויש

ווסתה וחשה שראשה ואיבריה כבדים עליה. והסיק שם בתוה"י, שבימינו כשהיא אומרת שנפסק לה הווסת ומרגישה היא כדרך כל המעוברות, נאמנת. ע"כ (ומ"מ נלע"ד שצריך זהירות בדבר, כיון שלעיתים נראה לאשה שהיא מעוברת, ואף עברו מ' יום מווסתה האחרון, ורק מאוחר מקבלת היא שוב ווסת ומתברר שאינה מעוברת כלל). ושאלתי את הגר"מ אליהו שליט"א בענין זה, ואמר לי שאשה נאמנת לומר שהינה מעוברת, כשם שהינה נאמנת לומר שהריחה מהתבשיל ומתאוה לו. עכת"ד. ואף הגר"ש ישראל יצ"ל אמר לי, שכל אשה נאמנת לומר שהינה מעוברת, כמו שנאמנת היא לומר שהיא מריחה ותאוה למאכל. והוסיף, שכל הבדיקות מועילות לה להיוודע שאכן היא מעוברת, כולל בדיקת דם, שתן וכדו'. ואע"פ שעלולות להיות בבדיקות אלה תוצאות שאינן נכונות, ואין ודאות לגבי אמינותן המוחלטת, מ"מ לפחות מצד הספק יש להקל לה עפ"י בדיקות אלה לגבי יוד"כ (מדין ספק פיקו"נ - מ.ה.), אם בדר"כ בדיקות אלה אמינות. עכת"ד.

ואגב, ד"ז אי מעוברת מסולקת דמים רק לאחר ג' חודשים או קודם לכן, ה"ז גם מחלו' האחרו' בדורגו. ראה ע"כ בשו"ת מחזה אליהו (פאלק) ובספר דרכי טהרה לגר"מ אליהו שליט"א (דיני מעוברת ויולדת).

כד. את הדעה הראשונה אמר לי הרב והרופא המפורסם הרה"ג ד"ר מרדכי הלפרין שליט"א (ראש מכון שלזינגר בביה"ל שערי צדק פעיה"ק ירושת"ו). והוסיף, שאף אם יש חוסר ברזל משמעותי, הרי שכדורי הברזל השפעתם הינה רק לאחר כמה ימים, כך שממילא אין הכרח לקחת כדור ברזל דוקא בעיצומו של יוד"כ. ולכן אין להתיר לקחת כדור ברזל ביוה"כ אפי' אם שותה מים פחות מכשיעור, אלא תיקח הכדור בסעודה המפסקת, ושוב בתום הצום. וממילא אם ישנו מצב חמור והדבר דחוף נותנים לאדם לשם כך זריקות או שעושים עירוי דם. עכת"ד. ופרופ' אברהם אברהם נר"ו אמר לי שהינו מאשר את דברי הרה"ג ד"ר מרדכי הלפרין שליט"א, שאכן כדור הברזל לא פועל מיד. ומשו"ה אין חובה לקחתו דוקא כל עשרים וארבע שעות, אלא ניתן לקחתו למשל גם לאחר שלושים שעות. והוסיף, שלדעתו לבלוע את הכדור ללא מים אין בעיה הלכתית, אך אין היתר לקחתו עם מים, משום שאינו חיוני. עכת"ד.

ובאשר למי שיש לו בעיות בלחץ הדם, אמר הרה"ג מרדכי הלפרין שתלוי הדבר אם הינו חולה שיב"ס, או שאיב"ס, או שאפי' אינו חשאיב"ס. בכל אופן לא ניתן לומר כללים בדבר זה, ועל כל חולה לפנות לרופאו האישי. וצ"ע בדבריו לדברי פרופ' אברהם אברהם נר"ו, בחוברת אסיא (מס' נג-נד. תשנ"ד. עמ' ע"ז-פ"ו, דין חולה ביוה"כ). וכן מש"כ בנשמת אברהם (חלק ה'). עכת"ד. ומשאמתי דברים אלה לגר"א נבנצל שליט"א בשם הרה"ג ר' מרדכי הלפרין, הסכים עם זאת הגר"א נבנצל (ואף חזר בו ממה שכתבנו בשמו במהדורה הקודמת), בהסתמכו על מומחיותו של הרה"ג ר' מרדכי הלפרין. וכעבור זמן שאלתי גם את פרופ' אברהם אברהם נר"ו לגבי בעיות של לחץ דם, ואמר לי שבעצם הבעיה הינה לגבי מי שיש לו לחץ דם גבוה. כי למי שיש לחץ דם נמוך והוא מרגיש טוב אין שום משמעות למחלתו ביוה"כ. ואם אינו מרגיש טוב ממילא הוא צריך ללכת לרופא. אך בענין לחץ דם גבוה תלוי הדבר איזה כדורים לוקח אותו אדם: אם מקבל סוג של כדור שעליו לקחתו כמה פעמים ביום, היינו שטווח הפעולה של הכדור הינו לכמה שעות בלבד, אזי צריך הוא לקחתו גם ביוה"כ ולכתחילה יבלע אותו ללא מים, ואם אינו יכול יבלע אותו עם מים פחות מכשיעור, ויפגום את המים עם טיפת סבון. ומ"מ אין שום היתר לחולה כזה לאכול ביוה"כ, אא"כ הינו מאושפז בשל בעיה מסוימת, שאז יתייעץ עם רופא, והרב הפוסק יפסוק לו בכך. ולגבי מי שחולה סכרת: אם הוא מקבל כדורים, אזי טוב שיצום הן לסכרת והן למשקל. וביוה"כ

אומרים שבכל מקרה ומקרה יש לשאול את הרופא, ואם יש חוסר ברזל משמעותי והרופא אומר שהוא צריך לקחת את כדורי הברזל דוקא במשך התענית, אכן יקח זאת בעיצומה של התענית, ואם אינו יכול לבלוע זאת ללא מים, ישתה אף מים (לכתחילה פחות מכשיעור, כמבואר לקמן בסעיפים ל"א ול"ב. וראה עוד במקורות)^{כה}. ואם מבחינה רפואית צריך הוא אף לאכול, רשאי הוא אף לאכול

לא יקח הכדורים. אך אם הוא מקבל זריקות אינסולין, בין אם מקבלן פעם אחת, שתי פעמים או יותר בכל יום, צריך הוא לאכול ולשתות ביוה"כ, כדי להשלים את כמות הקלוריות הנדרשת. ולכן לא די שישתה מים. וכיון שאם יאכל וישתה רק לשיעורים עלול הוא להסתכן באי צריכת הקלוריות הנדרשת, עליו לאכול ולשתות ללא שיעורים. עבת"ד של הרופא פרופ' אברזם אברהם גר"ו. אמנם לא שאלתי אף רב פוסק אם מסכים לדברים אלה. ור' עוד לקמן הערה כ"ז. ומאידך מצויה בידי תשובה מהגר"ש גורן זצ"ל, שפסק לחולה סכרת שרופאו קבע שהצום מסכנו, שאזי יאכל או ישתה (ואם צריך יאכל וישתה) אך פחות מכשיעור. עבת"ד.

כה. דעה זו אמר לי הגר"מ אליהו שליט"א. ואף לאחר שאמרתי לו את דעת הרבנים הנזכרים בהערה הקודמת החזיק בדעתו. וטעמו, משום שלעיתים ישנן דעות שונות בין הרופאים, ולכן מעוברת זו (או כל אדם אחר) צריכים לנהוג כפי שמורה לה הרופאה שלה (לגבי נאמנות הרופאים ראה לקמן בפרקנו בסעיפים כ"ח וכ"ט - מ.ה.). ואמנם אם הרופאה אומרת שצריך דוקא לקחת את כדורי הברזל ביום התענית עצמו, אכן תיקח לנהוג כך. אך אם הרופאה אומרת שצריך דוקא לקחת את כדורי הברזל ביום התענית עצמו, אכן תיקח זאת ביום התענית עצמו. וכן הדין למי שיש לו בעיה של לחץ דם. ואם אין רופא במקום והאדם מרגיש לא טוב בדברים הנ"ל - ינהג לפי הרגשתו, משום ש"לב יודע מרת נפשו" (ראה גם ע"כ במקום אחר בפרקנו). והוסיף הגר"מ אליהו, שחוסר ברזל זו מחלה שעלולה לסכן את האשה, וזה ספק סכנה. וידוע שבמקרים אלה אם לא אוכלים הרי זה מזיק. וחזק את דברי הגר"א בנצל בזה. ולשאלתי, האם בגלל שאמרו לאשה זו בטיפת חלב שיש לה קצת חוסר ברזל יהיה מותר לה לאכול ואף צריכה היא לאכול ביוה"כ. וענה לי שבשל קצת חוסר ברזל אכן לא תאכל, אך אם אמרה לה הרופאה בטיפת חלב שיש לה חוסר ברזל, ואמרה לה שבגלל חוסר הברזל היא צריכה לבלוע כל יום גלולות לתוספת ברזל, הרי שתבלע את הגלולה גם ביוה"כ. ואפי' שישנן הרבה נשים שצריכות לבלוע גלולות אלה, ואין זה נדיה, הדין כן, כיון שהיא צריכה זאת. ואם מעוברת זו אינה יכולה לבלוע גלולות אלה ללא שתית מים, תבלע את הגלולה בעזרת מים, אך תשתה פחות משיעור מלוא לוגמא. וזה עדיף שתשתה מים ותבלע הגלולה, מאשר שתצטרך לאכול ביוה"כ כדי שיהיה לה מספיק ברזל בגופה. ואם מוכרחה לשם בליעת הגלולה לשתות מים יותר משיעור מלוא לוגמא, תשתה יותר משיעור. ובכלל עדיף שתבלע גלולה זו מאשר תאכל. אך אם אין לה גלולה לתוספת ברזל, צריכה היא לאכול כפי השיעור שאמרו לה הרופאים. עבת"ד. וראה עוד בתוה"י (פנ"א הערה י'), שכתב שחוסר ברזל ליולדת (לא כתב גבי מעוברת), אף לאחר ז' ימים הוי חשש פיקו"נ, וצריכה היא לאכול, וכדלקמן בהערה ק"ז.

ואף הגר"ש אלישיב שליט"א אמר לי שמעוברת שיש לה חוסר ברזל משמעותי תשאל את הרופאה אם צריכה היא לקחת כדור ואפי' ע"י שתיית מים. ותלוי הדבר אם מצבה הינו פיקו"נ או ספק סכנה, שאז מותר לה לאכול או לקחת כדורים. ואם אין חשש פיקו"נ למעוברת זו, בכל אופן מותר לה - אם היא צריכה - לקחת כדורים ע"כ שתשחוק אותם ותשים אותם במים כך שלמים יהיה טעם לא טעים. ושאלתי האם הכוונה שתמערך את הכדור בתוך כפית עם מים ותשתה את המים שבכפית, והסכים הרב לכך. אך

(לכתחילה פחות מכשיעור), ורצוי שיתחיל לאכול רק מבוקר יום הכיפורים^{כז}. ומעוברת שיש לה סחרחורות, בחילות, או בעיות רפואיות אחרות, ראה דינה במקורות^{כז}.

הוסיף שלטם אדם אין להתיר זאת ביוה"כ אלא למעוברת שצריכה זאת ביוה"כ. עכת"ד. ויש להעיר שאת הגר"ש אלישיב שליט"א שאלתי לפני ששמעתי את דברי הרה"ג ר' מרדכי הלפרין שליט"א ואת דברי פרופ' אברהם אברהם נר"ו.

כז. מה שכתבנו בענין היתר האכילה, ראה לעיל בהערה הקודמת, בשם הגר"ש אלישיב שליט"א והגר"מ אליהו שליט"א. ואמר לי הגר"מ אליהו שמ"מ עדיף לקחת כדור עם מים מאשר לאכול, משום שע"כ קטנה הבעיה של האכילה ביו"כ. עכת"ד.

מה שכתבנו שאם מספיק לה הדבר עדיף שתאכל רק מהבוקר, כך אמר לי הגר"מ אליהו שליט"א, שמעוברת זו שיש לה חוסר ברזל או חוסר דם, עדיף שלא תתחיל לאכול מהלילה אלא מהיום, שהרי אכלה סעודה גדולה בסעודה המפסקת, ואף ביום חול אינה אוכלת יותר מכך. ומ"מ אם צריכה היא לכך, תתחיל לאכול אף מהלילה, שהרי אין נ"מ אם אדם אוכל בלילה או ביום, העיקר שגופו יקבל את כמות המזון הדרושה לו. עכת"ד.

כז. בענין מעוברת שיש לה סחרחורות או בחילות, אמר לי הגר"א נבנצל שליט"א שמעוברת שמרגישה לא טוב א"צ ללחוש לה, ולכן אם מרגישה היא סחרחורת, ואפי' סחרחורת חלשה, צריכה היא לשתות. אם די לה בשיעורים תשתה בשיעורים, ואם לאו תשתה כדי צרכה. וזאת משום שהיא מעוברת וא"צ להחמיר לה. ומעוברת שיש לה בחילות צריכה לאכול או לשתות (אמר לי לשאול את הרב ד"ר מרדכי הלפרין שליט"א. והרב הלפרין אמר לי שלדעתו אם יש בחילות ללא הקאות אין להקל כלל, כי אין האכילה והשתיה מועילות לבחילות, וגם המעוברת בזמן זה אינה רוצה זאת. אך אם נוסף לבחילות הקיאה כמה פעמים יש לשתות בשל איבוד נוזלים. והטוב ביותר לשתות שתיה מתוקה, בריכוז של חצי כפית סוכר וקמצוץ מלח לכוס מים גדולה. עכת"ד). ומעוברת שיש לה צירים, לגרא"נ שליט"א צריכה היא לשתות בלא שיעורים אלא כדרכה, ואפי' כשיש רק צירים חלשים ובמרחק של חצי שעה בין הצירים, מחשש שמא יתגברו. ואע"פ שיכולים הם גם להפסק מ"מ זה ספק פיקו"ג. לגבי סחרחורות, בחילות או צירים אין נ"מ בין החודש התשיעי לזמן שקודם לכן. אך כאשר יש חשש של זירוח לידה, לדעתו יש להקל רק לפני החודש התשיעי (והרבנית ד"ר בת שבע הרשקוביץ אמרה לי שלזה די בשתיה מתוקה וא"צ לאכול. עכת"ד). ואף שיש פוס' המקילים למעוברות בחודש השביעי שמא הצום יזרו הלידה, אך הגרש"ז אורבך זצ"ל ועוד פוס' לא מקילים בזה. ולמעשה לגרא"נ הלכה כמחמירים. ואם המעוברת חוששת לכך, והיינו ששמעה על מיקרים שגשים ילדו קודם זמנן, ואותה מעוברת חוששת מכך, רשאת להקל (ולשתות כנ"ל) משום שהתענית מזרזת הלידה. וכ"ז בחודשים השביעי והשמיני אך לא בתשיעי. והוספתי שהרי הגמ' כבר אמרה שאין זה טוב לאשה ללדת בחודש השמיני להריונה. ואמר הגר"א נבנצל שאכן כך, אם כי היום אין הרופאים סוברים כך, ואינם מחלקים בין החודש השביעי לשמיני. ואדרבא, הם סוברים שלידה בחודש השמיני עדיפה על לידה בחודש השביעי. ולכן בשעת הצורך נותנים זריקה בחודש השמיני, וכ"ש בחודש השביעי, כדי לדחות את הלידה לחודש התשיעי. והוסיף, שמה שדוחים בימינו את הלידה מהחודש השביעי לתשיעי, אינו בשל דברי הגמ', אלא בגלל שהטבעים השתנו. ואולינן בזה בתר הרופאים, כיון שהיום לא מוכרת במציאות ריעותא ללדת בשמיני יותר מאשר בשביעי. וכן סוברים הרופאים. ואף שהגמ' אמרה אחרת, אנו ננהג לפי הרפואה, כיון שכך אנו רואים את המציאות בימינו, ואמרינן בזה שהטבעים השתנו. וכן מצינו שיש חרם הגאונים על מי שמשמש בתרופות הכתובות בגמ'

(ראה יש"ש פ' כל הבשר סי' י"ב, וכה"ח סי' ג' סקכ"ו - מ.ה.), וזאת מאותו טעם, והיינו שהשתנו הטבעים. אך אין זאת אומרת שאנו מזלזלים בדברי חז"ל, ח"ו. שלא ישתמע מכך ח"ו דברי אפיקורסות (ושמעתי שהיום עדיף ללדת בשמיני מאשר בשביעי, בגלל שהיום יש לרופאים אמצעים מיוחדים שלא היו בזמן חז"ל - מ.ה.). ומאותה סיבה נחלל בימינו את השבת כדי להציל תינוק שנולד בחודש הששי, ונכניסו לפניה. אף שמדינא דגמ' הוא נפל גמור ונכעין זאת ר' בשש"ב (פל"ו הערה כ"ד). וכ"כ בשו"ת שבט"ה (ח"ח סי' פ"ט סק"ז) שכיום מחללים שבת להצלת ולד בן ח' חודשים בגלל התפתחות הרפואה ואין זה סותר את דברי חז"ל - מ.ה.). וכן מי שנמצא ללא נשימה תחת מפולת, מחללים עליו את השבת כדי להנשימו. עכת"ד. וכעבור זמן שאלתי את הגר"מ אליהו שליט"א בענינים אלה. ולאחר שקרא את מה שכתבנו בשם הגר"א נבנצל (הנ"ל) בענין מעוברת שיש לה סחרחורת או בחילות בשל התענית, אמר שלדעתו אין הדין כך, ואין להקל להן כמו שכתבנו, משום שכל מעוברת יש לה בחילות והרגשות לא נעימות. ובענין הא דיש מקילים למעוברות בחודש השביעי להריון, דחה זאת הגר"מ אליהו מכל וכל, ולא הסכים להקל אף למי שחוששת לכך (וכמו שהיקל הגר"א נבנצל). עכת"ד. והגר"ש ישראלי זצ"ל לא רצה להכריע לי בכל ענינים אלה, ורק אמר שהדבר תלוי מהי דעת הרופאים בענינים אלה. עכת"ד. כתב בתוה"י (פ"ג ס"ד), שמעוברת שהפילה בעבר שלא מחמת הצום, ועתה רופא מומחה קובע שהצום עלול להזיק לה ועלולה להפיל, שמסתבר לו שתאכל פחות פחות משיעור, אא"כ הרופא יאמר אחרת. מעוברת שהיא חולת סכרת הזקוקה לזריקות אינסולין, לא תצום כדי שלא תסתכן. כמו כן מעוברת הסובלת ממחלת לב או לחץ דם גבוה, או ממחלת כליות או ממחלת ריאות, וכן ממחלת הנפילה, או מחלת נפש (כגון דכאון חמור), בכל אלה צריכה המעוברת להתייעץ עם רופא ואח"כ עם רב פוסק כיצד עליה לנהוג ביוה"כ. כיון שיש מקרים בהם צריכה היא לאכול שיעור שלם, ויש מקרים שתאכל פחות משיעור, ולעיתים צריכה רק לשתות, או רק לאכול (תוה"י פ"ג ס"ה). ובענין מחלת נפש ודכאון ראה במ"ב (סי' תקנ"ד סק"י), ובפמ"ג שם כתב שכ"ה גם ליוה"כ. עיי"ש בתוה"י. ועוד כתב שם בתוה"י (פ"ג ס"ו), שמעוברת שאחווה צירים עקב הצום לפני זמן הלידה, מסתבר שמותר לה לאכול או לשתות, מאחר והצום עלול לזרוז את הלידה ולסכן את העובר, ועליה להגיע מיד לבית חולים. אך הדגיש שם שספרו אינו בא לפסוק הלכה למעשה. ולכן לכתח"י יש לברר זאת קודם יוה"כ, ואם לא ביררו אזי לפחות מצד ספק פיקו"נ יש לנהוג כן. וכבר כתבנו לעיל גבי מעוברת בחודש השביעי. ולקמן בסמוך כתבנו בענין מעוברת בחודש התשיעי, שי"א שאסור לה לצום כיון שיש סכנה ללדת ביובש, ואף שתיה לפני הלידה אינה מועילה לכך. כתב בשו"ת צי"א (חי"א סי' מ"ג וחי"ז סי' י"ד), שמותר לאשה מעוברת לאכול ביוה"כ היכא דאיכא רק סכנת העובר, ואפי' כשהוא עוד קודם מ' יום ליצירתו. וכתב שכן העלה גם הגאון המהרש"ם בספרו אורחות חיים (חאו"ח סי' תרי"ז ס"א). והגר"ר דוד טעביל בשו"ת נחלת דוד. וראה לקמן בהערה נ"ה. ובענין מעוברת בחודש התשיעי להריונה. כפי שכתבנו לעיל, לדעת הגר"א נבנצל שליט"א, אין אז חשש בהקדמת הלידה, ולכן אין להקל למעוברת זו בשתיה או באכילה (אם אין בעיות בהריון). ואמנם הרה"ג ד"ר מרדכי הלפרין שליט"א (ראש מכון שליוינגר לחקר הרפואה עפ"י ההלכה), כתב מאמר בענין נשים מעוברות (בחודש התשיעי) בצום יוה"כ (המאמר הודפס בעלון שהוציא לאור המרכז הקהילתי הרוחני ברמות שרת ודניה, פה בירושלים ת"ו). והסיק שם, שלמרות שנשים בהריון תקיין לפני החודש התשיעי אין להקל להן לאכול או לשתות ביוה"כ, (אם כי יש לדעתו להקל להן כשהן מרגישות כבר חולשה רבה, שישתו פחות מכשיעור, מ"מ כתב שם שנשים בחודש התשיעי להריון חייבות לשתות נוזלים במשך יוה"כ פחות מכשיעור). וטעמו, משום שבחודש התשיעי צום יוה"כ עלול לגרום לזירוז ולכניסה ללידה סמוך לסוף הצום. צום של יממה גורם לאיבוד נוזלים של 2-3 ליטר מגוף האשה. נוסף לכך ישנו איבוד דם בלידת תינוק יחיד, בממוצע של 0.6 ליטר דם, ולעיתים מגיעים לאיבוד דם של יותר מליטר אחד. ואף שמקובל לעשות עירוי לוורידים היולדת לפני הלידה, אך לא נדירים המקרים (במיוחד בשעות

ת. אשה שחל יום הכיפורים באחד משלושת הימים הראשונים ללידתה, אסורה להתענות, וחייבת היא לאכול כ"ב. יש אומרים שסופרים ימים אלה מעת לעת (היינו שלוש יממות שלימות), ורק בתום שבעים ושתים השעות שלאחר הלידה פקע היתר

העומט) בהם האשה יולדת לפני שהחדירו את צינור האינפוזיה לווריד. ולידה במצב של התבשות קלה כלאחר הצום, והיינו לאחר איבוד של 2-3 ליטר נוזלים עם סכנה לאיבוד ליטר נוסף של דם, מהווה לדעתו סכנת חיים ממשית ליולדת. וקבע שם, שהאפשרות לטפל במצבי פיקו"נ אינה משנה את הגדרת מצב הסכנה בהווה. לכן לידה בסוף הצום, בשעות עומס יחסי, מהווה סכנה רבה יותר מאשר לידה ללא איבוד נוזלים המוקדם. וציין, ששישית ממקרי התמותה האמהית בארצות מפותחות מקורן באיבוד דם במהלך הלידה ולאחריה. ולאור זאת, דוקא בחודש התשיעי בו הצום עשוי לזרז הלידה, יש חובה לשתות מספיק נוזלים כדי למנוע הגעה ללידה במצב של גרעון נוזלים. והוסיף, שגם מצב של סכנה עתידית דוחה איסור תורה כמעט כמו מצב של סכנת חיים קיימת (וציין במקורות למקור"ד לגרצ"פ פראנק זצ"ל, ימים נוראים, סי' ל"ט עמ' קל"ו בהררי קודש, לשש"ב פל"ט סי"ג ובהערה נ"ט, וכן למאמר הרזה"ג אלישע אבינר שליט"א, באסיא גליון נ"א-נ"ב עמ' קצ"ב). עכת"ד. וכשדנתי עם הרב ד"ר מרדכי הלפרין בענין זה, חיזק את דבריו, ואמר שבמשך הזמן מכתיבת המאמר (לפני כמה שנים) התבררו לו עוד ממצאים רפואיים המחזקים את טענותיו. ואכן המציא לידי את מאמרו בחוברת אסיא (חוברת נז-נח, כסלו תשנ"ז, עמ' נ"ו-ס"א. עיי"ש שהוסיף עוד הוכחות לדבריו הנ"ל). וראה עוד באסיא שם שהזכיר את דברי הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל שכל מעוברת עד החודש התשיעי צריכה לאכול ביוה"כ פחות מכשיעור (הובאו בשו"ת שלו - אבן ישראל, בצי"א (חי"ז סי' כ' סק"ד), ובהסכמתו לספר פני ברוך).

ובענין מעוברת שהפילה לפחות פעמיים, ראה בצי"א (חי"ז שם) שתאכל ביוה"כ בשיעורין. וע"ע מש"כ ידידי הרזה"ג אלישע אבינר שליט"א באסיא (חוברת נ"א-נ"ב, עמ' קצ"ב). ודנתי כמה פעמים עם הגר"ש ישראל זצ"ל בענין דברי הרב הלפרין בני"ד, ולמסקנה העלה שאם אכן הדבר אינו נתון למחלוקת הרופאים, הרי שהלכה כרב הלפרין. אך כיון ששמע מאיתנו שיש רופאים החולקים ע"כ, אמר שיש להתיחס לכך כמו לכל מחלו' שבין הרופאים, שרופא אחד אומר להאכיל ורופא אחר או כמה רופאים אומרים שלא להאכיל, וכמש"כ הפוס' בענין זה. עכת"ד. ושאלתי גם את הגרש"ז אוירבך זצ"ל ע"כ, והבנתי מדבריו שאינו פוסק כדברי הרב הלפרין בכך. עכת"ד. וגם הגר"א נבנצל שליט"א, משהראתי לו את המאמר הנ"ל אמר לי, שהגרש"ז אוירבך (שליט"א) זצ"ל כבר קרא דברים אלה ולא הסכים עם דברי הרב הלפרין בכך, משום שלדעתו אין בזה סכנה. ולכן לדעת הגר"א נבנצל לדינא אין להקל למעוברת בחודש התשיעי לשתות ביו"כ כלל, ואפי' לא בשיעורים. עכת"ד. ועוד בענין מעוברת ראה לקמן בסעי' ל"ח ובמקורות שם.

כה. עיקר דין זה כתבו מרן (בסי' תרי"ז סעי' ד'), והוא מדברי הרמב"ן, הרא"ש וש"פ.

איתא בגמ' בשבת (דף קכ"ט ע"א), שיוולדת תוך ג' ימים ראשונים ללידתה, בין אמרה צריכה אני ובין אמרה לא צריכה אני (וי"ג לא אמרה צריכה אני. וראה לקמן בפרקנו סעיף י' שיש נ"מ בכך). מחללין עליה את השבת. ע"כ. וכבר כתבנו לעיל בפרקנו (בהערה ה'), בשם הגר"ע יוסף שליט"א, שהפוס' למדו דין יולדת ביוה"כ מדין יולדת בשבת. ולכן למדו הפוס' דהכא פטורה יולדת זו מהתענית, כדין חולה שיב"ס.

ומה שכתבנו שיוולדת זו חייבת לאכול, אמנם מרן (בסעי' ד') כתב שלא תתענה כלל, אך עפ"י מה שכתבנו לעיל (בפרקנו סעיף ג') מוכח שחייבת לאכול. וכן שמעתי בענין זה מהגר"ע יוסף שליט"א ומהגר"ש משאש זצ"ל.

זה כ"ב (ואפילו באמצע היום) ל. ויש אומרים שאין מונים ימים אלה מעת לעת, אלא אם ילדה ביום שבעה בתשרי, או לפני כן, אין דינה ביום הכיפורים כדין יולדת בתוך שלושת ימיה הראשונים לא. ויש להקל כדעה הראשונה לב (ובמיוחד כשהיא עדיין חלשה מהלידה אסור להחמיר בכך) לג.

כתב בספר תודה"י (פנ"א הערה ז'), שיולדת א' ילדה בחצות ליל ז' בתשרי, ולפני חצות בליל כיפור העיר אותה אביה ואמר לה שתאכל או, כדי שיהיה בכוחה לצום עד סוף יוה"כ. והעיר ע"כ בעהמח"ס תודה"י, שהאב עשה שלא כדין, כיון שאכלה לא כדי לחזקה בעת, אלא כדי להכין בקרבה "צידה לדרך". והרי אם לאחר חצות תרגיש חולשה, ותצטרך לאכול הרשות בידה. והזכיר שם את שיטתו שאין להתחיל לאכול מתחילת הלילה חצאי שיעור ע"מ שלא יצטרך לאכול אח"כ ביום כשיעור. עכת"ד. ולענ"ד יש לעיין בדבריו. שהרי חז"ל התירו לה לאכול עד תום ג' מעל"ע אף באומרת איני צריכה. ולא עוד, אלא שחייבו אותה לאכול או. וממילא יתכן שאף האומרת שרוצה לאכול ללא צורך של רעב בעת, אלא רק לצורך "צידה לדרך", יתכן שיהיה מותר לה לאכול, דכל זמן שלא תמו ג' ימים רשאית לאכול כדינה. ובפרט לפי מה שכתבנו בס"ד לקמן (בסל"ז) שלדעת רזה"פ עדיף לאכול פחות משיעור קודם שיזדקק לאכול יותר מכשיעור, וכ"ש בני"ד שדוקא עכשו מצבה חמיר טפי ממה שיהיה לאחר מכן, ולכן מותר לה דוקא עתה לאכול יותר ממה שיהיה מותר אח"כ (דהיינו דהתם התירו תחילתו החמור משום סופו הקל, והכא יש להתיר תחילתו הקל משום סופו).

כט. כ"ב המ"ב (בסי' ש"ל סק"י) וכה"ח (סקכ"א). ומ"ב (סי' תרי"ז סק"ג), בשעה"צ (סקי"ח) וכה"ח (סקכ"ב), ובלוית חן (סי' צ"ה) בשם כמה פוס'. וכ"כ בשש"כ (פל"ט סעי' י"ב. ועיי"ש בהערה). וכן שמעתי מהגר"ע יוסף שליט"א שכ"כ רבינו יונה, וכ"כ הריטב"א במס' עירובין (דף ס"ח), וכ"כ האשכול (שנדפס לאחר זמן מרן), וכ"כ הרא"ש בתשובה בשם התוספ', אלא שמרן לא ראה אותם. וראה בשש"כ (פל"ט הערה נ"ד), ומה שכתבנו בסמוך (בהערה ל"ב).

ל. שש"כ (פל"ט סעי' ט"ו).

לא. כ"כ תה"ד ומרן (סי' תרי"ז סעי' ד'). והטעם, משום דכיון שנכנס יום הרביעי ללידתה. מיקרי לאחר שלושה (מרן שם). ובענין מש"כ בספר ילקו"י (עמ' צ"ה סעי' ז') ראה בהערה הבאה.

לב. כך היא מסקנת המ"ב (בסי' ש"ל סק"י) לגבי יוה"כ, וטעמו דיש להקל משום ספק נפשות. והניף ידו שוב בשעה"צ (סי' תרי"ז סק"ח). וראה עוד מש"כ במ"ב (סי' תרי"ז סק"ג) בשם ישי"ע (לגבי מנין ז' הימים הראשונים, ונראה דה"ה להכא). וכ"פ הגרש"ז אורבך זצ"ל בספרו מנחת שלמה (סי' ז' עמ' מ"ד בהערה). והוסיף שם, שכ"פ הג"ר נתן אדלר זצ"ל, האורחות חיים (סי' ש"ל ותרי"ז), והמהרש"ם מבערזאן. וכן אמר לי בע"פ הגרש"ז אורבך זצ"ל, שיש להקל לכל היולדות לחשב הימים שלאחר הלידה בזמן של מעת לעת, וזאת בגלל ספק פיקוח נפש. עכת"ד. ואף רבה של ירושלים ת"ו, הגר"י קוליץ זצ"ל אמר לי, ש"מקובל אצל מורי ההוראה" לפסוק לענין יוה"כ שמחשבים מעל"ע ליולדת תוך ג' ימים, וזאת אע"פ שהשו"ע לא פסק כך. והטעם שמקילים בזה, משום פיקו"י. עכת"ד. ואף בספר שש"כ (פל"ט ס"ב) פסק דמחשבים בני"ד מעל"ע. ואמנם הג"ר שלום כהן שליט"א, ראש ישיבת "פורת יוסף" בעיר העתיקה, בתשובה לשאלתי נטה להחמיר בענין זה, שאין למנות ג' או ז' ימים ראשונים ליולדת מעל"ע. אלא כל שילדה ביום ז' בתשרי אין לה דין של ג' ימים ראשונים ביוה"כ. עכת"ד.

ושמעתי מהגר"ע יוסף שליט"א (בשיעור בתשרי תשמ"ט), שאף שמרן פסק כהר"ד, דלא מחשבים ג' ימים אלה מעל"ע, מ"מ אילו מרן היה רואה שהאשכול, רבינו יונה והריטב"א (הנזכרים לעיל) פסקו שמחשבים מעל"ע, היה פוסק כמותם. וסיים הגר"ע יוסף את שיעורו בכך, שלכן אנו פוסקים כמותם (והיינו דמחשבים מעל"ע), בפרט בעניני פיקו"נ. עכ"ד. ופעם אחרת (בשיעור בתשרי תשמ"ז) שמעתי מהגר"ע יוסף, שבניגוד לדעת מרן, פסקו רוה"פ שג' ימים ראשונים היו מעל"ע. עכת"ד.

ובעין זאת גילה דעתו הגר"ע יוסף בספרו לית חן (סי' צ"ה), וסיים שם: סוף דבר הכל נשמע, שיש להורות למעשה כמסקנת המשנה ברורה באן (סי' ש"ל סק"י) להקל בזה, ולמנות ימים אלה מעת לעת... וכן עיקר. עכ"ל. ואף שבלוית חן כתב זאת לגבי שבת, מ"מ מדהביא שם דברי הגר"א דקאי איום כיפור, משמע שמשווה ביניהם. ועוד, לכאן ביוה"כ יש להקל טפי, משום פיקוח נפש. וכמש"כ המ"ב (בסי' ש"ל סק"י). וכן שמעתי מהגר"ע יוסף. ואמנם גם לענין שבת לכאן הוא פיקו"נ, אך נראה שכוונתו שבשבת אפשר לעשות כן ע"י גוי, משא"כ ביוה"כ שצריכה היא עצמה לאכול.

ולאחר כתיבת הדברים ראיתי גם בספר תורת המועדים להרה"ג דוד יוסף שליט"א, בהלכות יוה"כ (פרק י"ד סעי' ז') שכתב בהדיא שיש למנות ימים אלה מעת לעת, ובמקורות שם הוכיח כן מדברי הגר"ע יוסף בלוית חן שם, וכמו שכתבנו לעיל (עיי"ש בתורת המועדים, שהביא חבל נביאים להקת רוא"ח שפסקו כן, וכמש"כ בלוית חן. עיי"ש).

וכעבור זמן מה שאלתי את הגר"ע יוסף עצמו בענין זה. ואמר לי הגר"ע יוסף בהדיא, שלגבי יולדת ביוה"כ פוסקים אנו שיש לחשב את הימים מהלידה מעת לעת. עכת"ד. והיינו שכדבריו בלוי"ח לענין שבת, כן דבריו לענין יוה"כ. לאחר זמן יצא לאור שו"ת יבי"א ח"ז, וכתב שם (בחלק או"ח סי' נ"ג סק"ז), שאף לענין יוה"כ מונים ג' ימים מעל"ע. עיי"ש שדחה דברי החולקים ע"כ, ולפחות י"ל כן מדין ספק נפשות להקל. והוסיף שם שכ"כ התוס' (בשבת דקכ"ט ע"א, מנחות דס"ד ע"א וב"ק ד"פ ע"ב), שכ"ד בה"ג. וב"ד הרשב"א (שבת דק"ל ע"ב), הריטב"א (שבת דקכ"ט ע"א), הרא"ש (בתשובותיו כלל כ"ו סי' ב'), ובפרק מרובה סי' ט"ז), האשכול (הל' מילה סי' ל"ו), וכ"נ דעת האו"ז (ח"ב סי' פ"ה), וכ"פ האו"ה הארוך (כלל נ"ט סי' ב'), וכ"ד רבינו גרשום ורבינו יונה. וכן ראינו שכ"כ בהדיא בנו הרה"ג המפורסם ר' יצחק יוסף שליט"א בספר רפואה בשבת, (עמ' ר"ד הערה י"ב).

ומה שכתב בילקוט יוסף מועדים (עמוד צ"ד) בענין יולדת, הנה הדברים מועתקים מלה במלה מירחון "קול סיני", ממאמרו של אביו הדגול שליט"א. וכמו שהדברים נכתבו בשער הספר ילקו"י לקט מתשובותיו מיבי"א וכו' וקול סיני. ומאוחר יותר, אחר שנים, מרן הראש"ל שליט"א חזר וכתב בנושא. והעלה לדינא כמ"ש כאן בשמו. ומעתה אין שום טענה נגד מחבר הילקוט יוסף, לאחר שהדיגש בשער ספרו שהכל מפסקי אביו. וכאן המקום להבהיר שמ"ש במהדורא הקודמת איזה דברים קצת קשים על הילקוט יוסף, הנה עתה בהגלות נגלות דברי מרן שליט"א בקול סיני, ממילא מה שכתבנו בעבר, אין לו מקום, ואכן כל הפסקים בילקוט יוסף מועדים מבוססים ע"פ פסקי אביו בספריו הרבים. ואם המצא תמצא באיזהו מקומן של שבחים שאביו הדגול חזר בו, זו היא דרכה של תורה. ואין לנו להלין בזה על מח"ס ילקו"י. אך זאת לדעת שהדברים אמורים כלפי ילקו"י מועדים, אבל בילקוט יוסף שאר הכרכים, הובאו מאות פסקי הלכה מאת מחבר הילקו"י, ואינם בהכרח פסיקותיו של אביו, אלא מחבר הילקו"י כתב פסקים ותשובות ע"פ דרכו, וצירף עמהם גם את פסקיו של מו"ר אביו, ורק בילקו"י ח"א וח"ה, בהם הצטמצם רק בפסקי אביו (כל קטע זה נכתב בשיתוף עם הרה"ג ר' יצחק יוסף שליט"א).

נמצאנו למדים שהלכה למעשה מסכים הרה"ג יצחק יוסף שליט"א שדין ג' ימים ליולדת ביוה"כ הוא מעת לעת (וכמו שכתב גם בספרו רפואה בשבת, וכנ"ל), ומה שנמצא כתוב בילקו"י - מועדים הוא עפ"י דעת הגר"ע יוסף שליט"א רק כפי שהיתה בעבר.

וא"כ כפי שאמרנו, לא פסק הגר"ע יוסף כדברי מרן בשו"ע, ואע"ג שאין הגר"ע יוסף זו מדברי מרן מיין ושמאל וכמש"כ הוא עצמו באורך וברוחב בכל ספריו. מ"מ י"ל כנ"ל, שמרן לא ראה את דברי כל

הפוסקים שפסקו שאף לענין יולדת יש לחשב זמן זה מעל"ע, אלא רק מקצתם (ראה בב"י), לכן לא פסק כך. ואילו היה רואה את כל דבריהם הוזה הדר ביה. וכמש"כ הגר"ע יוסף (בהקדמתו לבי"א חלק ה'). וכ"כ ביבי"א ח"ו חאו"ח סי' כ"ו סק"ה, ויחוד"ח ח"ד סס"י י"ט. ובאמת דעת הגר"ר בן ציון אבא-שאל זצ"ל אינה כדעת הגר"ע יוסף בזה. שלדעתו לא אמרינן שאילו מרן היה רואה ראשון מסוים היה חוזר בו. וכמש"כ בשמו בילקו"י ח"ג עמ' ת"ד).

ואגב זאת, שאלתי את הגר"מ אליהו שליט"א, האם קיי"ל שאילו מרן היה רואה דברי כמה ראשונים שלא ראם, היה חוזר בו. ואמר לי הגר"מ אליהו, שלא אומרים זאת אלא רק אם דברי ראשונים אלה לא היו ידועים בזמן מרן, ורק אח"כ התגלו. ולא עוד, אלא שמדובר רק בראשונים שאילו מרן היה רואם הוזה הדר ביה. ולכן, אף אם המאירי פוסק שלא כמרן, אין ההלכה משתנית, כי מרן לא היה פוסק כמותו. אך אילו מרן היה רואה למשל את תשובות הרשב"א, יתכן שהיה חוזר בו. ומ"מ צריך לוודא שאכן הכתבים שהתגלו אכן הם הכתבים האמיתיים. עכת"ד.

ובאמת שאכן יש מחלוקת, הניתן לסמוך על אמיתות הכתוב בספרים שנעלמו מאתנו במשך הדורות, והתגלו זה מכבר, ראה בחזון איש, (מועד, הל' עירובין סי' ס"ז ס"ק י"ב), וכן בקובץ אגרות החזו"א (שהוציא לאור הגר"ח גריינמן שליט"א בבני ברק שנת תשט"ו, סימן ל"ב), שהחזו"א פסק על אמיתות וקדוק הכתוב בספרים שנעלמו והתגלו מחדש. ואלו דעת הגר"ע יוסף, כפי המוכח מהקדמתו הנ"ל לבי"א ח"ה, דעתו שניתן לסמוך ע"כ. וכן הורה לי אחד מגדולי הדור, שוודאי ניתן לסמוך על אמיתות הכתוב שם, ואף אם לא כתבם אותו ראשון שהם מיוחסים לו, מ"מ ברור שא' מהראשונים כתבם, שכן רואים מהיקף ועומק הדברים. עכת"ד. והגר"א נבנצל אמר לי, שבאמת זו מחלוקת בין המ"ב לבין החזו"א. שהרי המ"ב פוסק ומכריע בדין עפי"ד המאירי ורבינו חננאל שנדפס בימיו. שאמנם דברי המאירי על מסכתות ב"ק ומגילה נזכרו כבר בשטמ"ק. אך דברי המאירי על שאר המסכתות נעלמו מעינינו, ובכ"ז פסק מרן הח"ח כמותם. ואילו החזו"א לא ס"ל הכי, אלא הסתייג מלסמוך על ספרים שלא שלטה בהם עינם של הבי"ו והרמ"א. ודוקא הבי"ו והרמ"א, משום שפוס' אלה היו והינם עמודי ההוראה. והזכרתי, שדברי החזו"א בענין זה כתובים גם באגרותיו. ואמר לי, שצריך זהירות יתירה כשלומדים מאגרות של רבנים, כיון שלעיתים האגרות היו אישיות, ולא תמיד היו מכוונות לציבור, כך שיש סכנה ללמוד מהן מבלי לבדוק את הדברים. עכת"ד. ומ"מ נראה שלענין ניד"ד דבריו באגרות הינם כדבריו בספר החזו"א. וראה עוד בבה"ל (סי' פ"ח ד"ה "וכן"), שנראה שפסק כד' האשכול, אע"פ שזכו רק אז לאורו, וכמש"כ שם הבה"ל עצמו.

ונשוב לעניננו: ושאלתי עוד את הגר"מ אליהו שליט"א בענין יולדת, האם מחשבים מעת לעת. וענה לי הגר"מ אליהו שדעתו כדברי כה"ח (בסי' תרי"ז סק"ב), שבאשה חלושה יש להקל לה ולספור מעת לעת. וזאת אף על פי שמרן לא פסק כך. אלא כיון שיש מהאחרונים שפסקו כך, ומהטעם דחלושה, הכי מסתברא. ואפי' שהדבר נוגע לאיסורי כרת. אך אם אינה חלושה פוסקים כמרן, ואין להקל לה מעת לעת. עכת"ד. ואילו הגר"א נבנצל שליט"א אמר לי, שאף שכתבנו במהדר' ראשו' שהמקילה כדעה הראשו' לא הפסידה (כלשון השי"ע ובה"ח הנ"ל), מ"מ יש לכתוב שיש להקל כדעה הראשונה. והיינו, כן יש לנהוג לכתחילה. ולמרות שיש המקילים אף יותר מכך, והם שו"ת בנין ציון (סי' ל"ד) והרוגאצ'ובר, הסוברים שאם היולדת אכלה בהיתר במקצת יוה"כ, רשאית להמשיך ולאכול אף בהמשך היום עד סופו, וזאת אף אם שבעים ושתיים השעות נגמרו באמצע יוה"כ וראה בשו"ת צי"א (ח"ו סי' י"ב וי"ג), שכן גם דעת הגר"י וועלף בהבנת כוונת שו"ת בנין ציון. אך מדברי הרב שד"ח (מע' יוה"כ סי' ג' סק"ו) עולה שלבעל הבנין ציון דכל שיצא מידי ספק סכנה אין לו היתר לאכול עוד. וכן דעת הרב צי"א. עיי"ש בצי"א. וע"ע בבה"ל (סי' תרי"ח ד"ה "ואם אמדוהו"), ובשש"כ (פל"ט הערה נ"ג) – מ.ה.]. אך לדעת הגר"א נבנצל אין להורות כן. וטעמם של מקילים אלה, משום דס"ל שיוה"כ כולו הינו חטיבה א', "מערב עד

ט. אף אם הרופא, והיולדת בתוך שלושת ימיה הראשונים ללידה, אומרים שיכולה להתענות ואינה צריכה לאכול, חייבת היא לאכול^{לד}, אך תאכל בשיעורים^{לה} (כדלקמן). ואם אינה אומרת שאינה צריכה לאכול, יש אומרים שתאכל כדרכה

ערב". ולכן אם ביטל אותה, הרי שביטל אותה לגמרי. והרואץ צובר מסביר דבר זה, שיוה"כ הינו בבחינת נקודה וחיטיבה א', ואילו בשבת כל נקר' עומדת בפ"ע.

והוסיף הגר"א נבנצל בשם הגרש"ז אוירבך (שליט"א) זצ"ל, שאף יולדת תוך ע"ב שעות שמותרת באכילה ללא שיעורים, לא תאכל מאכלים לפינוק בעלמא כממתקים וכדו', אלא מאכלים מזינים ובריאים, אא"כ אין מאכל אחר שאז כמובן תאכל אף ממתק. אך אם אפשר במאכל אחר, תאכל אותו, כיון שהיא צריכה לאכול מטעמי בריאות, ולא משום שמחה. ואף שאינה צריכה להתענות, מ"מ אינה צריכה לנהוג ההיפך מכך. ומ"מ, עדיף לתת לחולה (ונראה דה"ה לשאר המותרים באכילה - מ.ה.) תה עם סוכר, כדי שיתחזק. עכת"ד. וראה עוד בני"ד בשד"ח (מע' יוה"כ סי' ג' סק"ג).

ממתי מונים זמן מעל"ע, ראה מ"ב (סי' ש"ל סקי"א), ובה"ל (שם ד"ה "כל שלושה"). וראה בשש"כ (פל"ט הערה מ"א), שכתב בשם שעה"צ (סי' תרי"ז סקי"ט) שמסוף היום השלישי (למ"ד שלא מחשבים מעל"ע) עד גמר ע"ב השעות הראשונות ללידה, באומרת צריכה אני והרופא אינו מסכים לדעתה, או שהיא שותקת או שאומרת שאינה יודעת ואין מי שיתנגד לדבריה, שאז יש להאכילה פחות פחות מכשיעור.

לג. כתב בה"ח (בסי' ש"ל סקב"א ובסי' תרי"ז סקב"ב), דכיון שיש כמה פוס' דס"ל שמונים ימים אלה מעל"ע, לכן כאשר יש חשש סכנה, שהאשה חלשה מטבעה, המיקל למנות ימים אלה מעל"ע לא הפסיד. עכת"ד. ונראה שכאשר יש חשש סכנה ודאי שיש להקל, דמילתא דפשיטא היא, וכמש"כ מרן בהדיא (בסי' תרי"ח סעי' ח'), דאף מאכילים אותה כל צרכה, אלא שבאמת מעיקר הדין נראה שיש להקל לכולן מעל"ע. ואף הרוצות להחמיר בכך, אם חלושות הן לא יחמירו בכך. והסכים עם זאת הגר"א נבנצל שליט"א. וראה דעת הגר"מ אליהו שליט"א בסוף ההערה הקודמת, שרק לחלושות יש להקל בזה. ומ"מ כיון שדעת רוב האחרו' להקל בזה נגד מרן, אף באינה חלשה, כתבנו להקל בזה בפרט בחלושה, משום חשש פיקו"נ. עיקר דין זה כתבו מרן (בסי' תרי"ז סעי' ד'). והוא מהרמב"ן בספרו תורת האדם, שהשווה דין יוה"כ לדין שבת. וכ"כ הר"ן והרא"ש.

ומה שכתבנו שאף אם הרופא והיולדת אומרים שא"צ לאכול, שבכל אופן מאכילים אותה, זאת שמעתי מהגר"ע יוסף, וכעבור זמן ראיתי שכתב כך בפתח דבר לקובץ תורת המועדים, הל' הימים הנוראים. ומה שכתבנו שחייבת היא לאכול, כ"כ המ"ב (סק"י) ובה"ח (סקי"ט), וכן שמעתי מהגר"ע יוסף שליט"א. וראה לעיל בפרקנו (הערה ט'). ועוד שמעתי מהגר"ע יוסף, שהטעם שמקילים ליולדת זו אף כשאומרת שאינה צריכה לאכול, משום שלעיתים אין החולה יודע את מצבו האמיתי, ואינו חש בסכנה, וכן הרופא ולעיתים הצום גורם ליולדת נזק רק לאחר גמר התענית. עכת"ד.

לה. כ"כ המ"א (סי' תרי"ז סק"ג) וש"א, והב"ד המ"ב (סק"י) ובה"ח (סקי"ט). וכ"פ בשש"כ (פל"ט סעי' י"ב). וכ"כ הגר"ע יוסף שליט"א בפתח דבר לקובץ תורת המועדים הל' ימים נוראים. ואף הגר"מ אליהו שליט"א הורה לי, שאם הרופא והיולדת תוך שלושת הימים הראשונים ללידה אומרים שאינה צריכה לאכול, תאכל בשיעורים. עכת"ד. ואילו הא"ר (בסי' תרי"ז סק"ב) כתב לפקפק על דברי המ"א, ונשאר בצ"ע, אפי' במקרה שאומרת איני צריכה. והב"ד שעה"צ (סקי"ב), וראה עוד בא"ר (סי' תרי"ח סקי"א). ולא זכיתי להבין את הרב בה"ח בסקי"ט שכתב שהא"ר בסי' תרי"ז מסכים עם דברי המ"א. שהרי הרואה יראה שאין דברי המ"א מוסכמים בפשטות על דעת הא"ר, וכמו שהבינו מרן הח"ח בשעה"צ. עיי"ש בא"ר.

ללא הגבלה^{לז}, ויש אומרים שאף במקרה זה תאכל לכתחילה בשיעורים^{לז}. ומנהג רוב האשכנזים כדעה הראשונה^{לח}, והספרדים נוהגים כדעה השניה (ועוד פרטי מקרים לגבי יולדת זו ראה כאן במקורות)^{לט}.

י. אשה שחל יום הכיפורים לאחר שלושת הימים הראשונים ללידה ובתוך שבעת הימים הראשונים^מ. אם הרופאים וקרובותיה אומרים שאינה צריכה לאכול, והיא

לו. כ"כ המ"ב (בסי' תרי"ז סק"י) בשם רבי ברוך פרנקל, בהגהותיו לאור"ח (סי' תרי"ז). והב"ד גם הגר"ע יוסף ביחוד"ד (ח"ו סי' ל"ט, עמ' ר"א). וכ"פ הח"ח עצמו שם במ"ב, ובשעה"צ (סקי"ב), שכן יש להורות להקל. וכ"פ בשש"כ (פל"ט סעי' י"ב), וכתב דה"ה אם מבקשת היא אוכל, או שותקת, או אומרת שאינה יודעת, או שהרופא אומר שצריכה היא לאכול, אף שהיא אומרת שאינה צריכה. והוסיף שם (בהערה מ"ב) בשם הגרש"ז אוירבך זצ"ל, שאם הרופא אומר שצריכה היא לאכול, אך די לה בשיעורים, תאכל רק בשיעורים. לז. כ"כ המ"ב (סק"י) וכה"ח (סקי"ט) בשם הגר"ז (בסי' תרי"ח). וכ"כ ביחוד"ד (ח"ו סי' ל"ט), שכן פשט דברי הר"ן, ומרן (בסי' תרי"ח).

לח. שכ"פ המ"ב (בסי' תרי"ז סק"י) ובשעה"צ (סקי"ב), וכ"פ בשש"כ (שם). ומ"מ ראה בשעה"צ (סקי"ט), שכתב שנראה שהיולדת תאכל פחות משיעור. ונראה שדבריו קאי על הזמן שבין תום ג' ימים שלא מעל"ע, עד הזמן של תום ג' ימים מעל"ע. וזה חידוש שלא ראיתי בפוס'. ומ"מ הסכים עמי בזה ת"ח א'. ומה שכתבנו שכן מנהג רוב האשכנזים, ולא כולם, משום שהגר"ז הרי חולק ע"כ, וכנ"ל בהערה הקודמת, ומסתבר שחסידי חב"ד אזלי בתר רבם.

לט. מה שכתבנו שנוהגים הספרדים כדעה השניה, שאוכלת בשיעורים, משום דכ"כ כה"ח (סי' תרי"ז סק"י) שכן משמע מסתמיות דברי השו"ע (בסי' תרי"ח סעי' ז').

וראה ביחוד"ד (ח"ו סס"י ל"ט, עמ' ר"א) בהערה בסופו, ולא זכיתי לירד לסוף דעתו. שממה שהביא במסקנת דבריו שלפ"ד הר"ן ומרן אם יש ספק מאכילים ומשקים את החולה כל צרכו, הרי דהכא ג"כ כשאינה אומרת שאינה צריכה מאכילים אותה כל צרכה. והיינו כדברי הג"ר ברוך פרנקל, וכדברי המ"ב (הנ"ל בסק"י). ומאידך סיים דבריו שם שהעיקר כדברי הגר"ז וכה"ח, והיינו שבמקרה זה מאכילים אותה רק בשיעורים. וכתב בנו הרה"ג יצחק יוסף שליט"א (בילקו"י עמ' צ"ו סעי' ט'), שפסק הגר"ע יוסף כדברי הרב כה"ח. ובעבור זמן שאלתי את הגר"ע יוסף שליט"א בענין זה, ואמר לי שתלוי הדבר גם בדברי הרופאים. שאם יולדת זו (שחל יו"כ בתוך שלושת הימים הראשונים ללידה) אינה אומרת שצריכה היא לאכול, והרופאים אומרים שצריכה היא לאכול כל צרכה, וללא הגבלת השיעורים, נותנים לה לאכול ללא הגבלת השיעורים. אך אם במקרה זה לא אמרו הרופאים כן, אלא לא אמרו דבר (וכ"ש אם אמרו שדייה בשיעורים – מ.ה.), תאכל יולדת זו רק בשיעורים. עכת"ד הגר"ע יוסף, כפי שהורה לי. וראה לעיל (בהערה ל"ה), שאף הגר"מ אליהו שליט"א דעתו שאם הרופא והיולדת אומרים שיכולה היא להתענות, תאכל יולדת זו רק בשיעורים. עכת"ד. וראה עוד בצי"א (ח"ו סס"י י"ג).

הגר"מ אליהו אמר לי שאם יולדת זו אכן אומרת שצריכה היא לאכול, אך אינה יודעת אם די לה בשיעורים. לכתחילה תאכל רק בשיעורים, ואם תרגיש לא טוב תאכל יותר משיעור. ואם כבר מתחילה היא אומרת שלא די לה באכילת שיעורים, אכן יתנו לה כבר מתחילה יותר משיעור. עכת"ד.

מ. עיקר דין זה כתבו מרן (בסי' תרי"ז סעי' ד'), עפ"י הגמ' בשבת (דף קכ"ט ע"א). וכמבואר לעיל (בהערה כ"ח).

אומרת שצריכה היא לאכול, תאכל לכתחילה בשיעורים^{מא}, ואם לא די בכך תאכל כפי צורכה^{מב}. ואם במקרה זה אומרת שאינה יודעת אם צריכה היא לאכול, לא תאכל כלל^{מג}. אך אם הרופאים ושאר האנשים אינם אומרים שיכולה היא להתענות,

מא. מה שכתבנו שד"ז אמור כשהרופאים אומרים שא"צ לאכול, כ"כ המ"ב (סי' תרי"ז סק"א).

ומה שכתבנו שקרובותיה אומרות כן, כ"כ הרגמ"ר והגר"ז. וכ"כ המ"ב (סק"י"א וי"ד), וכה"ח (סק"ב). ומה שכתבנו שהיא אומרת שצריכה היא לאכול, כ"כ מרן (שם). ונראה שכ"ה בין אם כל הרופאים אומרים שאינה צריכה לאכול, ובין אם כל חברותיה אומרות כך, שאין מאכילים אותה א"כ היא אמרה שצריכה היא לאכול. וכ"ה בין אם כל הרופאים וכל חברותיה, כולם יחד אומרים שאינה צריכה לאכול, אפ"ה אם היא עצמה אמרה שצריכה היא לאכול, תאכל. ראה דגמ"ר (סס"י תרי"ז), שו"ע הגר"ז (סי' תרי"ז ס"ד), מ"ב וכה"ח (שם).

ומה שכתבנו שתאכל לכתחילה בשיעורים, כ"כ המ"ב (סק"א) וכה"ח (סק"ב) בשם הגר"ז, וכ"כ השש"כ (פ"ט סעי' י"ג).

וטעם ההיתר, משום דלב יודע מרת נפשו (מ"ב סק"א).

ובענין הגדרת "צריכה אני". בהגמ"י (פ"ב משביתת העשור סק"ה) כתב שיש גאונים שפסקו דדוקא אם החולה אומר שאם לא יאכל, "יסתכן". וכן פי' ר"י ב"ר שמואל. אך ר"ת חלק ע"כ, וכתב: וכי חולים נביאים הם או בקיאים הם. אלא כיון שיודע החולה או החיה שהוא שבת או יוה"כ ואומר "אני צריך (לאכול) ואיני יכול לסבול מחמת החולי", מאכילין אותו אפי' סבורים שהחולה אינו מסוכן. וכן האשה. עכ"ד. והרא"ש (יומא פ"ח סי' י"ג) כתב בשם התוס', דהיינו שהחולה אומר "שהוא ירא שאם לא יאכל שיכביד ויהיה מסוכן למות". ויש ספרים שגורסים בגמ' אחרת, ועולה מדבריהם ש"דוקא משום ספק מיתה מאכילין אותו". עכ"ד התוס'. וכתב ע"כ הרא"ש, שנראה שחומרא גדולה היא זו בספק, דאין לך רופא שיאמר אם לא יאכל שמא ימות. אלא הרופא דרכו לומר אם לא יאכל אפשר שיכביד חוליו ויסתכן. ואפי' לספרים שגורסים בגמ' אחרת אין ללמוד שדוקא על ספק מיתה מאכילין, דלישנא דמיתנא לאו דוקא אלא שדרך החולה לומר כן מחמת פחד המיתה (וע"ע שם בק"נ). והמ"ב (סי' תרי"ח סק"ה) כתב ש"החולה אומר שמרגיש בנפשו שצריך לאכול. שאם לא יאכל שמא יכבד עליו החולי". וכתב בתוה"י (פ"ג הערה ג') שנראה מדברי המ"ב שפסק כר"ת, ונשאר שם בתוה"י בצ"ע. וע"ע מ"ב (תרי"ז סק"ו), שלכאו' משמע לא כר"ת.

מב. כה"ח (שם סק"ב).

מג. מדברי מרן (בסי' תרי"ז סעי' ד') והמ"ב (שם סק"א) משמע, שאם הרופאים ושאר האנשים שותקים, והיא אינה אומרת צריכה אני, או ששותקת, או שאומרת שאינה יודעת, במקרה זה צריכה היא להתענות. כי לפי מרן רק באומרת צריכה אני מאכילין אותה. אך מדברי מרן בסי' ש"ל (סעי' ד'), שכתב שלאחר ג' ימים רק באומרת אני צריכה, אז אין מחללים עליה את השבת, משמע שאם אינה אומרת דבר או שאינה יודעת, כן מחללים עליה. וכ"כ בהדיא המ"ב (באותו סימן סק"ד) בשם כל הפוס'. וכבר עמדו האחרונים על קושי זה בדברי מרן (ראה קרבן נתנאל על הרא"ש בשבת פרק מפנין סי' ה' סק"ז). וראה בדגמ"ר ובגר"ז, ובשבת של מי דף קכ"ט, ובשד"ח סי' י"ג סק"א מש"כ בשם ספר החיים. ואכמ"ל. ולכן המ"ב (בסי' תרי"ז סק"א) העמיד דברי מרן (בסי' תרי"ז) דוקא כשהרופאים או חברותיה אומרים שאינה צריכה. וראה מש"כ הגר"א בביאורו (בסי' תרי"ז סעי' ד'), שהביא דברי הר"ן שאפי' כשאינה אומרת אני צריכה מאכילין אותה. וראה בשש"כ (פ"ט סעי' י"ג), שכתב שכאשר הרופאים וחברותיה אינם מתנגדים שתתענה, והיא אומרת שאינה צריכה לאכול רק אז תתענה (ומשמע מדבריו שכאשר היא שותקת או אינה יודעת אכן

אזי אם היא שותקת, או שאומרת שאינה יודעת אם צריכה היא לאכול, תאכל בשיעורים^{מז}. ואם אומרת שצריכה היא לאכול, והרופא אינו חולק על כך, או שהרופא אומר שצריכה היא לאכול והיא אומרת שאיננה צריכה, חייבת לאכול כפי הצורך^{מח}. וראה עוד בסעיף ט"ו.

יא. אף לענין ספירת שבעת הימים הראשונים מהלידה נחלקו הפוסקים אם מונים אותם מעת לעת (והיינו שבע יממות שלימות)^{מז}, או שאין מונים אותם מעת לעת, וכדלעיל בסעיף ח'^{מז}. ואף במקרה זה יש לצדד להקל כדעה הראשונה^{מח} (ובמיוחד אם עדיין חלשה היא מהלידה אסור להחמיר בכך)^{מט}.

יב. אשה שחל יום הכיפורים לאחר שבעה ימים ועד שלושים יום מהלידה דינה כחולה שאין בו סכנה (אלא אם כן יש לה סיבוכים, כגון חום וכדומה)^י. לפיכך אם אומרת

אינה צריכה להתענות, וכמש"כ המ"ב בסי' ש"ל סקי"ד). ושאלתי את הגר"מ אליהו שליט"א בענין זה, ואמר לי שבמקרה זה, לפי"ד מרן בהל' יו"כ, צריכה היולדת להחליט אם צריכה היא לאכול, אם לא. ואם איננה יודעת להחליט באשר למצבה, שב ואל תעשה, ולא תאכל כלל. והוסיף, שאף שמדברי הפוס' בהלכות שבת משמע לא כך, מ"מ יש לדון בני"ד עפי"ד מרן בהל' יו"כ. ולכן לא תאכל במקרה זה, כיוון שלפי דברי מרן, רק אם אומרת היא צריכה אני מאכילים אותה. עכת"ד. ונראה שהגר"מ אליהו לא ס"ל כהבנת המ"ב בסי' תרי"ז.

מד. מה שכתבנו שהרופאים ושאר האנשים אינם אומרים שיכולה היא להתענות, כ"כ המ"ב (סקי"א). ומה שכתבנו שבמקרה זה היא שותקת, או שאומרת שאינה יודעת אם צריכה היא לאכול, כ"כ המ"ב (סקי"א) בשם הגר"א, קרבן נתנאל, דגמ"ר והגר"ז. וראה שש"כ (פל"ט סעי' י"ג), ומה שכתבנו בהערה הקודמת בשם הגר"מ אליהו שליט"א.

ומה שכתבנו שבמקרה זה תאכל בשיעורים, כ"כ המ"ב (בסקי"א) ובשעה"צ (סקט"ז).

מה. שש"כ (פל"ט סעי' י"ג). ומה שכתבנו שתאכל כפי הצורך, אמנם בשש"כ (שם) כתב שתאכל כשימות החול, אך אנו כתבנו כפי הצורך, כדי לכלול את מש"כ שם (בהערה מ"ב), שאם הרופא אומר שצריכה היא לאכול, אך דיה בשיעורים, תאכל רק בשיעורים. ועוד כתב שם (בהערה מ"ה) בשם שעה"צ, שמסוף היום השביעי (למ"ד שאין מחשבים מעל"ע), עד גמר ז' ימים שלימים, יש להאכילה בכל גוונא רק פחות משיעור.

מו. כך כתבו הפוס' הנזכרים לעיל בפרקנו (בהערה כ"ט). וכ"כ בשש"כ (פל"ט סעי' י"ג). ומובן שדין ז' ימים פוקע אפי' באמצע היום, וכדלעיל (בהערה ל'). וראה מה שכתבנו בהערה הקודמת בשם שעה"צ.

מז. מרן (סי' תרי"ז סעי' ד').

מח. כדלעיל (בהערה ל"ב). וכן העיר לי לגבי ני"ד הגר"א נבנצל שליט"א.

מט. כדלעיל (בהערה ל"ג).

נ. עיקר דין זה כתבו מרן (בסי' תרי"ז סעי' ד'). ואמנם מרן כתב שדינה כן מהיום השביעי ואילך, אך מהגמ' בשבת (דף קכ"ט ע"א) משמע שהדין כך רק עד שלושים יום, וכ"פ מרן (בסי' ש"ל סעי' ד'), וכ"פ ש"א.

שצריכה היא לאכול מחמת הלידה, אינה רשאית לאכול^{נא}. אך אם אומרת שצריכה היא לאכול כיון שמחלתה מתגברת, רשאית היא לאכול בשיעורים, וכדלקמן^{נג}. וראה עוד בסעיף ט"ו.

יג. גם אם עדיין לא ילדה האשה, נחשבת היא כיוולדת בתוך שלושת הימים הראשונים מהלידה, אם אחווה תבלי הלידה^{נד}. והיינו שקרובה היא ללידה כליכך, שכבר

וראה לעיל (בהערה כ"ח), שכתבנו שהפוס' למדו דין יולדת ביו"כ מדין יולדת בשבת. וכן שמעתי מהגר"מ אליהו ומהגר"ע יוסף שליט"א, שיוולדת שדינה ביוה"כ כחולה שאיב"ס הינו משבעה ימים ועד שלושים יום ללידה. עכת"ד. ונראה שהנ"מ הינה כגון לומר לגוי להדליק תנור עבורה וכו'.

ומה שכתבנו שדינה כחולה שאיב"ס, אמנם מן (שם בס"י תרי"ז) כתב שדינה ככל אדם, אך ראה בס"י ש"ל (סעי' ד') שכתב שמו' עד ל' יום דינה כחולה שאיב"ס. וכ"פ האחרונים, והב"ד המ"ב (בס"י תרי"ז סקי"ב, עיי"ש הטעם) וכה"ח (סקב"א), ובש"ש"כ (פל"ט סעי' י"ד), וכן שמעתי מהגר"ע יוסף שליט"א. והוסיף הגר"ע יוסף, שלכן יכולים לומר לגוי שיחמם לה מים וכדו', ככל חולה שאיב"ס (כמבואר בגמ', שאומרים לגוי ועושה לצורך חולה זה. וכ"כ המ"ב סי' ש"ל סקט"ז. וכתב הש"ש"כ פל"ז סעי' ט"ו, עפ"י המ"ב סי' שכ"ח סקמ"ז, שאומרים לגוי לעשות אפי" במלאכות האסורות מדאר'). ונראה שמש"כ מן (בס"י תרי"ז) שדינה ככל אדם הו"ד לענין אכילה, שבו עסקינן. ובודאי לשאר הענינים כנעילת סנדל וחימום מים בשבת דינה כיוולדת עד ל' יום. ועוד אמר הגר"ע יוסף, שאין איסור בישולי גויים עומד כנגד חולה שאיב"ס. עכת"ד (והיינו שחולה זה מותר בבישולי גויים, כמבואר בשו"ע סי' שכ"ח סעי' י"ט. וכבר דנו האחרונים אם מותר לישראל בריא או חולה לאכול מתבשיל זה במוצאי שבת ובמוצאי יו"כ – ראה במ"ב סי' שכ"ח ס"ק ס"ג, ובש"א). ונראה שמה שאמר הגר"ע יוסף להחם לה, לאו לשתייה קמיכווין, שהרי אין להאכיל יולדת כשדינה חשאב"ס. ומה שכתבנו שכ"ז אם אין לה סיבוכים, כגון חום וכדו', כך כתבנו עפ"י הגר"א נבנצל שליט"א.

נא. מ"ב (סקי"ב) וכה"ח (סקב"א). והטעם ראה במ"ב (שם).

נב. כ"כ א"ז בשם אר"ה, והב"ד המ"ב (סקי"ב) וכה"ח (סקב"א). וכ"כ שכנה"ג, א"ר והגר"ז. וכ"כ בש"ש"כ (פל"ט סעי' י"ד), והוסיף שהיינו שמחלתה מתגברת עקב הלידה. ונראה שלאו דוקא, אלא כל שמחלתה מתגברת הריהי כחולה שאיב"ס. וכנ"ל.

ומה שכתבנו שאם אכן מחלתה מתגברת, שתאכל בשיעורים, כך הורה לי הגר"מ אליהו שליט"א. והוסיף, שמ"מ אם אומרת שצריכה היא לאכול בגלל הלידה, אין להקל לה בכך כלל, עכת"ד, וכנ"ל.

נג. עיקר דין זה כתבו המאמ"ר, המ"ב (סי' תרי"ז סק"ט), כה"ח (סקי"ח) וש"א. ומה שכתבנו שדינה כיוולדת בתוך שלושת הימים הראשונים ללידה, כך הורו לי הגר"מ אליהו שליט"א והגר"ש ישראלי זצ"ל.

וראה ש"ש"כ (פל"ט סעי' י"ב), שכתב שדינה כך מתחילת הלידה, והסביר שם (בפל"ז סעי' ט'), דהיינו פתיחת הרחם (עפ"י השו"ע סי' ש"ל ס"ג ומ"ב סק"ט), או כשהדם או המים מתחילים לשתות (עפ"י דעת רופא), או כשאינה יכולה ללכת (עפ"י שו"ע שם ובה"ל ד"ה "כיון"). ובחידושי הגרי"ז (בסוף יומא) דייק מהרמב"ם בפ"ב משבת, שהכורעת לילד הריהי בסכנת נפשות ומחללים עליה שבת, וזה עוד קודם ביאת ג' הסימנים שכתבם הרמב"ם בהי"ג. והב"ד בתוה"י (פנ"א הערה א'), והוסיף שאם ירדו מי השפיר עדיין אינה רשאית לאכול (א"כ הרופא אומר אחרת), כיוון שהלידה מתחלת משעה ששותת הדם (עפ"י המ"ב

יושבת היא על הכסא שעליו יושבות היולדות, או שהחל דמה לשתות ולרדת, או שאין בכחה ללכת, כך שצריך לסייע לה בהליכתה ולשאתה בזרועותיה^{נד}.

יד. לדעת רוב הפוסקים, אשה שהפילה את וולדה לאחר ארבעים ימי הריון, דינה כיוולדת^{נה}. ועוד מדיני יולדת ראה כאן במקורות^{ני}.

סי' תרי"ז סק"ט). ואע"פ שמותר אז כבר לקרוא למילדת או להזמין אמבולנס כדי לא לאתר ההכנות ללידה, מ"מ לדעתו אין הצום מסכן אותה עדיין, ואינה רשאית לאכול. עכת"ד ספר תוה"י. וכבר כתבנו לעיל (בהערה כ"ו), שלדעת הרב ד"ר מרדכי הלפרין נר"ו, אסור למעוברת להתענות בחודש התשיעי להריונה, אלא צריכה היא לשתות בשיעורים במשך יוה"כ כדי שלא ללדת כשכבר איבדה נזלים רבים במשך יום התענית (עיי"ש, וראה גם כאן בנספחים). בענין אשה שאחווה צירים מוקדמים, ראה לקמן (בהערה נ"ה).

נד. כתב המ"ב (בסי' תרי"ז סק"ט) שאחווה חבלי לידה היינו כמרן (בסי' ש"ל סעי' ג'). ואכן מרן שם פסק, שאשה נקראת יולדת לחלל עליה שבת, כדעת שלושת האמוראים הנזכרים בגמ' שבת (דף קכ"ט), והיינו: משתשב על המשבר, או משעה שהדם שותת ויורד, או משעה שחברותיה נושאות אותה בזרועותיה שאין בה כח להלך.

מה שכתבנו שיושבת על המשבר פי' שיושבת על הכסא שעליו יושבות היולדות, זאת עפ"י המפרשים בערכין (פ"א מ"ד), ובכלים (פכ"ג מ"ד). וראה פי' הר"ש על מס' אהללות (פ"ו מ"ד), ופתחי תשובה ביו"ד (סי' קצ"ד). ודין זה דיושבת על המשבר הביא גם בילקו"י (עמ' צ"ה סעי' ז'), אלא שלא הזכיר דה"ה אם החל דמה לשתות או שחברותיה נושאות אותה בזרועותיה). והכוונה שאחווה חבלי הלידה (תוה"י ריש פנ"א).

ובענין מה שכתבנו דה"ה אם החל דמה לשתות ולרדת, זאת עפ"י הגמ' ומרן (שם). וראה בשש"כ (פל"ו סעי' ט'), שהשווה את מצב האשה כשדמה שותת, למצבה כאשר המים שותתים. וכתב זאת עפ"י דעת רופא. וראה גם בספר דרכי טהרה לגר"מ אליהו שליט"א (ריש פרק י"א), מש"כ בענין זה. ומה שכתבנו דה"ה כשאין בכוחה ללכת, זאת עפ"י הגמ' ומרן (שם).

נה. מה שכתבנו להשוות דין מפלת לדין יולדת, כ"כ השד"ח בשם כמה אחריו, והבי"ד בה"ל (בסי' תרי"ז ד"ה "יולדת"), וכה"ח (סקי"ח), והוא משד"ח מע' יוה"כ סי' ג' ססק"א, ובסי' ג' סק"ב). וכ"כ בשש"כ (פל"ט סעי' ט"ז), והוסיף עפ"י כה"ח (סי' ש"ל סק"ב), דה"ה במפלת אחר ארבעים יום. ע"כ. ואכן הא"א (סי' ש"ל סק"א) כתב דהמפלת לאחר מ' יום דינה כיוולדת לענין שבת ויו"כ. ובספר פיקוח נפש (דל"ט) הביין מדבריו שהמפלת תוך מ' יום אין דינה כיוולדת לענין ג', ז' ול'. ותמה עליו, שהרי מבואר בבד"ג שמחללים שבת על עובר תוך מ' ליצירתו. והרא"ש כתב דלא משכחת סכנת עובר בלא סכנת האם, וא"כ גם האם מסוכנת כשמפלת תוך מ' יום, ומנ"ל לחדש שאינה כיוולדת. ולכן הסיק שם בספר פיקוח דגם תוך מ' יום דינה כיוולדת. והבי"ד בתוה"י (פל"ו הערה ד'), וכתב שאין דבריו מוכרחים. דיתכן שלפני ההפלה אנו מתירים לה לאכול כדי שהעובר לא ימות והיא לא תסתכן, כיון שכל הפלה מלווה בשטף דם המסכן את חייה. אך לאחר שהפילה, כיון שתוך מ' יום הוולד הינו מיא בעלמא, יתכן שאין פתיחה גדולה של הרחם, ויוצאת מכלל סכנה מיד אחר שנפסק שטף הדם, ואין דינה כיוולדת. עכת"ד. ואף שלא הכריע בזה, מ"מ נראה שכן ד' רוח"פ, וכנ"ל. ואף בספר ילקו"י (עמ' צ"ה סעי' ז') השווה דין מפלת לדין יולדת, וכן שמעתי לפני כמה שנים מהגר"ע יוסף. נזוה עתה יצא לאור יבי"א ח"ז, וכתב גם שם (בחאו"ח בסי' נ"ג סק"ח) שדינה כיוולדת. ומיהו הוסיף שם, שכ"ה דוקא אם הפילה לאחר ארבעים יום מהריונה, אך בתוך ארבעים

טו. אף שמניקה חייבת להתענות (אם אינה בימים הראשונים שלאחר הלידה, כמבואר בסעיפים הקודמים), מכל מקום אם תינוקה הינו חולה ואינו יונק כי אם ממנה, ואם תתענה יסתכן התינוק, חייבת היא לשתות, ואם אפשר תשתה בשיעורים. ויש מקילים ואומרים, שכל מניקה שיש חשש שיפסק חלבה אם תתענה, צריכה לשתות ביום הכיפורים בשיעורים¹³. וכבר כתבנו לעיל בפרק ו', שעל המניקות להרבות מאוד בשתייה לפני יום הכיפורים¹⁴.

יום מהרינוה אין חוששים לכך. ומ"מ גם בספק אם עברו ארבעים יום להרינוה יש להקל בזה, ודינה כיוולדת. עיי"ש. ובתשובה לשאלתי, הורה לי הגר"ש ישראלי זצ"ל, שדין מפלת הינו כדין יולדת לענין יוה"כ. והדין כן גם אם הפילה את וולדה בתחילת הריונה, לאחר ארבעים יום הראשונים לעיבורה, שאז הולד כבר נוצר. וטעמו כיון שגם אז הינה נחלשת מכך. עכת"ד.

ומה שכתבנו שיש חולקים ואומרים שמפלת אין דינה כיוולדת, כך הורה לי הגר"מ אליהו שליט"א. והוסיף, שרק אם היא חלשה, תאכל מדין חולה. ושאלתי, מה הגדר לכך. וענה לי, שמקילים לה יותר מאשר לאשה אחרת שהיא חלשה. והיינו אם אשה זו חלשה באופן מיוחד, מקילים לה. ואם לאו, לאו. עכת"ד. וראה עוד בענין זה באורחות חיים (סי' תרי"ז), וברעת תורה (באותו סימן סק"ד). וראה עוד בשד"ח שצייננו, ובספר לבושי מרדכי (יו"ד, פ"ז) מש"כ על דברי הרמב"ן. וראה בתורת המועדים (סימן י"ד סעי' ז) שכתב שהמט"א הסתפק בכך. וראה עוד בשו"ת בית אבי (ח"ג סי' ע"ו).

כתב המהרש"ם (באורחות חיים סי' תרי"ז ס"א), שמעוברת שהפילה ב' פעמים מחמת הצום, חייבת לאכול ביוה"כ. משום דבפיקו"נ מספיק ב' פעמים (וא"צ ג"פ). והב"ד התוה"י (פ"ג ס"ד), וכתב שנראה שאפי' לא הפילה בפועל אלא אחוזה צירים מוקדמים, והביאה לביח"ל והפסיקו לה שם את הצירים, יתכן שיהיה מותר לה לאכול ולשתות פחות פחות משיעור. ונשאר ע"כ בצ"ע. ועוד כתב שם (בתוה"י), שאם אשה הפילה שלא מחמת הצום, אלא שרופא מומחה קבע שהצום עלול להזיק לה ותפיל, מסתבר שתאכל פחות מכשיעור (ומ"מ הרגיש בעהמ"ח שם שאין ספרו פוסק הלכה למעשה).

נו. קיי"ל שאם רופא א' אומר שהחולה צריך לאכול, ושני רופאים אומרים שיכול לצום, חייב לצום. וכתבו המהר"י אסאד (ח"ב סי' קצ"ד) והחת"ס, שנאמנות הרופאים בדברים שאינם רואים בעיניהם אלא מיוסדים על חכמת הרפואה, היא מתקבלת רק כספק ולא כודאי. וכתב לפי"ז בתוה"י (עמ' רנ"א), שאשה המדממת, ונחלקו הרופאים אם חייבת לצום או לאכול, והספק הוא באומדנא, בזה יתכן שאין כאן הכלל של אין דבריו של א' במקום שנים. ובכ"ה"ג אפי' ב' רופאים אומרים שיכולה לצום וא' אומר שצריכה לאכול, חייבת לאכול, משום ששני הרופאים אמרו דבריהם רק מכח אומדנא ולא מכח ראית דברים ברורים. ואין זה דומה לשאר אומדנא של רופאים על חולה אם הוא יכול לצום, כיון שרק בדברים של חולשה יש להם דין של "רואים בעיניהם", משא"כ באשה המדממת דבריהם מתקבלים רק כספק, ולכן מספק יש להאכילה. ונשאר בצ"ע.

אשה שילדה בנינוח קיסרי תאכל עפ"י הוראת הרופאים. בין לאחר ג' ימים ובין לאחר ז' ימים (תוה"י פנ"א ס"ד).

אשה לאחר הרעלת הריון נחשבת כחולה שיב"ס, ותאכל עפ"י הוראת הרופאים (תוה"י שם).

נד. עיקר ד"ז בתבוהו תשו' דבר שמואל (סי' ק"ז), י"א בהגה"ט, קצוש"ע (סי' קל"ג סעי' י"ב). בה"ל (רס"י תרי"ז), כה"ח (סי' תרי"ז סק"ב), שש"כ (פלי"ט סעי' י"ז), ותוה"י (פנ"א ס"ה).

ומה שכתבנו שרשאית היא דוקא לשתות, ולא כתבנו להתיר אף אכילה, משום דכ"כ השש"כ (פ"ט סעי' י"ז, ועיי"ש בהערה נ"ו), עפ"י חוות דעת של רופא, דסגי בשתיה. ובאמת שמסתימת לשון שאר הפוס' (ר' בה"ט בסי' תרי"ח סק"ז, ובה"ל בסי' תרי"ז) משמע דשרי אפי' אכילה. וברור שאשה היודעת ומכרת בעצמה שאין שתיה מספקת לה כדי להניק היטב את וולדה, יכולה היא לסמוך על הפוס' שהתירו אף אכילה.

כתב בספר תוה"י (עמ' ר"ג) שאפשר לייעץ למניקה החוששת שחלבה יפסק בגלל הצום, שתשתה ביו"כ משקה שנשלק והתבשל עם עשבים מרים של טבעונים, שאז המשקה מר ואין בו איסור תורה (אך הוסיף שיש לברר אם החלב לא יפגם בשל כך). ואם אינה יכולה לשתות, אזי תשתה תה או קפה ללא סוכר, שלדעת החת"ס (ח"ו סי' כ"ג) הוי שתיה שלא בדרכה (ואף שדבריו מחודשים, בכל אופן בשעה"ד עדיף לעשות כך. ומ"מ נראה שהרגיל לשתות כל השנה ללא סוכר, לא חשיב עבורו כשינוי).
כתב כה"ח (סי' תרי"ז סק"ג), שעפ"י הרמ"א ביו"ד (סי' פ"א סעי' ז'), תוהו מינקת זו שלא לאכול מאכלים אסורים, כיון שזה מזיק לתינוק בזקנותו.

ומה שכתבנו שתשתדל לכתוז' לשתות רק בשיעורים, כ"כ כה"ח (סי' תרי"ז סק"ב). והגם שכתב בן אף לגבי אכילה, אך ר' בהערה הקודמת מה שכתבנו בשם שש"כ. והכל לפי ראות עיני המינקת.
ומה שכתבנו שיש מקילים, הוא עפ"י הגר"א נבנצל שליט"א שאמר לי בענין מינקת, שאם יש חשש שיפסק החלב חייבת היא לשתות בשיעורים. ובא"י בימים חמים ודאי קיים החשש הזה שעלול חלבה להפסק. והטעם כיון שהגמ' אומרת שסתם תינוק מסוכן הוא אצל חלב, ולכן אם תחיל מיד בתחילת היום לשתות בשיעורים, בדר"כ לא יפסק החלב. ואפשר לשתות כמויות עצומות ביוה"כ ע"י שתיה בשיעורים. ובפרט שבשעה"ד ניתן לסמוך על הרמב"ם ששיעור הזמן של כל שתיה הינו כמה שניות, כפי שאמרנו לעיל (ראה בפרק ו' סעי' י"ב ובדברי הגר"א נבנצל שליט"א שם. ושם אמר שלדעה הראשונה, היא דעת הרמב"ם, שמשך זמן זה הוא כשתיית רביעית הלוג, יוצא ששיעור זמן כל שתיה הינו כמה שניות בודדות מ.ה.). וכל זה אינו רשות, אלא חובה על אשה כזו לשתות בשיעורים. ותשתה מתחילת הלילה, ולא רק מהבוקר, כדי שלא תגיע למצב שתצטרך לשתות יותר מהשיעור (ראה בפרקנו סעי' ל"ז ובהערותיו לשם - מ.ה.). ובשעת הצורך, עדיף להקטין את רווחי זמני השתיה, מאשר להגדיל את כמות השתיה, כיון שבהקטנת שיעור הזמן יש לסמוך על הרמב"ם. וכן שממילא לא ברור אם הזמן הוא כזי שתית רביעית, או כדי א"פ. וכן לא ברור מהו השיעור של כא"פ. ומ"מ לכתוז' תשתה ברווח הזמן המירבי. אך אם רואה שאין זה מספיק לה, תקטין את רווחי הזמן. והוסיף, שדבריו אמורים לגבי כל תינוק שגילו עד עשרים וארבעה חודשים אם הוא יונק עדיין (ראה שו"ע יו"ד סי' פ"ז סעי' א', אה"ע סי' י"ג סעי' י"א, ועוד - מ.ה.). ושאלתיו, האם זה אמור אף לגבי אשה שמניקה חלקית (היינו שאין התינוק ניזון רק מחלב האם, אלא אוכל אף מאכלים אחרים, כגון פירות וירקות מרוסקים - מ.ה.). וענה לי, שדבריו אמורים אף לגבי מי שמניקה חלקית. כיון ששאר דברים, ואפי' תחליף "מטרנה", אינם מחסנים את התינוק כמו חלב אם אמיתי. ואפי' אם התינוק יונק רק פעם אחת ביום הדין בן, כי חלב האם מחסן אותו ממחלות. וכל שינוי תזונה הרי החזו"א אמר שזה פיקו"צ (וראה עוד בסמוך). וכן גם מניקה שידוע שהחלב שלה יפסק לגמרי בשל התענית, אך לא ידוע אם תינוקה תלוי רק בחלבה, תשתה מספק. ובהזדמנות אחרת אמר לי, שאף הגרש"ז אוירבך (שליט"א) זצ"ל הסכים שמינקת, רק אם היא בטוחה שלא יחסר לה חלב עקב הצום ביוה"כ, אז תתענה ולא תשתה כלל. אך אם יש ספק בכך, תשתה בשיעורים. ושאלתיו, כיצד מניקה יכולה להיות בטוחה שלא יחסר לה חלב, האם עפ"י נסיון מהילדים הקודמים שלה, או עפ"י אמת מידה אחרת. וענה לי שעפ"י הנסיון מילדים קודמים, או עפ"י הרגשתה, וכגון שיש לה שפע חלב. וכן עפ"י הנסיון במשך השנה, שיצא שלא אכלה במשך יום שלם (לא לשם תענית אלא מכורח המציאות). ומ"מ לגבי נסיון מילדים קודמים, ודאי שאין זה מועיל לילד הראשון, ואם אין שייכות הסיבות האחרות,

אכן צריכה היא לשנות, בגלל ספק, ובתשובה לשאלה מדוע יש לדעתו להקל לכל מניקה, אף אם תינוקה הינו בריא, הרי המ"ב בבה"ל פסק את דברי הדבר שמואל שיש להקל לה רק אם תינוקה הינו חולה ויש חשש שיסתכן אם יפסק חלבו. וענה לי שהוא סומך ע"ד החזו"א הנ"ל, שכל שינוי תזונה הינו פיקו"נ לתינוק, ואע"פ שהמ"ב לא כתב כך, מ"מ הרי החזו"א כבר פסק זאת. והרי גם הדורות הינם יותר חלושים מזמן דורות האמוראים, והיינו מצד שינוי הטבעים (ראה ע"כ לעיל בפרקנו הערה ח', מש"ב בשם הצי"א). והוסיף שהחזו"א כתב ד"ו בהל' שבת, לגבי בישול לתינוק בשבת ע"מ שיהיה לו אוכל טרי (ראה חזו"א מועד סי' ג"ט סק"ד - מ.ה.). ובאמת דוקא לענין בישול לתינוק בשבת לא שייך כל כך היתר זה, משום שהיום ישנם מקרים יותר טובים, ולא ראינו אדם ירא שמים המבשל לתינוק בשבת. עכת"ד. ואמנם אח"כ מצאנו בס"ד שאכן נחלקו הפוס' בד"ו, האם טומכים ע"כ שיש תחליפים לחלב האם, או שחוששים שלמרות שיש תחליפים התינוק יסתכן אם לא ינק דוקא חלב אמו. שבשורת יבי"א (ח"ה סס"י ל"ב) כתב בפשטות הא דתינוק מסוכן הוא אצל חלב (יבמות דק"ד), ולא יצא לחלק בזה (וספר זה י"ל בשנת תשכ"ט. ושמו אז לא היו עדיין תחליפים לחלב אם, או שלא היו טובים כ"כ כמו אלה של היום). וכ"כ בשש"כ (פלי"ט סכ"א), שהתינוק עלול להסתכן אם ישקוהו חלב שאינו חלב אמו (ולמד כן מבה"ל סי' תרי"ז ס"א. וקצ"ע. שהרי שם דיברו על תינוק חולה מסוכן. ועוד, שד"ו כתבו הפוס' בשם שורת דבר שמואל, שבזמנו ודאי שלא היו תחליפים כמו שלנו היום. ושמו את הקושיה השניה יש לתרץ שהדב"ש דיבר על תחליף מחלב אם של אשה אחרת). והוסיף בשם הגרש"ז אוירבך, דגם אם התינוק עדיין לא התרגל לחלב האם מותר לחלוב עבורו מזדי אמו בשבת, דזה המזון הטבעי שלו, ואין להתחשב בספק סכנה בתחליף של מזון אחר. עיי"ש. ולעומתם כתב הגר"ב זילבר שליט"א בשורת או נדברו (ח"ט סי' ט'), שאע"פ שאמרו שתינוק מסוכן הוא אצל חלב, לא שייך זה בזמננו, דיש תחליף לחלב האם, ובשאשה צריכה להפסיק היניקה מטעמי בריאות או שאין לה חלב, אין שוכרים מינקת. וגם כמעט כולם מקבלים תוספת מזון ע"י חלב רגיל מוגז במים. לכן גם אין להתיר לשאוב בשבת החלב אם ע"י משאבה, אף לתינוק שכל השבוע מאכילים אותו ע"י שאיבת החלב משום שאינו רוצה לאחוז הודד ולניק. עכת"ד (הב"ד באוצר הברית ח"א עמ' קצ"ו).

ובספר תורת היולדת (פנ"א הערה י"א) כתב, שהיה מעשה באשה מינקת שחששו שיפסק חלבה מחמת הצום, והתיר לה החזו"א לשנות ביוה"כ. והוסיף הרב המחבר (הגר"ר ר' יצחק זילברשטיין שליט"א), שמסתבר שהורה לה לשנות בשיעורים. והטעם משום שהפסקת החלב יכולה לגרום סכנה לתינוק, ודבר זה ניתן לברר אצל הרופאים, שרואים אם הזאם סובלת ממהסור בחלב או ממחלות אחרות או מחולשות שמחמתן עלול להפסק חלבה. וכשהתינוק רגיש וקיים חשש שלא יעכל תחליפים לחלב אמו, מותר לה לשנות (גלע"ד שחיבת היא לשנות - מ.ה.). כמו כן מסתבר שאם התינוק בן ששה חודשים, הסכנה מועטת, דימצא לו תחליף מזון. אך אם התינוק היה פג, או שסובל בדרכי העיכול, מהקאות ושלושלים, או מוריד במשקל, והאם סובלת ממיעות חלב, בכה"ג מותרת לשנות. וסיים שם שהכל לפי הענין, ואין להקל בזה בלא הוראת חכם. עכת"ד. והיינו שלדבריו יש להקל רק כשהתינוק חולה, וכשיטת הדב"ש, וכמש"כ בתוה"י בהלכות שם. ולפי"ז מה שהיקל החזו"א היה במקרה של תינוק חולה ומסוכן. וודאי שלדבריו אין להקל כשמניקה חלקית, ושלא כגר"א ונבצל שליט"א. וע"ע שורת חת"ס (ח"ו סי' ר"ג). בדעת תורה (סי' תרי"ז סק"א) ובמט"א בקצה המטה (סי' תרי"ז סק"א). בחזו"א (סי' ג"ט ס"ג וד'), ושורת הר צבי (אר"ח ח"א סי' ר"א ססק"א). ותגר"מ אליהו שליט"א אמר לי, שמניקה שידוע שהחלב שלה יפסק בשל התענית, אך לא ידוע אם תינוקה תלוי רק בחלב שלה, או שיתכן שיתפק במטרנה או בתחליפים אחרים, שבמקרה זה לא תאכל מינקת זו, ואפי' לא בשיעורים, אלא אומרים שהתינוק יסתפק במטרנה. ואמנם בט' באב מקילים בזה, אך ביוה"כ מחמירים. וכבר כתב כן הגהד"א בברכ"י בהל' ט"ב. עכת"ד (ראה ברכ"י סי' תקנ"ד סק"ה). ואף הגר"ש ישראלי וצ"ל אמר לי, שמניקה שידוע שחלבה יפסק אם תתענה, אך לא ידוע אם תינוקה תלוי רק בחלבה או שיכול להסתפק בתחליפים (כמטרנה), לא תאכל ותחליפים, אין לחשוש עד כדי כך. עכת"ד. אמר לי הרה"ג ד"ר מרדכי הלפרין שליט"א (ראש "מכון שליונגר", לחקר הרפואה עפ"י ההלכה, ירושלים) לגבי פגים, שהתמותה אצלם גבוהה בין היתר בשל זיהומים במערכת העיכול. כיום ידוע שחלב אם טרי מהווה את אחת מדרכי המניעה היעילות ביותר כנגד אותם זיהומים קטלניים. משום כך אין ספק שתינוק שנולד כפג מוגדר מצד אחד כחולה שיש בו סכנה, ומצד שני אין ספק שהשגת חלב אם טרי להזנת הפג מהווה טיפול שרוחה את השבת כמו כל טיפול רפואי בחולה שיש בו סכנה. לכן למשל כשלא ניתן לשאוב את חלב האם בשינוי מותר לשאוב אותו ללא שינוי. והוסיף שהחשיבות הרפואית של חלב אם טרי לשינוי במצבם הבריאותי של פגים הוכחה רק בשנים האחרונות. והדגיש שהוא אומר דברים אלה לא כרב אלא דוקא כרופא המכיר את הדברים. ובהודמנות אחרת אמר לי, שיש לו הוכחות רבות לכך, ורק מפאת חוסר זמן אינו מציא לי את ההוכחות. עכת"ד. וע"ע באסיא (חוב' ג"ז-ג"ח עמ' קכ"ו ואילך).

גח. כ"כ בשש"כ (פלי"ט סעי' י"ז), ובתוה"י (עמ' ר"ג), וכן שמעתי מהגר"ע יוסף שליט"א, וכן שמעתי שכך אומרים גדולי הרופאים. ויודעני מקרים שבשל תענית יוד"כ פסקו נשים מלהניק. וצריכה כל מינקת להזהר בכך מאוד, על אף טרדות ערב יוד"כ, ולהקפיד לשנות מזי פעם לצורך זה.

חגי תשרי

ראש השנה, יום כיפור, סוכות

מפי

מו"ר הגאון הרב דוב ליאור שליט"א

שיעורי עיון

שיעורי הלכה

פסקים יחודיים

ברכות ותפילות מיוחדות

קריית-ארבע - חברון, ה'תשס"ח

יקיטלי

נוהגים ללבוש 'קייטלי' לתפילות יוה"כ⁸⁷, ויש לנהוג בו קדושה שלא להכנס לבית הכסא, מפני שהוא בגד המיוחד לתפילה. כמו טלית שמצד הדין היא תשמיש מצוה ולא תשמיש קדושה כתפילין, מ"מ אין להכנס לבית הכסא בטלית מפני שהיא מיוחדת לתפילה.

איסור אכילה ושתייה

יום הכפורים אסור באכילה, שתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המטה. לענין אכילה ושתייה, בכדי להתחייב צריכים להתקיים שני תנאים:

- א. האכילה או השתייה תהיה בכמות מסוימת.
- ב. האכילה או השתייה תעשה תוך פרק זמן מסוים. מעבר לזמן זה לא יהיה קשר בין תחילת האכילה והשתייה לסופה ואפילו אכל או שתה כשיעור לא יתחייב.

שיעור חיוב אכילה וזיקתו לחולה

החיוב על אכילה ביוה"כ הוא בשיעור של כותבת הגסד⁸⁸ (תמרה גדולה) כידוע, בכל התורה אסורי אכילה הם בכזית, אך לענין יוה"כ כיון שלא כתוב 'לא תאכלו' אלא 'תענו את נפשותיכם' משמע שזה לא שיעור של אכילה אלא של עינוי, וקיים להו לחז"ל שאין דעתו של אדם רעב מתעשרת אלא אם אוכל בנפח של כותבת הגסה שהיא כ-32 סמ"ק. שיעור זה הוא לכל אדם קטן או גדול. לעומת זאת, שיעור אסור שתייה הוא כמלא לוגמיו וזה תלוי בכל אדם לפי גודל פיו. נוסף לשיעור האכילה, צריך שמשך זמן האכילה יהיה 'בכדי אכילת פרס'. הלכה למשה מסיני ששיעורי אכילה מצטרפין בכדי אכילת פרס. לדעת רוב הראשונים, כיכר לחם רגילה בזמן התלמוד היא בנפח של שמונה ביצים, ופרס הכוונה - חצי דהיינו ארבעה ביצים. הדעה הבינונית שיכדי אכילת פרס היא כחמש דקות. שיעורין אלו הם לחיוב כרת או חטאת, אך איסור יש בכל שהוא⁸⁹, שהרי חצי שיעור אסור מן התורה. הנפק"מ היא לענין חולה שחייב לאכול ויכול להאריך את אכילתו בזמן יותר מכדי אכילת פרס. שאז עדיף שיעבור על איסור קל יותר

79. תר"ד.
80. שו"ע או"ח סימן תריב, א.
81. תריב סעיף ה.

דהיינו פחות מכשיעור שאסור אך אין בו כרת, על פי הכלל בפיקוח נפש שמאכילים אותו הקל הקל תחילה⁹⁰.
כתב הרמ"א⁸⁸, שאסור ביוה"כ לטעום דבר להפליט אפילו עצי בשמים. מכאן אנו לומדים שאסור ללעוס ביוה"כ אפילו מסטיק הלעוס מעורב יוה"כ, למרות שאינו בולע כלום, וכן אסור לשתוף את הפה.

שיעור חיוב שתייה וזיקתו לחולה

החיוב על שתייה ביום הכיפורים הוא בשיעור של 'מלא לוגמיו', ומשערים בכל אדם לפי פיו. 'מלא לוגמיו' הכוונה שצד אחד בפיו יהיה מלא, וכל המשקים מצטרפים לכשיעור⁹¹.

שתה מעט וחזר ושתה, דעת הרמב"ם היא, שאם יש מתחילת שתייה ראשונה עד סוף שתייה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפין לכשיעור, ומשמע שהמתבר מכריע כמוהו⁹². שיעור שתיית רביעית הוא כ-4 שניות. דעת הראב"ד היא ששיעור צירוף השתיית הוא כדי אכילת פרס, כמו צירוף אכילות⁹³, והגר"א מכריע כמוהו. יש שתי נפק"מ בין הדעות. האחת לענין חיוב חטאת, שלדעה הראשונה, אפילו אם שתה כשיעור אך במשך זמן של יותר משתיית רביעית יהיה פטור. ולפי הדעה השניה, אם שתה תוך כדי אכילת פרס (כחמש דקות) מצטרף ויתחייב חטאת. ונפק"מ שנייה, אם שותה פחות מכשיעור, לפי הדעה הראשונה, לאחר כדי שתיית רביעית יכול שוב לשתות פחות מכשיעור. ולדעה השניה יצטרף להמתין כדי אכילת פרס כדי לשתות שוב פחות מכשיעור.

חולה שחייב לשתות פחות מכשיעור, כשהדבר אפשרי⁹⁴ - יחמיר כדעה השנייה, וימתין כ-5 דקות בין שתייה לשתיה.

עוד בעניין חולה שיש בו סכנה ביוה"כ

כמובן שהחולה צריך לברך על מה שאוכל ושותה, אך אינו צריך לקדש מפני שאין

82. יומא פג.
83. תריב, ו.
84. שם סעיף ט.
85. שם סעיף ז.
86. שם.
87. ליתר הבהרה והבנה בדין זה, עיין לקמן בפסקים ייחודיים הלי יוה"כ, סעיף ב.

נעילת הסנדל

נעל שאינה עור

המחבר כותב⁹⁴, שמנעל אף שרק חלקו עשוי עור, אסור בנעילה. הב"ח מחמיר וסובר שכל נעל מכל חומר שהוא, אם היא מגינה על הרגל מפני אבנים או חצץ - אסורה. לכן נעלי התעמלות שיש להם סוליה גבוהה יותר מסנטימטר אחד, אפילו שעשויה מגומי ולא מעור - אין לנעול אותה ביהו"כ. מי שלא צריך ללכת ברחוב כגון בחורי ישיבה שנמצאים כל היום בבנין הישיבה, ראוי שילכו רק עם גרביים. יום הכיפורים אסור כמו שבת בעשיית מלאכה, ולכן במקום שאין עירוב אסור לצאת ולסלסל. לכן אם אדם ינעל על רגליו ענפי דקל, בשבת יהיה אסור לצאת כך מפני שאינו מנעל, למרות שבדעתו להשתמש בזה כרגע לצורך מנעל. מחדש הר"ן ביומא⁹⁵, שביום הכיפורים נעל ליומיה מקרי נעל, לכן מותר לצאת כך לרה"ד ביום הכיפורים.

חייל בפעילות מבצעית

חייל שנמצא בסויה מבצעית, לא מבטיח את הסויה ורגל, אלא אפילו בסויה ממונע שצריך להיות בכוננות למרדף אחר המתבלים, מותר בנעילת נעלי עור. אך מי שנמצא בבסיס, אפילו בעמדת שמירה, לא ינעל נעלי עור. לגבי אכילה ושתיה לחיילים בפעילות מבצעית, אם החויל מרגיש שאם לא ישתה תיפגע יכולתו המבצעית, ישתה לשיעורין אך לא יאכל.

חינוך קטנים לצום

לגבי חינוך ילדים לצום, עד גיל 9 אין צורך לחנך כלל ויכול לאכול כרגיל. מגיל 9 ואילך יתחכם לצום לשעות שנה לפני גיל בר מצווה, אם הילד בריא לגמרי, יצום כל היום. (אם מאד בריא אפילו שנתיים קודם רשאי לצום, אבל לפני כן - אסור לאפשר לו לצום.)

94. תרי"ב, ב.

95. פרק יוה"כ ב: בדפי דהיי"ץ, ד"ה יומיהו.

חוב סעודה ביהו"כ. בברכת המזון יאמר יעלה ויבוא, אך אם שכח לא יחזור. כתב האור שמח⁹⁸ שביום הכיפורים לא איכות האוכל והמשקה קובעת, אלא הכמות. דהיינו, אדם שמוותר לו לאכול או לשתות ביהו"כ אין עניין שלא יאכל או ישתה דבר מזין וטעים.

וידע החולה, שאם הוא חייב לאכול אז זו מצוותו, והרי קוראים במנחה של יוה"כ פרשת עריות שבתחילתה המקור לכך שפיקוח נפש דוחה כל התורה כולה, שנאמר: 'וחי בהם' ולא שימות בהם⁹⁹, ורביש"ע שציוה להתענות ביהו"כ הוא זה שציוה על החולה המסוכן לאכול ביהו"כ.

חולה שחייב לבלוע תרופה, אם היא לא מתוקה (ולכן אינה ראויה לאכילה) ויש לו אפשרות לבלוע אותה כמות שהיא ללא מים - עדיף, אך אם חייב לבלועה עם מים, יפגום את המים במלח או תה מר שלא יהיו ראויים לשתיה, וישתה. מותר ביהו"כ לגעת באוכל ומשקה ולתת לקטנים, ולא חוששים שמא יאכל או ישתה מהם⁹⁹, ולא דמי לחמץ בפסח שאסור לגעת מחשש שמא יאכל, מפני שביהו"כ אין חשש שיאכל שהרי בודל מכל מאכל, וכן אימת הדיו עליו.

רחיצה

רחיצה האסורה ביהו"כ היא רק רחיצה של תענוגים, לכן מותר לשתוף כללך וכדו או לעבור בתוך מים בדרך הליכתו. בבוקר יסול ידיו עד קשרי אצבעותיו שדי בזה להעביר רוח רעה מידי. חשוב לדעת, שהחייב ליטול ידיים שחרית משום רוח רעה הוא רק מגיל חינוך, כך מובא בשו"ע הרב בעל התניא⁹². בזמננו, כלה גם בתוך שלושים יום אסורה לרוחץ פניה, כיון שרוב היום נמצאים בבית הכנסת אין בעלה רואה אותה⁹³.

88. הלכות מאכלות אסורות, יד, יז.

89. כך ביאר ה"טויר, הירושלמי, הרב דוד כחו צויל את הקשר בין יחי בהם ולא שימות בהם, שבקריאת התורה, למנחה של יוה"כ, שעה בה עלולים להיות מסוכנים מחמת התענית, להוציא מדעת הקראים שטענו שאין פיקוח נפש דוחה יוה"כ.

90. תרי"ב, י ברמ"א.

91. תרי"ג, א.

92. סימן ד סע"ף ב. וכידוע הרב בעל התניא היה מקובל גדול, שחרי ספר התניא כולו

הכמה פנימית, וכן בשו"ע עצמו מביא הרבה פעמים את דעת החוזה, ולמרות זאת

פסק כמ"ל.

93. תרי"ג, י ובמשני"ב ס"ק כו.

חולה ביום הכיפורים

ב. שיעור אכילה בשיעורין לחולה שיש בו סכנה ע"פ הוראת רופא - פחות מככותבת הגסה⁶ בכדי אכילת פרס, דהיינו: פחות מ- 32 סמ"ק בהפסקות של 5 דקות.

שיעור שתייה בשיעורין - פחות ממלוא לוגמיו (צד אחד של פיו של אותו אדם, על החולה למדוד בערב יוה"כ את מלוא לוגמיו שלו, [כ-42 סמ"ק באדם בינוני]) בכדי אכילת פרס. ואם זקוק מבחינה רפואית לנוזלים בזמן קצר יותר ישתה בהפסקות זמן של שתיית רביעית⁷. דהיינו: פחות ממלוא לוגמיו בהפסקות של 5 דקות, ואם מוכרח לשתות בפסק זמן קצר יותר, בהפסקות של כ-5 שניות.

ג. חולה שהורה לו רופא לשתות או לאכול, אינו חייב לשתות רק מים אלא יכול לשתות מיץ בעל ערך תזונתי וכן באכילה יכול לאכול מאכל מזין⁸.

ד. חולה שיש בו סכנה והתירו לו ע"פ רופא לשתות, אינו חייב לקחת אינפוזיה ע"מ שלא ישתה⁹.

הרמב"ן, שמיזוי לאחר שיאכל וישתה אינו בתפילת ערבית אלא לאחר הסעודה לפני חשיכה, וחזיר ומתוודה בתפילת ערבית. וחלקו עליו הראשונים שלא מתוודים לאחר הסעודה אלא רק בתפילת ערבית. וכתב הב"י סימן תרז י"והעולם לא נהגו כדברי הרמב"ן, אומנם הש"י"ח כתב י"ראוי להתוודות אחר האכילה קודם חשיכה". וכתב המשגי"ב שראוי להחמיר כרמב"ן וכן נהגו בזמננו שאומרים אז יתפילה זכה, (סימן תרז ס"ק א). ומכאן שטוב לעמוד בזמן יתפילה זכה כי זהו הויזוי לאחר הסעודה לפי הרמב"ן.

6. כי השו"ע בסימן תריב סעיף ג, הבא את שתי הדעות, דעת הרמב"ם בדעה הראשונה (וכתב המשגי"ב שמשמע שזו עיקר דעת המחבר) שצירוף שתייה ביוה"כ בכדי שתיית רביעית, שלא כמו אכילה, דעה שניה, דעת הראב"ד, (שהמשגי"ב מביא שהגרי"א כתב שכן עיקר) שצירוף שתייה לצירוף אכילה, בכדי אכילת פרס. ענין לעיל בשיעור הלכה על יום הכיפורים, לגבי שיעור שתייה וזיקתו לחולה, עוד נימ בין שתי דעות אלו והרחבה בענין, וכן בשו"ע סי' תריח סעיפים ז-ח. לכן כשהדבר אפשרי - יש לשתות בכדי אכילת פרס אך אם זקוק החולה לרצף מהיר יותר אינו בכדי שתיית רביעית.

7. 'אור שמח' הלכות מאכלות אסורות פ"ק י"ד הלכה י"ד, בתשובה לחכם אחד שרצה לחייב אדם שאמדוהו לאכול בכזית וככל לאכול בשר כחוש ואכל בשר שמן, וכתב שם ה"אור שמח' שהחוב הוא אם הרבה בכמות ולא באיכות. והוכיח מהגמרא יומא פ: - 'ומתקיף לה ר' זירא בשר שמן בככותבת ולולבי גמנים בככותבת, אייל אביל קיס לוח לרבנן דבאמי מיתבא דעתיה בציר מהכי לא מיתבא דעתיה', הרי שאין הבל בין בשר שמן ללולבי גמנים והחוב הוא על הכמות. ואע"פ שנאמר בפסוק 'לא תעונה' אין הכוונה לסינוף ולצער, וענין לעיל בשיעור עינו בגדר עינוני יום הכיפורים. ולכן חולה שהתירו לו לאכול או לשתות, אין ענינו שיצער עצמו.

שער ג

דגשים ופסקים ייחודיים

דגשים ופסקים ייחודיים
בתוספת הערות

בדרך פסיקתו של מו"ר הגאון הרב דוב ליאור שליט"א
בהלכות ר"ה, יוה"כ וסוכות

הדברים נכתבו ונוסחו על ידי העורך
ואושרו על ידי הרב

יום הכיפורים

א. טוב לעמוד בתפילה זכה כדרך שעומדים בשעת וידוי⁵.

5. מקור מצוות חנידי בעניוה"כ בזמננו פז: שם שנינו יתיר מצוות וידוי ערב יוה"כ עם חשיכה אבל אמרו חכמים יתוודה קודם שיאכל וישתה שמה תטרף דעתו בסעודה ואע"פ שהתוודה קודם שאכל ושתה מתוודה לאחר שיאכל וישתה...". וכתב שם

בעילת הסנדל

אסור לנועל סנדל או מנעל של עור וראוי לבני אשכנז להחמיר שלא לילך עם נעל המגנינה על הרגל כגון נעלי ספורט עם סוליה עבה, סנדלי שורש, קרוקס ועוד¹⁰.

10. חייל הנמצא בסיוור רכוב מותר לו לנועל נעלים צבאיות אפילו שנמצא בנסיעה ולא בתליכה, כיוון שהוא צריך להיות בכוננות מיידיה למודף רגלי. אך אם נמצא בעמדה סטטית אין שום צורך מבצעי בנעליים. וכן בכל מצביאות עליו לבחון האם צריך לנועל נעלים או שימכיל בלעדיהם והחכם עיניו בראשו.

11. זוהי שיטת הבי"ח המובאת גם בס"י תרי"ד וגם בס"י תקנ"ד. וזה לשונו בס"י תקנ"ד יונבון לחתמיר (בעל של בגד) גם יש מהגאונים שסוברים דכל מידי דמינן מנעל איקרי ואסור וכו' עכ"ל. ועי' בשערי תשובה סימן תקנ"ד. וראוי לחתמיר כשיטת הבי"ח שלא לנועל שום נעל המגנינה על הרגל. אמנם אין צורך לילך יחף, היום יש נעלי בד דקות וכיו"ב.

ה. מעוברת או מניקות חיבות לצום ביום הכיפורים, לכן ישנו הרבה בערב יו"כ, ואם יש צורך - ינחו כל היום בבית ולא ילכו לבית הכנסת. א"כ יש הוראה מיוחדת מרופא, שאסור להן לצום.

חייל בפעילות מבצעית⁹

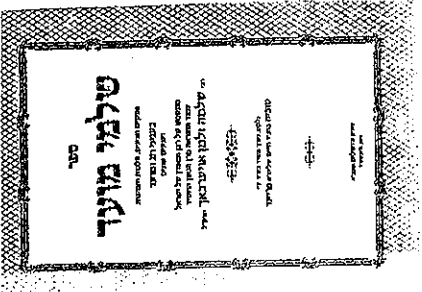
ו. לבני חיילים שנמצאים בבט"ש, בין רגלי ובין רכוב, שקיימת סביבות לגביהם שלא יוכלו למלא את תפקידם להבטחת הביטחון מבלי שתיהיה לפחות, נראה שיהיה מותר להם לשתות. אמנם, יש תמיד להקפיד לשתות בשיעורים, דהיינו פחות משיעור בכל פעם. סבורני שכל חייל ישער בנפשו באם הצום יגביל אותו, ואם אדם יודע שהוא בריא וחזק וביחוד אם הוא בסיוור רכוב, יש לו להימנע מלשתות, אלא אם כן מרגיש שהוא נחלש ועלול חלילה להתייבש.

ז. אם החיילים צריכים לשתות, לדעתי מספיקה שתיה, ואין צורך גם באכילה. ואם כבר שותים, אזי יכולים לשתות משקאות בעלי ערך תזונתי, כמו לדוגמה מיץ ענבים, ולא דווקא מים. [ע"י אור שמת, מאכלות אסורות, פי"ד הי"ד].

ח. כדי שלא יצטרך לשתות מאוחר יותר כשיעור, עדיף שיתחיל כמה זמן לפני יציאתו לפעילות, בשתייה פחות משיעור בכל פעם, היות שזה וחזאי אצלו שצטרך לאחר מכן לשתות. אולם אם הוא רק בכוננות ולא בפעילות ממש, נראה שימתין, והיה אם יצטרך, אזי ישתה לפני ביצוע המשימה, אפילו אם יצטרך לשתות למעלה משיעור. וזה על פי שיטת הנצי"ב שמבחינו בין אם הפיקוח נפש הוא דאי שיבוא, או שזה ספק. אני נוהג לפסוק בשיעורים כמו שיטת ר' חיים נאה (עיין לעיל סעיף ב'), ובעניין זמן אכלת פרס - כחמש דקות.

ט. חייל הנמצא בפעילות מבצעית אפילו בסיוור רכוב, מותר בנעילת נעלים צבאיות, אך אם נמצא בעמדה סטטית יחלוץ את מנעליו¹⁰.

8. שייך יאבני חפץ לר' אהרון לוי תשובה מא, ושם מבואר שדיני התורה ניתנו לנו לפי החוקיות שהטביע הבורא בבריאה, ואזים אינו חייב להשתמש בתחבולות ובהמצאות. 9. שלוש הפסקאות ו-ח מובאות מתוך תשובת הרב לשאלות הרב הררי שלישי"א, שפורסמו ב"מקראי קודש" עמ' שי-שי"ב.

שתיה בשיעורים או תפילה בביהכ"נ בציבור
 חולה שהתירו לו לשתות פחות מכשיעור, נשאל רבינו אם ע"י זה שילך לבית הכנסת להתפלל בציבור יזדקק לשתות פעם אחת נוספת פחות מכשיעור ע"י זה שמתאמץ בהליכה, הורה רבינו שערף לשכב בבית ולא להתפלל בציבור.²²

עוד הורה רבינו בענין זה שאם ע"י הטפול בילדים בבית יש לחוש שתזדקק האשה לשתות, על הבעל להשאר בבית ולעזור בטפולם אם אין אחר שיעשה כן, כדי שתוכל האשה להתענות וכשנשאל על כך מאי שנא ממה שנתבאר במנחת שלמה ח"א סי' ז' שא"צ לעשות טעוה כדי למנוע את חברו מחלול שבת משום פקוזה נפש, עיי"ש, השיב דודאי לא דמי כלל, משום דעל הבעל מוטל הדבר כלפי אשתו ובמבואר כע"ז במנחת שלמה שם.²³

חולה הצריך לאכול בשיעורים אם יתחיל את אכילתו בבוקר
 חולה שאינו יכול לצום כל היום מוטב שיתחיל לאכול מחביקר פחות מכשיעור, כיון שאם ימשיך לצום יצטרך אחר"כ לאכול והאי שיעור שלם ולא אמרינן שימתין עד שיהיה אוס ומותר, ולא יעבור עכשיו על איסור הורה, ח"ד וגם עכשיו חשיב כאוכל כדי שלא יסתכן, ועוד רכאן הרי הכל הוא בענין יוה"כ וכוין דע"י פחות מכשיעור יחשב כמעונה כל היום מסתבר דהכי עדיף טפי.²⁴

עוברות ומניקות ביוה"כ

מעוברת ביוה"כ

אין להחזיר באופן כוללני למעוברת לאכול או רק לשתות ביוה"כ, ולכתחילה במצב רגיל לא תלך האשה בשום אופן לבית הכנסת אלא תצום. וכפי שקבלנו מחז"ל: מעוברת ומניקות מתענות ומשלימות, וכמוכן מי שבאמת חושש לסכנה,

שיעור, ואין איסור הורה שלא חזי לאיטרופי, שאם יאכל עוד חצי לא יעבור איסור שהחצי הראשון כוונתו אכל, הרי שחולק על המשני, וצ"ע.
 22. שמירת שבת כהלכתה פרק ל"ט ס"ק צ"ד.
 23. הליכות שלמה ח"ב, מועדים פרק ר' ארחות ההלכה 24.
 24. ששי"כ פרק ל"ט ס"ק ס"ט.

פרק י"ז

יש לו מקום לדון, ויתיעץ עם מורה הוראה. והוסיף ע"ז רבינו אך אם היא אינה מרגישה טוב רצוי שתתחיל לשתות פחות פחות מכשיעור.²⁵
 ופעם נשאל רבינו בנוגע לאשה מעוברת שהרופא אמר שצריכה לשתות במשך היום לכל הפחות ליטר מים (אמנם, אינה צריכה לאכול אוכל מוצק), השיב: שצריכה לשמוע לרופא, ולשתות כשיעורים.

ומה שהאשה מתלוננת שמאד קשה לה לשתות כך כל כמה דקות, אמר, שאמנם נכון הדבר שזה מקשה מאד ויותר קל לאדם כלל לא לשתות, אולם כיון שהרופא אמר שהנחץ צריך לכמות זו, אז עדיף להתחשב בצורך הגוף, מאשר הקושי בשתייה זו. אמנם, אם קשה לה לצאת מביהכ"נ כל כמה דקות כדרי לשתות, עדיף שלא תלך לביהכ"נ.²⁶

יולדת לגבי אכילה ביוה"כ
 "מבואר בשו"ע או"ח סי' תרי"ז סעי' ד' דבילדת שלא אמרה כלום אין מניחים לה להתענות בתוך ג' ימים הראשונים ומאכילין אותה כדרכה ולא פחות פחות מכשיעור. ולמעשה נקטינן שג' ימים אלה הם מעת לעת.²⁷ ולכאורה מזור הדבר מאד כאשה שהג' ימים שלה נגמרים שעה אחת לאחר תחלת ליל יוה"כ שאנחנו מהירים לה לאכול ולשתות כמה שתרצה בשעה זו. ואילו אחר"כ אם היא וחברותיה אומרות שאינה צריכה, הייבת לצום לגמרי ולא לאכול אפי' פחות מכשיעור, ואיך זה יתכן וכי דרכה של יולדת לאכול ולשתות בכל הג' ימים בלי הפסק, וא"כ מ"ט לא תוכל לאכול כל צרכה לפני יוה"כ ולא תצטרך כלל לעבור על איסור כרת בשעה ראשונה של יוה"כ, ועל כרחך דכיון שבתוך ג' ימים משכחת לפעמים דע"י זה שלא תאכל כדרכה תסתכן ותמות. לכן משום חומרא

25. נשמת אברהם היה א"ח סי' תרי"ז ס"ק א'.
 26. מעדני שלמה עמ' ס"ד; ועיין עוד בנשמת אברהם ח"ה או"ח סי' תרי"ז ס"ק א' שנשאל רבינו באשה שהרתה ע"י טיפול הפריה במבחנה שהסיכון להפלה הינו גבוה יותר כשבעות הראשונים של ההריון, כעוד שלאחר מכן אין הוברל בינה לבין אשה שהרתה באופן רגיל, הורה רבינו שצריכה מעוברת כזאת לשתות לשיעורין במשך השבעות הראשונים של הריונה.
 27. ורבינו כתשובתו מכ"א דהעיר תנאן מזה"פ עפש"ן ז"ל על זה שכחב בס' שמירת שבת כהלכתה פל"ט סעי' ט"ז ד"ו י"ז ימים של יולדת חשבינן מעת לעת, וכתב: "עיינן באשל אברהם ופאתי עולם בא"ח סי' ש"ל בשם ת"א שחשבינן לפי סדר הימים ולא מעת לעת." אולם בארחות חיים שם סי' תרי"ז וכן בס"י תרי"ז הביא מגדולי מחברים ולא סברי הכי, וגם הביא מהנאון ר"ן אדלער זצ"ל דפסק גמי דחשבינן מעת לעת, גם הנאון מוהר"ש מברעזאן זצ"ל כתב שם דכן דעת רוב הראשונים ומסיים: "והעיקר כרוך הוסיקים ובפרט בספק פיקוזה נפש", וגם במשנה ברורה סוף סי' תרי"ז שכתב "דכמה פוסקים סוברים דיימים אלו במעל"ע שיעורו אותם ושיש להקל למעשה" עכ"ל וע"ש בשעה"צ ס"ק י"ט.

דפקי"ג לא חילקו חכמים בין זמן ארוך לזמן קצר וכל ענין הפקיעו חובת הצום בתוך ג' ימים. כי מסתבר לענין דשיעורים אלו של ג' ימים אינם כשאר שיעורי תורה שהם הלכה למשה מסיני אלא מסרם הכתוב לחכמים, וכבודו למנוע מסכנה בזימנא אחריתא יכולים חכמים לשער מה צריכים ולהתיר כזה היתר גמור.²⁸

אכילה בתחילת יוה"כ כשע"ב שעות נגמרים שעה בתחילת יום הקדוש דאם ע"ב שעות נגמרים שעה אחת לאחר תחילת יו"כ וא"כ תוכל לאכול כ"ז לפני יוה"כ ולא תצטרך לעבור כלל על איסור כרת בשעה ראשונה, מ"מ מעיקר הדין שפיר מותר לה לאכול ולשתות כמה שתרצה בשעה זו ואילו אח"כ אם היא וחברותיה אומרות שאינה צריכה חייבת לצום ולא לאכול אפי' פחות מכשיעור כי מסר הכתוב שיעורים אלה לחכמים וכבדי למנוע מסכנה זימנא אחריתא, יכולים הם להתיר כזה היתר גמור.²⁹

יולדת בתוך ג' ימים שמספיק לה לאכול בשיעורים יולדת מתחילת הלילה ועד סוף ע"ב שעות שלפי המבואר אוכלת ביוה"כ³⁰ כבימות החול אפי' אם היא אומרת שאינה צריכה, אולם אם הרופא אומר שמספיק לה אם תאכל בשיעורים והאכילה כרגיל לגמרי מיותרת, דצריכה לאכול פחות מכשיעור.³⁰

מינקת לנבי אכילה ביוה"כ

מינקת, אם יש חשש שיתמעט החלב ע"י התענית, או שמרגשת בעצמה שהוא מתחסר, תשתה פחות פחות מכשיעור, ואין מחזשבין באפשרות הונת התינוק בתחילתו חלב. אלא מניקתו בהרגלה.³¹

יולדת אם מותרת לפעום מכוס של ברכה ביוה"כ יש לדון דאף שיוולדת מותרת תוך ג' לאכול ולשתות כדרכה תמיד, מ"מ מיני מתיקה שהם רק להנאה גרידא (או אפי' לטעום מכוס של ברכה שאין לה מזה שום הנאה ובשום פעם אינה רגילה חוץ מכוס של קידוש שלמה למה תהא מותרת

²⁸ מנחת שלמה ח"א סי' ז' אות א' עמ' מ"ד, וסי' ה' עמ' ס"ב.

²⁹ ששי"ב פרק ל"ט סי' נ"ד.

³⁰ שמירת שבת כהלכתה פרק ל"ט סי' מ"ב.

³¹ הגאון רבי אביגדור נבנצל שליט"א בספר ועלוה לא יכול ח"א עמ' רט"ז; וראה עוד מש"כ בהלכות תשעה באב בדיני מינקת ומה שהבאנו בשם רבינו מטי' הלכות בין המצרים להגאון רבי משה מרדכי קארפ שליט"א.

ביוה"כ"פ, ולכאורה נראה דאסור, ואף שיכולה גם לאכול ולשתות הרבה גם בפחות מכשיעור, מ"מ אפשר דאם נצריך להתנהג כך תבוא גם לצמצם ולמעט כאכילתה אף כמה שהיא צריכה, משא"כ בדברים שהם רק לענוג והנאה.³²

דינים שונים לחולים ביוה"כ

פרק י"ב

תרופות לחולה שאין בו סכנה ביו"כ

חולה שאין בו סכנה הצריך לצום ביום הכיפורים אך חיוב להמשיך ולבלוע תרופות, צריך לבלוע ללא מים. ואם אי אפשר לבלוע אותם כלא מים, מותר לבלוע התרופות בעזרת מעט מים לאחר שיפגום בטעם המים ע"י חוספת דבר מר, וכתב רבינו, שאפשר גם להוסיף טיפת סבון למים כדי שיפגם טעמם, אבל לבלוע את התרופה כמים מוקקים אסור.³³

עוד הורה רבינו בחולה שאין בו משום פיקוח נפש, וצריך לקחת תרופה מסוימת שיש לבלוע ללא מים כגל, הורה שאם הגלולה אינה מרה בטעמה, יש לעוטפה בנייר דק ולבלועה כשהיא עטופה.³⁴

שלושה חולים שאכלו כאחד ביוה"כ אם חייבין בזימון

כדין זימון בשלושה שצריכים לאכול ביום הכיפורים, כתב רבינו, דיש להסתפק דהואיל והתורה אמרה ועניתם, אלא שמפני ההכרח הם צריכים לעבור ולאכול, אפשר דאין ראוי לקבוע יחד, ואף אם קבעו אולי אין זה חשיב קביעות, ואף דלא דמי כלל לסעודה המפסקת, סי' תקנ"ב סעי' ח' ובמ"ב סי' י"ט, מ"מ אין זה כ"כ פשוט דבכ"ה שיהיה שמה לצום ומצטער על ביטול המצות, יש לעיין אם זה קרוי קביעות.³⁵

הזכרת יו"כ בברכה מעין שלוש

האוכל ביו"כ ומברך ברכה אחת מעין שלוש יוסף ויאמר "וזכרנו לטובה ביום הכיפורים הזה" דעיין סי' ר"ח במחש"ס ק"ק י"ח שני טעמים, למה לא מוכיחים,

³² תשובה מספר אוצר הברית בהערות רבינו פ"א סימן ג'.

³³ נשמת אברהם ח"ה אר"ח סי' תרי"ב סי' ב'; שמירת שבת כהלכתה פרק ל"ט סי' ט'; רשימות הרה"ג ר' יוסף שוב שליט"א.

³⁴ שמירת שבת כהלכתה שם.

³⁵ שם פרק ל"ט הערה ק"ה.

צום מיניקות ומעוברות ביום הכיפורים

לכבוד העורך,

אני פונה אליך בשמי ובשם קבוצת רופאים המתגוררים בשכונת מצפה-גבו.
בערב ירח"פ האחרון הוצפתי בשאלות רבות של תושבים שביקשו לברר האם הם מחוייבים בצום או לא. מבין הנשים — מרבית הפונות, היו נשים הרות ומיניקות אשר הביעו תשנות רבים ומגוונים.
הנשים הררות חששו שמא הצום יפגע בהריון — התייבשות או הקרמת הלידה.

המיניקות חששו שמא הצום יפגע בהנקה — הפסקה זמנית או המידית ביצירת החלב.

כיוון שהחששות שהועלו היו כלליים ולא נבעו מבעיה רפואית או קלינית ספציפית, פניתי אל מורי הוראה מובהקים ומנוסים ולהפתעתי שמעתי תשובות שונות.

פניתי אל הרב גיבירט שליט"א ושאלתי את פיו ביחס לחשש של הפסקת חלב תמידית כתוצאה מהצום והוא היפנה אותי להתייעצות עם רופאים. הרב נבנצאל שליט"א (בשיחה סלפונית) מתיר לכל אשה מיניקה לשתות לשיעורין מחשש להפסקה תמידית של החלב. הרב הוסיף שיש להתיר גם אם החשש הוא של הפסקה זמנית בלבד, כלומר הפסקה של החלב ביום הכיפורים בלבד, גם כאשר קיימת אפשרות להאכיל את התינוק בעזרת בקבוק (ע"פ החו"א" שת"נ"ק מוגדר כמסוכן בענייני מאכלו וכל שינוי מסכן אותו).

בהתייעצות שערכתי עם רופא השכונה נאמר לי שאין אפשרות שהצום יגרם להפסקה תמידית של יכולת ההנקה, אלא אם כן מדובר בחודשים האחרונים של ההנקה. אך במצב זה, בדרך כלל, ההנקה אינה חיונית.

בנוגע לאפשרות של הפסקת החלב ביום הכיפורים עצמו — הרי אם התינוק מקבל מזון בעזרת בקבוק, לא ראו הרופאים צורך להתיר לאם

לשתות. אולם במקרה שאין התינוק מקבל בקבוק, המליצו הרופאים שהאשה תצום כדרכה, ואם וכאשר ייפסק לה החלב איז תשתה לשיעורין ותוך שעה או שעתיים תתחדש יצירת החלב.

בענין נשים הרות.

הייתי נוכח במעמד בו התיר רב חשוב לאשה הרות לשתות לשיעורין מחשש של התייבשות השליה. הרופאים אתם שוחחתי דחו על הסף השש זה.

מאידך, לא היה יבירטם של הרופאים הנ"ל להזים את החשש של הקדמות הלידה, כתוצאה מן הצום, אצל נשים בחדשים ה-7 וה-8 להריון. לכן, לא רצו הרופאים ליטול על עצמם אחריות כלשהי במקרים אלו.

הרושם הכללי שנוצר הוא שהרבנים מקילים מאד מפני שהם חוששים לקבל אחריות ומתחשבים בכל שמועיה ובכל השערה ואילו הרופאים מחמירים יותר בגלל שהם שוקלים את המקרה הנרון על פי נתונים סטטיסטיים כוללניים.

בתום ההתייעצות עם הרופאים המליצו הם בפני לפנות אל כבי בתצעה לעריכת מחקר בנושא זה במסגרת מכון שלזינגר. במסגרת המחקר ייאסף מידע רפואי ערכני אצל המומחים לדבר ויובא בפני מורי הוראה מובהקים על מנת להוציא הנחיות ברורות על-פיו. מסקנות המחקר הרפואי ופסקי ההלכה יובאו לידיעת הציבור בבטאון "אסיא" (כפי שפורסמתם, לפני שנים אחדות, חוות דעת רפואיות מקצועיות של אורתופד ומומחים נוספים על סיכוני הצום). נדמה לי שיש להרחיב את התשובה ההלכתית גם בנוגע לצום תשעה באב (בהתייחס למידות החום הגבוהות השוררות באותה תקופה).

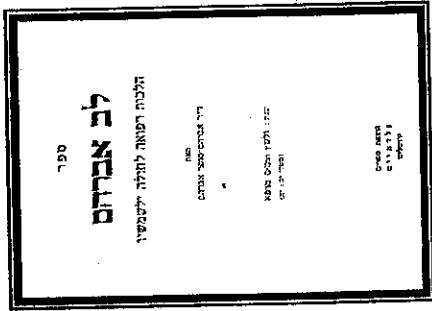
מתוך שיחות שניהלתי עם רבנים המכהנים בקהילות אחרות נוכחתי לדעת שקיימת מבוכה בנושא זה וכל רב נדרש לשמש בקהילתו כפוסק אחרון בשאלות אלו שהן משותפות לכל הציבור.

אודה לכם אם יואיל בטובו להיענות לבקשתי.

בברכת התורה,

הרב אלישע אבינר

מצפה גבו

צ"ו

פרק ט

נגד דעת הרופא ; אבל צריך להזכיר לחולה שהיום יום הכפורים⁶, שמא הוא שכה, וזאת דוקא אם אין חשש שיבהל ויפתח מזה.⁷

ה. ואם החולה אומר צריך אני, אפילו אם הרופאים אומרים שהמאכל יזיקהו, שומעים לחולה. אך אין דין זה נאמר על חולה המוטל במיטה (במצב קשה), ובחולה כזה פשוט הוא ששומעין לרופא כשהלה אומר שהאכילה תזיקהו ; ואף בחול כן הוא.⁸

י. וכן נאמן הרופא, או כל אדם אחר המבין קצת בעניני רפואה, להגיד שהחולה צריך לאכול, אפילו נגד דעת החולה.¹⁰

ז. בכל מקרה שגותנים לחולה לאכול ביום הכפורים, צריך לשקול אם די לו באכילה בשיעורים (עין סע' כה להלן), או אם הוא צריך לאכול כרגיל ; ואם די לו בשתייה לבד ללא אכילה, לא יאכל.¹¹ ויש מהפוסקים שסוברים

5 מ"ב שם ס"ק ד.

6 מ"ב שם ס"ק ה.

7 שמירת שבת כהלכתה פכ"ה הערה י.

8 אר"ח סימן תריח מג"א ס"ק ג בשם הרדב"ן.

9 ערוך השולחן שם ס"ק ה ר"ו. וראה שם שכתב שהדבר תמוה והרבה פעמים אנו רואים שהחולה מבקש דבר ומוזיק לו ואין נוהגים לו ע"פ

ציווי הרופא, וכי מפני שעתה יתכ"פ, מיגרע גרע ? ולדעתו הדין הזה

נוגע לבפלי מיוחדים החלכים בשוק אלא שיש להם מיוחד חזק בלב

או בראש או במעיים כמו מחלת השתתת וכדומה, דבזה האדם בעצמו בקי

יותר בטבעו מהרופא. וראה גם בתהלה לדוד סימן שכה ס"ק יג.

10 אר"ח סימן תריח מג"ב ס"ק ג.

11 שם סע' ה.

12 שמירת שבת כהלכתה פי"ט סע' ט.

יום הכפורים

חולה

א. חולה שיש בו סכנה או ספק סכנה, אפילו אינו משוכן ברגע זה, אך יתכן שיתכן אם לא יאכל, מותר ומצוה לאכול.¹

ב. חולה צריך לאכול ואינו אוכל, הרי הוא מתחייב בנפשו², ועליו הכתוב אומר "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש".³

ג. החולה, הרופא, וכן כל אדם אחר הבקי במקצת בעניני החולה או רפואה — כולם נאמנים לומר שהוא צריך לאכול.⁴

ד. נאמן החולה לאמר שהוא צריך לאכול, אפילו

8 שם בהגה.

9 שם מג"א ס"ק ד.

1 אר"ח סימן תריח סע' א מ"ב ס"ק ב ובביה"ל ד"ה חולה.

2 מ"ב שם ס"ק ה.

3 בראשית ט : ה.

4 אר"ח סימן תריח מג"ב ס"ק א.

הוא מקיים מצוה באכילתו).

ט. מאכלים שאינם לגמרי ראויים לאכילה, אסורים לחולה שאין בו סכנה ביום הכפורים, והוא הדין גם לגבי מאכלים שראויים לאכילה אם אוכלם בדרך לא היגלה, כגון עירבו בהם דבר מר²². ויש מי שחולק וסובר שאין בזה איסור תורה, ולכן מותר לחולה שאין בו סכנה²³.

י. חולה שנפגע קשות בנשט, והרופאים פתחו לו פתח בקיבה דרך קיר הבטן או שהכניסו שפופרת (זונדה) בגרון ומאכלים אותו כז, אין איסור באכילתו ביום הכפורים²⁴, כי אין איסור אכילה רק כשיש לו הנאת גרונו ומעיו ביחד²⁵.

יא. חולה הצריך לאכול ביום הכפורים כשיעור או פחות מכשיעור, אין להאכילו בדרך אכילה שהיא קלה יותר מבחינת האיסור כשהיא גורמת לו יסורי גוף, כי אין לגרום צער לחולה הצריך לאכול ביום הכפורים, ואיפלו לחולה שאינו צריך לאכול רק פחות מכשיעור²⁶. ולכן אל לו לחולה הצריך לאכול ביום הכפורים לקבל רפואה או נוזלים דרך מחט התחובה בגופו (אינפוזיה), אפילו שהמחט הוכנסה

22 שו"ת שאגת אריה סימן עו.

23 שו"ת כתב סופר או"ח סימן קיא.

24 שו"ת חלקת יעקב ח"ג סימן סח; שו"ת מחזה אברהם ח"א סימן קכט.

25 אגלי של מלאכת סוחר סי"ק סב (ב); וכתב האחיעזר (ח"ג סימן סא) שאפילו לדעת תמנחת חינוך (מצוה שיג) והחכם סופר (או"ח סימן קכז) שסוברים שביום הכפורים חשוב רק הנאת מעיו, זהו דוקא באוכל דרך הגרון, אבל שלא בדרך אכילת הגרון שאין על זה שם אכילה כלל, אין בזה שום חיוב מה שמכניס לתוך מעיו.

26 שו"ת מהרש"ם ח"א סימן קכג; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סימן כה פכ"א.

שנותנים לחולה שיש בו סכנה לאכול בלי להגבילו בשיעורים, ודין זה של שיעורים נאמר לדעתם רק לגבי מעוברת שהריחה, או לגבי חולה שאין בו סכנה אשר עלול להסתכן אם לא יאכל²⁷.

ח. מי שצריך לאכול ביום הכפורים אינו מקדש על הלחם (או היין)²⁸, ואפילו אם חל יום הכפורים בשבת²⁹; ונוטל ידיו לסעודה עד לפרק היד³⁰. בברכת המזון מזכיר "יעלה ויבא"³¹, ובשבת מוסיף "רצה"; ויש מקילים בזה ואינם מצריכים לומר "יעלה ויבא", והוא הדין שאין לומר "רצה"³²; ולכל הדעות אם שכח ולא אמרם אינו חוזר³³. אותו הדין נוהג לגבי ההוספות בברכה אחת מעין שלוש³⁴.

שלושה שאכלו ביחד חייבין לזמן כי איסור אכילה ביום הכפורים הוא איסור מחמת הזמן ולא איסור מחמת האוכל, ואצל חולה כזה האיסור נדחה³⁵. (וכאמור לעיל סע' א,

13 העמק שאלה על השאלהא סימן קסו עמ' שז לשיטת הר"ף והרמב"ם; ספר חינוך מצוה שיג; מנחת חינוך שם סי"ק ה; שדי תמד מערכת יוהכ"פ סימן ג סי"ק יג; המועדים בהלכה דיני יוהכ"פ פ"ב בשם ר' חיים סולובייצ'יק; ספר מועדים וזמנים ח"א סימן סט וח"ב סימן יב שמביא בשם הגר"ז³⁶ דבריסק שלא ראה בקדמונים להיפך מדעת ר' חיים — מובא בשמירת שבת כהלכתה פכ"ה הערה יד.

14 או"ח סימן תריח מ"ב סי"ק כט.

15 שו"ע הרב שם סי"ק יח; הרי אדם כלל קמה סי"ק לב; שו"ת הר צבי

או"ח ח"א סימן קנה.

16 שמירת שבת כהלכתה פכ"ה סע' כה.

17 או"ח סימן תריח סע' י.

18 מ"ב שם סי"ק כט.

19 שם.

20 שמירת שבת כהלכתה פכ"ה סע' כה.

21 מפי הגר"ז נזיכירט שליט"א.

מעוברת, יולדת ומניקה

טו. מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות ביום

הכפורים.³⁵

טז. מעוברת שניכר בפניה שהיא צריכה לאכול,³⁶

או שאמרה צריכה אני לאכול,³⁷ מאכלים אותה בשיעורים.³⁸

יז. יולדת מהרע שאחזו אותה חבלי לידה³⁹ ועד

סוף שבעים ושנים שעות⁴⁰ אחרי גמר הלידה⁴¹, צריכה

לאכול. אם היא מבקשת לאכול או שותקת⁴², או שהרופא

אומר צריכה לאכול ואפילו כשהיא מתנגדת⁴³, נותנים לה

לאכול כרגיל כבימות החול. אך אם גם היא וגם הרופא

סבורים שאיננה צריכה לאכול, אזי נותנים לה לאכול

בשיעורים.⁴⁴

יח. גם בפרק הזמן של משבעים ושלוש שעות ועד

גמר שבע יממות מעת לעת אחרי הלידה נותנים לה לאכול,

אך הזין משתנה בזה כדלהלן⁴⁵: אם היא אומרת צריכה

אני ואין דעת הרופא מנוגדת⁴⁶, או שהרופא אומר צריכה

מערב יום הכפורים, כדי שיוכל לצום.²⁷

יב. מי שיודע שלא יוכל להתענות ביום הכפורים,

כי הוא חולה שיש בו סכנה, אין עליו מצוה לאכול בערב

יום הכפורים²⁸; ויש מי שמשופק בדיון זה²⁹.

יג. חולה שאין בו סכנה, צריך ליקח תרופות

בצורת כדורים או טיפות, מותר לו לבלוע אותן³⁰, אך אסור

לו לשתות מים כדי להקל על בליעתם. וכדי לצאת ידי כל

הדעות, רצוי לעטוף את הכדור בנייר דק ולבלעו כשהוא

עטוף.³¹

יד. חולה שאכל ביום הכפורים, מותר לו לעלות

לתורה בשחרית, אולם יש מי שמתפק אם יכול

הוא לעלות לתורה במנחה, כי יש ספק אם הקריאה

בתורה היא בגלל תענית ציבור או בגלל יום הכפורים³²;

ויש מי שמתיר³³. ואם חל יום הכפורים בשבת, מותר לו

לכל הדעות, כי הקריאה היא גם בגלל השבת.³⁴

27 שר"ת אגרות משה או"ח ח"ג סימן ז; ספר מועדים וזמנים ח"א סימן ס;

וראה בשו"י הגד מערכת יוהכ"פ סימן א אות יח וארחות חיים בהקדמה

לסימן תרח שאוסרים עשיית סגולות בערב יוהכ"פ כדי שיוכל לצום עם

פחות עינוי; לעומת זאת החלקת יעקב ח"ב סימן נח מחיר לקיחת

כדורים בערב יוהכ"פ כדי להשקט את רעבונו.

28 שערים מצויינים בהלכה סימן קלא ס"ק ג.

29 שר"ת כתב סופר או"ח סימן קיב.

30 שם סימן קיא.

31 שמירת שבת כהלכתה פכ"ה הערה יח, מהא דאו"ח סימן תעה טע"ג.

32 שר"ת ר' עקיבא איגר סימן טט (פסקים סימן כד).

33 שר"ת תהם סופר או"ח סימן קנז.

34 מפי הגר"י גויבירט שליט"א.

35 או"ח סימן תריז טע"א.

36 שם טע"ב בהג"ה.

37 מ"ב שם ס"ק ב.

38 מ"ב שם ס"ק ד.

39 או"ח שם טע"ד מ"ב ס"ק ט.

40 מ"ב שם ס"ק יג.

41 או"ח סימן של מ"ב ס"ק יא וראה שם בבית"ל ד"ה כל.

42 מ"ב שם ס"ק י.

43 או"ח סימן תריח טע"א.

44 או"ח סימן תריז מ"ב ס"ק י.

45 שם טע"ד.

46 מ"ב שם ס"ק יא.

כב. מניקה שיש לה ילד חולה ומסוכן אשר אינו רוצה

לינק כי אם רק ממנה, ואם התענה תוכל זאת להיות סכנה לילד, צריכה היא לשתות⁵⁶; ואם אפשר, תשתה בשיעורים⁵⁷.

שיעורים

כג. מוטב לצום ביום הכפורים ולשכב במיטה, מאשר לאכול או לשתות ואפילו בשיעורים וללכת לבית הכנסת⁵⁸.

כד. האוכל ביום הכפורים ככותרת הגסה חייב, ושיעור זה שיהיה לגבי כל אדם, בין ננס בין עוג מלך הבשן⁵⁹. וכשמאכלים את החולה, מאכלים אותו מעט מעט כדי שלא יצטרף לשיעור אם אמנם די לו בשיעור זה להשקיט רעבונו⁶⁰. וראה להלן סע' כו'.

כה. מודדים כל אוכל ואוכל לפי הנפח של כשני שלישים של ביצה בינונית⁶¹, והוא שיעור של כ-30 סמ"ק⁶². וכן הוא דעת מרן שכתב: ומכל מקום אין לנו לסמוך על המשקל במקום שיהיה סותר למידה, כי המידה היא העיקר. ויתד תקועה, עכ"ל⁶³.

שדי חמד מערכת יוהכ"פ סימן ג ס"ק א.

56 א"ח סימן תריז סעי' ב בביה"ל ד"ה עוברת.

57 כף החיים שם ס"ק ב.

58 שו"ת חתם סופר ה"ז סימן כג; שדי חמד מערכת יוהכ"פ סימן ג ס"ק ד.

59 א"ח סימן תריב סעי' א.

60 א"ח סימן תריח סעי' ז ומ"ב ס"ק י; וראה בשו"ת חתם סופר א"ח סימן קנז ד"ה תו צ"ע, שהשיעור להתחייב עליו תלוי בישוב דעתו דהיינו שישאר כותרת במעיני אחר שבדק ממנו בין התחייבים.

61 א"ח סימן תריח סעי' ז.

62 שמירת שבת כהלכתה פכ"ה סעי' טו.

63 שו"ת אבקת רובל ס"ו נג; וכן דעת הרשב"ץ ה"ב סימן רצא; דפרי

לאכול ואפילו היא מתנגדת⁴⁷, אז נותנים לה לאכול כרגיל (כמו בתקופה הראשונה של ע"ב שעות). אם הרופא אומר שאינה צריכה⁴⁸ ואפילו שהיא מבקשת לאכול, נותנים לה לאכול רק בשיעורים⁴⁹. וכן אם אין שם מי שיאמר שאינה צריכה, אז אפילו כשאינה אומרת כלום או שאומרת שאינה יודעת אם היא צריכה, נותנים לה לאכול בשיעורים⁵⁰. אולם אם היא אומרת שאינה צריכה לאכול ואין מי שמתנגד לכך שתצום, צריכה לצום⁵¹.

יט. מסוף שבע יממות ואילך דינה כדין חולה שאין בו סכנה והיא חייבת לצום⁵²; אולם אם היא אומרת צריכה אני מחמת שכבד עלי החולי כתוצאה מהלידה, נותנים לה לאכול כדרך שנותנים לכל חולה שיש בו סכנה⁵³. כ. שיוני הדין במעבר בין שלושת הימים הראשונים לארבעת הימים שאחרי כן, ובמעבר מארבעת הימים לדין חולה שאין בו סכנה, חלים גם באמצע יום הכפורים⁵⁴.

כא. בכל הדינים הנ"ל, אין הבדל בין אם ילדה ילד חי או מת ר"ל, וכן הוא הדין לגבי המפלת אם עברו לפחות ארבעים יום מיום טבילתה⁵⁵.

47 א"ח סימן תריז סעי' א.

48 א"ח סימן תריז מ"ב ס"ק יא.

49 שעה"צ שם ס"ק טז.

50 שעה"צ ומ"ב שם.

51 מ"ב שם; שדי חמד מערכת יוהכ"פ סימן ג ס"ק א.

52 א"ח סימן תריז סעי' ד, ומ"ב ס"ק יב.

53 מ"ב שם.

54 שמירת שבת כהלכתה פכ"ה סעי' יג מהז"ב שם ס"ק ז, ומהא דא"ח סימן תריח סעי' ח בביה"ל ד"ה ואם.

55 א"ח סימן תריז סעי' ד בביה"ל ד"ה יולדת; כף החיים סימן של ס"ק ב;

אבל אין לאכול חלק מן השיעור בדקה השמינית או התשיעית וישב ויאכל פחות מכשיעור מיד לאחר סוף תשע הדקות, כי בצורה זאת יגיע לידי צירוף של יותר מכדי השיעור המותר בפרק הזמן האמור.⁷⁰

כח. האוכל בשיעורים מברך לפני האכילה הראשונה, ושוב אינו מברך ברכה ראשונה לפני אכילת כל שיעור ושיעור, כל זמן שלא הסיח דעתו מהאכילה.⁷¹ אחרי גמר האכילה האחרונה יברך ברכה אחרונה אם אכל כזית בכדי אכילת פרס.⁷²

כט. מותר למדוד ולשקול שיעור זה אפילו ביום הכפורים, אם אי אפשר היה לעשות זאת בערב יום הכפורים.⁷³

ל. שיעור השתייה האסור ביום הכפורים אצל אדם בינוני הוא פחות מרביעית;⁷⁴ ואצל המבוגר הבינוני נע שיעור זה בין 40 ל-45 סמ"ק מים.⁷⁵

לא. רצוי שהחולה יבדוק, אם אפשר, לפני יום הכפורים,⁷⁶ מהו שיעור השתייה האסור שלו, כלומר ימלא אחת מלחיו משקה⁷⁷ ויוציאו לתוך כלי, וביום הכפורים ישתה כל פעם קצת פחות משיעור זה.⁷⁸

70 שמירת שבת כהלכתה פכ"ה תערה מז.

71 ארחות חיים סימן תרי"ח ס"ק ז.

72 א"ח סימן ר"י סעי' א מ"ב ס"ק א ; וראה לעיל עמ' יח.

73 כ"פ החיים א"ח סימן תרי"ח ס"ק ז ; וראה מ"ב שם ס"ק כו.

74 א"ח סימן תרי"ב סעי' ט.

75 שמירת שבת כהלכתה פכ"ה סעי' יח.

76 א"ח סימן תרי"ח מ"ב ס"ק כא.

77 א"ח סימן תרי"ב סעי' ט.

78 שמירת שבת כהלכתה פכ"ה סעי' יח.

לעומת זאת, יש פוסקים שלכאורה משמע מהם⁶⁴ שמודדים במשקל ולא בכמות.⁶⁵ והסביר לי הראשון לציון הגר"ע יוסף שליט"א שלמעשה אין מי שחולק שיעקר המדידה הוא לפי הנפח, אולם בגלל שלמעשה יותר קל לשקול את האוכל כתבו הפוסקים שמודדים במשקל, כי מן המשקל נדע את הנפח בקירוב.⁶⁶

כו. צריך לשהות בין אכילה לאכילה כשיעור של כזי אכילת פרס, שהוא כזי אכילת ארבעה ביצים⁶⁷, זאת אומרת תשע דקות מתחילת האכילה⁶⁸ (ובדעיבה, לפחות ארבע דקות⁶⁹). ויש חולקים על הגדרה זו של כזי אכילת פרס וטוענים שאין לקצוב שיעור אחיד, כי לא כל המינים שוים ; יש אוכל שנאכל מהר ויש שאכילתו מצריכה יותר זמן.⁶⁸

כז. שיעור זה שאמרנו כולל את זמן האכילה⁶⁹ (ובירושו של הדבר : מהתחלת האכילה עד סוף האכילה);

חדש יו"ד סימן צט ס"ק ו ; שו"ת תיד הלוי יו"ד סימן ר ; וראה גם באנציקלופדיה הוהלמודית ביצה (ב) ד"ח בקביעת השיעורים עמ' קמד.

64 כ"פ החיים א"ח סימן קסח ס"ק מו ; הראשון לציון הגר"ע יוסף שליט"א בקול סיני שנת תשכ"ג הלכות יו"ת"פ ס"ק כב.

65 זבחי צדק סימן צח ס"ק ז.

66 א"ח סימן תרי"ח סעי' ז.

67 מ"ב שם ס"ק כא בשם שו"ת תתם סופר ח"ו סימן מז.

68 ערוך השולחן א"ח סימן רב ס"ק ת.

68 שדי תמד מערכת אכילה ס"ק ג בשם שו"ת תורת חסד סימן לב ; וכן משמע מהמג"א א"ח סימן פא ס"ק ב.

69 א"ח סימן תרי"ב סעי' ג.

לב. אם אפשר, ימותו אחרי כל שתייה ושתייה זמן של תשע דקות⁷⁹ פחות זמן השתייה⁸⁰. ואם לא יהיה לו די בשתייה כזו, אזי על כל פנים ישתה כל פעם פחות ממלוא לוגמיו ויחכה זמן מה ושוב ישתה כשיעור⁸¹, או ישתה לאט לאט, כפית אחר כפית⁸²; ובחולה שיש בו סכנה, אפשר להקל לכתחילה לסמוך על הדעה השניה, ולא לחכות שיעור זמן של כזי אכילת פרס⁸³.

לג. לא יברך ברכה ראשונה לפני כל שתייה ושתייה אם לא הסיח דעתו, וברכה אחרונה, אחר השתייה, לא יברך בכלל כיון שלא שתה כשיעור⁸⁴.

לד. אין אכילה ושתייה מצטרפות ביחד, ולכן, האוכל בשיעורים אינו חייב לחכות בין אכילה לשתייה, אלא אחרי שאכל כשיעור הנ"ל מותר לו תיכף לשתות פחות ממלוא לוגמיו, וכן להיפך⁸⁵. אולם כל דבר שבא להכשיר את האוכל חשוב כאוכל, ולכן, אם שרה פתו בין או במים, מצטרפים היין או המים לשיעור האכילה⁸⁶.

לה. אם אמדוהו שאין השיעורים הללו מספיקים

79 מזה דא"ח סימן תריח סעי' ח ומ"ב ס"ק כא.

80 א"ח סימן תריב סעי' י.

81 שם, דעת ראשונה; וראה מ"ב שם ס"ק לא.

82 ביה"ע שם ד"ה אב.

83 כיון שיש לצרף דעת הרי"ף והמב"ם שבחולה שיש בו סכנה מאכילים אותו בלי שיעורים -- שר"ת יביע אומר ה"ב סימן לא.

84 א"ח סימן רי סעי' א מ"ב ס"ק א ר"י; שמירת שבת כהלכתה פכ"ה תערה סא.

85 א"ח סימן תריב סעי' ב ומ"ב ס"ק ה; א"ח סימן תריח מ"ב ס"ק כא.

86 א"ח סימן תריב מ"ב ס"ק ד.

לו, או שנסתפקו בדבר נותנים לו לאכול ולשתות כפי הצורך⁸⁷.
לו. ואם החולה אומר שלא יספיק לו אם אוכל לשיעורים, אז נוהגין ליתן לפניו מאכל ואומרים לו: יום הכפורים היום ואם אתה חושש שתהיה לך סכנה אם לא תאכל כשיעור בבת אחת, אכול בבת אחת, ואם לאו תאכל מעט מעט פחות מכשיעור⁸⁸.

87 א"ח סימן תריח סעי' ח.

88 מ"ב שם ס"ק כד.

מחברת: ש"ו

הוצאת: ש"ו

פרק ג

מחברת: ש"ו

מערכת ביום הכפורים

א. מערכות ומניקות, מתענות ומשלימות ביום הכפורים [א].

מערכת שיש לה בעיה רפואית, יש לה לשאול לרופא לפני יום הכפורים אם יכולה לצום. ואם אין שם אלא רופא נכרי, יש להתיישב ולדון אם אפשר לסמוך עליו, מאחר וכימינו אומרים הרופאים על כל חולי קל, שאם תתענה תסתכן. כמו כן צריך עיון אם אפשר לסמוך על רופא ישראל שאינו צם ביום הכפורים, ומחלל שבת מחמת אפיקורסות. והדבר תלוי בראות עיני המורה [א].

ב. מערכת שהריחה ריח מאכל, ופניה נשתנה [ב] (או שפניה לא נשתנה, אולם אמרה צריכה אני לאכול [ג]) לחשין [ד] לה

א. סימן תרי"ז א' וסימן תרי"ח בא"ה ד"ה "חולה".

ושמענו מהגרי"ש אלישיב שליט"א, שאם רופא החשוך לעבור על דברי תורה אומר שיש חשש סכנה, חייבים לשמוע לו, כל זמן שאין מי שיחלוק על דבריו, מאחר דבריו עושים לנו עני"ש ספק, והרי גם ספק מקי"צ דוחה יד"כ. ודברי הבא"ה נאמרו לענין שלכתחילה יש להתייעץ עם רופא שומר תורה, אבל כדיעבד, אם לא התייעצו ברופא שומר תורה, אי אפשר להתעלם מדבריו של הרופא שאינו שומר תורה. ועיין באף המגן סימן תרי"ח ו'.

ב. סימן תרי"ז ב', וה"חוספת יום הכפורים" במסכת יומא דף פ"ב. כתב שאפילו אם לא הריחה אלא שהוכירו לפניו איזה מין פירות ונתאוחה לאכלם, דינה כהריחה.

ג. וענין "צריכה אני", עיין הגה"מ פ"ב מהלכות שביית עשור וברא"ש יומא פ"ח סימן י"ג, שכתבו שיש גאונים שפסקו דוקא כשאמר אם לא אוכל אסתכן. אבל ר"ת נחלק עליהם וד"ל: "וכי חולים נביאים הם או בקיאים הם, אלא כיון שיועד החולה או היתה שהיה שבת או יום כפורים, ואמר אני צריך ואיני יכול לסבל מחמת החולה, מאגילין אותו, אפילו סבורים שהחולה אינו מסוכן, וכן האשה". (ויעיין לעיל פרק כ"ז הערה ג') ומתממש"ב בסימן תרי"ח ס"ק ה' ושעה"צ ר' משמע דפסק כר"ת. וצ"ע.

באזנה [ה] שיום כפורים הוא [ו], אם נתקררה דעתה בזכרון זה, מוטב [ז], ואם לאו מאכילין אותה עד שתתיישב דעתה. ואין הברל בין אם עומדת בתחילת עיבורה או בסופה [ח].

מעשה בגאון אחד וצ"ל שנשלח לסיכור על ידי השלטונות. לימים כסופר אותו מעשה אמר שחושב שסיבת גלותו היתה שפעם אחת כתיבתו רב כא לפניו אדם צעיר שרואה בריא וחסון, ושאלו האם מותר לו לאכול ביום הכפורים השיב לו שישכב קצת וינסה להשלים את הצום, האיש עשה כדבריו ונפטר ר"ל. ואמר אותו גאון שחושב שהגלות נגזרה עליו, לכפרה על הריגתו אדם בשגגה.

ד. יש מביאים בשם ה"בשמים ראש" סימן שני"ג, שכונן זהו אין לחשין. וצ"ע אם אפשר לסמוך על זה, שכידוע רבים מפקקים על ספר זה. ועיין "פרישת מרדכי" סימן ה'.

ה. לשון "לחשין לה" מסתבר שהוא מלשון לחש וסגולה וכמו ששינוי "לחשין על נחשים ועקרבין שלא יוקרו", הובא בסימן שכ"ח מ"ה. ויש שכתבו שלחש זה הוא סגולה, ואינו מועיל בטבע, ורק ביוה"כ" מועיל, ולא במי שהיה מאכלת אסורות, וכלה"ל. ומה שכתבו לוחשין "באונח", יתכן שהוא כדי להשקוט תאוותו של העובר, שהוא הגורם לסכנה, כפרש"י ביומא דף פ"ד. הכיאו שעה"צ תרי"ז א'. ושמענו מהרב ש. סלוביטצקי, שאולי לשון "לחשין באונח" בא להורות שלחשו לה באונה בנתח, ולא כבערה וברבים, כדי שלא תמנע מחמת בושה מלומר שצריכה לאכול, ותסתכן.

ו. וכתב המאירי "כשלוחשין לה מענין היום, מצרפין בדבריהם הכטחה על העובר, שאם חתישב דעתה, תהיה בטוחה על עברה שתהיה יראת שלום מצויה בו". הביאו שעה"צ תרי"ז ג'.

ועיין "אשל אברהם" סימן תרי"ז שכתב שהלחשה נאמרה רק ביום הכפורים ולא בימות השנה כשהריחה מאכלות אסורות, דשאני יוה"כ" דיש היתר לאיסורו, ואולי תמתיך ותאכל בהיתר. ובספר "בית שערית" כתב טעם אחר, משום שכל איסורי תורה אין לה חטא אם תאכל, כיון שהיא חולה שיש בה סכנה, אולם כיו"כ" אם תאכל תחסר לה כפרה, לכן משתדלים לחוש לה. (לפי סברתו יתכן שאם כבר אכלה, אין צורך לחוש). אך המאירי כתב "עוברת שהריחה בשר קודש או חזיר או חזיר או חזיר, לוחשין לה". וכן כתב הלבוש, שהלחש מועיל גם למאכלות אסורות.

ז. ודוקא במעוברת נאמרה הלכה זו, אבל כל אדם, אם לא נשתנו פניו, אף שאמר צריך אני לאכול, אין אחרים מאכילים אותו. אך לו עצמו מותר לאכול, ד"לכ יודע מרת נפשך", כיון שמרגיש בעצמו שיוכל לבוא לידי סכנה. כ"כ החת"ס הביאו המש"ב תרי"ז ה'. ונראה, דאעפ"י שאסור לנו להאכילו, משום שלדיין הרי הוא בחוקת בריא. בכל זאת מותר לנו לומר לו "שבחת"ם נאמר שמוחך לך בעצמך לאכול", וכן הרהר הגה"ש אלישיב שליט"א.

ויתכן שאם הוא לבדו אינו יכול לאכול ככחות עצמו, כגון גידס וכדומה, מותר אף להגיש לפניו, משום דרק כשיכול לאכול בעצמו, אסור לנו להאכילו, וביחוד שאת הבליעה יעשה הוא. וצ"ע למעשה.

ח. סימן תרי"ז משנ"ב א'. וכתוך מ' יום להרינה, צ"ע, כמבואר שם בשעה"צ א'.

וכשמאכילין את המעוברת שהריחה יש ליתן לה לפי סדר זה:
 תחילה יש לנסות^א לתת לה כמה שיפות מן הרוטב, אולי תתיישב דעתה.
 לא נתיישבה דעתה, נותנים לה רוטב פחות פחות מכשיעור.
 ואם גם כזה לא נתיישבה דעתה, נותנים לה מן המאכל עצמו פחות פחות מכשיעור (כמו שיבואר להלן פרק נ"ב) עד שתתיישב דעתה^ב.

ואם עדיין לא נתיישבה דעתה מאכילין אותה כשיעור עד שתתיישב דעתה.
 ג. כחו עיניה ואינה יכולה לראות מחמת הצום, מאכילין אותה עד שיאוררו עיניה^א. נחלשה הרכה, ונראה לרוב בני אדם שאצלה שהיא מסוכנת, מאכילים אותה. וכן הדין בכל אדם.

כיומא דף פ"ב. "מעוברת שהריחה בשר קודש, תוחבין לה כוש ברוטב". והדין הרב ר' שאול שהסוגיא כיומא כוונתה לאשה שהוכר עוברת (שאו נקראת "מעוברת"), ואילו המשנה באבות מיירי כשיעדיין לא הוכר עוברת (שנקראת בשם "אשה") שאינה נאמנת לומר שהיא מעוברת ומסוכנת, שאין מאכילים אותה. והדברים הובאו בחת"ס אבה"עו"ז ח"ב תשובה פ"ב.

ותמה ה"חכמת שלמה" בסיומן תרי"ז ב', דהרי עד אחד נאמן באסורים, וא"כ למה לא תהא נאמנת לומר שהיא מעוברת ומסוכנת? ודברי הרב ר' שאול והחת"ס צ"ב.
 עוד יש לתמה עליהם מדברי הרמב"ן כיומא דף פ"ב. שכתב שמחללים שבת להציל עובר אף שהוא פחות ממ' יום וכדעת בעל הלכות. הרי שמאמנים לה, דאל"ה איך נדע חוץ מ' יום שהיא מעוברת. ויעדין גם כ"אשכול" המובא בשע"צ תרי"ז א' שדן אם מאכילים את המעוברת חוץ מ' יום, ומוכח מזה שהאשה נאמנת לומר שהיא מעוברת.

ואולי אפשר ליישב על פי המבואר ביו"ד סימן קפ"ט ל"ג, שאין האשה מסולקת דמים עד שיוכר עוברת, ומבואר בתשובות רע"א שבימי הש"ס לא היה נפסק הוטה עד ג' חדשים, נמצא שתוך ג' חדשים אין לה עדיין הוכחה ברורה שהיא מעוברת, ובפרט נדצינו שאשה שהריחה ולא נשתנו פניה, אינה כסכנה ממש, וכמבואר בהגה"מ הלכות שביתת עשור פ"ב ה', נמצא דחשד הסכנה הוא רחוק ולכן לא היו נותנים לה מבשר הקודש. אלא דכתב החת"ס דלה עצמה מותר לאכול, מאחר וילב יודע מרת נפשו^א, והשי"ת נתן לאדם חוש ורגש עמוק שידע על פי לשמור על בריאותו, וכמבואר ב"ספר החיים" (שכ"ט פ"ח). ועוד שהרי שנינו בכתובות כ"ב: באומרת "ברי לי ופירש"י שאילו היה חי היה כא, ושענה זו אינה משכנעת את בית דין, אולם מאידך א"א להוציאה כשנשאת לעד. וכע"ז ביו"ד קפ"ו ו' ברמ"א, שאם אומרת ברי לי שאין דם זה בא מהמקור, נאמנת וטהורה. יע"ש בפתחי תשובה. והרמב"ן שכתב דמחליץ שבת להציל עובר אף שהוא פחות ממ' יום, מיירי שהיו לה סימנים ברורים שהיא מעוברת, כגון שפסק וסתה חושה בראשה ואבדיה כדמים עליה, ומכירה ויודעת בצעמה שכך דרכה תמיד כשהיא מעוברת, ואינה ריבב הגשים שלא נפסק וסתן, דבכ"ז דאי נאמנת, וגם בבית המקדש היו נותנים לה מבשר הקודש, אילו היתה אומרת סימנים אלו, אלא שהנס היה לרוב הנשים שלא היה להם סימנים הללו ושומתם לא פסק בני חדשים הראשונים, שלהם לא היו נותנים מבשר הקודש. וכימינו כשהיא אומרת נפסק לי הוטה ואני מרגישה כדרך כל המעוברות, נאמנת.

יא. סימן תרי"ח סעיף ט' וסעיף ו' ברמ"א. ושמענו מהגר"ש אלישיב שליט"א דה"ה אם השכו עיני ואינו רואה בהם, ומרגיש כמו התחלת עלפון, הרי הוא בכלל אוחז בולמוס. וכעין זה כתב ב"אגרות משה" (ח"ד א"ח קכ"א) "אם קשה התנתית לפני החולה כל כך עד שמתעלפת, או אף קרוב לזה, היינו שרואים שמראה פניה משתנת, הוא כעין הא דאחוז

וכימינו נוהגים שאדם שאינו מרגיש טוב מחמת הצום, מטסים תחילה להרטיב את פני כמים, ולהושיבו ליד חלון פתוח.
 י. באבות פ"ה נאמר: "עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש, לא הפילה אשה מריח בשר הקדש". וכתב שם רש"י שאילו היתה מריחה, לא היו נותנים לה לאכול מבשר הקודש, לפיכך נעשה הנס שלא הפילה אשה מהריח. ותמהו תוס' חדשים מהא דאמרינו

וכימינו נוהגים שאדם שאינו מרגיש טוב מחמת הצום, מטסים תחילה להרטיב את פני כמים, ולהושיבו ליד חלון פתוח.
 י. באבות פ"ה נאמר: "עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש, לא הפילה אשה מריח בשר הקדש". וכתב שם רש"י שאילו היתה מריחה, לא היו נותנים לה לאכול מבשר הקודש, לפיכך נעשה הנס שלא הפילה אשה מהריח. ותמהו תוס' חדשים מהא דאמרינו

ד. מעוברת, שהפילה ב' פעמים מחמת הצום, חייבת לאכול ביום הכפורים יום-יום. כמו כן אם הפילה שלא מחמת הצום, אלא שרופא מומחה קבע שהצום עלול להזיק לה ותפיל, מסתבר שתאכל פחות פחות מכשיעור (אלא אם כן יאמר הרופא אחרת). ויעוין בפרק מי"ח הערה י"א.

ה. חולת סכרת המזופולת על ידי זריקות¹ אינסולין, אין לה לצום, כרי שלא תסתכן. כמו כן הסובלת ממחלת לב או לחץ דם גבוה, מחלת כליות או ריאות, וכן ממחלת נפילה², או ממחלת נפש, כגון דכאון³ חמור וכדומה⁴, בכל אלו התיעוץ עם רופא ומורה הוראה, ריש מקרים שמותר לה לאכול שיעור שלם, ויש מקרים שמותר לה לאכול נידן רק

בולמוס, דתנו ביומא פ"ג. ואף שהתם השינוי במאור העינים, מסתבר ששינוי אחר שהוא מצד מחלה אחרת שגורם התענית ג"כ הוא כדון זה. ואף שאולי שייך לחלק, כיון דלא ברור החילוק, יש להקל בפקוד נפש.

ויעוין ב"ערוך השלחן" סימן תר"ח א' שכתב, דכשמוטל במטה ואינו יכול לירד ממנה ואין רופא שיחיה דעתו עליו, הוי חולה שיש בו סכנה. ויעוין "שערים המצוינים בהלכה" קל"ג.

יב. מהרש"ם בארוחת חיים סימן תר"ו א', דבפיק"ו מספיק פעמים, וכמבאר ביבמות ס"ד: וכן פסק הג"ח יצחק אלחנן, הובא ב"הלכה ורפואה" ח"ד עמוד ז'. ונראה דאפילו אם לא הפילה בפועל, אלא אחזקה צירים מוקדמים, והביאה לבית חולים והפסיקו את הצירים, יתכן שמותר לה לאכול ולשתות פחות פחות מכשיעור. וצ"ע. ויעוין לעיל פרק ל', הערה ה'.

יג. סימן הקני"ד משנ"ב י', ומבאר שם בפרמ"ג דה"ה לענין יוכ"פ, משום דהשוטה עלול להמית עצמו או אחרים, והוא בכלל פק"ו. וכ"כ בתשובת חבלים בנעמים ח"ד י"ג, ובפרי הארץ יור"ד ח"ג סימן ב', והביא את דברי הרמ"א שני"ח ל"ה, דאין ברוח רעה סכנה. וכמנחת פתים הקשה ממש"כ הכ"י יור"ד סימן רכ"ח, דחולי רוח רעה הוא חולה שיש בו סכנה. ויעוין שערים המצוינים בהלכה קל"ג י'.

שמענו על חולה לב שסבל מאנגינה פקטוריס, שאמר לו הרופא שמותר לו לצום ביום הכפורים, וארובה הצום הוא טובה עבורו ויוסיף לבריאותו. ושאלו את הרב מבריסק וצ"ל אם לצום הוי"ב "חולה זה זקוק לאכול, ולכן ביום הכפורים יאכל, ואם רוצה לקיים את דברי הרופא, יצום ב"א בתשרי".

מסתבר שהרב מבריסק חשש שאם ירצה החולה לקיים את דברי הרופא ביום כפור, יכנס לחץ ומתח נפשי, ויחשוב שחייב לצום, לכן אמר לו שאם חשקה נפשו לצום, יעשה זאת ב"א בתשרי, ופשוט שאין ללמוד ממעשה זה לשאר חולים.

יד. בספר "קול סופר" הסתפק, בחולה שיש בו סכנה, שאמר לו הרופא, שאם יתחיל לאכול

מליל יום הכפורים, כל חצי שעה פחות מכשיעור, ויכל להשלים את הצום מבלי שיצטרך לאכול שיעור שלם בבת אחת, אבל אם ימתן ויאכל רק ביום. הגבר החמימות ויצטרך לאכול אכילה ושתיה מרובה, איזה דרך יבחר? האם מוטב לעבור על כמה איורי אכילה של פחות מכשיעור, ולא על שיעור אכילה שיש בו חוב כרת, או שעדיף שיתחיל להתענות, ובשיחלש עד שיסתכן. יאכל לשובע. והסיק יעדיף שיאכל פחות מכשיעור קודם שיגיע ליד סכנה, כדי שלא יצטרך לבוא ליד איסור כרת.

ולכאורה נראה שגם ה"העמק דברי" סובר כה"קול סופר", שכתב בחומש במדבר פי"ו פי"ב, דיום טוב שחל בערב שבת, וברור לנו שבשבת יהיה ענין של פק"ו שגצטרך לחלל עליו שבת, מוטב להקדים לעשות את המלאכה ביום הקל, מלהמתין לשבת החמורה. לפי זה גם בענינו, מוטב להקדים ולאכול חצי שיעור הקל קודם שתבא הסכנה, כדי להמנע לאחר זמן מאיסור כרת החמור, וכדברי ה"קול סופר".

אולם, מה"שד"י תמיד" מערכת יום הכפורים סימן א' אות י' נראה לכאורה שחולק על ה"קול סופר", דכתב: "מי שברור לו שאם יתענה צום גדליה, יזיק לו צום יום הכפורים ייסתכן ויצטרך לאכול, דעת רוב הפוסקים שבכל זאת יתענה בצום גדליה, שהמצוה דרבנן זמנה עתה, ואין לדחותה כדי שלא לבטל מצות עינוי ביום הכפורים, שאינה עדיין לפניו, וכשתבוא יהיה אנוס לעבור עליה".

(והרמב"ן במלחמות ה' פרק ר' אליעזר דמילה כתב גם, דאין למצוה אלא מקומה ושעתה, ואין לדאוג על עתידות אפילו אם יאנס לחילול שבת. וכן הנא נמי יתענה בצום גדליה ואל ידאג ליום הכפורים, ואולי יקרה לו גם ויוכל לקיים מצות יום הכפורים כהלכתה. הגר"ח פ' שיינברג שלי"ס א').

ולכאורה הוא הדין בנוגענו, אסור לחולה לאכול חצי שיעור כלילה, כדי להמנע מאכילה כשיעור אחר כך. אלא שיש לדחות, שצום גדליה ויום הכפורים הם שני ימים, ושתי מצוות הן, וסובר ה"שד"י תמיד" שאין להמתין בצום גדליה למצות יום הכפורים, אלא יעשה כעת את המוטל עליו. אבל בנוגענו, יתכן שמוטל עליו כבר כעת לאכול פחות מכשיעור, כדי שיוכל לקיים את צום יום הכפורים. וכעין זה כתב הבא"ה שיובא להלן, ואין סתירה מדברי ה"שד"י תמיד" ל"קול סופר".

אלא שמדברי הבא"ה בס"מ שד"מ ד"ה מצומצמת, משמע לכאורה שלא כדברי ה"העמק דברי" וה"קול סופר", דכתב איש צבא שהוצרך מטעם הממשלה לעשות מלאכה דאורייתא, ולא היה לו פנאי לעשותה בערב שבת עד בין השמשות, מוטב שיעשה למחר, אף שהוא רואי שבת, כי אז יהיה מוכרח לעשותה ואין עליו איסור, מה שאין כן אם יעשה בבין השמשות הוא ספק מחלל שבת מדרצונו. והוכיח מההולך במדבר ושבת מתי שבת, שעושה כל יום כדי פרנסתו, ולא התיר לו לעשות ביום אחד לכל השבוע, כדי שיוכל לשבות אחר כך שבע שלם, משא"כ בעושה מלאכה כל יום כדי פרנסתו. נחשב זה לאונס ופיקוח נפש.

וכתב הבא"ה הלכה ליש לחלק, שההולך במדבר שהתירו הוא המלאכה עכשיו, אבל באיש העבא לשבור שבת ביום אחר, כזה אמרינו דאין לו לעשות המלאכה עכשיו, אבל באיש העבא שהתירו הוא כאותו יום, יתכן שיש למר לומר כזה מה לי שיעשה המלאכה בתחילת השבת או כאמצע, ואם כן מוטב להקדים לעשות המלאכה בבין השמשות, שאפשר שיציל על ידי זה מחילול שבת. וסיים הבא"ה דצריך עיון. וכן כתב גם במתנה ישראל. לפי זה בענינו אסור להקדים האכילה, כל זמן שהוא עדיין אינו בסכנה, כדי להמנע אחר כך מאכילה שיש בה כרת, משום שאכילתו אחר כך תהיה כאונס, ואם יאכל כעת נמצא שאכילתו היא ברצון. ולכאורה זה שלא דוברי ההעמק דבר, ולדברי אסור לעשות מלאכה ביום טוב

שחל ביום ו' לצורך פקוד' אם אפשר להמתין עד שבת, אף שברור לנו שנצטרך אח"כ לחלל שבת לצורך פקוד'.

אמנם יתכן לומר בחולה מודה הביאור' להעמק דבר', משום שהיהיר לאיש הצבא חלוק הוא מהיהיר לחולה, דלאיש צבא מותר לו לעשות מלאכה מדין אנוס, ולכן אם יחלל שבת כשהוא עדיין אינו אנוס, נחשב לכן, נחשב הוא כעושה כרצון וחייב. משאי"כ חולה שהותר להצילו מדין מצות הצלה שדוחה את כל התורה כולה, כדכתיב "וחי בוים", בזה יתכן דאף אם אפשר להמתין עד שבת, בכל זאת הרי גם ביום טוב יש בהצלת החולה מצות הצלה, מאחר וברור לנו שכשבת היא לו ענין של פקוד', לכן מותר כבר כעת לחלל יום טוב כדי להצילו. וענין זה כתב ה"קובץ הערות" סימן מ"ט, לגבי מי שאנסוהו לעשות איסור, אולם גם אם לא היו אנוסים אותו היה עושה מרצונו איסור זה, שאין בזה פסול אנוס. אבל המחלל שבת להצלת חולה, וביעתו היה לחלל שבת במלאכה זו גם בלא הצלת החולה, פסול. משום שישראל שוכפין אותו לעשות איסור, הוא פסול מטעם "אנוס", וכמו שכתבה תורה "ולעגרה לא תעשה דבר", ואם מתרצה לעשות איסור, מחבטל שם האנוס, מה שאין כן המחלל שבת להצלת נפשות, שהיהיר הוא משום שמצות הצלה דוחה כל התורה, כמו עשה דוחה לא תעשה, ובוה לא איכפת לנו אם עושה כרצון.

וכן בכלאים בצציצ' אף אם יתכוין לעבור על הלאו ורוצה ללבוש שעטנן, בכל זאת מצות ציצית דוחה את האיסור. (ושמענו מהגר"ש אלישיב שליט"א ראי' לחילוק זה, מדברי השו"ע בסימן ר"ך ס' ושהואכל מאכלות אסורות לרפואתו, מברך ברכת הנהנין, וביאר המשנ"ב מ"ז דבין דסכנה היא היתרא קאביל ומצוה קעביד. אבל בפנינו נכרים לאכול, לא יברך, כמבואר שם מסיף ח'. אולם מברך הבארי' שהביא ראי' מההולך במדבר, משמע דגם כרפואה הצלת נפשות אסור להקדים. ועייין גם ב"כפ החיים" שכ"ח ס"ג שכתב דאם רופא אומר שאין צריך ליתן לחולה לאכול עד ד' שעות, אין היתר לבשל לפני כן. נמצא שלדעת הבארי' וה"קפ החיים" אין להקדים לאכול פחות מכשיעור כדי למנוע אכילה של שיעור שלם.

ונראה שבנדוננו גם ה"העמק דבר" יודה שאסור לחולה להקדים לאכול פחות מכשיעור טרם בא הסכנה, דרק לגבי חילול שבת סובר ה"העמק דבר" "מה לי עושה עכשיו ומה לי עושה לאחר זמן", כיון דבין כך ובין כך מוכרח החילול להעשות, ועל כן אין בהקדמה תוספת איסור. מה שאין כן אם החולה מתחיל לאכול לפני ביאת הסכנה, מובטל הוא בידים את העינוי מכאן ואילך, וכאילו אוכל כעת ולאחר זמן, שמשעה שאכל נתבטל העינוי עד סוף היום, שהיה מבואר ב"פרי מגדים" (תרי"ב משבצות זהב ד') שאפילו אם אכל רק חצי שיעור, ביטל מצות ועניתם את נפשתיכם, נמצא שבהקדמת אכילתו עובר הוא על איסור שלא היה מוכרח לעבור, ומוסיף הוא עבירה בהקדמתו.

והגע בעצמך האם הותר לאכול בערב יום הכפרים מאכל האסור ב"עשה", כדי שיתן לו כח להתענותו פשיטא לאסור. כן אסור לבטל מצות עינוי משעות אלו שבכחו להתענות, כדי למנוע עשיית איסור כרת לכשיהיה בסכנה. אולם בספר "אפיקי ים" ח"ב סימן ל"א כתב, דאיסור אכילה ביום הכפרים דומה לשאר איסורי מאכל, שאסרה תורה את מעשה האכילה, ולא כדברי ה"מנחת חינוך" ה"חתם סופר", שכתבו שהאיסור הוא ביטול העינוי, וביארו ע"פ זה דאף דכל איסורי מאכל חלונים כהנאת גרון, איסור אכילה של יום הכפרים תלוי בהנאת מעינוי שהיא הגורמת ליתוובי דעתא ולביטול העינוי. אבל שיטת ה"אפיקי ים" היא, שגם ביום הכפרים אכילה אסרה תורה ולא ביטול העינוי, ומה שנכתבה תורה בלשון עינוי, ללמדנו שחלוקים שיעורי אכילה של יום הכפרים, משאר איסורי מאכל, שבכל התורה שיעורן בזמית, וביום הכפרים שיעורן בככותבת. ולפי זה

פחות פחות מכשיעור' ויש מקרים שיותר רק לשנות ולא לאכול. וכן להיפך.

יש מקום לומר כדברי ה"העמק דבר", דמה לי אם יאכל כעת או אח"כ, מאחר וביטול העינוי אינו חסא. אלא שיתכן שגם לשיטתו אין להקדים האכילה, שהרי מצינו לבעל "עמודי אור" (יור"ד סימן ס"ד) שכתב "חולה שאוכל מאכלות אסורות, אל ירבה בהנאה, ויאכל כחוש במקום שמד". לפי זה גם בניינו אין לו לאכול לפני שעת ההכרח. (ואף שה"אור שמח" בפי"ד ממאכלות אסורות הי"ד חולק עליו, מ"מ ביה"כ"ש יש מקום גדול לדברי ה"עמודי אור", דמכיון שהתורה צויתנו "תענו את נפשותיכם", אי"כ של לנו לדחות את זמן ביטול העינוי באכילה ככל האפשר). וכן לפי הביאור הלכה" הנ"ל, אסור להקדים ולאכול פחות מכשיעור אף שהוא קל יותר.

ונראה שחולה הנמצא בסכנה, והאכילה כשיעור תחזק ותוציאנו מהסכנה, לדעת הגר"ח מבריסק לא נאמר בו הדין של אכילה פחות מכשיעור, צדקו דברי ה"קול סופר" שיותר לו לאכול מהלילה פחות מכשיעור, כדי שלא יצטרך לאכול אחר כך שיעור שלם, שהרי מן הדין מותר לחולה כזה לאכול גם שיעור שלם מתחילת הלילה. אבל בחולה שלא הותר לו כעת לאכול כשיעור, כגון שסובל בכליותיו, שכעת אינו בסכנה, אלא שהעורר השתיה יביאנו לסכנה, ולפניו שתי אפשרויות: להתחיל לשנות מתחילת הלילה פחות מכשיעור ולא יצטרך לשנות כשיעור אפילו פעם אחת, או לשנות כשיעור כעת הצורך, כזה נראה שאסור להקדים.

אך ב"אגרות משנה" או"ח ח"ד קכ"א כתב דיש להקדים את האכילה טרם בא הסכנה, כדי שלא יצטרך לאכול אח"כ שיעור שלם. ויתכן שדבריו נאמרו כשהוא כבר בסכנה, וכמו שנתבאר.

וכתב לנו הגאון רח"פ שיינברג שליט"א: נלענ"ז שאם האכילה תשפיע מיד לטובה, מותר לאכול חצי שיעור מיד. ואם לאו, מוטב שימתין עד שיצטרך לאכול. ומסתברא שהמציאות הזו שדן עליה ה"קול-סופר", דאם לא יאכל מיד חצי שיעור, יצטרך לבסוף לאכול שיעור שלם, הסיבה לכן תהיה הגברת סכנתו, וכמו שכתב שתגבר התמימות. אם כן בזה גופא שמגביר סכנתו, איסורא קעביד. ומעצם חובת ההצלה, חייב לאכול מיד כדי להקטין סכנתו.

פ.ו. יש להסתפק בחולה שרופא אמר לו שחייב לאכול או פעם אחת כשיעור או שלש פעמים כל פעם חצי שיעור, אלא דסך אכילתו תהיה רבה יותר. במה יבחר ולכאורה לדעת הר"ן שכתב שהשעם שעדיף לשנות בשבת ולא להאכיל את החולה נבילה, הוא משום שהרבה עבירות של לאו, חמורות הן יותר מעבירה אחת של סקילה, אי"כ עדיף שיאכל כשיעור. אבל הרא"ש שסובר שעבירה אחת של סקילה, חמורה יותר מהרבה עבירות של לאו, אי"כ יש לאכול כאן את חצאי השיעור. (ועיין שכ"ח משנ"ב ל"ט).

ואפשר שאולי גם לדעת הרא"ש עדיף שיאכל כשיעור, והמקור לזה הוא מדברי הרע"א (בקונטרס) שמונה תשובות שנתפס ע"י הר"ג ישראלי שטרף על שאילת הה"ג ר' שלום שכנא זצ"ל על הרא"ש שנתחל על הר"ן, והקשה הלא משנתנו היא במס' תרומות פרק ח' משנה י"א: "היה עובר במקום למקום וכברת של תרומה בידו, אמר לו נכרי תן לי אחת מהן ואשמאנה ואם לאו הרי אני מטמא את כולה", ר' אליעזר אומר יטמא את כולה ואל יתן לו אחת מהן ויטמאנה. ר' יהושע אומר יניח לפניו אחת מהן על הסלע". הרי דל"ר אליעזר מוטב לגרום טומאה לכמה מאות ככרות, במקום שיעשה איסור חמור לחת לו אחת בידים.

7. אחזרה צירים עקב הצום לפני זמן הלידה, מסתבר שמוותר לה לאכול או לשתות, מאחר והצום עלול לזרז את הלידה ולסכן את העובר. ויש לה לנסוע מיד לבית חולים.
 אחזרה צירים בסוף ההריון (אף כשאננם סדירים, ועדיין לא הופיעו ג' הסימנים, יעוין לעיל פרק כ"ט) והיא צמאה מאד או חלושה, וקיים חשש שתגיע לאיבוד נזילים, או שלא יהיה לה כח ללדת, מסתבר שמוותר לה לשתות פחות מכשיעור ובמקרים מסוימים תשתה אף ללא הגבלה.

8. מעוברת החוששת מהצום, יש ליעץ לה שתשכב מתחלת הלילה בביתה ליד חלון מאוורר כל יום הכפורים, ואל תלך לבית הכנסת, כי עדיף שתישאר בביתה, שעייז תוכל לצום^[מז]. וישתדלו, שאחרים יספלו בילדיה ולא היא. ויכינו מאכל ושתיה כשיעורים של פחות פחות מכשיעור, וכן פתילה נגד סחרחורת⁴ והקאות.

ב"לאו", מ"מ איסורו הוא ביטול העינוי. ויתכן שכל עיקרו הוא שלא לעבוד על ה"עשה". וכמו שמצינו בחוס' בנא בתרא דף ח': שתמחו היאך כופים על הצדקה. הרי כל מצוה שמתן שברה בצדה אין כופין עליה? וחידושו כמה חרוצים. ור"י חידושו דלכן כופים עליה משום שיש בה גם לאו "לא תקפין את ידך". ומשמע דשאר התירוצים בחוס' לא סבירא להו חירוץ והוה משום שהם סוכרים ד"לאו" זה יסודו הוא ה"עשה" של "פתוח תפתח", והלאו בא רק להזהיר שלא נעבור על העשה. וכ"כ באר"ש הל' יר"ט פ"ג ח'. ובה יתכן להמליץ על הנהוגים להאכיל לקטן כיוחכ"פ יותר מכדי צרכו. דלא כה"מנחת חינוך" מצוה תרי"ג, שאמר להאכיל לקטנים יותר מכדי צרכו. ודאמרו האכילה כיוחכ"פ הוא כדי להאכילם שאר איסורים. ולפי דברינו יש לומר שמאחר והאיסור האכילה כיוחכ"פ הוא כדי שנקיים מצוה עניי, והאיסור לקטנים דבר איסור, לא נאמר בביטול מצוה עשה, אלא רק באיסורי לאו כשאמאת חנוכה, דם ושרצים, אי"כ יתכן שמשום כך מותר להאכיל את הקטנים ביום הכיפורים. ויעוין מה שכתב בהו"חכמת שלמה" בהגהותיו לאר"ח סימן תרי"א. ובמ"א סימן תרס"ז ב' ובלבוש נמחה'ש שם, וברש"י יומא ע"ה: ד"ה אינשי.

טו. כמבואר בתשובות חת"ס ח"ו כ"ג.

ור' יהושע סבר דמותר לתת לו א' בידיים כדי שלא יגרום טומאה לכמה ככרות. ומתהימא על הראשונים שלא התעוררו מזה. וצ"ע.
 והשיב הגר"ע דדוקא החם ס"ל לר' אליעזר דאין רשאי לעשות איסור בידיים, דמה לנו מה שהנכרי עושה בעצ' דידיה, משא"כ חולה, דסוף סוף צריכים לעבור איסור משום פיקוח נפש דזוהתי, יש לומר דמוטב למעט האיסור ולשחוט. וכן בהיפוך, ר' יהושע ס"ל דדוקא החם דחבל עיני טומאה, ומציל השאר ע"י טומאת כיכר אחת, משא"כ הכא דהם ב' ענינים, י"ל דמוטב שיאכל נבילות דהוי איסור לאו, ולא ישחוט. עכ"ל.
 הרי שגם להרא"ש, במקום שהוא עיני אחת, עדיף לעבור עבירה אחת חמורה, מאשר הרבה עבירות קלות. וזהו טעמו של ר' יהושע (שנפסקה הלכה כמותו), אי"כ לעיני אכילה כיוחכ"פ אפשר דגם הרא"ש יודה דעדיף שיאכל שיעור שלם.
 אולם ה"קול סופר" בסוגיא דמאכילים אותו הקל הקל (אות א') כתב שעדיף לתת כמה פעמים חצי שיעור. וז"ל: "המור בסימן תרנ"י כתב וז"ל: עובדה שהריחה, או חולה שמאכילים אותו, אם מספיק להן שיתנו לו מעט מעט פחות מכשיעור בהפסק, כדי שלא יצטרף ככותבת בכדי אכילת פרס. נותן להם מעט מעט כדי להקל האיסור מעליהן. אבל אם ראינו שצריכין לכשיעור ביחוד, יתנו להן מיד עכ"ל. והדבר פלא מאי אשמעינן בזה, הא כתב אח"כ ואפילו דבר איסור מאכילים אם אין כאן של היחוד, ואם יש כאן של שני מיני איסורים א' חמור וחבירו קל, מאכילים אותו הקל תחילה עכ"ל. אי"כ אם צריך לרקד לבחור אפילו איסור לאו כנגד איסור כרת כמבואר בגמ', אי"כ פשיטא ליתן חצי שיעור שהוא רק איסור ולא לאו, ולא ליתן כשיעור, שהוא ככרת, וצ"ע."

ויותר פלא שהבי' העלה את דברי הרא"ש שלמד כן מדברי בעל הלכות. שחידש זה מגמ' כריחות דף י"ג. וחידוש הרא"ש ביומא פרק יז"ל וז"ל ונראה שאף בחולה ערשם כן, כדי להקל מעליו איסור כרת ומלקות עכ"ל. וזה הפלא ופלא, הלא סברה היא למה לי גמרא? ומה חידוש הרא"ש שכתב "ונראה ל"י, הלא פשוט דחצי שיעור הוא קל כנגד שיעור. אך הוא הדבר אשר דברתי, דבעל הלכות למד מגמ' בכריחות, דטוב ליתן חצי שיעור טובא, מליחן פעם אחת כשיעור. על כן טוב ליתן כיוחכ"פ חצי שיעור טובא, מלאכול כשיעור פ"א, ולא אמרינן דאיסור חצי שיעור מאה פעמים לא היה קל כנגד חמור כלפי לאכול פ"א כשיעור, וחידוש הרא"ש דה"ה בכל איסורים טוב לאכול חצי שיעור כמה פעמים, מלאכול פ"א איסור מלקות או כרת. דדוקא כמה פעמים איסור לאו או מיתה, אחד חיוב סקילה, אבל כמה פעמים חצי שיעור חוה קל כנגד פ"א איסור או כרת, וכאן וא"כ מה שכתב אח"כ מאכילים אותו הקל תחילה, היינו איסור לאו כנגד איסור כרת, וכאן דן על כמה פעמים חצי שיעור כנגד פ"א לאו או כרת, הנה הלאו פ"א או כרת פ"א, חמור כנגד קל דר"ק"י. עכ"ל.

מבואר דבריו שעדיף לאכול פעמים רבות חצאי שיעור מאשר פעם אחת שיעור שלם. ולכאורה הם שלא כדברי הרע"א הנ"ל, שכתב דבעיני אחד עדיף לעבור פעם אחת איסור חמור מאשר פעמים הרבה איסור קל. אלא שאפשר שביום הכיפורים גם הרע"א יודה שעדיף לאכול הרבה פעמים חצי שיעור מאשר פעם אחת כשיעור, משום שהתורה אכילה ביום הכפורים אינו איסור חפצא כמו שאר מאכלות אסורות, אלא שהתורה אסרה את האכילה כדי שלא נבטל מצות עינוי, וכמו שנאמר: "כי כל הנפש אשר לא תעונה ונכרתה", ובה חפצא השיעור קלים יותר משיעור שלם, מאחר שבאכילת הרבה חצאי שיעור לא מחבטל העשה של "ועינתם" לגמרי, וכמו שכתב הר"מרחשת, שהאכל חצי שיעור יכול לעלות לחורה, ואפילו במנחה של יום הכפורים משום שנחשב כ"מעונה", ואילו באכילה אחת כשיעור, אין הוא יותר מעונה ואינו יכול לעלות לחורה. נמצא שאין ב' מיני האכילות כענין א', ואולי הרע"ק"א יודה בזה. ואף על פי שהאכילה ביום הכפורים נאסרה גם

צריך להאכילה פחות פחות מכשיעור [ו]. ואף אם אמרה איני צריכה לאכול, מאכילים אותה ואומרים לה אכלי, אכן

ה. יולדת בשלשה ימים הראשונים שלאחר לידתה, נחלקו הפוסקים אם מאכילים אותה שיעור שלם, או פחות פחות מכשיעור. ה"ב"ר"ש"ע"ס" סובר שאכלת שיעור שלם, וה"ש"לחן ערוך

הרב"י סובר שאוכלת פחות פחות מכשיעור. וב"ש"ע"ר הצי"ח" בס"מ ה"י"ז"ב ו"בבב"א" תרי"ח ד"ה כשמאכילין, הביעו כדעת ה"ב"ר"ש"ע"ס" וצ"ח לבאר את טעם מחלוקתם. דברי ה"ש"לחן ערוך הרב"י מובנים על פי הכלל הנאמר בימא (דף פ"ג.) "מאכילין אותו הקל הקל תחילה", ולכן אם מספיק לילדת לאכול פחות פחות מכשיעור שאין בו חיוב כרת, אין לה לאכול שיעור שלם שיש בו חיוב כרת, וכדשינונו (בס"מ תרי"ח ז') לענין מעוברות חולה, שמאכילין אותם פחות מכשיעור. וק"ו יולדת שסבנה יתור רחוקה מחולה מסוכן, כמבואר בש"ע" (ס"מ ש"ל א') שבכל מה שיכולים לשנות משנינו. וכתב שם ה"משנה ברורה" (סק"ה) שאף אלו הסוברים דבפיק"ו אין צריך לעשות המלאכות בשנינו, ביולדת מודה שחייבים לעשות בשנינו, משום שכאב היולדת דבר טבעי הוא, ואין אחת מאלף ממה מחמת לידה, לפיכך התמירו בה לשנות עכ"ל. ומעשה הדברים קל וחומר ומה חולה מסוכן מאכילים אותו פחות מכשיעור, כל שכן יולדת. והו"ו טעמא של ה"ש"לחן ערוך הרב"י. דברי ה"ב"ר"ש"ע"ס" והמשנ"ב שהתירו לילדת לאכול שיעור שלם, אפשר לבארם בהקדמת שתי הנחות:

א. הגר"י"ז על מסכת יומא חידש בדעת הרמב"ם ששני ענינים נאמרו ביולדת.

א. עצם מעשה הלידה הוא דבר של סכנה ודוחה את השבת בכל מה שצריכה, ואם אפשר לעשות המלאכה בשנינו, אסור לעשותה כדרכה.

ב. מלבד הסכנה בעצם מעשה הלידה, הרי היולדת עצמה משעה שהתחיל הדם להיות שוחת, נחשבת לחולה שיש בה סכנה עד ד' ימים ללידתה, כמבואר ברש"י"א "שאבריה מתפרקים והיא מרוסקת" (תביאו המשנ"ב בס"מ ש"ל י"ג.) ומחללים עליה שבת לכל צרכיה, ובהו אין חייבים לעשות את המלאכות בשנינו כשם שאין חייבים לחלל שבת בשנינו עבור חולה. עכ"ל. ולפי"ז יתכן שה"ו" שמותר להאכילו כשיעור. ואף שהרמ"א בס"מ ש"כ"ח פסק דלחולה שיש בו סכנה צריך לעשות המלאכה בשנינו, היינו דוקא לענין מלאכה, שאפשר להגיע לתוצאה גם ע"י שנינו, משא"כ באכילה ביוחכ"פ שהשיעור השלם יחזק ויוציא מכלל סכנה יתכן שגם הרמ"א מודה.

ב. הגר"ח מבריסק וצ"ל הורה, שכל חולה שיש בו סכנה, מאכילין אותו ביום הכפורים שיעור שלם ולא "פחות פחות מכשיעור" (יעוין חדושי הגר"י"ז הלכות שבת עשור). וטעם הדבר הוא, דכיון שהוא כבר חולה שיש בו סכנה, הרי יום כפור נדחה לו לכל המועיל יותר לרפואתו, שבכלל זה גם חיזוק גופו, וכיון דשיעור שלם יתור טוב לחולה, ממלא דגם זה בכלל פיקוח נפש שדוחה יום הכפורים. ודברי הש"ע" שמאכילים אותו "פחות פחות מכשיעור", נאמרו רק בחולה שעניין אין בו סכנה רק שהרופא אומר שאם לא יאכילו אותו ביום הכפורים יכבד עליו החולי ויסתכן, דנמצא שכל הסכנה היא רק מחמת מניעת האכילה בלבד. וכיון דאפשר למנוע סכנה זו גם על ידי פחות מכשיעור, אסור להאכילו שיעור שלם. אבל בחולה שכבר יש בו סכנה, כל מה שמועיל יותר לחולה לקירוב רפואתו ולחיזוקו, להסיר ולמעט סכנת מחלתו, הכל בכלל פיקוח נפש שדוחה שבת ויום הכפורים. עכ"ל.

לפי כ' הנחות אלו, מתבאר היטב וטעם שמאכילין את היולדת תוך ג' ימים ללידתה שיעור

ימים שלפני ולאחרי הלידה, לענין יום

הכפורים

פרק נ"א

א. אין לילדת להתענות ביום הכפורים, משעה שהופיע אצל אחד מג' סימני יולדת, שהם:

א. משתשב על המשבר, כלומר אחוזה חבלי יודה.
ב. משעה שהדם שזתת ויורד.

ג. משעה שחברותיה נושאות אותה בזרועותיה, ואין בה כח להלך [א].

ב. יולדת [ב] תוך ג' ימים ללידתה, (דהיינו שילדה בח' או כ"ט בתשרי, או ביום הכפורים [ג]) מאכילים אותה כדרכה ואין

א. סימן תרי"ז משנ"ב ט'. ובחודשי הגר"י"ז סוף יומא דייק מהרמב"ם בפ"ב מהלכות שבת, שהכורעת לילד הרי היא בסכנת נפשות ומחללים עליה שבת, זה עוד קודם ביאת ג' הסימנים שכתב הרמב"ם כהלכה י"ג. ולפי שיטה זו, יתכן שמשעה שכורעת לילד מותר לה לאכול כפי הצורך, וצ"ע. דברי הגר"י"ז הובאו בארוכה לקמן הערה ד'. ירוו מי השפיר, עדיין אינה רשאית לאכול (אלא א"כ יאמר הרופא אחרת) כיון שהלידה מתולת משעה שהדם שזתת, כמבואר במשנ"ב הנ"ל. ואעפ"י שמותר כבר לקרוא למילדת (או להזמין אמבולנס) כדי שלא נאחר את ההכנות ללידה וכמבואר לעיל פרק ג', מ"מ כיון שהצום עדיין אינו מסכן אותה, אינה רשאית לאכול.

ויעוין לעיל פרק כ"ט, כביאר ג' סימני היולדת.

ב. והוא חז"ן מפלת, סימן תרי"ז בא"ה ד"ה יולדת, ויעוין לעיל פרק ל"ו סעיף ג'.

ג. דעת הש"ע" (תרי"ז ד') היא שאין מונין את הימים מעל"ע. כגון אם ילדה ב' בתשרי לפנות ערב, אין מאכילים אותה ביוחכ"פ אם לא אמרה צריכה אני, והמשנ"ב בס"ק י"ג הביא חולקים, וכתב דיש להקל למעשה. ובשעה"צ י"ט כתב ומ"מ גראה דיש להאכילה פחות פחות מכשיעור.

אז יש להאכילה פחות פחות מכשיעור [ה]. וכפי שיבואר להלן פרק נ"ב.

שלם. וכמו שכתבו ה"כרד"עס" וה"משנה ברורה" וכובריהם כתב גם כ"הצמק שא"ה (פרשת ואת הכרבה שאילתא קס"ז) בשם ה"בית דוד", שאמר בשם אב"ד הרד"מ ר' חיים מואלאוין, שהורה שילולת תוך ג' ימים תאכל שיעור שלם ולא פחות פחות מכשיעור. (ועיניו "חשב האפ"ד" סימן ע"א).

והצ"ח הגאון רח"פ שיינברג שליט"א:
נלע"ז להכריע, ותלוי ביולדת עצמה ובמצבה דמבואר דלידה היא טבעיות כדרכה, ואין דינה כחולה ממש, אלא דמשניו בכל מה דאפשר, ומאי"ד הרי היא כמסוכנת, וא"כ תלוי בכל אשה ואשה, ומצבה בכל לידה ולידה, אם ברור דסגי לה באכילת חצאי שיעורים או לא.

ונלע"ז ברור כע"ז דאפי' לגרשי"ז הא דמאכילין פחות פחות מכשיעור היינו דוקא במי שכבר יצא מכלל סכנה, או שהאכילה פחות מכשיעור לא תביא לידה סכנה, אבל במי שעדיין הוא בכלל סכנה, החיוב הוא להוציא מידי סכנה לגמרי מיד כל כמה דאפשר, ולא רק להחיותו בחורת מסוכן עד למוציא שי"ק או יוה"כ ואז לספל בו כראוי, וא"כ אם ביה"כ היתה האכילה כשיעור שלם מועילה להוציא מידי סכנה, גם הגרשי"ז מודה דמחוייבים בכך. ובסוף נקודה א' ראיתי שנסתפקו בזה אליבא דמ"א, ולעני"ז הוא דבר ברור לכ"ע.

ה. דעת ה"מגן אברהם" היא, שילולת תוך ג' ימים ללידתה האומרת שיכולה לצום, יש לה לאכול "פחות פחות מכשיעור". וה"אליה רבא" מסתפק בדבר. (הובא בשער הציון תרי"ז י"ב). ויש לבאר במה נחלקו. ונראה שסברת ה"מגן אברהם" היא דמאחר והוא רק ספק סכנה, שהרי אילו היתה מסוכנת על ידי הצום, היתה מרגישה בכך, כי "לב יודע מרת נפשו", ואם אומרת איני צריכה לאכול, זו ראייה שמסוגלת לעמוד בכך, אלא שאין אנו מתחשבים בדבריה, דשמא "תונבא" נקטא, כלומר רוח ההכרחי להצלת החיים, ולא שיעור עליה, וכיון דהוא ספק, דיינו שמתירים מספק את ההכרחי להצלת החיים, ולא שיעור שלם. שאינו אלא מחוק את הגוף, ולחת ל"ספק חולה" את כל צרכו לא שמענו, דהרי היינו שספק סכנת נפשות דוחה לכל איסורי תורה נלמד מ"וחי בהם" (ויקרא י"ח) ולא שימות בהם, כלומר שלא יוכל לבא בשום ענין ליד מיתת ישראל, כמ"ש החוסי' ביומא דף פ"ה, ואם כן עלינו לדאוג שלא יוכל לבא ליד מיתת ישראל, אבל לא לשאר צרכיו. ועיין ב"חלקת יואב" שכתב שסכנת דוחה ראיית הוחזרו האיסורים, משא"כ בספק סכנה דחיים הם, ולכן אין להתיר לעשות פחות פחות אלא כל צרכי ממוקם שהוא רק ספק חולה.

אולם ה"אליה רבא" סובר, שאין מתחשבים כלל בדברי היולדת האומרת איני צריכה לאכול, מאחר וחז"ל קבעו שבשלישה ימים הראשונים שלאחר הלידה האשה רואה מסוכנת. וכך כתב גם ה"ערוך השלחן" (בסימן ש"ל ה') "ואחר שילדה, הרי היא מסוכנת גמורה עד ג' ימים, ומחוייבים לעשות לה כל מה שעושין לה בחול, ואפילו אומרת שאינה צריכה לחלל את גדולי ישראל וכו', ומנקים אותה כמה בחול, ואפילו אומרת שאינה צריכה לחלל את השבת, וכן אם הרופא אומר אינה צריכה, לא יקשיבו לדבריו, ורופא אילל הוא". מבוואר בדבריו שהיולדת "רואה מסוכנת", ועל כן סובר ה"אליה רבא" שאף אם אומרת שיכולה לצום, מאכילין אותה שיעור שלם.

והצ"ח הגאון רח"פ שיינברג שליט"א:
בשיטת הגרי"ז זצ"ל שיש שני דינים שונים ביולדת: הא' הלידה, והב' החולי שמתחמ

לידה כ"ז' בתשרי לפנות ערב (כגון בשעה חמש), נחלקו הפוסקים אם נחשבת כילדת תוך ג', ולמעשה יש לחקל להאכילה כיום כפורים עד לפנות ערב (שעה חמש) פחות פחות מכשיעור [ה].
ואף אם אמרה איני צריכה לאכול [ה]. ולאחר מכן (לאחר שעה חמש) אם אמרה איני צריכה לאכול, אין מאכילין אותה, וכדין יולדת לאחר ג' ימים.

הלידה, וס"ל דאפי"ג דלגבי לידה בעינן שינוי מ"מ לגבי דין חשיב"ס א"צ שינוי. ונלע"ז דכל החולי הוא מחמת הלידה וספל לה, והא דאבריה מתפרקים נמי הוא טבעיות, ולא הי כשאר חשיב"ס ולכן לא אמרינן דהותרה לגמרי ואין הכרח לדברי האי"ר, ולפי"ז בנוגע לג' ימים הראשונים יש שבאשה בריאה ושאינו לה סיכונים בלידה ומרגישה שאין התענית סכנה לה שיכולה לאכול בפחות מכשיעור ולצאת ידי שיטות המג"א והגרי"ז בספק דאורייתא.

ולפי"ז יש להעיר במש"כ בפס"ב ס"ה, שנלע"ז דאשה בריאה וכו"ל תוכל לברך ברכת הגומל לאחר ג' ימים אם מרגישה שיצאה מידי סכנה.

ו. לדעת השו"ע (תרי"ז ד') מסתיימים ג' הימים בערב יום הכפורים, (ו' בתשרי הוא יום ראשון, ח' יום שני, י"ט יום שלישי) ולדעת הרא"ש הריטב"א והאשכול שהימים נמדיים "במעט לעת", מסתיימים ג' הימים כמעט בסוף יום הכפורים, ולכן אם אמרה איני צריכה לאכול, מאכילים אותה רק "פחות פחות מכשיעור", כי אם תצום ולא תאכל כלל, הרי היא בספק סכנת נפשות כי שמא תהלכה כדעת הרא"ש והריטב"א והאשכול, אולם שיעור שלם אין להאכילה, מאחר ורק "ספק נפשות להקל", אבל ספק "הבראתה" להחמיר. וכך מבוואר ב"שער הציון" תרי"ז י"ט. וכעין זה במשנ"ב תרי"ז י"א, שאם אמרה צריכה אני והרופאים אמרו אינה צריכה, מאכילים אותה רק פחות פחות מכשיעור.

ולפי זה יתכן שאם התחיל הדם להיות שותת כ"ז' בתשרי, הלידה היתה כ"ח' בתשרי, אין מאכילים אותה שיהיה"פ שיעור שלם, ואף שיום הכפורים הוא היום השלישי, משום שיש פוסקים שסוברים שמונין את ה'ג' ואת ה"ד' ימים משעה שהתחיל הדם להיות שותת ולא משעת הלידה, והבאו"ה (בסימן ש"ל ד"ה כל) העלה לדינא ש"למעשה צריך עיון", ועל כן אף שמונין את הימים האלו משעת הלידה, הוא רק משום דהיי ספק פקיד, (ועיניו במשנ"ב סימן תרי"ז י"ב, שכתב: "לאחר ז' ימים "ללידתה" אף אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער לידה, אין מאכילים אותה". משמע שמונין "ללידתה", ולא מאותה שעה שהתחיל דמה להיות שותת) וא"כ אין להאכילה שיעור שלם, כי שמא מונין את ה'ג' ימים משעה שהדם שותת, ושמא הלכה כשו"ע הרב ויולדת לאחר ג' מאכילין אותה רק פחות מכשיעור, וכעין דברי השעה"צ תרי"ז י"ט. וצ"ע לדינא.

ומדברי השעה"צ יש ללמוד שאם נחלקו הרופאים אם יכול לצום, אעפ"י שמספק צריך לאכול (מבוואר בסימן תרי"ז ב'), בכל זאת שיעור שלם לא יאכילוהו. ואפילו לדעת הגרי"ח מברייטס המוכר שחולה הנמצא כבר כסכנה מאכילים אותו שיעור שלם, היינו דוקא כאשר הוא רואה מסוכן, ולא ספק.

ו. מעשה ביולדת, שילדה כחצות ליל ו' בתשרי, ובסתיימו ג' המעט לעת כליל יום כפור

ג. מיום הרביעי עד יום השביעי (ועד בכלל), אם אמרה צריכה אני לאכול, והרופאים אומרים אינה צריכה, מאכלים אותה פחות פחות מכשיעור.
 אם אמרת איני יודעת אם צריכה אני לאכול, או שאינה אומרת כלום ואין מי שיאמר שאינה צריכה, מאכלים אותה פחות פחות מכשיעור [ח].

בחצות הלילה. לפני חצות ליל יום כיפור, העיר אותה אביה, ואמר לה אכלי כעת, כדי שיהיה בכורך לצום עד סוף יום הכפורים.
 ונראה שלא כדין עשה, דאף שבתוך ג' המעל'ע נמצאת בסכנת נפשות, וגם אם אמרת איני צריכה, מאכלים אותה. מ"מ להעיר ולהאכילה, לא כשכיל לחוקה כעת, אלא כדי שיהיה בכחה לצום, דבר זה הוא שלא כדין, ואם לאחר חצות תרגיש חולשה ותצטרך לאכול (יעיני להלן אות ח) הרשות בידיה, אולם להכין בקרבה "צידה לדרך", אין זה מן הדין. (וכבר כתבנו לעיל פרק ג' הערה י"ד, שאין להחזיק לאכול מהלילה חצאי שיעור כדי שלא תצטרך לאכול אח"כ ביום כשיעור).
 עוד נראה שאעפ"י שמוטב ליקלח תוך ג' ימים לאכול ארוחה רגילה, ככל ואת אין לה לשתות י"ש בין דגים לבשר, כיון ששתייה זו אינה נכללת בתוך הסעודה, דהרי מה שרוצה לשתות י"ש הוא רק מתמת הדיון של החתמה הפה בין דגים לבשר, זה לא הותר ביום הכפורים. ואעפ"י שהשתייה באה למנוע סכנה, כבר כתב החת"ס בחשובה ק"א (הביאו הפתחי תשובה יור"ד סימן קס"ז סק"ג) דמזה שהשימושו הרמב"ם, שמע מינה שכוונתו נשתנה הטבע ושוב לא הוי סכנה, ומה שנוהגים לשתות הוא משום דהוי ליה כדבר שנטר במינו. ועל כן נראה דביום הכפורים לא נאמרה הלכה זו, ודיה שתאכל ארוחה רגילה בלא י"ש.
 אולם נראה שבכמה ג' תשתה בין הדגים לבשר, את המין או את הלפון שנתונים לה בסוף הסעודה, משום שולפתן הוא מוזן המחזק את גופה, ומותר לאכול, ולכן תקדים את אכילתו בין הדגים לבשר. ועיני להלן פרק ג"ב הערה י"ד.

ח. סימן תרי"ז ד' ומשנ"ב י"א ושעה"צ ס"ז.
 לעיל בפרק ג' הערה ג' הבאנו מתלוקת ראשונים בהגדרת "צורך אני לאכול" שאומר החולה. יש שפירשו דדוקא אם אומר "אם לא אוכל, אסתכן", ויש שפירשו דמספיק שיאמר "איני יכול לסבול את התענית מחמת החולי" כשיודע שהוא ייהי"פ. ובענינו, מאחר ואפילו אם אמרת שאינה יודעת אם צריכה לאכול, או שאינה אומרת כלום, מאכלים אותה כיון שהיא בחוקת סכנה, בזה מסתבר שכולם מודים דאם אמרת "מרגישה אני בנפשי בצורך לאכול", שמאכליין אותה. ועיני מש"כ בסבלה בסוף הפרק את ד'. אם הרופא אומר שצריכה לאכול כשיעור, חייבת לעשות כך.
 והגאון רי"י וייס שליט"א העיר:

דחיבה דמתירין לה לאכול פחות מכשיעור, כדאי שתשמע באמירת קבלת התענית לפני יוה"כ"פ את המליים "הריני מקבלת עלי לענות נפשי וגופי ביום הכיפורים הזה, כאשר צונו יוצרי וכו'", רק תאמר את הנוסח "הריני מקבלת עלי מעתה איסור מלאכה וחמשה עוננים, איסור אכילה ושתיה בכשיעור וכו'", וכמש"כ בזה בתשרי (ח"ז ס"י ג"ח) עש"ה בארובה.

אם אמרת שאינה צריכה לאכול והרופא אומר שצריכה, או שהוא מסופק[מן], מאכליין אותה. אמרה איני צריכה ואין מי שאומר כנגדה, אין מאכלים אותה[ן].

ט. סימן תרי"ח ה'. ומה שכתבנו "ואם הרופא מסופק" פירש המשנ"ב בסק"ג דהיינו שמכיר החולי אלא שמסופק אם תסתכן. דל"ה הרי הוא כאיניש דעלמא.

סימן תרי"ז ד' ומשנ"ב י"ב.
 והנה בתשובות צפנת פננת כתב לחדש ע"פ דברי הרמב"ם בפירוש המשנה מסכת שבת פ"ב, דיש דברים שהם בגדר דמיון שמדמה בעצמו שע"י זה יהיה לו סכנה, דבקה"ג רק הוא בעצמו מותר לו לחלל שבת אבל לא לאחר. ועפ"י זה מבאר שהמתירא מפני ליסטים או מפני נכרים מותר לו בעצמו לחלל שבת, אבל לאחר איסור, וכמו כן מותר לאדם להרוג נפש ויעקרב גם אם אין הנחש רודף אחריו להורג, כשמתירא מפניו, אבל אחר הרוגו הצפנת פננת את הנכ"ס על המרכבה בעת מהומה של גייס נכרים וליסטים, כיון שלפי דמיונו הרי הוא בסכנה שמוטב לו בעצמו לחלל שבת ולברות, אבל לאחרים איסור. ומסיים שם הצפנת פננת ח"ל: וכן ס"ל לחלק בספר שאילנות, דגבי יוה"כ"פ ביומא ע: פסק דחיה כל ל' אינה צריכה להתענות, אבל בחלק בספר שאילנות, דגבי יוה"כ"פ ביומא ע: פסק דחיה שמוטב שמוטב רק תוך ד' וכגמי שבת קכ"ט. ובמחלת כבודו של ורא"ש ז"ל (ביומא פ"ח בעצמו יוכל לחלל [שבת] ולא אחרים. (ויעיני לעיל פרק ג' הערה ח' בדברי המהר"ש"ל).
 והעיר הגאון רח"פ שיינברג שליט"א:

הבא משו"ת "צפנת פננת" שיש סכנה מדמיונות אבל רק לבעל הדמיונות. ונלע"י שבהיום הנסיון מעיד שיש בעיות נפשיות שהן סכנה ממש ובגוון - PERSECUTION COMPLEX וכדומה ר"ל, ויש שמרוב פחד מאכזרים את עצמם לדעת, ומותר לכל אדם לעבור על איסורים כדי להצילם. עכ"ל.

מעשה ביולדת אחת שילדה בחול' בבית חולים של נכרים בערב ראש השנה. לפני יום הכפורים באו אליה הרופאים הנכרים, ואמרו לה שאסור לה לצום, כיון שסובלת מחוסר ברזל ודם. שאלו את הגר"ש אלישיב שליט"א, האם מותר לה לאכול ביום הי"א ללידתה ואמר, על פי רופאים יקום דבר.
 וטעם הדבר, דמאחר וסובלת מחוסר ברזל ודם יש בזה חשש פקיד' גם לאחר ז', ועל כן מותר לה לאכול. ואעפ"י שלא היו שם רופאים ישראליים כי אם נכרים, והבא"ה בסימן תרי"ח ד"ה חולה כתב שאין להם נאמנות, כבר הורה הגר"ש אלישיב שליט"א ואמר שדברי הבא"ה נאמרו רק באופן שיש אפשרות לשאול רופאים ישראליים שומרי תורה, שחייבים להתיעץ עמם ולא לסמוך על רופאים נכרים. אבל כשאין רופאים ישראליים יש להתחשב ברופאים נכרים, מאחר ודבריהם מעוררים ספק.

יולדת שאמרה תוך ז': "צריכה אני", ועברו ז' המעט לעת שאלה

כידוע נפסקה הלכה (תרי"ז משנ"ב י"ג) שעד שבעה מעט לעת אם אמרה צריכה אני, אוכלת. מזה ההלכה בשאמרה תוך ז' המעט לעת "צריכה אני", ומשום מה לא אכלה אז, ובנתיים עברו ז' המעט לעת וכעת היא אחרי המעט לעת השביעי, האם אוכלת כעת או לא?

ד. לאחר ז' ימים הרי היא ככל ככל אדם, ואינה מסוכנת מחמת הלידה. לפיכך אף אם אומרת צריכה אני לאכול מחמת צער הלידה, אין מאכילים אותה. אבל אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת שמתכבד עלי החולי, מאכילים אותה כדרך שמאכילים כל חולה האומר צריך אני וכו'.

היוולדת בניתוח קיסרי, יש לה לאכול על פי מה שיררו לה הרופאים. וגם לאחר ז' ימים, וכל שכן אחר ג' ימים. כמו כן, אחרי הרעלת הריון, נחשבת כחולה שיש בו סכנה, ויש לה לאכול כפי מה שיאמרו לה הרופאים.

ה. מינקת שיש לה ילד חולה ומסוכן ואינו רוצה לינק כי אם ממנה, ואם התענה סכנה הוא לילה, אינה מתענה [יאה].

צדדי הספק הם:
האם מצב של רעב תוך ז' מעת לעת עלול לסכן את היוולדת, אולם אותו רעב אחרי שכבר עברו ז' ימים הראשונים המסוכנים, שוב אינו מסוכן, דכיון שהתרחקה משעת צער הלידה שוב הירעב לא יסכן אותה. ולכן אסורה באכילה, או שמא רעב בתוך ז' המעת לעת מחליש את האשה, ויולדת זו כבר נחלשה, ואם לא תאכל ותחזק מסוכנת גם כעת.

תשובה
הדעת נוטה שאוכלת, וצ"ע.

יא. סימן תרי"ז בא"ה ד"ה "עוברות". וענין ב"כף החיים" סימן תרי"ז שכתב שמוחר לה לשתות ולא לאכול, ותשתה פחות מפות מכשיעור.

מעשה באשת מינקת, שחששו שיפסק הלכה מחמת הצום, שהחיר לה ה"חזון איש" לשתות כיום הכפורים. (ומסתבר, שהורה לה לשתות פחות מכושיעור). והוא משום שהפסקת החלב יכולה לגרום סכנה לתינוק. ודבר זה אפשר לברר אצל הרופאים, שרואים אם סוכלת ממוסר בחלב או ממחלות אחרות, או מחולשות שמתמזג עלול להיפסק לה החלב בצום, וכשהתינוק רציש וקיים חשש שלא יעכל תחליף לחלב אמו, מותר לה לשתות. כמו כן מסתבר שאם התינוק כבר בן ששה חדשים, הסכנה מועטת, וגם אם יפסק החלב ימצא לו תחליף מוזן. אבל אם התינוק היה פג, או שסוכל בדרכי העיכול, מהקאות ושליולים, או מירידה במשקל, והאם סוכלת ממינוט בחלב, ככה"ג מותר לה לשתות. והכל לפי הענין. ואין להקל בזה בלא הוראת חכם.

וענין "הר צבי" או"ח ח"א סימן ר"א סוס"ק א', וח"ס ח"ו כ"ג, ובי"ד תורה" תרי"ז א', וב"קצה המטה" על ה"מטה אפרים" א', ונראה לייעץ למניקה החוששת שיפסק הלכה מחמת הצום שתשתה קודם הצום כמות גדולה של מים או שאר משקים. עוד אפשר ליעץ לה שתשתה כיוה"כ משקה שנשלק עם עשבים מרים של טבעונים, שהוא מר ואין בו איסור תורה. (אך יש לברר אם עי"ז לא יפגם החלב מכך) ואם אי אפשר לה לשתות מים מרים, תשתה קפה או תה ללא סוכר שהוא שתייה שלא נדרכה לדעת החת"ס (ח"ו כ"ג).

כתבו הפוסקים, אם החולה רוצה להחמיר ולהתענות כשצריך לאכול, עליו נאמר "אך את דמכם לנפשותיכם אדרושי". עוד כתבו דבמקום שמאכילין אותו, אין צריך כפרה על זה, דאונס רחמנא פטריה, (כל שכן כשלא אכל רק כחצי שיעור) וכפרה לא נאמר רק על השוגג [יב].

אמנם דבריו מחודשים, אבל כשעת החזק עדיף לעשות כך. וכדא ליולדת לאכול מוזן עשיר בקלוריות, שע"ז אולי יספיק לה לאכול פחות מכשיעור, מאחר שכיום הכפורים האיסור נקבע לפי הכמות ולא לפי האיכות. ותשכב ליד חלון פתוח במשך כל יוה"כ, וכאופן כזה תוכל לצום. וישתדלו למצוא אדם שיטפל בילדה.

והעיר הגאון רח"פ שיינברג שליט"א וד"ל:

כבר כתבנו להקשות למה אינו מותר באב"ט גמי מדין מתעסק דלא ניהא ליה. ועיין ברשב"א שהובא בר"ן נדרים ס"ו: כמודד תשמיש, שמוחר בעונה, משום דמצות לאו להנות ניתנו. ואע"ג דהוי פס"ד להנאת הגוף. וכבר כתבנו בזה בפ"ב עיי"ש. ומשמע דאפילו הנאות הגוף בטלים לכוננת מצוה. ויש ליעיין למה אין לומר הכא שכוונת אכילה בטילה לכוננת הסרת הצער מהתינוקות עכ"ל.

מעשה ביולדת שנצרכה לאכול פחות מכושיעור ונחמקו האם להזין אותה בעירוי (אינפוזיה), או לחת לה לאכול פחות מכושיעור. והורה גדול אחד שעדיף להאכילה פחות פחות מכשיעור, משום שהעירוי כרוך באיסור תורה של חובל שאיסורו בברת, משא"כ אכילה של פחות מכושיעור אין בו כרת. ולע"ז הדבר צ"ע, דהרי לדעת הר"ן (הובא לעיל פרק מ' הערה א') עדיף לעבור איסור אחד תמורת מלעבור על כמה איסורים קלים, וכן הוא גם לגבי חצי שיעור וכמ"ש במ"א שכ"ח ט'. וא"כ עדיף לעשות איסור חמור פעם אחת, מלאכול כמה פעמים חצי שיעור ויעברו בזה על הרבה איסורים. ועיין אג"מ ח"ד ק"א. ואם אפשר לעשות את העירוי ע"י נכרי, עדיף לעשותו.

יש להסתפק לשיטת הר"ן ביוה"כ"פ שחל בשבת והוצרך החולה לברר, האם גם אז עדיף לשחוט, ובפרט אם הוא צריך לאכול רק חצי שיעור, דשמא, מאחר וכשחיסה יש שני לאיין כמבואר בחולין ק"א: אולי עדיף לאכול נבילה, ויעיין תשובות ר' שלמה איגר סימן י"ד. והעיר הגאון רח"פ שיינברג שליט"א:

אם עדיף לחולה שוב"ס לאכול פחות מכשיעור או לעשות אינפוזיה, דהיינו אם עדיף לעשות הרבה איסורים קלים, או"כ איסור חמור אחד, ונלע"ז דכבר הארכנו במק"א שאין באינפוזיה איסור דאורייתא וממלא עדיף לעשות את האינפוזיה. ויש להעיר דלמא דס"ל דאיכא באינפוזיה איסור דאורייתא דחובל, וכן הובא בשם הגר"י אברמסקי וצ"ל בשרית צ"ח ח' ס"ו פ', הרי ביוה"כ שחל להיות בשבת שיש כתבלה איסור מקילה אולי משתנה הדין. ועוד יש להעיר דאולי יש שאין באכילה ח"ש ככה"ג איסור דאורייתא, דיסוד איסור דח"ש היינו דאחשביה דחזו לאיצטרופי, ויל"ע במי שברי ליה שאיני מחשיבו ושאינו רוצה בשום אופן לצרפו אם הי כאונס לאכול. והארכנו קצת בזה במק"א במינקת תינוק שאב"ט. ואולי אין כאן איסור דאורייתא אלא מדרבנן ואו ביזאי איסור אחד דחבלה דרבנן עדיף מלהרבות באיסורי ח"ש. ובאנו בזה רק להעיר. ועיי' בס' "נור הקדש" ריש פרק בתרא דינמא. ומשי"ב בשו"ת אג"מ שם דהיישנין אולי אין באינפוזיה יחובי דעתא כמו באכילה, נלע"ז דאפשר לסמוך על הרופאים בזה.

יב. סימן תרי"ח משנ"ב ה'.

לצום ביום הכפורים, לעומתם סברו שני רופאים אחרים שחיבת לאכול, אחד מהם טען שהצום עלול להזיק לה, והשני סבר שעלול לסכן את העובר, האם נחשב הדבר לשנים נגד שנים ותאכל, או שמא מכיון שנמוקתם שונים אין לצרפם יחד והרי זה כשנים אומרים אינה צריכה ואחר אומר צריך, שאין דבריו של אחד במקום שנים.

תשובה:

הנזכר מהדור"ת ח"מ ג' דן עפ"י הרמ"א דשני דינים המחיבים לשלם מחמת ב' סיבות נפרדות והשלישי פטר, חייב, ולכאורה היה כדוננו. ויעוין קובץ "קול תורה" תשרי תשכ"ג דכתב דאין נדוננו דומה לשי"ר ויר"ד רמ"ב דשנים האומרים דבר אחד מתוך נמוקים שונים דנחשבים לאחד, ויעו"ש הטעם.

האם באכילה ביוחב"פ חייבים להקפיד על "הקל הקל תחילה"?

כספר "יד המלך" שביחת העשור ב', ט' כתב, דבאכילת חולה ביוחב"פ אין מקום לקפידא זו להאכילו "הקל הקל תחלה", משום דבאכילת יוחב"פ האכילה עצמה כרת וכיון דהאכילה הותרה לחולה, אישתרי גם גוף האיסור של המאכל, מקיי"ל במצודע הואיל הותר לצרעתו הותר לקרייו (במות ז'), משא"כ בגוף השיעור אם יספיק לו פחות מכשיעור, דמעיקרא לא יהיה נותר לו איסור יוחב"פ כלל, דאי חייבים לעשות כל מצדקי להקל האיסור, בכל מה דאפשר. וכע"ז כתב החסד לאברהם תניא א"ח ס"ו וגוי דלסוברים דאיסורים נדחים מפני פקו"נ לא שייך להותר, כמבואר בנזחים ל"ב הואיל ואשתרי אמרינן, הואיל ואדחי לא אמרינן, הוכיח דיוחב"פ הותר בפקו"נ. לדבריהם מה ששינוי ביומא פ"ג. מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל, טבל ונבילה, נבילה וכ"ו לא נוהג ביוחב"פ. אך דבריהם נאמרו רק לסוברים דיוחב"פ הותר בפקו"נ ולא לסוברים דחזיה. הגאון ר"ח קניבסקי שליט"א העיר, דלכאורה היה מקום לומר דמאחר ואיסור אכילה ביוחב"פ הוא איסור גברא, ומאכלת האסורות איסורם איסור חפצא, אולי ככה"ג לא אמרינן הואיל ואשתרי יוכי"פ אשתרי גם מאכלת אסורות. (ואולי אפשר לומר הואיל ואשתרי איסור אכילה ביוחב"פ, הותר גם איסור "הקל הקל תחלה", דהוא גם איסור גברא, ובפרט למבואר ב"קריית-ספר" דהשתדלות אחר הקל אינה מאוירייתא, אלא מדרבנן, והם שאסרו לאכול את החמור. וצ"ע).

והנה שמענו מאחד הרבנים שאשתו ילדה בערב יום הכפורים, ולמחרת צמה ככל אדם. ולענ"כ דשלא כדיו עשתה, והיתה חייבת לאכול. ואף על פי שבעת מעשה לא הרגישה שום נזק מחמת הצום, מי ידע גדול הנזק שעלול לצום להביא ח"ו כעבור כמה שנים, וכעין זה יש ללמוד מדברי הרמב"ם בפ"ב מהלכות שביית עשור הי"א שכתב קסן שהוא פחות מכן תשע אין מענין אותו ביום הכפורים כדי שלא יבא לידי סכנה. ותמה היחזקרי לבי" על מה שכתב הרמב"ם דסכנה היא לקסן לצום, ממה שראה כמו עינו קטנים בני י"ב מחתנים ב' ימים רצופים ואינו מוזק להם. והשיב הי"ד דוד" (ר"ד צינזוהיים) על דבריו חז"ל: "מי אומר שאין זה סכנה להם לאחד זמן, וכי כל הדברים שאנו מחזירים מפני הסכנה צריכה הסכנה להיות תיקוף הרי אפילו אם יסתכן אחר כמה שנים, מתירים אנו כעת לעבור על איסורים", כמו כן יש לומר גם כאן, מי אומר שהצום לא יזיק לה בעוד כמה שנים, ובחוד שה"יעו"ך השולחן" כותב שהיולדות בסכנה ודאית. ויעוין גם ברשב"א שכתב דהיולדות אבריה מתפרקין ומרוסקת היא אלא שאינה מרגשת לשעתה.

ויעוין בב"י ריש סימן תרי"ח שהביא בשם הגהות מימוניות, שפיקוח נפש אינו רק כשממש נוטה למות, אלא כשיש חשש שיכבד החולי ויתעלה. והכא נמי יש לחשוש שמצבה יחמיר, ולכן היה עליה לאכול. וה' הטוב יכפר לה שנתכונה ודאי לטובה.

ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ

מעשה כיהודי אחד שהרשעים אסרוהו ונתנוהו בחדר חשור, ולא ידע חשבון הימים מתי חול ומתי שבת. ואכל אותו יהודי כל הימים רק חצאי שיעור, מחשש שמא יום זה יום כפורים הוא. גם מסיבה נוספת אכל רק חצאי שיעור מהמת שקיבל, מחשש אכילת חמץ כפסח. ויעוין באר"ה סימן שד"ג ר"ה ההולך.

אין דבריו של אחד במקום שנים

והנה אם רופא אחד אומר שהחולה צריך לאכול, ושנים אומרים שיכול לצום, חייב לצום, שאין דבריו של אחד במקום שנים. ושמענו להקשות מהגר"ש טנא זצ"ל, ליעת המהרי" אסאד ח"ב קצ"ד והחתי"ם שנאמנות הרופאים בדברים שאינם רואים בעיניהם אלא מוסידים על חכמת הרפואה, היא מתקבלת רק כספק ולא כדאי, (ועפ"י ביאר המהרי"א את דברי רש"י בסנהדרין ע"ז אמדוהו "בית דין" למיתה חייב. משום דעל אומנא של רופאים אין לסמוך ולחייב מיתה, כיון שדבריהם מתקבלים רק כספק) א"כ איך מבטלים מכת ספק את דברי הרופא האומר שצריך לאכול, יש לנו לקבל את דברי כולם כספק ונאכיל מספק את החולה.

ושמענו מהגר"ש אלישיב שליט"א, שלגבי ההערכה אם החולה זקוק לאכול או לא, מתקבלים דברי הרופאים כדאי, מאחר והנתונים לכך גלויים וברורים, וברוב המקרים יכול הרופא לקבוע בדאות אם החולה מסוגל לצום או לא, ויש לזה דין כאילו רואים זאת בעיניהם, שדבריהם מתקבלים כדאי.

ולפי דברים אלו נראה, שאשה המדממת ונחלקו הרופאים אם חייבת לצום או לאכול, והספק הוא כאומדנא, בזה יתכן שאין כאן הכלל של אין דבריו של אחד במקום שנים, וככה"ג אפילו אם שני רופאים יאמרו שיכולה לצום, ואחד יאמר שצריכה לאכול, חייבת לאכול, מאחר והשנים אמרו דבריהם רק מכת אומנא ולא מתוך ראיית דברים ברורים. ואין זה דומה לשאר אומנא של רופאים על חולה אם הוא יכול לצום, כיון שרק בדברים של חולשה יש להם דין של "רואים בעיניהם", משא"כ באשה מדממת דבריהם מוקבלים רק כספק, ולכן מספק יש להאכיל אותה, וצ"ע.

שאלה:

מעשה במעוברת שהיתה מאושפוט בכית חולים, היא ואחד מן הרופאים סברו שיכולה

ספר	מועדיו קודש
	על יום הכפורים
101	
א.	התקבל יום הכפורים
ב.	עוד ויחל, יצא יום הכפורים
ג.	עוד או הכפורים יום הכפורים
ד.	והיחל יום הכפורים
ה.	ידו הכפורים ויחל יום הכפורים
ו.	הכפורים יום הכפורים
ז.	הכפורים יום הכפורים
ח.	הכפורים יום הכפורים
ט.	הכפורים יום הכפורים
י.	הכפורים יום הכפורים
יא.	הכפורים יום הכפורים
יב.	הכפורים יום הכפורים
יג.	הכפורים יום הכפורים
יד.	הכפורים יום הכפורים
טו.	הכפורים יום הכפורים
טז.	הכפורים יום הכפורים
טז	הכפורים יום הכפורים
יז	הכפורים יום הכפורים
יח	הכפורים יום הכפורים
יט	הכפורים יום הכפורים
כ	הכפורים יום הכפורים
כא	הכפורים יום הכפורים
כב	הכפורים יום הכפורים
כג	הכפורים יום הכפורים
כד	הכפורים יום הכפורים
כה	הכפורים יום הכפורים
כו	הכפורים יום הכפורים
כז	הכפורים יום הכפורים
כח	הכפורים יום הכפורים
כט	הכפורים יום הכפורים
ל	הכפורים יום הכפורים

מעוברת, יולדת ומניקה — בתענית יום הכפורים

צט. מעוברת, יולדת ומניקה — נאמרו בהם דינים מיוחדים לגבי תענית יום הכפורים, ונמרט אותם אחת לאחת.

דיני מעוברת

ק. אשה מעוברת — צמה ומשלימה את התענית ביום הכפורים¹⁷⁴.

הרב הנ"ל, ע"פ מגי'א סי' תרבי"ו סק"ו. וע"ן מגי'א סי' תרי"א סק"ב וב"אור הלכה שם ד"ה לקנב. 168. רמ"א סי' תרבי"ו סעף י'. 169. משניב שם סק"ב. ובמח"ח שם סק"ה תבא ממנהיגל שראוי לחתמי בזה, אלא אם כן שהקפן אינו יכול לטול מעצמו, וגם במקרה זה מוטב לצוות לקפן או לקטנה אחרים, שלא תגיע לכלל חיוב תענית, שהם יתנו לקטנים אלה שאינם יכולים ליקח בעצמם. וכ"כ במט"א סו"ס"י תרי"ב. 170. רמ"א תני"ל. וטעם הדבר ע"ן במשניב הנ"ל. 171. כ"ן החיים שם סק"ה בשם מאמ"ר רבן אש"ח. ובע"ז בשע"ת שם סק"ז בשם הר"ן הכרמל. וע"ן ש"ע הרב הנ"ל. וע"ע שו"ת מהר"י"ל ד"סק"ו קר"י"א סי' ה' אות פ"ח, שכתב שיש להבא ראה שמונת ליגע באוכלים מזו שאמר במסכת יומא ע"ח או שמצטנן בקר"א, ואולי הקרא אינו נאכל אלא מבושל, ולפיכך אין חשש ליגע בו בעודו חי. וע"ן דע"ת סו"ס"י תרי"ב. ובאחרות חיים שם סק"י תבא בשם קול אליהו סי' ל"ז, שהיושב יחזי — אל יגע במזון. כלי ובהנ"ל אוכל — מותר ליגע, כ"ן שאינו נוגע באוכל (נטעי גבריאל עמוד קפ"ו). בשעת תוספת יום הכפורים — יש לצדד שמונת ליגע במאכלים ומשקאות (אחרות חיים הנ"ל בשם יצחק סי' ע"ח). 172. ע"ך השלחן סי' תרי"א סעף י'. וע"ן שו"ת הרעק"א סי' ה', א"ח ב"מ א"ח ד"ני רב"ן סי' ט', ואור שמש פי"ד מ"ד ס"ב. וע"ן שלמי יהודה פי"ח הערה ע"ח, שבמקום חוק מתישב שא"ן קטנים מצויים שם, וכ"ן מנה צבאי — האוכל מוקצה. ע"ש שהסכים לזה הר"י"ש אלישיב שליט"א. 173. ע"ן מגי'א סי' תרי"א סק"ב וב"אור הלכה שם ד"ה לקנב. 174. ש"ע סי' תרי"ז סעף א', וע"ן בצ"ץ אלו"ר ח"י סי' כ' אות ד', שהבא שחור"י פ"ט שליט"א, בהסכמתו לספר פ"י ב"ד, כתב שכיום צריכות כל התשים המעוברות, עד החדש התשיעי, לאכול ביום הכפורים פחות מכשיעור, וכתב ע"ז שו"ת קולא

ר"ד מועדיו קודש — יום הכפורים

קא. אך כשהתענית יגרום לה הפלת עוברת — מאכלים אותה ביום הכפורים, אף שעדיין לא עברו ארבעים יום מתחלת הריונה, ואפילו כשספק הדבר שמא העובר אינו כן קיום¹⁷⁵.

ולפיכך אשה שהפילה פעמיים מחמת תענית — הרי זו בחזקת שהתענית גורם לה להפיל עוברת, ומאכלים אותה כשהיא מעוברת ביום הכפורים¹⁷⁶.

וכן אשה מעוברת שהרופא מזהיר אותה שאם תתענה תפיל עוברת — מאכלים אותה ביום הכפורים; ואפילו אם אשה זו כבר הפילה שלש פעמים ויותר והדבר לא הזיק לה — בכל זאת הפלת העובר נחשב לה לסכנה, ומאכלים אותה ביום הכפורים למנוע הפלת העובר¹⁷⁷.

קב. מעוברת שהריונה ריח מאכל ביום הכפורים, ואמרה: צריכה אני לאכול¹⁷⁸; או שנשתנו פניה, אפילו אינה אומרת: צריכה אני לאכול¹⁷⁹ — לוחשים לה באזנה שיום הכפורים היום¹⁸⁰, ומוסיפים לומר לה שאם תתייבב בדעתה, תהא בטוהה שהעובר יהיה יראשמיס¹⁸⁰, אם נתקרה דעתה — מוטב, ואם לאו — תוחבים קיסם ברטוב ונותנים לתוך פייה¹⁸¹, ואם לא מתנישבת דעתה בכך — ועדיין פניה משונים או שעדיין אומרת: צריכה אני — משקים אותה רוטב פחות פחות מכשיעור¹⁸², ואם גם בזה לא מתנישבת — נותנים לה מן המאכל עצמו

גדולה עד מאד, וא"ן להורות יותר כללי בזה, אלא להורות שכל מקרה של ססיה מהרגילות — עליון לשאול לתכס. ובתשובות והנהגות ח"י סי' רצ"ב, הבא שרב אחד הניח לאכול לכל אשה מעוברת בחולשות כלשהיא, וכתב שא"ן להקל בזה, אלא כשלדעת הרופאים יש לה סיבה מיוחדת שלא תצום. 175. ר"ן יומא ד"ף פ"ב א' בשם הרמב"ן. וע"ן רא"ש יומא פ"ח סי' ז"א, טור ז"ב סי' תרי"ז. וע"ע מגי'א סי' שו"ל סק"ו, וב"אור הלכה שם סעף ז', נוכחית ח"י"מ סי' ז"ט, דע"ת סי' תרי"ז סעף א', וצ"ץ אליעזר ח"י"א סי' מ"ז. וכתב בשו"ת פ"ט הערה ל"ב, שא"ן מאכלים אותה אלא פחות פחות מכשיעור. 176. דע"ת הנ"ל. 177. קונטרס י' שא"ל שבסוף שו"ת נחלת דוד סי' ג', וש"ך הסכים בעל נחלת דוד. והוא קרבן נותנאל על היראש ח"ל אות כ"ז. 178. ש"ע סי' תרי"ז סעף א' ב' ומשניב שם סק"ב. והוא ח"ן אם הריחה משקה, ואמרה: צריכה אני לשנות — ע"ן מט"א סי' תרי"ז סעף ט'. 178*. רמ"א בש"ע שם. 179. ש"ע הנ"ל. וע"ן חכמת שלמה הנ"ל, שחידש שכזמן תוספת יום הכפורים — אין לוחשים לה, אלא נותנים לה לאכול מיד. ובעצם ח"ן שלוחשים לה באזניה, ואם זה נוהג בזמנינו — ע"ן דע"ת שם סעף ב', ובקצה המסה שם סק"ג. ומכל מקום, אין אומרים לה באופן שתבהל ותפחד — ראה שו"ת פ"ט הערה י"ג. וע"ן קצה המסה הנ"ל, שהסתפק מה ח"ן באשה שומרת מצוות, אם צ"ך ללחוש לה באזניה. 180. שעה"צ שם סק"ג בשם המא"ר. 181. ע"ן במקרא קודש סי' מ"א, שכתב שאפשר שהיא לא בולעת מהרוטב, אלא מרגישה טעם מחקיס המלוחה. וע"ן שואל ומשיב מהדורא ד' ח"ב סי' קמ"ח. 182. ובשאמרה מתחלה צריכה

פחות פחות מכשיעור¹⁸³, עד שתשייב דעתה¹⁸⁴. ואם אין דעתה מתישבת בפחות מכשיעור – נותנים לה כשיעור¹⁸⁵; ולכל זה אין צריכים לאומדת רופא¹⁸⁶. ויש סוברים שאם נשתנו פניה – אין לוחשים לה, אלא נותנים לה לאכול מיד, כדרך האמור למעלה¹⁸⁷. דינים אלו אמורים בין לגבי תחילת התרוץ ובין בסופו¹⁸⁸.

קג. מעוברת שהיא חולה – דינה כחולה אחר, לגבי תענית יום הכפורים¹⁸⁹.

דיני יולדת

קד. היולדת – אינה צמה במשך שלשה ימים מהלידה¹⁹⁰, והינו שלש

אוכל הרבה ולא יספיק לה טיפות משקה – עיין בשיע הרב סי' תרי"ח סעיפים י"ג ט"ו, שמשמע שנותנים לה מיד לאכול ואין מדקדקים בשיעורים הללו. 183. משניב שם סק"י. ועיין בא"ף למטה שם סק"א, שמתבטל פה התבול בין שתיית חרוב לבין אכילת המאכל עצמו. נאלץ שכנראה שכן הוא סדר הבראתה, שקודם נותנים רטוב ואחר כך מאכל. ועיין שיע הרב הנ"ל. 184. שיע הנ"ל. ולאחר שתשייב דעתה – אסורה לאכול אף על פי שכבר אכלה בו ביום – משניב שם סק"ז. ועיין קצה המטה שם סק"י. 185. א"ף למטה הנ"ל. וכי"מ במשניב סי' תרי"ח סק"ז. וכי"מ בראיש יומא פ"ח סי' י"ג. 186. משניב סי' תרי"ח סק"ה. ואם אין לפנינו מאכל היתר, או שמאכל היתר אינו מספיק – מאכלים אותה גם מאכלים אסורים עד שתשייב דעתה (מטי"א שם סוף ג'). וכשמאכלים אותה מאכל אסור – נחלקו הפוסקים אם צריכים ללחוש לה באוניה, וראה שהכל לפי הענין (כה"ח שם סק"י). 187. כ"ף תרי"ח שם סק"י בשם מאמר מרדכי ושכן משמעות שיע הרב. 188. משניב שם סק"א, ועי"ש בשע"י סק"א. והנה דעת כמה פוסקים כי אשה שלא חוכר עוברת ואומרת שהיא מעוברת – אין מאכלים אותה אלא אם כן נשתנו עמו בחי"ש אה"י ח"ב סי' פ"ב, וא"ן אבות פ"ה בשם ה"ר"ש מאגסטורס, והסכים עמו בחי"ש אה"י ח"ב סי' פ"ב, וא"ן היא עצמה – מותר לה לאכול (חתי"ס הנ"ל). ואלם יש חולקים וסוברים שאף על פי שאין עוברת יוכר, נאמנת האשה לומר שהיא מעוברת, ומאכלים אותה כשאומרת: צריכה אני, אף אם לא נשתנו פניה (הכמות שלמה על שיע סי' תרי"ז. ועיין קצה המטה שם סק"ב, שהביא מח"י"ן [המובא למעלה סוף ק"א], שבמקום שכנה של תפלת הולד מאכלים למעוברת אף שעדיין לא עברו ארבעים יום מתחילת היריונה, והע"ר שהרי תוך ארבעים יום לא חוכר העובר [ועיין שיע יו"ד סו"ס קפ"ט], אלא על-כרח"ן אפילו לא חוכר העובר מאכלים אותה כשאומרת צריכה אני, אפילו לא נשתנו פניה, וסומכים על סימנים אחרים שהיא מעוברת. ועיין להלן סוף סק"י, שיש חולקים יותר וסוברים שגם בכל אשה, וכן בכל אשה אף שאינה מעוברת – מאכלים אותה כשאומרת: צריכה אני, אף שלא נשתנו פניה. ועיין שיע מנחה לספר מנחת פתים שם. 189. כ"י"מ בפוסקים. 190. שיע סי' תרי"ח סוף ד' וראה להלן סוף ק"א.

יממות מעת-לעת¹⁹¹, שהם שבעים ושנים, שעתה אחרי גמר הלידה¹⁹² – לא תצום.

וכשהיולדת אומרת שאינה צריכה לאכול – בכל זאת מאכלים אותה¹⁹³, אלא שבמקרה זה מאכלים אותה פחות מכשיעור¹⁹⁴.

ויולדת שלא אומרת שאינה צריכה לאכול, וכגון ששותקת, או שאמרה: איני יודעת אם צריכה אני לאכול, וכלי"שך כשאומרת: צריכה אני לאכול – מאכלים אותה¹⁹⁵ כרגיל החול¹⁹⁶, אפילו יותר מכשיעור¹⁹⁷, עד סוף יום השלישי (שאינם מעת-לעת) מהלידה¹⁹⁸; ומסוף יום השלישי עד גמר שלש יממות, שהם שבעים ושנים שעות – מאכלים אותה פחות מכשיעור¹⁹⁹.

191. משניב שם סק"ג. ועיין דע"ת כאן, שדי"ח מערכת יוה"כ"פ סי' ג' אות ג', וקצה המטה סי' תרי"ח סק"ט. 192. עיין א"ף למטה שם סק"י, משניב סי' שיל סק"א, ובבאור הלכה שם ד"ה כל שלשה, וע"ד השלחן שם סוף ז'. וכתב בשמ"ת אבר"ם סי' שיל סק"י, שגמר לידה הוא כנראה מאחרי יציאת השלי"א. 193. משניב שם סק"י. ולכאורה משמע שאפילו הרופאים אומרים שאינה צריכה, מאכלים אותה – עיין משניב שם סק"א. ועיין בספר תשובות ותהגות ח"ב סי' רפ"ו, שיו"ל תוך שלשה ימים מהלידה, הרוצה לצום – אין להכריחה לאכול, כי היא מגישה טוב, והרופאים אומרים שהצום לא יזיק לה, כי יש להחלף בינה לבין חולה שיש בו סכנה. אולם בשיע הרב שם סוף ד' כתב, שאפילו אומרת איני צריכה – מאכלים אותה בעל-כרח"ה. 194. משניב שם סק"י. ואם לא די לה בזה – נותנים לה כל צרכה (שיע סי' תרי"ח סוף ו') ובבאור הלכה שם ד"ה כשמאכלין. ויש שמקילים שלעולם מותרת לאכול אפילו יותר מכשיעור (העמק שא"ה פרשת שמות סי' ל"ח סק"ה, ופרשת וזאת הברכה סי' קס"ז סק"י), ושכן הורה הגרי"ח מולוז'ין. ועיין שמירת שבת כהלכתה פ"ט סוף י"ב, שאם הרופא אומר שהיא צריכה לאכול, אפילו היא אומרת שאינה צריכה – מאכלים אותה כבימות החול, אך כשהרופא אומר שמספיק לה אם תאכל כשיעור, והאכלה כרגיל לגמרי מותרת – צריכה לאכול פחות מכשיעור. 195. משניב שם סק"י. ולכאורה משמע שאפילו אם הרופאים אומרים שאינה צריכה – מאכלים אותה (עיין משניב שם סק"א). 196. ענה"ש שם סק"ב בשם תרבי"פ: וכן נראה להורות. ועי"ש שהביא משיע הרב (סי' תרי"ח סוף י"ג) שמחמיר שמאכלים פחות מכשיעור. וכן בבאור הלכה סי' תרי"ח ד"ה כשמאכלים הביא מתחילה בשם הגר"ב"ש שמקיל, ושוב הביא משיע הרב שמחמיר. ועיין בכ"ף החיים סי' תרי"ח סק"ב שהחמיר בזה, וכן העלה ביחוד דעת ח"י סי' ט"ל. 197. וא"ן שזכרנו לאכול ולשתות הרבה מאד גם בפחות מכשיעור, מכל מקום אפשר שאם נצרך להתנתק כך – תבוא גם לצמצם ולמנוח באכילתה אף במה שאינה צריכה, וא"ן מניי מתישבה שהם רק להנאה בלבד – לכאורה נראה שאסור (הגר"ש א"ח ע"ב) שלטי"א בהערות שבו"ש ספר ארצות הברית). 198. ענה"ש שם סק"ט. ואם ילדה בלילה משעות – דינה כילדה בלילה, וכמו שילדה בלילה משעות שבו"ש יום ויום שני משעות, ובימים רביעי הוא יום הכפורים – מאכלים אותה ביום הכפורים עד סוף היום (קצה

קה. אחר שלש יממות עד גמר שבע יממות שלמות מהלידה²⁰⁰ – יש לחלק, כמו שיבואר לפנינו.

אמרה: צריכה אני לאכול²⁰¹, אף על פי שחברותיה והרופאים אומרים שאינה צריכה – מאכלים אותה פחות מכשיעור²⁰².

אמרה: איני יודעת אם צריכה אני לאכול, או ששותקת, ואילו חברותיה או הרופאים אומרים שאינה צריכה – אין מאכלים אותה²⁰³, אבל כשאין מי שיאמר שאינה צריכה – מאכלים אותה פחות פחות מכשיעור²⁰⁴.

אמרה: איני צריכה לאכול, ואין מי שסבור אחרת – אין מאכלים אותה²⁰⁵ ואם הרופא או המילדת אומרים שצריכה לאכול, והילדת אומרת שאינה צריכה – מאכלים אותה²⁰⁶. וכן אם חברותיה אומרות שצריכה לאכול, והילדת אומרת שאינה צריכה – נראה מהפוסקים שמאכלים אותה²⁰⁷.

קו. אחר גמר שבעה ימים מהלידה – דינה כדן חולה שאין בו סכנה, והיא חייבת לצום²⁰⁸, לפיכך אפילו אמרה: צריכה אני לאכול בגלל צער הלידה – אין מאכלים אותה; אבל אם אמרה: צריכה אני לאכול מתמת שמתכבד עלי החולי – מאכלים אותה²⁰⁹.

קז. הסתיים זמן היתר האילה באמצע יום-הכפורים, בגמר שלשת ימים מהלידה או בגמר שבעת ימים מהלידה – חייבת היולדת לצום החל משעת גמר ההיתר²¹⁰.

המטה שם סק"ז. 199. שעה"צ הנ"ל. 200. משני"ב שם סק"ז. ועיין שדי"ח הנ"ל, ועד. 201. שיע הנ"ל, ואף על פי שאומרת שצריכה לאכול רק מחמת צער הלידה ולא מחמת מחלה – מאכלים אותה, וכל-שכן כשאומרת שצריכה לאכול מחמת מחלה – עיין משני"ב שם סק"ז, ובבאר הלכה סי' שכי"ח סעיף י'. 202. משני"ב הנ"ל סק"ז, ושיע הרב שם סעיף ד'. ואם לא די לה בכך – מאכלים אותה כל צרכה (כנה"ח שם סק"ז). וילדת שאמרה: צריכה אני לאכול, ואין מי שיאמר שאינה צריכה: עד סוף יום השביעי (שאזנס מעד"לעט) מהלידה – מאכלים אותה אפילו כשיעור ויותר מכשיעור, ומסוף יום השביעי עד גמר שבע יממות שלמות, שהם מאה וששים ושמונה שעות מהלידה – מאכלים אותה פחות פחות מכשיעור (כן מבואר בשיע ומשני"ב הנ"ל ושעה"צ שם סק"ז). ועיין שיע סי' תרי"ח סעיף ח' ושיע הרב שם סעיף ט"ז. 203. כי"מ במשני"ב הנ"ל. 204. משני"ב הנ"ל ושעה"צ סק"ז, ותד"ח מערכת יורה"ד סי' ג' אות א'. ועיין אבני גזר סי' תנ"ג. 205. כי"מ במשני"ב הנ"ל ובשיע הרב שם סעיף ח'. 206. עיין משני"ב סי' שיעל סק"ז. 207. עיין משני"ב סי' תרי"ח סעיף שם סק"ז. ועיין א"ף למטה סק"ז, שמדובר אפילו כשאינה חולה אלא קצת. 210. שמירת שבת כהלכתה פ"י"ט סעיף ט"ז, ע"פ משני"ב

קה. משעה שאחזו הבל לידה לילדת – ונמצאת בשלבי לידה²¹¹ – דינה כחוד שלשה ימים מהלידה לענן צום יום-הכפורים²¹².

קט. המפלת – דינה כילדת²¹³, אם הפילה לאחר שעברו ארבעים יום מתחילת הריונה²¹⁴.

קי. יולדת חולה – מקילים לגבה כמו לחולה אחר, לגבי תענית יום-הכפורים²¹⁵.

קיא. סומכים על דברי אשה – אף שאינה רופאה – שאומרת שהתענית סכנה לילדת זו, ואין צריך לשאול לרופא, מפני שנשים בקיאות לגבי יולדות²¹⁶.

דיני מניקה

ק"ב. אשה מינקת – צמה ומשלמה את התענית ביום הכפורים²¹⁷.

ק"ג. וכשקיימת סכנה לתינוק עקב צום המניקה, וכגון תינוק חולה שכל הזנות הוא מחלב"א, ואינו רוצה לינק אלא ממניקת זאת, ואם תצום לא תהיה לתינוק כמות מספקת של חלב לינק ויסתכן – צריכה המניקת לאכול או לשתות²¹⁸, פחות פחות מכשיעור²¹⁹ ואם לא יספיק לה – תאכל ותשתה כשיעור²²⁰. ואין הבדל בין אם המניקת היא אמו של התינוק לבין שהיא אשה אחרת²²¹.

וכשאין סכנה לתינוק עקב מחסורו בחלב של המניקה, וכגון שהוא בריא ותשאר לו כמות מסוימת של חלב לינק, אף על פי שעל ידי צום

סי' תרי"ז סק"ז ובבאר הלכה סי' תרי"ח סעיף ח' ד"ה ואם. ושם בהערה נ"ד הביא בשם הגר"ש איערב"ד שליט"א, שאפילו נגמרים שלשת הימים בשעה אחת לאחר תחילת יום-הכפורים, ואם-כן תוכל לאכול כל צרכה לפני יום-הכפורים ולא תצטרך לעבור כלל על איסור בשעה הראשונה, מכל מקום מעיקר הדין מותר לה לאכול ולשתות בשעת זו. 211. והיינו משתשב על המשבר, או משעה שהיום שותת ויורד, או משעה שחברותיה נושאות אותה בזרועותיה שאין בה כח לחלוץ – שיע סי' שיעל סק"ז ג'. 212. משני"ב שם סק"ז. ועיין א"ף למטה שם סק"ז, מאמר מרדכי סי' תרי"ז סק"ז ודרי"ח מערכת יורה"ד סי' ג' אות ב'. 213. בבאר הלכה סי' תרי"ז ד"ה יולדת בשם אחרונים המובאים בש"ד חמד [מערכת יום הכפורים סי' ג' סוף אות א']. ועיין בדע"ת כאן מה שכתב בשם דע"ק. ועיין שדי"ח הנ"ל מה שהעיר על דבריו. 214. שדי"ח הנ"ל. ועיין בית אבי חי"ג סי' ע"ז, בנידון מפלת ספק קודם ארבעים יום ספק לאחר ארבעים יום, וגם איבדה דמים, והתיר לאכול פחות מכשיעור. 215. חיי אדם כלל קמ"ה סעיף כ"ז. 216. משני"ב סי' תרי"ח סק"ז. ועיין חיי אדם הנ"ל. 217. שיע סי' תרי"ז סעיף א'. 218. עיין בבאר הלכה סי' תרי"ז סעיף ב' ד"ה עוברות, בשם דבר שמואל סי' ק"ז; ותתי"ס ח"ו סי' כ"ג. 219. כ"ף החיים סי' תרי"ז סק"ז. 220. שם,

הלכות – פרק ז, קח – קיז ריט

המינקת יתמעט חלבה ויצומצם לפחות מן הכמות שהתינוק רגיל בה, אם ישאר חלב כדי חיותו של התינוק – חייבת המינקת לצום²²².
קיד. רצוי שהמינקת תרבה לשנות בערב יום הכפורים כמות גדולה של נוזלים, כדי שיספיק לה חלב להזנת התינוק ביום הכפורים²²³.
קטו. מינקת חולה – דינה כחולה אחר, לגבי תענית יום-הכפורים²²⁴.

דיני החולה – בתענית יום הכפורים

קטז. החולה – נאמרו בו דינים מיוחדים לגבי תענית יום-הכפורים, ונפרט אותם אחת לאחת.

חולה שהתענית סכנה היא לו

קיז. חולה שסכנה לו להתענות – מותר²²⁵, ואף מצוה היא לו²²⁶, לאכול ולשתות ביום-הכפורים²²⁷, כפי מה שדרוש לבריאותו²²⁸. ואין החולה צריך כפרה על מעשה זה שאכל ושתה²²⁹.

ומחנה חיים ח"ג סי' מ"ז. 221. מחנה חיים הנ"ל. 222. שו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' ר"א. 223. שמירת שבת כהלכתה פליט סעיף י"ז, והוסיף: וודאי שאסור לה לאשה המינקת ללכת לבית-הכנסת, אם אמנם קיים חשש שבגלל זה תבוא למצב שתצטרך לשתות. 224. כ"מ בפוסקים. 225. עיין ש"ע רס"י תרי"ח. 226. מג"א סי' ד"ר סקכ"א בשם הג"מ. 227. עיין אגרות משה ח"ד סי' ק"א אות ג', שאין חובה על אדם חולה ליקח תרופות – שלא דרך הפה – כדי שלא יצטרך להתענות. (וע"ש שהוסיף שכיון שאינו מחוייב ליקח התרופה – אסור לו לקחתה משום איסור רפואה ביום-הכפורים, ואך אם החולה מצטער על שאינו מתענה – מותר ליקח התרופה שבמקום צער רב אין איסור ליקח רפואה ביום-הכפורים). ולענין לקיחת התרופה בערב יום-הכפורים – ראה פ"ג סעיף ק"כ. 228. עיין ש"ע שם סעיפים ז"ח. ודין זה אמור אף אם האכילה והשתייה לא תועיל לו אלא כדי להאריך את חייו לשעה קלה בלבד, ואף אם הוא כבר גוסס (עיין ביאור הלכה סו"ס"י שכ"ט). 229. משניב שם סק"ה. ועיין מנחת יצחק ח"ו סי' נ"ח, שהביא בשם בעל חמדת שלמה (לקוטי חמדת שלמה, והובא בפסקי תשובה סי' ק"ג), לענין חולה מסוכן שצריך לאכול פחות פחות מכשיעור ביום-הכפורים, שהמציא תקנה שלא יחול עליו איסור כלל, וזאת על ידי שיבע קודם כניסת יום-הכפורים שמשעה זו ועד מוצאי יום-הכפורים לא יאכל בשיעור "כזית" ולא ישתה בשיעור כ"מלא לוגמיו" בתוך שיעור "כדי אכילת פרס", אף שלא כדרך הנאתן, וכן לא יעשה מלאכה ואף יחולו עליו כל יתר איסורי יום-הכפורים בכל שעות הנ"ל. ובאופן זה לא יחול עליו איסור אכילה ושתייה של יום-הכפורים, לפי שאין איסור יום-הכפורים חל על איסור שבועתו, כי כלל הוא שאין איסור חל על איסור אלא ב"איסור כולל" או ב"איסור מוסיף", וכיון שקיבל על עצמו כל איסורי יום-הכפורים אס"כ אין יום-הכפורים כולל יותר איסורים ממה שנשבע ואינו "איסור כולל", וכן אינו "איסור מוסיף"

הלכות – פרק ז, קח – קיז ריט

המינקת יתמעט חלבה ויצומצם לפחות מן הכמות שהתינוק רגיל בה, אם ישאר חלב כדי חיותו של התינוק – חייבת המינקת לצום²²².
קיד. רצוי שהמינקת תרבה לשתות בערב יום הכפורים כמות גדולה של נוזלים, כדי שיספיק לה חלב להזנת התינוק ביום הכפורים²²³.
קטו. מינקת חולה – דינה כחולה אחר, לגבי תענית יום הכפורים²²⁴.

דיני החולה – בתענית יום הכפורים

קטז. החולה – נאמרו בו דינים מיוחדים לגבי תענית יום הכפורים, ונפרט אותם אחת לאחת.

חולה שהתענית סכנה היא לו

קיז. חולה שסכנה לו להתענות – מותר²²⁵, ואף מצוה היא לו²²⁶, לאכול ולשתות ביום הכפורים²²⁷, כפי מה שדרוש לבריאותו²²⁸. ואין החולה צריך כפרה על מעשה זה שאכל ושתה²²⁹.

ומחנה חיים ח"ג סי' מ"ז. 221. מחנה חיים הני"ל. 222. שו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' ר"א. 223. שמירת שבת כהלכתה פלי"ט סעיף י"ז, והוסיף: וודאי שאסור לה לאשה המינקת ללכת לבית הכנסת, אם אמנם קיים חשש שבגלל זה תבוא למצב שתצטרך לשתות. 224. כ"מ בפוסקים. 225. עיין ש"ע רס"י תרי"ח. 226. מג"א סי' ד"ר סק"א בשם הג"מ. 227. עיין אגרות משה ח"ד סי' ק"א אות ג', שאין חובה על אדם חולה ליקח תרופות – שלא דרך הפה – כדי שלא יצטרך להתענות. (ועיי' שהוסיף שכיון שאינו מחוייב ליקח התרופה – אסור לו לקחתה משום איסור רפואה ביום הכפורים, ואך אם החולה מצטער על שאינו מתענה – מותר ליקח התרופה שבמקום צער רב אין איסור ליקח רפואה ביום הכפורים). ולענין לקחת התרופה בערב יום הכפורים – ראה פ"ג סעיף ק"כ. 228. עיין ש"ע שם סעיפים ז"ח. ודין זה אמור אף אם האכילה והשתייה לא תועיל לו אלא כדי להאריך את חייו לשעה קלה בלבד, ואף אם הוא כבר גוסס (עיין ביאור הלכה סוסי"י שכי"ט). 229. משנייב שם סק"ה. ועיין מנחת יצחק ח"ו סי' נ"ח, שהביא בשם בעל חמדת שלמה (לקוטי חמדת שלמה, והובא בפסקי תשובה סי' ק"ג), לענין חולה מסוכן שצריך לאכול פחות פחות מכושיעור ביום הכפורים, שהמציא תקנה שלא יחול עליו איסור כלל, וזאת על ידי שישבע קודם כניסת יום הכפורים שמשעה זו ועד מוצאי יום הכפורים לא יאכל בשיעור "כזית" ולא ישתה בשיעור כ"מלא לוגמיו" בתוך שיעור "כדי אכילת פרס", אף שלא כדרך הנאתן, וכן לא יעשה מלאכה ואף יחולו עליו כל יתר איסורי יום הכפורים בכל שעות הני"ל. ובאופן זה לא יחול עליו איסור אכילה ושתייה של יום הכפורים, לפי שאין איסור יום הכפורים חל על איסור שבועתו, כי כלל הוא שאין איסור חל על איסור אלא ב"איסור כוללי" או ב"איסור מוסיף", וכיון שקיבל על עצמו כל איסורי יום הכפורים אס"כ אין יום הכפורים כולל יותר איסורים ממה שנשבע ואינו "איסור כוללי", וכן אינו "איסור מוסיף"

הרב אהרן ראז
רב בית החולים ביקור חולים
ירושלים

תענית מעוברות ביום הכיפורים ובתשעה באב

דבר אשר שאל דעתי לענין הצום למעוברות ביום הכיפורים ולתשעה באב ולא להלכה שקשה להם הצום, אשר כמה שאלות הם ואין לענות עליהם בתשובה אחת, ולא דין זה בדין זה, אבל אכתוב לך מה שקיבלתי בואת מרבוהיגו אשר מפייהם את חיים ואת מלימיהם את שותיהם.

בראש וראשונה הוא מש"כ בחידושי מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם בהלכות שביית עשור דכתב, בדעת הרמב"ם חזילה שיש בו סכנה מחללין עליו שבת לכל צרכיו, אף שאין מגיעת אותו דבר סכנה, והוסיף עוד וכתב: והנה אאמירי הגאון (ריבנו חיים הלוי) צ"ל היה מורה ונא בכל חולה שיש בו סכנה כגון מכה של חלל וכדומה שיאכילו אותו ביום הכיפורים כל צרכו ולא פחות מבשיעור, ואמר הטעם דכיון שהוא כבר חולה שיש בו סכנה הוי יום הכיפורים ורחק לו לכל המועיל יותר לרפואתו שכלל זה גם חיזוק גופו, וכיון דשיעור שלם יותר טוב לחולה ממילא דגם זה בכלל פיקוח נפש שדוחה יום הכיפורים, ודברי הרש"ע שמאכילין אותו פחות מבשיעור קיימי רק על חולה שעדיין אין בו סכנה, רק שהרופא אומר שאם לא יאכלו אותו ביום הכיפורים יכבד עליו החולי ויסתכן, כלשון הרש"ע בתחלת הסימן שם דנמצא שכל הסכנה היא רק מתמת מגיעת האכילה בלבד, וכזה כיון דאפשר למנוע סכנה זו גם על ידי פחות מבשיעור אסור להאכילו שיעור שלם, אבל בחולה שיש בו סכנה כל מה שמועיל יותר להחולה לקירוב רפואתו ולהחיותו, להסיר ולמעט סכנת מחלתו הכל בכלל סכנה ופיקוח נפש שדוחה שבת ויום הכיפורים, ואין את צריכין לדון כלל אם מגיעת האכילה וחיותו ותיבאוו לדידי יותר סכנה.

גזר הסוכה * אגוד תלמידי

אולם לענין הצום בתשעה באב הדברים פשוטים יותר, וכן כתב בשמו הראב"י דפתי"ך הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א במועדיהם ומנמי"ן סי' נטו, ובסוג המחלה להתיר לחולה לאכול בתשעה באב, הבנתי מדברי מרן הגאון מברסק זצ"ל, שאם סובל עכשיו ממחלה שהיא מצד עצמה מסוכנת, כמו שיש לפעמים בלחץ דם גבוה או לוקס דלקת פרקים וכל שבין בלב, והיבד הוא ליתור מהחרפת מצבו, או שלוקח תרופות לטיפול, בזה אפילו אם לדעת הרופאים יבול הוא לצום ולא יסתכן במצבו עכשיו בהאי צום, כיון שהוא חולה עכשיו לא גורד בו רבון, ואין עליו דין תענית תשעה באב כלל, ואפילו אמרדו רפאים שיכול לצום ולא יסתכן אין אומד לתשעה באב, דמאתה שהוא חולה במחלה שעלול להיות מסוכן ורקו לחירות או טיפול, אוכל כדרכו ואין צורך לשאול רופא, כמש"כ הרש"ע שחולה אין צריך אומד, שחולה לא גורד עליו חז"ל, ובשאר צומות דחלוי ברצו מתענין רבאיתא בגמ', ואף שבשי"ע מביאר רק בעוברות ומניקות שלא מתענות, סבור מרן זצ"ל שכל חולה פסור, שלא גורד בו ואין לו לצום תענית ובכו שנתא, (ונראה חולה שלא ניכר עליו שהוא חולה צריך לאכול בצניעה, ולא ליתו למיטעי שאין צורך לצום בתענית אלו גם אם שאינו חולה כלל).

הנה, לגבי יום הכיפורים, בשו"ת אבן ישראל (י"ז סי' פ"א פ"ז) להראב"י דפתי"ך הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצוק"ל כתב דבזמנים שחלש הרורות ועשרות גשים צצמו הפילו אחרי הצום, לא צריכה גם לשאול לרופא, ופשוט דאסורו להתענות ביום הכיפורים, וצריכין כל הגשים המעוברות עד החרוש התשיעי לאכול ביום הכיפורים פחות מבשיעור, וצריך להיעזר שהרופאים

החולה

בכאן את הערך הנגזר למעלה וחסרות
ענין תענית
אשר פסקתם עליו את הענינים
ומה שכתב על החוקים
ותחת המעלה מתייחסות למעשה

החולה
על פניו כשעשה
על פניו כשעשה

הרב אהרן ראז * תענית מעוברות ביום הכיפורים ובתשעה באב

חושבים שצריך לחכות תשע דקות, ולזה הם מצוים על החולים לא לאכול בשיעורם כי חושבים שבהקאי גורא לא מספיק, ומכיון שצריך להלכה שיעור כרי אכילת פוס הוא לא יותר מארבע דקות, כדאי אסור גמור הוא לאכול בשיעור כשיכול לאכול פחות מבשיעור כל ארבע דקות, ומתחילת האכילה עד אחר השניה מצטרף להארבע דקות.

ויש לענין דבריו, דהנה לענין מעוברות ביום הכיפורים קיבלנו מרבוהיגו שהדבר הלוי במחלוקת ראשונים, ויסודו בדברי הרא"ש ביומא (פי"ט סי' ט) שבתב"ז ו"ל: כתב בעל הלכות אשר עוברת ודידיה דאי לא אכלה מתענין וז"ל דע"ג דספק בן קיימא הוא ספק נפל שפיר דמי ליתן לה. והרי"ף גיאות ז"ל כתב דלאו בדיעה דין תליא מילתא אלא בדיעה דידה ובדעתה תליא מילתא דמשתייה נונתים לה וכחולה דמי: וכתב הרמב"ן ז"ל: משמע מתוך דברי בעל הלכות דמשום סכנת וולד לחייה מחללין אפילו ליכא למיתע לדידה, דהיינו דגריסין בשלוי פתי קמא דעריבין (ג) האשה שישבה על המשבר וזמנה בשבת מביאין סכין וקורעין בריסה ומוציאין את הולד, פשיטא מאי עביד מחתך בבשר בעלמא הוא, אמר רבא לא נצרכה אלא להביא סכין דרך רשות הרבים, מאי קא משמע לך דעל ספיקא מחללין שבת, תנינא ספק חי ספק מת ספק גברי ספק ישראל מפקחין, מהו דתימא הנהם הוא היה ליה חזקה דהיתא אבל הכא דלא היה ליה חזקה דהיתא מעיקרא אימא לא קא משמע לך, ואיכא דסבירא ליה דאין מחללין משום נפלים אלא עברה שהייתה חששא דמיתה דידה היא שכל המפלת בתזקת סכנה היא, ופעמא דנישבת על המשבר שמהו טעמא אתרינא הוא הרי הוא כילוד דתו לאו ריך אמו הוא דלאו בדידה תליא אלא חי הוא דלית בעולה בפניו וליכא חששא אלא דלא היה ליה חזקה דהיתא וספק נפשות להלך, ולא ידעתי מה צורך לכל אלו חוקים דלא משכח סכנת עובר כלא סכנת העוברת ולא סכנת עוברת כלא סכנת עוברת, דהמפלת

בחזקת הסכנה היא וכן פירש"י דאם אינה אוכלת שניהם מסוכנים, עב"ל.

הטור מביא להלכה בדעת הרא"ש דשינה מסתכנים, אלא דכתב: ואם לא יתנו לה חסתנן היא או הולד, וכ"כ הוסיף לפני דברי הרא"ש לא היה ליה לרבינו הטור לבחוב חסתנן היא או הולד דמשמע דמשבחתי לה שיתכן כלא זה, ובב"ח כתב דגם דעת הטור דשינה מסוכנים אלא כיון דמדינא אפילו מצד אחד מהם מחללים כתב כלשון הזה, וא"כ להלכה דעת הרא"ש והטור דכל הפלת וולד היה סכנה לאו ואפילו קודם ארבעים יום.

ובקר בן נתנאל כתב ליישב דעת הרמב"ן מקושיות הרא"ש וז"ל: ולא ידעתי מה קשיא ליה, וז"ל לא ימצא אשה שמתחזקת בנפלים ולא חזק לה כל פעם כלל, עב"ל. ולבאור יישוב זה דאי יש דין פקוח נפש בהפלה שוב לא מהני שום חזקה שלא להלל גם אחרי כמה פעמים שלא חוזקה. **אולם** בהעמק שאלה (מח"ס קטן) כתב לחלק בזה בין דאי לספק, דכיון דליפינן הא דמחללין את השבת אפילו בשביל ספק פיקוח נפש הוא מדאמר רבי יוחנא אמר שמואל, דכתבי אשר יעשה אונחם האדם וחי בהם ולא שימות בהם, כמו דמסיק רבא ביומא (פ"א) דלכולהו דרשי איח לוח פירכא דאשכחן דאי ספק מגולן לבר מדשמואל דלית ליה פירכא דילין מוכתיב האדם וחי בהם דמשמע אפילו ספק חיות דוחה כל המצות, אבל כל זה אינו אלא באדם דהיינו בוגד מזה שאין כן בעובר דלא מיקרי אדם, ואי ידעין בעוברת שחפיל או רשאי לאכול.

ולאור כל האמור קיבלו מפי מרדכי ראש הישיבה הגרי"ז זצ"ל בנו של מרן רי"ז הלוי זצוק"ל אשר מררות שאביו מרן זצוק"ל כתב בשם אביו מרן הגרי"ז דבכל חולה שיש בו סכנה כגון מכה של חלל וכדומה שיאכילו אותו ביום הכיפורים כל צרכו ולא פחות מבשיעור וכידוע עד כמה שהייר בזאת, אבל במעוברות חשש רבינו לדעת

הראשונים (הרב"ן המובה ברא"ש) ולפי דעת זקינו בעל העמק שאלה, ובאין סכנה ודאית לעובר או ספק סכנה לאם אין לנו להחזיר לאכול ביום הכיפורים למעוברות מהאי טעמא, אבל ברואי לענין צום בהשענה באב היה מורה ומתיר לכתחילה לכל הנשים בכל החודשים לאכול ולא לצום, מהשנים האמור לעיל מהראב"י הגר"מ שנטובוך שליט"א בשם מרן זצ"ל שמעוברות פשוות מצום בתשעה באב.

ולעומת זאת רבינו הראב"ד הגר"מ פישר זצ"ל המובה לעיל בתשובתו אבן ישראל כתב, וכן היה מורה לכל השואלים אותו, דעל כל הגשים המעוברות עד החדש התשיעי לאכול ביום הכיפורים פחות מכשיעור, אולם לא מהאי טעמא, אלא מטעמא דחלשו הדורות, היינו לשיטתו דהוה ספק סכנה לאם הדיבה נסתנו והגיעו עד שערי מות ממש, וממילא ודאי אם יש סניף נוסף כאשר לאשה יש סיבות רפואיות שחלקם אף מאושפזות בהא גם רבינו הראש ישיבה זצ"ל היה מורה להחזיר אפילו ביום הכיפורים ללא כל חשש, כדן חולים, ולפי דברי הגר"ח האמריים שיאכילו אותנו ביום הכיפורים כל צרכו ולא פחות מכשיעור.

והר"ב כתבו בזה גדולי רבותינו לענין חיוב הצום למעוברות והביאו בתוך דבריהם הדברים האמורים לעיל, אולם יש לעיין בהו, דלפי זה יוצא שאין מחליין שבת עבור העובר במקום שהוא בגדר ספק סכנה עובר, ובהו הרי מעשים בכל יום המחליין שבת גם במקום שלא נשקפת סכנה לאם ואפילו קודם ארבעים יום, וכבר האריך בואת אף בעל העמק שאלה שם.

ולא אמע מלכתוב שבחזילת שנת תשס"ה שאלתי כאן כמה רופאים וכולם ענו לי, זה שלא בפני וכלי ידיעת זה, (וכן כתב לי ד"ר חיים יפה מגדל מחלקת נשים ילדות כאן), שמעוברת ללא ביטוח רפואית צריכה לאכול פחות מכשיעור בחודשים השביעי והשמיני, כברי שלא תלך וולד המכונה "פג" שהוא סכנה לזולד, ולשאלתי ומה לפני החדש השביעי, ענו לי שהוא לא יהיה בגדר פג.

אלא בגדר הפלה, והמבין ביין שאם כן גם לפני החדש השביעי יש ספק סכנה לזולד, מחמת הספק שמא תפיל הזולד, ואשר לפי האמור אין מקום להחזיר להתענות בתשעה באב, וצ"ע לענין יום הכיפורים, ועם כל זאת לא באתי אלא לעודר לב המעיין.

[בכל מקרה בו אשה צומה ומתחילה להרגיש התכווצות או אינה חשה בתנועות העובר, עליה להפסיק הצום מיד, קודם ע"י שחיה מזובה וכמידה וגם זה אינו עוור אכילה, ופניה לבית החולים, ד"ר חיים יפה].

ודנה כבר הובא על מה שכתבו בשם ריב"ז ז"ל כי חלה חולין אשר מת בו, וחל יום הכיפורים באותן הימים, ואמרו לו הרופאים אם לא תאכל ודאי תמות ואם תאכל שמא תחיה, והוא ז"ל אמר ברי ושמה ברי עדין, ולא רצה לאכול ומת באותה שנה, ורצית לדעת דעתי אם יפה עשה אם לא. לגבי הדין אין ראוי ללמוד ממנו כלל דהא קיימא לן ספק ספקא של פקוח נפש דוחה את השבת ואת יום הכיפורים ואפילו לחיי שעה חזשיין, כל שכן לספק שמא ימות שמא יחיה ואפילו לספק שבת אחרת. לפיכך אין ראוי ללמוד ממנו, כי אפשר דריב"א ז"ל הוגיש בעצמו דאפילו שיאכל ימות, דלב יודע מרת נפשו, והיינו דקאמר ברי ושמה ברי עדין כלומר הברי שלי עדיף משמא שלכם, ולפיכך לא רצה לאכול. (ועיין עוד באלף למטה ס"י תרי"ח סק"ה הביא לכנסת הגדולה דכתב שאין זה חולק על דברי האיסור והיתר והיריבין דאמרו שאסור להתמיי על עצמו, דאינתו מיירי באינו מסופק בחיים משא"כ הוא דריב"א גם אם היה אוכל היה ספק שימות, וכתב כאליה רבה דמשמע דמדינא שרי לאכול אף במסופקים בחיים אלא משום דרצה להתמיי, גם נראה דמעשה דריב"א שדחה מסופק ביתו, וקרוב למיתה, וחסיף האלף למטה דאף במסופקים אין רשאי להתמיי אלא במסוכן ביותר. וגם כוח צ"ע, דהא מפקחין עליו את הגל אפילו משום חיי שעה, ואם כן כיון שקרוב הדבר שעל כל פנים יועיל לחייתו חיי שעה מאכילין אותו אפילו בעל כרחו, וצ"ע).

אולם אם שידע נפשי מייעט ערכי ויפטר להורות לעם ה' את הדרך ילכו בה, אבל היות ואני על משמותי אעמודה וכדברי מרן בחידושי רי"ז הלוי שאין בואת ח"י הקלה בתעניות אלא חומרא בפיקוח נפש, ותרבה ראייתי כימי חליי ובפרט עתה שותני עומד על משמרת הקודש בבית"ח ביקור חולים, למחרת הצום ולפעמים אפילו הרבה זמן אחרי זה שתולים הוטרוד מצבם למאד מתמת הצום עצמו ואי אפשר לי לפורטם מתמת כבודם.

וכדי להקל על הוגשת החולים לפעמים אני מוסיף להודותי את שני המכתבים שקיבלתי לאחרונה המדברים בעני עצמם, מכתבים מגדולי ישראל, מכתב מהאדמו"ר רבי יהושע מבעלא זי"ע להארמ"ר מוויניץ זי"ע בעל הצמח צדיק, (י"כ לפלא בעיני ששמעתי כי עלה המורא בלב אנ"ש ר' עליהם יחיו פן ירצה כ"ף להתענות ביום הקודש הבעל"ט, ומי יוכל להאמין בואת על איש קדוש כמותו ירבו כמותו בישראל, הלא מרעה אחד מצווים אנתנו ועומדים לבלתי לאכול ביום הכיפורים ובמקום המצטרך נאמר ושמרתם לנפשוחים, וזכרתי עת שאארמ"ר זצ"ל היה חולה והלכנו במבוכה פן לא ירצה לאכול ביה"כ אמנם הוא ז"ל בגודל צדקתו היה זריז בתוקף ותיקף אחר כל נדרי מיהו צדיקה ליתן לו לאכול כפי שאמרו חז"ל, ואכל בשמחה יתירה, כמעט לא ראינו שמחה כזאת רק בעת אכילת מצה ונטילת לולב, וברואי גם כ"ף יהיה זריז במצוה זו ויתנהג כפי פקודת הרופאים עליו, ובפרט אדם גדול אשר עיני ישראל עליו צריך להזהר ביותר פן כי יחמידי

כזה ילמדו ממנו ויבא ח"ו לדיד סכנה, יאמין לי כי מכתבי זה נגר רצוני הוא לכתוב לכ"ף דעתי בעיני התנהגותו אמנם למען תיקן נפשו הטוב בעיני הורחתו לכתוב מה שנגד רצוני. ומכתב מבעל ה"ש"ם משמואל" מסוכטשוב זי"ע (תש"ס כפ"ק) פשוט ומשמש נמי (כ"אשר יום הכיפורים ממשמש ובא, הנני להזהירך מאד לבל תצדק הרבה בדבר הצום, וכפי אשר יאמר לך הדי"ר כן תשמור לעשות. אם יאמרו שרי בפחות מכשיעור, היינו פחות מחצי ביצה תוך שמונה מינוט, אך באם יאמרו שגם זה לא יספיק, חלילה לך להחמיר, כי מי שציוה לצום ביום הכיפורים הוא ציוה לשמוע לרופא ושלא לצום, ואל תחשוב שאין להחזיר אלא לחולה שיש בו סכנה לשעתו, חלילה, אלא אפילו לספק ספקא, כי אין הולכים בפקוח נפש אחר חוב, ואפילו לזמן מרובה שאין האדם יכול להחמיר, וכן אמרו ז"ל (יט"ז פ"ג) אפילו החולה אומר אין צריך והנפא אומר צריך שומעין לרופא, ואפילו החולה הוא חכם בטבעיות וירדע לשער בשל אחרים, ואפילו הוא עצמו מומחה, אין שומעין לו, וכן בעיני התפילה, יודע שהש"ץ מוציא הנך דאניס ואפילו שם שבשדות, וחשוב כמו שמתפללים בעצמם, ואם כן, אם יצוה עליו הדי"ר שלא תתפלל ואתה אנט בדבר הש"ץ מוציאך, ולאן דוקא הש"ץ דעריך אלא אפילו הש"ץ דסוף העולם, וא"י מה יפה כח הויצא ע"י הש"ץ, כי אי אפשר דליכא חד בסוף העולם היודע להתפלל יותר מש"ץ דעריך והוא המוציאך, וכך אכול בשמחה לחמך ושחה בלב טוב ייין כי כבר רצה האלקים את מעשיך").

עוברות ומניקות בתענית

עוברות ומניקות בתענית

הרב נחום אליעזר רבינוביץ'

ראשי פרקים

א. סכנת המעוברת והמניקה

ב. סכנת הוולד

1. עובר

2. יונק

ג. תשעה באב

ד. סיכום

***

המשנה ביומא פב,א דנה על אשה מעוברת ועל חולה ביום הכיפורים, באילו מקרים מותר להם לאכול וקובעת: "עוברת שהריחה - מאכילין אותה עד שתשיב נפשה." פירש רש"י ז"ל: "ואם אינה אוכלת, שניהן [האם והולד] מסוכנן". ברור איפוא שבלא הריחה ריח תבשיל ומתאוה לו, המעוברת חייבת לצום. לענין תשעה באב איתא בפסחים נד,א: "דרש רבא: עברות ומניקות מתענות ומשלימות בו [בתשעה באב], כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים."

א. סכנת המעוברת והמניקה

תחלה נברר מעמדן של המעוברת והמניקה לעומת החולים. כבר פסק המהרש"ם ז"ל (ארחות חיים סי' תקנ) שדין דין החולים, וצ"ל כמה מקורות לכך. ראה למשל רש"י (עירובין קב, ד"ה צער עיבור): "עוברות חולות הן"; וכן (יומא מז,א ד"ה איכא דאמר): "וסתם נשים מעוברות חולות, ואוכלות זרוד וערסן... להברות אותן והעוברים."

אשר למניקה - ראה כתובות סה,ב על המשנה "ואם היא מניקה, פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזנותיה" אמרו שם: "ודלמא הא קא משמע לן, דסתם מניקות חולות בניהו." אמנם יש אולי מקום לפרש שאין סברא זו אמורה אלא כהוה אמינא, אבל למסקנה לא קיימא לן כך, וכך מעיר המהרש"ם ז"ל. אולם פירוש זה ודאי אינו מוכרח, כפי שמוכח במאיר שם (מהדורת סופר עמ' 275). ונראה שהרמב"ם פירש שאוקימתא זו קיימת גם להלכה, שהרי כתב לפרש הדין שמוסיפין למניקת (הל' אישות כא,יא) "מפני חולי התאוה שיש לה בבטנה". וביד-פשוטה הסברתי, שהוא הולך בזה בעקבות רבו הר"י מיגאש ז"ל, שפירש את הגמרא הנ"ל באורך, והובא פירושו בשיטה מקובצת שם. נמצא שיש לנו שלשה ראשונים שמפרשים, שגם למסקנה קיימת הקביעה שמניקה יש בה חולי. פירושים אחרים מבוארים - למיעוט ידיעתי לא מצאתי בראשונים. והעיקר שהרמב"ם קובע כך להלכה.

ב. סכנת הולד**1. עובר**

לא רק על האם יש לדון. יש לדון גם מהו מעמדו של הולד? כתב בהלכות גדולות (הלכות יום הכיפורים ד"י עמ' 319): "עוברא דידעינן דאי לא אכלה מיתעקר ולדה, ואף על גב דאמרין ספק הוא חי ספק מת, שפיר דאמי למיתן לה דאכלה. דתניא: עוברא שהריחה וכו'." הרי"צ גיאת ז"ל (חלק א עמ' נה) מביא את דבריו, ומוסיף: "ואכן לאו בדיעה דידן תליא מלתא אלא בידיעה דידה ובדעתה תליא, שמשהריחה נתנן לה וכחולה דמיא." ראה שם בהערות המהדיר הרי"ד במברגר ז"ל (אות צב) דיון ארוך, אם הרי"צ גיאת בא להחמיר או להקל על דברי בה"ג. אולם כל זה אינו מענינו עתה. דברי הבה"ג והרי"צ גיאת הביאם הרמב"ן בתורת האדם (ענין הסכנה; מהדורת שעוועל עמ' כח), וגם הרא"ש (יומא פ"ח ס' יג) ואחריהם רוב הפוסקים כולם. העולה מדבריהם הוא, שאם יש סיכון שיתעקר העובר, ואפילו היא בתחלת ההריון, מאכילין את האם משום סכנת העובר.

העובדה שהבה"ג מנסח את דינו בהכללה "דידיעין... מתעקר ולדה", ומביא ראיה לכך מדין הריחה - הרי זה מוכיח שיתכן שלא רק בהריחה יש סיכון כזה, ואין זה דין פרטי דוקא בהריחה, אלא שכמוכן הדבר תלוי אם יש לנו ידיעה כל שהיא כגון זאת. בזמן האחרון גילו הרופאים, שמן החודש החמישי והלאה הסיכויים הם ניכרים שהצום יגרום להתכווצויות הרחם - כלומר, שהולד ייעקר ממקומו ותהיה הפלה, ר"ל, או במקרה הכי טוב לידה מוקדמת עם כל הסיכונים הכרוכים בכך. השווה ב"ח (ס' תריז ד"ה ומ"ש וכו'): "עוברא שהריחה, אפילו לא נשתנו פניה - מאכילין אותה, דאע"פ שהיא עצמה אינה בסכנה עכשיו מאחר שלא נשתנו פניה, מכל מקום הולד עומד בסכנה, דאי לא אכלה מתעקר ולדה וימות. ואז גם היא תסתק, שכל המפלת בחזקת סכנה היא. וכן יראה מלשון הרא"ש והר"ן... והרמב"ם נראה ממנו שתופס שיטת הרא"ש והר"ן ורבינו [הטור]."

2. יונק

ואשר למינקת - ראה חת"ם סופר ח"ו ס' כג, בשם תשובות דבר-שמואל ס' קז, שאם התינוק מסתכן בהעדר חלב אמו, גם אם המינקת בריאה, אם כשתתענה לא יהיה לה להניק - אל לה להתעמת ביום הכיפורים, מפני שיש ספק פיקוח נפש של הולד. החת"ם סופר עצמו מעיר: "ולא הביא ראיה, והוא פשוט". אף המהרש"ם הביאו להלכה (ארחות חיים תריז,א).

כיום אפשר להאכיל את התינוק בבקבוק, אבל בכל זאת, בזמן האחרון גילו הרופאים שחלב האם יש בו סגולות מיוחדות, ובפרט בחיסון נגד מחלות שונות. לפיכך ממליצים הרופאים בכל תוקף שהאם תניק גם אם הולד הוא בריא, ואין צריך לומר כשהולד חלש. ובמקרה של חולשת יתר, כשהולד אינו מסוגל לינוק, האם מוציאה חלב ומאכילים את התינוק באופנים מיוחדים, כי אין תחליף לחלב האם.

נוסף על כך, אפילו בולד בריא, אם ייפסק החלב פתאום, ויצטרכו לתת לו בקבוק, הלא שינוי וסת תחילת חולי מעים, ולפעמים זה גורם לבעיות בדרכי העיכול. והרי סתם תינוק, אפילו בריא, נחשב כחולה שאין בו סכנה לכל צרכיו, וצער יתר בהחלט יכול לגרום לו סכנה. כך מסיק המהרש"ם (בארחות חיים תקנ,א): "ונראה פשוט דמינקת, אפילו אם היא אינה מצטערת, אבל התינוק מצטער שאין לו מה להניק, יש להקל ואין לחוש להמנהג בזה. ואולי גם בט' באב יש להקל, דסתם תינוק - חולה שאין בו סכנה". ראה שם עוד במהרש"ם, שדן באשה שפסקה מלהניק תוך עשרים וארבעה חדשים: "ונראה דכיון דאבריה מתפרקין ואין נפשה חוזר עליה עד כ"ד חודש, כמ"ש ביורה דעה סוף סימן קפט, יש להקל." הרי שדין חולה יש לה כל הזמן.

ג. תשעה באב

עד כה דיברנו על מעמדם של האם והולד. כמוכן, השיקולים הללו שייכים גם ליום הכיפורים, וכל שכן לשאר צומות. אלא שביום כיפור מאכילין אותה הקל הקל תחלה, ופחות מכשיעור בבת אחת וכו', מה שאין כן בשאר הצומות. ברם יש בכל זאת לברר את מעמדו המיוחד של תשעה באב.

למדנו בראש השנה יח, ב על דין המשנה, שהשלוחין יוצאין על אב מפני התענית: "ולפיכך נמי אתמוז וטבת, דאמר רב חנא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא: מאי דכתיב 'כה אמר ה' צ' צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה' - קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה?! - בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה; אין שלום - צום [וכולם שווים]. אמר רב פפא: הכי קאמר, בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה; יש גזירת המלכות - צום; אין גזרת המלכות ואין שלום - רצו מתענין, רצו אין מתענין [לפיכך לא שלחו שלוחין על תמוז וטבת]. אי הכי, תשעה באב נמי [ולמה יצאו השלוחין על אב]? אמר רב פפא: שאני תשעה באב, הואיל והוכפלו בו צרות."

ניתן לפרש: "שאיני תשעה באב, הואיל והוכפלו בו צרות" - לפיכך רצו להתענות וקיבלו עליהם. על פי פירוש זה נמצא שמעיקר הדין החיוב בתשעה באב אינו אלא משום שרצו; ומה שאמר רבא שדינו כיום כיפור - היינו שקבלו עליהם לנהוג כך, ובדאי אינו חמור משאר דרבנן. כפירוש זה כתב רבינו חננאל ז"ל שם: "משום שהוכפלו בו צרות... קבלו עליהן וכו'". ראה גם תשב"ץ (חלק שני סי' רעא) שהוא משווה את כל ארבעת הצומות, ומפרש: "בתשעה באב שהוכפלו בו צרות, רצו וקבלו עליהם אותו הצום בחומרותיו, והרי הוא צום היכא דליכא שמד מכח קבלתן בלבד." גם הרב המגיד פירש כך בדעת הרמב"ם (הל' תעניות ה,ה), אף שיש שם בעיה של חילופי גירסא. וכך מוכח בספר תורת-האדם לרמב"ן (ענין אבלות ישנה; מהדורת שעוועל עמ' רמד).

אבל התוספות (מגילה ה,ב ד"ה ובקש) לא כך דעתם. הם מפרשים שתשעה באב היא תקנה קבועה ואינה תלויה ברצו כלל, ולפיכך לא ניתן לבטלו (ראה ביאור הגר"א או"ח תקנ"ג). ולא עוד אלא הואיל והיא תקנת נביאים ומוזכרת במקרא, הרי היא דברי קבלה, ודברי קבלה כדברי תורה.

בשאר הצומות כתב בבית-יוסף (סי' תקנד ד"ה וגרסי'): "רבינו ירוחם כתב בנתיב כז בשם הגאונים: מעוברת אסורה להתענות, זולתי בתשעה באב ויום הכיפורים, משום צער הולד."

לענין יולדת, אפילו אינה מניקה, מביא בהגהות מיימוניות (הל' תעניות פרק ה אות א): "רבינו תם התיר לאשה יולדת לאכול בצום גדליה שהיה שמיני ללידתה. ואע"ג דאמרין בפרק מפנין (שבת קכט,א) דאחר ז' אם אמרה איני צריכה - אין מחללין עליה את השבת, וצום גדליה דברי קבלה ודברי קבלה כדברי תורה, אפילו הכי מותר, דאמרין בפרק קמא דראש השנה... רצו מתענין רצו אין מתענין, ולכך הוא רשות ומותר לה לאכול. ע"כ מצאתי. ונראה דאפילו עוברות ומניקות דעלמא שהיו מצטערות הרבה, שהיה להם לאכול בכל אלו הצומות, לבד מתשעה באב." הוא אינו מפרש אם חומרותו של ט' באב היא משום דברי קבלה, או שמא אין זאת אלא משום שרצו וקבלו עליהם להחמיר. ברם בבית-יוסף וכן בבית-חדש (סי' תקנד ד"ה וכתב) מביאים דברי הגהות מיימוניות, ומפרשים שאין זאת אלא משום רצו. כך כתב הב"ח לענין חיה, כי כל שלשים יום היא בחזקת חולה שאין בו סכנה אפילו אינה מניקת: "בתשעה באב אין צריך אומד, אלא מאכילין אותה מיד, ואפילו אמרה אינה צריכה. דכלל הוא, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. ותשעה באב לזמנינו, דאין שמד ואין שלום, נמי גזירה דרבנן היא, ואינה מדברי קבלה שהוא כדברי תורה, כדאמר בפרק קמא דראש השנה רצו מתענין, וכמו שאמר רבינו תם ביולדת בצום גדליה להתיר לאכול. והוא הדין לתשעה באב." הוא מביא שורה של פוסקים, שכולם סוברים שתשעה באב אף הוא אינו אלא משום רצו (והשווה ט"ז תקנד,ד).

עוד יש לציין לבית-יוסף (סי' תקעה ד"ה ועוברות) שמביא בסוף דבריו: "כתוב בתשב"ץ סי' תכח: עוברות ומניקות שמתענות, ברע הן עושות, כי הוא רע לזלד, וגם שמתנוללות לבעליהן." ונראה שאין דבריו מוסבים על תשעה באב, אלא על מי שרצתה להתענות תענית יחיד או שאר תעניות שגוזרין על הציבור לגשמים. אולם לא יכולתי למצוא את מקור הדברים, כי בתשב"ץ שלם אין סימן תכח. אבל הרי בבית-יוסף מביאו בסימן העוסק בתעניות גשמים.

ד. סיכום

נסכם את הדברים:

א. לרוב הראשונים מעמדו של תשעה באב אינו אלא כשאר איסור דרבנן, ולא גזרו במקום חולי. אמנם המנהג הוא להחמיר בו, אבל מעיקר הדין יש מקום להקל לחולה שאין בו סכנה כמו בשאר הצומות. כבר כתבו הפוסקים שהזרות האחרונים נחלשו לעומת הזרות הראשונים; ולפיכך יתכן שמה שנהגו הראשונים, אין בטחם של האחרונים לסבול. על כן יש להעמיד את הדברים על עיקר הדין, ובפרט בענין שיש בו אפילו ספק רחוק של סכנת

ב. מכמה מקורות מוכח שעוברות ומיניקות דיין כחולה שאין בו סכנה לכל הפחות, ואם מרגישות חולשה כי אז יש ודין כיש בו סכנה. דין זה אמור גם בחיה כל שלשים יום, אפילו אינה מיניקה, ולדעת המהרש"ם עד כ"ד חדש.

ג. במקום שיש חשש שהולד ייעקר, ואפילו אין האשה מרגישה חולשה, זה נידון כפיקוח נפש והמעוברת חייבת לאכול אפילו ביום כיפור, ואין צריך לומר בתשעה באב. הואיל והוכח שבהרבה מקרים הצום עלול לגרום להתכווצויות הרחם מן החודש החמישי בהריון ואילך, יש לחוש לכך. כמוגן שביום כיפור תאכל או תשתה פחות מכשיעור, ובהפסק כדי שיעור אכילת פרס.

ד. משום צער התינוק, אין למינקת לצום בתשעה באב. ויש נסיבות שצער זה נחשב כסכנה לתינוק. ואפילו ביום כיפור יש להורות למינקת לאכול, אם כי בפחות מכדי שיעור כנ"ל.

וה' יצילנו משגיאות, ונזכה במהרה לנחמת ציון ירושלים.

ישיבת מעלה אדומים - פרטי קשר

ybm-site@ybm.org.il

אימייל

http://www.ybm.org.il

אתר

יום כיפור-הרב פפנהיים

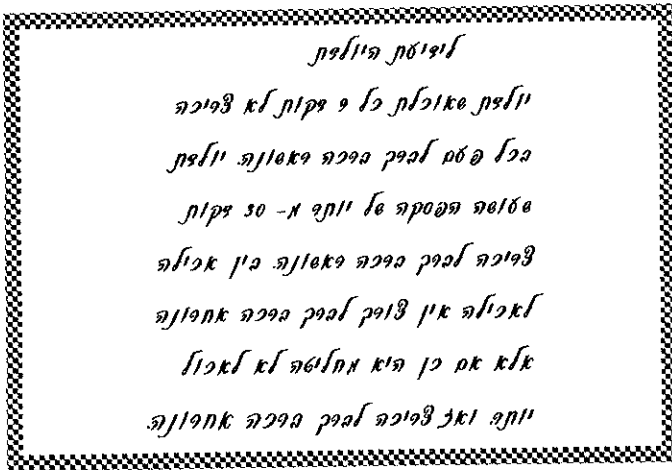
1. כל יולדת בתוך 3 ימים מהלידה חייבת באכילה מלאה (לפי רצון או שיעורים).
2. יולדת עד 7 ימים מהלידה יכולה להתחיל לצום אך אם מרגישה צורך, גם אם אינו גדול במיוחד יכולה לאכול ולשתות בשיעורים.
3. יולדת באופן כללי גם לאחר 7 ימים מהלידה אם מרגישה חולשה מיוחדת או סחרחורת או עילפון יכולה לשתות בשיעורים.
4. כאשר יש סחרחורת בשכיבה יותר מחמש דקות אפשר לשתות לפי שיעורים.
5. יולדת לאחר ניתוח (גם לאחר 7 ימים) אם יש לה חום מעל ל- 38° , או לוקחת אנטיביוטיקה חייבת לשתות לפי שיעורים.
6. נשים שסובלות מעל לחץ - דם $150/140$ או פחות מ- 100 חייבות לשתות בשיעורים.
7. נשים שספירת הדם שלהם למטה מ- 10 חייבות לשתות בשיעורים.
8. במקרה של צורך לשתות לפי הוראות הרופא, צריכה היולדת להגיע לשתיה של לפחות כליטר אחד במשך היום, ולחלק את השתיה בשיעורים במשך היום בהתאם לכך.
9. ניתן לאכול ולשתות באותו פרק זמן (כלומר לא צריך להמתין 9 דקות בין אכילה לשתיה)

השיעורים:

מבנה גוף גדול	מבנה גוף בינוני	מבנה גוף קטן
עד 40 סמ"ק	35 סמ"ק	30 סמ"ק
		שתיה כל 9 דק':
		(לא משנה איזה סוג שתיה)
		אוכל: 2 עוגיות - 30 סמק'
		תפוח עץ - $1/8$
		ענבים - 4-5
		(לא משנה איזה סוג אוכל)

אם השיעורים אינם מספקים יש להקטין את רווחי הזמן, ובמקרה הצורך האכילה והשתיה מותרים לא שיעורים.

10. תפרים - מותרים לשטוף כרגיל כמו בשבת.

בס"ד מוצאי יו"כ תשנ"ט

לרב פפנהיים נר"ו שלו' רב וגמח"ט.

הערות על הדף המתחיל "יום כיפור" הלכות צום ליולדת ביום הכיפורים. ההערות נכתבו ע"י ד"ר

חנה קטן, לאחר התייעצות עם הרב ד"ר מרדכי הלפרין שליט"א (ת"ח ורופא נשים)

א. בסע' 1 יש להבהיר יותר את הלשון בענין מדידת ג' הימים מאז הלידה שאז חייבת לאכול, וה"ה

לענין ז' ימים בסע' 2.

לעב"ד הנוסח שאינו מדויק ואינו ברור, והסכים עמי הרה"ג רי"י בלוי שליט"א (יואל קטן)

ב. סע' 6. לחץ דם סיסטלי של 150 אינו נחשב מסוכן כלל, ויכולה האשה לצום אם לא חל שינוי

פתאומי בלחץ הדם שלה ואינה מקבלת טיפול תרופתי.

ג. שם: כב"ל - לחץ דם סיסטלי פחות מ- 100 נחשב מסוכן רק אם הוא חריג אצל אשה זו, או אם

היא סובלת גם מסחרחורת וכד'.

ד. סע' 7: למטה מ- 10% אין צורך להקל, אלא רק למטה מ- 8% ומ- 9% רק אם סובלת

מסחרחורת.

גמר חתימה טובה ובריאות שלימה לכל עם ישראל!

ד"ר חנה קטן

המשך ממגזין 20

לצום וללדת

רמות חומצות האמינו, שהן אבן בניין ביצירת העובר ובהתפתחותו. במצב "דעב" עולה ריכוז חומצות שומן חופשיות, טריגליצרידים וכולסטרול.

גופיפי הקטן הלא קרואים

קיים, אם כן, מעבר של אספקת אנרגיה ממשק הפחמימות למשק השומן. במקרי צום ממושך תוצרי פירוק השומנים – גופיפי קטן – משמשים מקור אנרגיה. אך אליה וקוץ בה, גופיפי קטן הם מקור אנרגיה שעדיף כי לא יגיעו כלל אל העובר, כשל תופעות הלוואי הלא רצויות. זו אכן הסיבה העיקרית להמלצת הרופא לאכול לעתים קרובות במהלך הריון. ולכן, יש להימנע משעות צום ממושכות.

בין צום ללידה מוקדמת

שאלת הצום במהלך הריון עולה שוב בנוגע לקשר בין צום ללידה מוקדמת. נושא זה היה מקובל בין המיילדים, אך עד לאחרונה לא נמצאה לו הוכחה מדעית. כבר לפני עשר היסטוריה המלצה התזונתית לנשים בהריון ון להקפיד על "שלוש ארוחות עיקריות ושלושה חטיפים" במשך היום. המלצה זו הופיעה בעקבות מחקרים שונים, שהראו כי נשים הרות – שמרל-גות על ארוחות, או צמות שעות ארוכות – עלולות לחולל בגופן שינויים שיכולים לגרום ללידה מוקדמת. בארץ הופיעו דיווחים על ריבוי לידות במוצאי יום הכיפור.

הוכחה מדעית לקשר בין צום ללידה מוקדמת והסבר בצדו ניתנה לנו רק לפני שנתיים, במחקר רחב ממדים שנחנך על ידי המועצה המדעית של בריאות הילד והתפתחותו ועל ידי המועצה העליונה לתזונה מצדן קנדי יינה, ארצות הברית.

ההנחה ביסוד המחקר הייתה שנושים, שמרלגות על ארוחות ואינן אוכלות

צום ממושך במהלך הריון אינו מומלץ על ידי הרופאים. המזהירים מפני תוצאות פירוק השומנים הנובעות ממצב זה, ומדגישים את חשיבות הארוחות המסודרות לאורך היממה. אך גם צום בן שעות ארוכות, או בן יממה, עלול לחולל שינויים בגוף האשה ההרה ולגרום ללידה מוקדמת

"במחקר רחב מתדים נמצא, שבעקבות צום בן 12 שעות מופרשים כמו הרמוני דחק, כמו אנדרנלין ודומיו. תבנית וצורת התזונה והורמוני הדחק המופרשים הם הגורמים ללידה המוקדמת"

מהאם לעובר. מרכיב מזון כלשהו מושפע מיותר ממנגנון אחר. כך נמצא ששינויים מרחיקי לכת מתרחשים במהלך הריון, למעשה, כדי להכשיר האשה הרה לסיפוק צורכי העובר המתפתח.

הידע הנאסף

בבואנו לרדן בחילוף החומרים בהריון, מונח לפנינו הידע שנאסף על אודות השינויים האמהיים הללו, המת-אימים את גוף האשה לצרכים החיים. ידע ממחקרים שונים, שיילודיהן של נשים במצבי תת תזונה שקלו כעשרה אחוזים פחות מהמשקל הממוצע הריון נשים שהיו כמשקל מתאים.

צום בן יממה

ממצא זה אינו רלבנטי כשמדובר בצום בין יום או יומיים. על גנת להתייחס לצום בן יממה, יש להתעכב מעט על השינויים המתרחשים בחילוף החומרים של הפחמימות.

רמות הגלוקוז והאינסולין

הריון רגיל מאופיין ברמת נמוכות מהרגיל של גלוקוז אחרי צום בן מספר שעות, ורמות גבוהות של גלוקוז אחרי האוכל. בהריון רגיל רמות ההורמון אינסולין גבוהות מהנורמל. הורמון זה אחראי, בין היתר, על פרוק והגלוקוז ועל אחסונו ואגירתו לשימוש בעת הצורך. רמות האינסולין ליון אכן גבוהות, אך יש תגברות להשפעתו בהריון, והאפי-קט השני הוא השולט באופן כזה שהגלוקוז שווה יותר זמן במחזור רם האשה ומתקיימת אספקת רציפה של גלוקוז לעובר המתפתח.

המטבוליזם של האשה הרה משתנה מהר מאוד ממצב של "אחרי אוכל" – שבו כאמור רמות הגלוקוז גבוהות, למצב "דעב" – שבו רמות הגלוקוז מאור נמוכות, כמו גם

וס יום כיפור אמנם מאחורינו, אך הקרבה אליו היא הורמנות טובה לבחון את השפעות הצום על מהלך ההריון, ולשם כך יש להתעכב תחילה על השינויים בחילוף החומרים במהלך הריון תקין.

הריון הוא תהליך בנייה ריגמי. בתוך שבועות ספורים מרגע ההפריה נוצר בגוף האשה ההרה איבר חדש – השליה. זהו איבר מורכב ומעניין המפי-ריש הורמונים – המשפיעים על יצירת, פירוק, ואחסון כל חומרי המזון. שינויים אלה, בנוסף לשינויים אחרים שמת-אימים את גוף האשה הרה לרדישות הריוניות, הם המפתח להתפתחות עוברית תקינה במהלך הריון, בלידה ובחורשי חייו הראשונים של הילוד.

פירוק המזון בהריון

קיים איוון עדין בין האוכל שהנשים מיינות את עצמן בו ופירוקו, לבין העברתו לעובר. המרכיב התזונתי עצמו אחראי אף הוא לתיואום הולכיכים הבאים הצטברות בדקמה חרישה, או אחסון במאגר אמהי, הפניה לרקמות, הגברת מחזור וקצב הפירוק.

הגברת כושר הספיגה דרך המעי, או הפחתת הפרישת החומרים דרך הכליות או מערכת העיכול – אף הם משת-נים חשובים, המשחקים תפקיד חשוב בתמונה הכוללת ומשפיעים על ניצול חומרי המזון. הליך פירוק המזון למרכיביו הוא תהליך סבוך אשר משתנה במהלך הריון.

תנגוני השינויים

קיימים בגוף מספר מנגונים כלליים, האחראיים על השינויים בחילוף החומרים של מרכיבי המזון השונים: שיב-ויים הורמונליים, דרישות עובריות ואספקת מרכיבי המזון

הטיפים בין הארוחות כמשך היום – גרמות לעצמן מצב דחק תגובתי נורמל. לי. במצב דחק "סטרט" בלעז) כאשר הוא, בין אם בהריון או שלא בהריון, מופרשים הורמונים כמו אנדרנלין, נוראדרנלין ואחרים – שנמצאו משכבר כגורמים ללידה מוקדמת.

במחקר זה נמצא שבעקבות צום של 12 שעות מופרשים הורמוני דחק כמו אנדרנלין ודומיו. דהיינו, מצב צום דומה למצבי דחק אחרים, כמו מצב דחק פסיכולוגי ותגובות הגוף בהתאם. בהקשר לכך נמצא כי תבנית וצורת התזונה והורמוני הדחק המופרשים, הם הגורמים ללידה המוקדמת.

הכנה לצום יזום

אם צום יזום אנו עוסקים, הרי שיש להתכונן לקראתו. יש לפיכך להוין את עצמנו טרם הצום בארוחה עשירה פחמימות ולשתות הרבה. במהלך הצום רצוי להמעיט בפעילות גופנית. יש לשתות במהלך הצום כמויות קטנות לעתים קרובות במקרים שבהם יש פעילות רחמית, או חשש ללידה מוקדמת ועל רקע לידה מוקדמת בעבר, או ברומה. בכל מקרה, יש להת-יעץ קודם לכן עם הרופא המספק, המודע למצב האשה ובאותה מידה קשוב לצורכיה אמנותה ורצונה.

הכותב הוא משנה למנהל אגף גנים ויולדות בבית החולים "ליס", במרכז רפואי תל-אביב

יתר המתקרים מבוססים על נסויים IN VITRO ו-IN VIVO שנעשו על ארנבות ועכברים, תוך ציון הדמיון לתהליכים המתרחשים אצל האשה המיניקה.

בענין הצום חשוב להתייחס לשני גורמים העשויים להיות בעלי השפעה על ההנקה: אי האכילה ואי השתייה. למעשה מתייחסים המתקרים שצוטטו בעבודה לחוסר האוכל והשפעתו, אך לא נתקלתי בתגובים לגבי השפעת אי-השתייה, בעוד שלדעת הרופאים עימם שוחחתי עשויה דוקא עובדה זו להיות רבת השפעה מיידית ותרופה יותר על האם המיניקה.

השפעת הצום על המטבוליזם בבלוטת השד

בתהליך ההנקה מתקיימת בקרה על תהליכים מטבוליים ברקמות הגוף השונות, על מנת להבטיח אספקה נאותה של סובסטרטים לבלוטת החלב. תהליך בקרה זה מכונה הומאורזיס (HOMEORHESIS).

הגורמים המשתתפים בתהליך ההומאורזיס:

- זרימת הדם לרקמות השונות
- זמינות המטבוליטים השונים בדם
- מנגנוני העברה (TRANSPORT)
- שפעול של מסלולים אנזימטיים המנקרים את המסלולים המטבוליים השונים.

כסעיף זה אתייחס למתקרים הבודקים את השפעת הצום על הגורמים הנ"ל, והאם גורמים אלו משתנים בעקבות הצום ומשפיעים על תהליך ייצור החלב בבלוטת השד.

א. השפעת הצום על מטבוליזם של חומצות אמיניות בבלוטת השד

הניסויים לבריכת השפעת הצום על מטבוליזם של חומצות אמיניות בבלוטת השד נעשו על:

1. נשים מיניקות הנמצאות 21 יום לאחר הלידה, כשהנשים שנבדקו היו לאחר צום של לילה, בהשוואה לנשים שנבדקו לאחר אכילת ארוחת הבוקר.
2. ארנבות מיניקות, בהנקתן הראשונה (המלטה ראשונה), ביום ה-12 להנקה — שנחשב לזמן שיא מבחינת תהליך ייצור החלב.

אורלי שפי

צום יום הכיפורים והשפעתו על נשים מיניקות*

מבוא

כתבת עבודה בנושא דלעיל היתה בעייתית, שכן נתקלתי בהעדר חומר ומחקרים בתחום זה. להפתעתי, לא נחקר הנושא בארץ, ולא נאספו נתונים על הנשים המיניקות והצמות ביום הכיפורים ובתשעה באב, הן לגבי מצבן ביום הצום ולאחריו והן לגבי יכולת ההנקה בימים אלה והשפעה על התינוק.

נראה לי שהנושא חשוב, ונתונים מדעיים לגבי עשויים לספק עזרה ממשית לרופאי נשים וילדים ולאפשר להם לתת המלצות והדרכה לאשה המיניקה והצמה, וכן לנשים הנמצאות במצובה ובמצוקה לקראת ימי הצום. בתופשי אחר חומר לגבי הנושא, שוחחתי עם רופאי נשים וילדים, בעיקר רופאים דתיים הקרובים יותר לנושא ולבעיה, ועם נשים דתיות המכירות את הנושא היכרות אישית. תוך שיחותי אלו גם הגעתי לקבוצה גדולה של נשים העובדות כמדריכות בארגון "לה לצ'ה" — ארגון המספק ייעוץ ועידוד לנשים מיניקות.

ברצוני לציין, כי כל הגורמים אליהם פניתי גילו נכונות רבה לשוחח ולענות על שאלות, אך לא יכלו לספק נתונים ממשיים ומדוייקים. הנשים איתן שוחחתי היו מוכנות ברצון למסור פרטים מנסיון האישי ומתוך היכרותן עם מצוקת נשים בנושא. חשוב לציין, כי כולם, בעיקר הרופאים, הביעו הסכמה עם חשיבות בדיקת הנושא.

עבודה זו מבוססת על מתקרים שנעשו לגבי צום בכלל (ולא קשר לצום יום הכיפורים או לצום אחר, מיניקים דתיים), מתוכם מתייחס רק מחקר אחר לצום של נשים מיניקות והתייחסות היא לצום של לילה בלבד.

* סוממניר בסון ותונגה שינתן בסגרת הנוג לביכוסיה ותונג האדם, הפקולטה להקלאות והצופות, האוניברסיטה הצרפתית בייזליים, בהורכת הרב גפמלי בר-אילן, רחובות.

הריכוז הכללי של החומצות האמיניות בחלב ירד בעקבות הצום ל-65% מריכוזו הכללי בחלב לאחר ארוחה.

2. ריכוזי חומצות אמינו בדם עורקי באם מיניקה:

TABLE 2
Effect of overnight fast on free amino acid concentrations in arterial blood from lactating women.^{1,2}

Amino acid	Postprandial [5]	Overnight fast [6]
	nmol/ml	nmol/ml
L-Aspartic acid	14 ± 2	9 ± 1 ^{**}
L-Threonine	125 ± 26	57 ± 11 ^{**}
L-Serine	120 ± 16	85 ± 9 ^{**}
L-Asparagine	28 ± 6	23 ± 5
L-Glutamic acid	74 ± 13	62 ± 5*
L-Glutamine	241 ± 39	174 ± 52*
L-Proline	56 ± 9	45 ± 8*
Glycine	131 ± 20	76 ± 15 ^{**}
L-Alanine	208 ± 51	162 ± 33
L-Valine	148 ± 33	87 ± 19 ^{**}
L-Cystine	44 ± 4	26 ± 7 ^{**}
L-Methionine	27 ± 7	15 ± 4 ^{**}
L-Isoleucine	36 ± 8	15 ± 4 ^{**}
L-Leucine	65 ± 8	48 ± 4 ^{**}
L-Tyrosine	53 ± 13	38 ± 18
L-Phenylalanine	16 ± 3	14 ± 2
L-Lysine	38 ± 3	35 ± 2*
L-Histidine	91 ± 14	58 ± 18 ^{**}
L-Arginine	29 ± 5	22 ± 2*

¹The results are mean ± SD with the number of observations in parentheses.

²Results that are significantly different from those for postprandial women are shown: * $P < 0.05$; ** $P < 0.005$.

לגבי מרבית החומצות האמיניות נמצאה ירידה מובהקת בריכוזן בדם עורקי באשה מיניקה אחרי צום של לילה. חומצות אמיניות שלא נמצאו לגביהן ירידה מובהקת: אספרגין, אלנין, טירוזין, פניל אלנין. הריכוז הכללי של החומצות האמיניות בדם העורקי, ירד בזמנה לירידה בחלב לכ-65% מזריכוזו לאחר ארוחה.

3. ניסויים שנעשו על אונה (ACINI) שבורדה מבלוטת השן, והודגרה בתמיסה שהכילה חומצה אמינית איזוטרופית מסומנת בפומן 14, ומזוזה אנלוג לחומצות האמיניות שבגוף.

תוצאות הניסויים

1. ריכוזי חומצות אמינו בחלב אם:

TABLE 1

Effect of overnight fast on free amino acid concentrations in human milk.^{1,2}

Amino acid	Postprandial [6]	Overnight fast [6]
	(nmol/ml)	(nmol/ml)
L-Aspartic acid	27 ± 9	19 ± 8
L-Threonine	118 ± 27	73 ± 21 ^{**}
L-Serine	134 ± 13	81 ± 19 ^{**}
L-Asparagine	34 ± 11	25 ± 9
L-Glutamic acid	647 ± 174	505 ± 185
L-Glutamine	378 ± 102	280 ± 89
L-Proline	79 ± 16	57 ± 18*
Glycine	99 ± 12	60 ± 15 ^{**}
L-Alanine	288 ± 93	116 ± 21 ^{**}
L-Valine	101 ± 42	50 ± 17*
L-Cystine	62 ± 18	35 ± 14*
L-Methionine	39 ± 5	19 ± 7*
L-Isoleucine	29 ± 7	15 ± 5 ^{**}
L-Leucine	66 ± 14	34 ± 5 ^{**}
L-Tyrosine	24 ± 3	21 ± 5
L-Phenylalanine	23 ± 4	13 ± 4 ^{**}
L-Lysine	55 ± 4	32 ± 18*
L-Histidine	80 ± 12	38 ± 12 ^{**}
L-Arginine	31 ± 4	22 ± 7*

¹The results are mean ± SD with the number of observations in parentheses.

²Results that are significantly different from those for postprandial women are shown: * $P < 0.05$; ** $P < 0.005$.

לגבי מרבית החומצות האמיניות חלה ירידה משמעותית בריכוזן בחלב-אם (כאשה) בעקבות צום של לילה. חומצות אמיניות שלא נמצאו לגביהן שינוי מובהק: אספרגין, גלוטמת, גלוטמין, טירוזין.

